

sp

sociální práce sociálna práca

nabízíme spojení teorie s praxí
ponúkame spojenie teórie s praxou

Profesionalizace sociální práce

5

2021

ročník 21

vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci
a Evropský výzkumný institut sociální práce OU

Sociální práce / Sociálna práca

Czech and Slovak Social Work

Recenzovaný odborný časopis

Šéfredaktor / Editor-in-chief:

Musil, Libor, Masaryk University, Czech Republic

Zástupci šéfredaktora / Deputy to the Editor-in-chief:

Littlechild, Brian, University of Hertfordshire, United Kingdom

Mydlíková, Eva, Trnava University in Trnava, Slovakia

Výkonná redaktorka / Managing editor:

Vondrova, Vladislava

Redakční rada / Editorial Board

Barretta-Herman, Angeline, University of St. Thomas, Minnesota, USA

Bathke, Sigrid A., University of Applied Sciences Landshut, Germany

Baum, Detlef, Hochschule Koblenz, Germany

Ewijk, Hans Van, University for Humanistic Studies, Netherlands

Gojova, Alice, University of Ostrava, Czech Republic

Gulczyńska, Anita, University of Lodz, Poland

Hämäläinen, Juha, University of Eastern Finland, Kuopio, Finland

Chrenková, Monika, University of Ostrava, Czech Republic

Chytil, Oldrich, University of Ostrava, Czech Republic

Janebová, Radka, University of Hradec Králové, Czech Republic

Jovelin, Emmanuel, Catholic University of Lille, France

Keller, Jan, University of Ostrava, Czech Republic

Matulayova, Tatiana, Palacky University, Czech Republic

Metteri, Anna, University of Tampere, Finland

Mills, Karen, University of Hertfordshire, United Kingdom

Montgomery, Arlene, University of Texas at Austin, Texas, USA

Novosad, Libor, Palacky University, Czech Republic

Payne, Malcolm, Manchester Metropolitan University, United Kingdom

Pazlarova, Hana, Charles University, Czech Republic

Rusnakova, Marketa, Catholic University in Ruzomberok, Slovakia

Semigina, Tetyana, Academy of Labour, Social Relations and Tourism, Kyiv, Ukraine

Schavel, Milan, St. Elizabeth University in Bratislava, Slovakia

Sookraj, Dixon, University of British Columbia, Okanagan, Canada

Sykorova, Dana, Palacky University Olomouc, Czech Republic

Ziakova, Eva, Pavol Jozef Šafárik University in Košice, Slovakia

Vychází 6x ročně / The Journal is published 6 times per year (4 times in Czech and Slovak, 2 times in English)

ISSN 1213-6204 (Print), ISSN 1805-885X (Online)

Registrační číslo MK ČR / Registration Number of the Ministry of Culture: MK ČR E 13795

Číslo vyšlo 30. září 2021 / This issue was published on 30th September 2021

Editor čísla / Issue Editors:

Matulayova, Tatiana, Palacky University, Czech Republic,

Schavel, Milan, St. Elizabeth University in Bratislava, Slovakia

Vydává / Published by:

Asociace vzdělavatelů v sociální práci, Joštova 10, 602 00 Brno, IČO: 49465619

Evropský výzkumný institut sociální práce OU, Fr. Šrámkova 3, Ostrava

Korektura / Proofreading: Vilem Kmunicek

Grafická úprava / Layout: Radovan Goj (www.goj.cz)

Tisk / Print: Printo, spol. s r. o. (www.printo.cz)

Webové stránky časopisu / Journal Website: www.socialniprace.cz

Editorial

Editorial	3
-----------------	---

Stati

Olga Hubíková, Jana Havlíková, Robert Trbola Cíle sociální práce v kontextu jejího slabého ukotvení	5
--	---

Bohuslav Kuzyšin, Milan Schavel Vybrané aspekty profesionalizace sociální práce z pohledu sociálních pracovníků a asistentů sociální práce na Slovensku	22
---	----

Andrej Mátel Etické mílniky profesionalizace sociální práce (americká, československá a slovenská perspektiva)	43
--	----

Vladimír Labáth Potenciál a riziká moci v procese pomoci	62
---	----

Petra Horová Žitá zkušenost jako východisko pro profesionalizaci sociální práce ve vězení	72
--	----

Karel Řezáč Hranice spolupráce v sociální práci v kontextu náhradní rodinné péče	89
---	----

Klára Brožovičová, Mirka Nečasová Možnosti využití mediace jako metody sociální práce v reakci na výzvy současné doby	106
--	-----

Karolína Prádová Psychosociální přístup jako neustále se vyvíjející koncept a jeho implikace v sociální práci	122
--	-----

Angela Almašiová, Katarína Kohútová, Rastislav Rosinský Analýza vybraných metodologických charakteristik výzkumných študií v časopise Sociální práce / Sociální práce za období roků 2002–2019	130
--	-----

Recenze

Matoušek, O. (Ed.): Profesní způsobilost a vzdělávání v sociální práci.	153
--	-----

Online prakticko-publicistická část časopisu	157
---	------------

Zaměření příštího čísla	158
--------------------------------------	------------

Naše poslání a cíle	159
----------------------------------	------------

Editorial

Editorial	3
-----------------	---

Articles

Olga Hubikova, Jana Havlikova, Robert Trbola Social Work Goals in the Context of Their Weak Institutional Anchoring	5
--	---

Bohuslav Kuzysin, Milan Schavel Selected Aspects of the Professionalization of Social Work from the Perspective of Social Workers and Social Work Assistants in Slovakia	22
--	----

Andrej Matel Ethical Milestones of Social Work Professionalization (American, Czechoslovak and Slovak Perspective)	43
--	----

Vladimir Labath Potential and Risks of Power in the Helping Process	62
--	----

Petra Horova Lived Experience as Source for Professionalisation of Social Work in Prison	72
--	----

Karel Rezac The Boundaries of Cooperation in Social Work in the Context of Substitute Family Care	89
--	----

Klara Brozovicova, Mirka Necasova Possibilities of Using Mediation as a Method of Social Work in Response to Current Challenges	106
---	-----

Karolina Pradova Psychosocial Approach as a Constantly Evolving Concept and its Implication in Social Work	122
---	-----

Angela Almasiova, Katarina Kohutova, Rastislav Rosinsky Analysis of Selected Methodological Characteristics of Research Studies in the Journal Sociální práce / Sociálna práca (Czech and Slovak Social Work) for the Period 2002–2019	130
--	-----

Book Review	153
--------------------------	------------

Online Practical-Journalistic Part of the Journal	157
--	------------

Next Issue Focus	158
-------------------------------	------------

Our Mission	159
--------------------------	------------

Editorial

Ambíciou tohto čísla je podporiť a obohatiť odbornú diskusiu o profesionalizácii sociálnej práce. Zaradené akademické texty ukazujú, ako časť výskumníkov reflektuje otázky, na ktoré hľadajú odpoveď aj sociálni pracovníci v praxi.

Prvé tri texty ponúkajú širší pohľad na analýzu stavu profesionalizácie sociálnej práce v súčasnej spoločnosti. Olga Hubíková, Jana Havlíková a Robert Trbola v texte *Cíle sociální práce v kontextu jejího slabého ukotvení* upozorňujú, že v dôsledku nedostatočnej inštitucionalizácie českej sociálnej práce existuje vysoká náchylnosť k zámene, posune alebo strate jej vlastných cieľov. Súčasný stav profesionalizácie sociálnej práce na Slovensku je témou textu Bohuslava Kuzyšina a Milana Schavela. Autorom sa podarilo získať názory 1 200 sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnych pracovníkov, ktorí sa vyjadrili napr. aj k zákonu o sociálnej práci a významu profesijnej komory. Andrej Mátel v texte *Etické mílniky profesionalizácie sociální práce* na základe obsahovej analýzy textov americkej a česko-slovenskej proveniencie predstavuje vybrané etické mílniky profesionalizácie sociálnej práce. Osobitnú pozornosť venuje aktuálnym výzvam aj pre sociálnych pracovníkov.

Fenoméni moci v sociálnej práci je témou ďalších troch textov. Vladimír Labáth v texte *Potenciál a riziká moci v procese pomoci* prezentuje časť výsledkov výskumu realizovaného v rezidenčných zariadeniach. Na základe identifikovaných kľúčových faktorov ovplyvňujúcich proces pomáhania uvažuje

o uplatňovaní v prospech klienta uplatňovanej moci. Petra Horová v texte *Žitá zkušenost jako východisko pro profesionalizaci sociální práce* ve vězení identifikuje oblasti s potenciálom pre posilnenie profesionalizácie (a to nielen vo väzenstve) a formuluje odporúčania. Karel Řezáč v texte *Hranice spolupráce v sociální práci v kontextu náhradní rodinné péče* prezentuje skúsenosti sociálnych pracovníkov a klientov s prekračovaním hraníc intervencie v rámci spolupráce. Okrem iného aj vytvoril typológiu psychickej podpory zo strany sociálneho pracovníka.

Klára Brožovičová a Mirka Nečasová v príspevku *Možnosti využití mediace jako metody sociální práce v reakci na výzvy současné doby* analyzujú možnosti mediácie ako metódy sociálnej práce. Na základe analýzy vybraných textov a príkladov z praxe dospievajú k záveru, že mediácia ako metóda sociálnej práce je veľmi dobre využiteľná nielen pri riešení aktuálnych spoločenských výziev. Do tohto čísla bol zaradený aj text Karolíny Přádovej *Psychosociální přístup jako neustále se vyvíjející koncept a jeho implikace v sociální práci*. Tvrdí, že psychosociálny prístup je v sociálnej práci často uplatňovaný intuitívne. Je preto dôležité, aby si sociálni pracovníci rozširovali svoje poznatky napríklad o sociálnych interakciách a zdokonaľovali sa v jeho aplikovaní v praxi.

Analýza vybraných metodologických charakteristik výskumných štúdií v časopise Sociální práce / Sociální práce za období rokov 2002–2019 Angely Almašiovej, Kataríny Kohútovej a Rastislava Rosinského je podnetná nielen

pre potenciálnych prispievateľov. Je aj impulzom pre diskusiu o výskume v sociálnej práci. Niektoré príspevky publikované v online časti časopisu nadväzujú na témy reflektované v akademických štádiách. Tému hraníc vo vzťahu sociálny pracovník a klient nachádzame v rozhovoroch, ktoré predstavujú činnosť organizácie Rozum a Cit, z. s. K etickým záväzkom sociálnych pracovníkov sa vzťahujú aj texty Michala Horáka, Jitky Horákovéj a Andrey Láskovej, v ktorých sú zhrnuté informácie o súčasnej situácii v oblasti oznamovacej povinnosti. Jarmila Linková sa zamýšľa nad tým, ako vytvárajú sociálni pracovníci identitu sociálnej práce. Alena Mazurová so svojím tímom upozorňuje na význam štandardov kvality a vzdelávania pre rozvoj profesie a napĺňanie jej poslania. Zaujímavá je reflexia Michala Voláka na etické dilemy sociálnych pracovníkov v prostredí verejnej správy. Šimková, Ditrychová, Skříčková

predstavili projekt mentoringu realizovaný prostredníctvom profesijnej komory sociálnych pracovníkov ako ponuku pre zvyšovanie odbornej kompetencie sociálnych pracovníkov. V kontexte profesionalizácie sociálnej práce oceňujeme aj informáciu Šobáňovej a Topinku o analýze systému ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov v Českej republike. Reflexiu procesu transformácie sociálnych služieb poskytla Zdeňka Vašíčková na základe svojej vlastnej skúsenosti ako manažérky subjektu sociálnych služieb.

Veríme, že predkladané číslo časopisu prispieje ku kultivovaniu odbornej diskusie o stave profesie sociálnej práce. Domnievame sa, že čitatelia môžu nájsť inšpiráciu a podnety pre svoju ďalšiu každodennú prácu, nech už pôsobia ako sociálni pracovníci, manažéri, výskumníci alebo študenti, či učitelia sociálnej práce. Všetci títo sú nositeľmi etickej zodpovednosti voči profesii a spoločnosti.

Inzerce

**REMEDIMUM
PRAHA**

PRAHA

HAGUE

VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY

KONFERENCE
**KRIZE NÁS ZASAHUJE,
UČÍ A PROMĚŇUJE**
**podpořená Magistrátem Hlavního
města Prahy 9. – 10. listopadu 2021
v hotelu Olšanka v Praze**

Učící a bezpečné odborné pole připravujeme nejen pro setkání pracovníků, kteří ve své praxi pracují s krizovými stavy svých klientů.
Do kruhu aktivních účastníků reflektujících situační nároky „covidového času“ zveme i ty, kteří byli a jsou příjemci pomoci.

Podrobnější informace na
www.remedium.cz
 tel: 272 743 360
vzdelavani@remedium.cz

Tatiana Matulayová a Milan Schavel
editori čísla

Cíle sociální práce v kontextu jejího slabého ukotvení

Social Work Goals in the Context of Their Weak Institutional Anchoring

Olga Hubíková, Jana Havlíková, Robert Trbola

Mgr. Olga Hubíková, Ph.D.,¹ je výzkumnou pracovnící Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. – výzkumné centrum Brno (VÚPSV – Brno) a věnuje se především výzkumům z oblasti sociální práce, sociálních služeb a dlouhodobé péče.

Mgr. Jana Havlíková, Ph.D.,² působí na VÚPSV – Brno, kde se dlouhodobě zabývá problematikou výkonu sociální práce v různých prostředích systému sociální ochrany.

Ing. Robert Trbola³ je výzkumným pracovníkem při VÚPSV – Brno, kde se zejména zaměřuje na otázky z oblasti trhu práce, sociální integrace a sociální ochrany obyvatelstva.

Abstrakt

CÍLE: Článek se zabývá otázkou, kdo či co ovlivňuje nebo stanovuje cíle sociální práce v prostředí, kde tomuto oboru chybí vlastní adekvátní formální a institucionální rámec garantující mj. právě autonomní cíle oboru. **TEORETICKÁ VÝCHODISKA:** Východiskem je pohled na sociální práci optikou sociální instituce, jakožto určitého konsenzu na cílech, jejich zaměření a ustáleném způsobu řešení specifického společenského problému, přičemž tento konsenzus je společným jmenovatelem institucionalizace i profesionality výkonu sociální práce. **METODY:** Poznatky se zakládají na tematické analýze polostrukturovaných expertních rozhovorů se zástupci záměrným způsobem vytvořeného vzorku řídicích a metodických orgánů a střešních organizací ovlivňujících výkon sociální práce v různých oblastech. **VÝSLEDKY:** V důsledku nedostatečné institucionalizace české sociální práce existuje vysoká náchylnost k záměně, posunu či ztrátě jejích vlastních cílů a obsazení cíli jiných resortů, oborů či organizací, s rizikem, že cíle sociální práce mohou být podřízeny i vlivu takových subjektů, jejichž zájmy jsou se sociální prací obtížně slučitelné či přímo kontradiktorní. **IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI:** Výsledky slouží jako argument pro obnovení a posílení snah o vytvoření závazných, jednotných a ucelených opor sociální práce v ČR.

Klíčová slova

cíle sociální práce, institucionalizace sociální práce, standardy sociální práce, profesní organizace, zákon o sociální práci

¹ Kontakt: Mgr. Olga Hubíková, Ph.D., VÚPSV, Joštova 10, 602 00 Brno; olga.hubikova@vupsv.cz

² Kontakt: Mgr. Jana Havlíková, Ph.D., VÚPSV, Joštova 10, 602 00 Brno; jana.havlikova@vupsv.cz

³ Kontakt: Ing. Robert Trbola, VÚPSV, Joštova 10, 602 00 Brno; robert.trbola@vupsv.cz

Abstract

OBJECTIVES: The paper focuses on who or what determines or influences social work goals in the environment where the field of social work itself lacks its own institutional framework supporting its independent goals. **THEORETICAL BASE:** The conceptual basis is the perspective on social work as a social institution defined through consensus on its own set of goals and on the regular ways of how to reach them. This consensus is the common denominator of the institutionalisation and professionalism of social work. **METHODS:** The findings are based on a thematic analysis of semi-structured expert interviews with representatives of a purposive sample of management and regulatory bodies and bodies of guidance, as well as different umbrella organizations influencing the performance of social work in various spheres. **OUTCOMES:** Due to insufficient institutionalisation of Czech social work, there is a high susceptibility of goal shifting or loss, as well as displacement of independent social work goals by those of different provinces, fields, or organizations, some of which can pursue interests that are difficult to reconcile with social work or even contradictory to it. **SOCIAL WORK IMPLICATIONS:** The results serve as arguments for resumption and consolidation of the endeavour to set up comprehensive and mandatory regulations for social work in the Czech Republic.

Keywords

social work goals, institutionalisation of social work, standards of social work, social work association, social work law

ÚVOD

Cílem této stati je poukázat na problém stanovování cílů oboru sociální práce za podmínek chybějících dostatečných formálních a institucionálních opor sociální práce. Položili jsme si výzkumnou otázku: „Kdo nebo co určuje cíle sociální práce v kontextu její nedostatečné institucionalizace?“ K jejímu zodpovězení přistupujeme spíše z makropohledu, tedy zejména z perspektivy hlavních strukturálních podmínek současného zakotvení sociální práce v České republice a jejich hlavních důsledků pro stanovování svébytných cílů konzistentních s oborem sociální práce. Vzhledem ke zvolenému designu výzkumu neaspirujeme na analýzu dopadů této situace na mikroúroveň, tedy na to, zda a jak sociální pracovníci v první linii situaci vnucených či posunutých cílů reflektují, jaká dilemata v této souvislosti prožívají a jaké strategie vyrovnání se s touto situací volí (podrobněji viz Metodologie). To ale neznamená, že tuto mikro- až osobní rovinu podceňujeme. Naopak, právě předpokládané důsledky strukturálních deficitů v ukotvení sociální práce pro jednotlivé pracovníky, kteří se mohou ocitat v chronicky frustrujících situacích obtížně řešitelných dilemat (Lipsky, 1980), byly jedním z důvodů, proč jsme se rozhodli tímto článkem vstoupit do diskuse.

V českém prostředí se debata o potřebě, formách, obsahu a dalších parametrech závazných, případně i legislativně ukotvených institucionálních opor sociální práce s větší či menší intenzitou odehrává již bezmála dvacet let. Zapojují se do ní zástupci odborné veřejnosti, politické reprezentace, vzdělavatelů i členové akademické obce a další aktéři v oblasti sociální práce. Do této debaty přispíváme, a to z výzkumných pozic.

V rámci snahy identifikovat relevantní ukazatele a kritéria měření kvality výkonu sociální práce při řešení projektu VÚPSV, v. v. i., „Kvalita výkonu sociální práce v ČR – vytvoření metodiky hodnocení a provedení prvotní evaluace“ jsme se mj. věnovali i tomu, jakým způsobem zjišťovat dosahování cílů sociální práce. V této souvislosti jsme ovšem narazili na problém samotného formulování těchto cílů – jak a kým jsou stanovovány či ovlivňovány. Nad daty jsme si tedy položili výše formulovanou výzkumnou otázku, neboť právě pátrání po zdrojích cílů sociální práce je klíčové. S formulací cílů sociální práce se totiž vždy pojí určitá, někdy implicitní, jindy explicitní očekávání,

jakými problémy se má sociální pracovník zabývat a jakým způsobem. Pokud zdroje těchto cílů leží mimo obor sociální práce, existuje riziko, že tyto cíle se mohou se sociální prací míjet, či dokonce budou v opozici vůči jejím principům a hodnotám a také překážkou plného rozvinutí reflektivní praxe, která je považována za jeden z klíčových aspektů profesionálního výkonu sociální práce (srov. Fook, Gardner, 2007; Maclean, 2010) či přímo označována za stěžejní koncept a nejznámější teoretickou perspektivu napříč profesí sociální práce (Ferguson, 2018). Na základě poznatků o důsledcích absence těchto opor pro českou sociální práci, ke kterým jsme dospěli při řešení výše uvedeného výzkumného projektu, pak argumentujeme ve prospěch vytvoření těchto opor.

Obecně se domníváme, že nedostatečná shoda v očekáváních souvisí s nedostatečnou mírou institucionalizace, či jak to nazývá Musil (2010), s nevykrystalizovaností sociální práce coby sociální instituce. Již v dřívějších výzkumech lze zachytit určité obtíže, jež tento minimalistický institucionální rámec výkonu sociální práce v ČR sociálním pracovníkům přináší, např. se jednalo o posun vnímání jejich role v pedagogicko-psychologických poradnách, kde byli chápáni obvykle jako technickohospodářští pracovníci (Havlíková, 2018), nebo o posun role sociálních pracovníků ÚP ČR v rámci řízení o příspěvku na péči, kdy byli tlačeni do pozice sběračů informací o žadateli, aniž by při rozhodování o této dávce byla přiznána jakákoliv váha jejich kvalifikovanému názoru na nepříznivou sociální situaci žadatele (Havlíková, Hubíková, 2017). Výpovědi expertů dotazovaných v rámci našeho aktuálního výzkumu pak toto téma znovu oživilo a doložily, že situace je akutní.

INSTITUCIONALIZACE SOCIÁLNÍ PRÁCE

Musil (2013) hovoří o procesech organizačního a ideového sjednocení výkonu sociální práce, které vedou k posílení souladu sociálních pracovníků s určitým konsenzuálním očekáváním vůči sociální práci existujícím na národní úrovni. Je-li tohoto konsenzu dosaženo, je nastolena situace, která odpovídá institucionalizaci sociální práce. Sociální práce pak má v dané společnosti podobu sociální instituce (Keller, 1991), neboť představuje ustálené a uvědomované řešení specifických společenských problémů a tento způsob řešení daných problémů odpovídá společenskému očekávání (Musil, 2010). Regulativy směřující k profesionalizaci sociální práce, jejichž součástí je právě určitý konsenzus o očekávání vůči sociální práci, jsou tak zároveň prostředkem její institucionalizace ve smyslu jejího ustavení coby sociální instituce.

V souvislosti s mechanismy institucionálního a formálního zajištění podpory profesionality výkonu sociální práce vymezuje Musil (2013) dva obecnější modely této podpory: „americký“, založený na delegování formulace standardů profesionality výkonu v daném oboru a kontroly jejich naplňování na autonomní profesní asociaci; a „evropský“, založený na aktivitě státu, který v rámci reformy služeb sociální práce normativně uplatňuje standardy profesionality výkonu sociální práce. V prvním modelu, reprezentovaném USA, slouží jako nástroj sjednocení sociálních pracovníků jejich autonomní profesní sdružení; ve druhém modelu, jehož představitelem je Anglie, jde o státem vedenou reorganizaci podmínek profesionálního výkonu sociální práce, přičemž tento proces je doprovázen změnou pravomocí a pověřením relevantních orgánů veřejné správy. Ať již se jedná o jeden, či druhý model, základem jsou konkrétní instituce garantující určité pojetí sociální práce, ucelené legislativní zakotvení způsobů regulace sociální práce, kodifikace určitých principů či standardů výkonu sociální práce.

Institucionální opory typické pro americký a evropský model

Pro lepší představu o možných mechanismech garance sociální práce se můžeme podrobněji podívat na institucionální opory sociální práce v zemích, jež odpovídají Musilem (2013) vymezeným základním modelům, USA a Anglie. V USA je právní regulace sociální práce ponechána na jednotlivých státech. Ve většině států je pak legislativně ustavena Rada sociální práce (*Board of Social Work*). Na úrovni Rad sociální práce se snaha o koordinovanější regulaci sociální práce, případně sjednocení nad úroveň jednotlivých států, projevuje v rámci činnosti Asociace rad sociální

práce (*The Association of Social Work Boards*). Asociace sdružuje Rady sociální práce a vysoké školy všech 50 států USA a vyvíjí a udržuje jednotný model, kterým je pravidelně revidovaný vzor zákona o praxi sociální práce sloužící regulačním orgánům jednotlivých států jako zdroj inspirace při vytváření vlastní legislativy (ASWB, 2018).

Při sjednocování sociální práce v USA dále hraje významnou roli Národní asociace sociálních pracovníků (*National Association of Social Workers, NASW*), jejíž autorita je uznávána i mezinárodně. Posláním této asociace je napomáhat profesionálnímu růstu svých členů, formulovat a udržovat profesní standardy, zlepšovat kvalitu a efektivitu sociální práce. NASW vytváří podrobné a specializované standardy praxe a příručky, které se týkají různých oblastí výkonu sociální práce. Tyto standardy jsou definovány jako kritéria praxe, kterým by sociální pracovníci měli dostát a která by zaměstnavatelé sociálních pracovníků měli podporovat a klienti očekávat. NASW také vytváří pro sociální pracovníky závazný Etický kodex. Je pojímán a formulován tak, aby sloužil jako nositel definičních hodnot a principů, jež mají vést jednání sociálních pracovníků ve všech oblastech jejich praxe. Slouží jako vzor při utváření praxe sociální práce včetně právních předpisů a dalších regulačních materiálů týkajících se sociální práce napříč USA.

V Anglii jsou sice historicky kořeny sociální práce různorodé, v posledních třech dekadách je však dominantní vliv státu, a to na národní i lokální úrovni, a vzrůstá (Pugh, 2005). Pugh (2005) popisuje proces od založení *Training Organisation for Social Care, London* (TOPSS) v roce 2000, jejímž úkolem bylo vytvořit Národní profesní standardy pro sociální péči (*National Occupational Standards for Social Care*), jejichž součástí je vytyčení znalostních, dovednostních a hodnotových předpokladů pro sociální práci. Jako orgán profesní regulace a registrace byla v roce 2001 zřízena *General Social Care Council* (GSCC), s pravomocemi týkajícími se regulace vzdělávání v sociální práci a registrací, včetně možnosti v rámci disciplinárního řízení pozastavit nebo odebrat registraci sociálnímu pracovníkovi. Od roku 2005 je trestným činem, pokud by se někdo označoval za sociálního pracovníka, aniž by byl registrován u GSCC (Pugh, 2005).

V současné době je v Anglii zákonem *Children and Social Work Act, 2017* ustavena organizace jenž je v pozici oficiálního regulačního orgánu sociální práce. Její název, *Social Work England* (SWE), je rovněž uzákoněn, stejně jako její hlavní cíle. SWE je ustavena jako veřejný orgán, který hraje roli v centrální vládě, byť není odborem ministerstva a funguje s vládou vzájemně nezávisle. Je vymezena jako uskupení odborníků, které se snaží hledat nové přístupy k regulování sociálních pracovníků v jejich klíčových rolích. Mezi zákonnými povinnostmi je i vedení registru sociálních pracovníků. Zároveň se SWE má zabývat způsobilostí sociálních pracovníků k výkonu praxe a chránit veřejnost před sociálními pracovníky, jejichž způsobilost je narušena. Dalším klíčovým cílem je prosazování a udržování profesionálních standardů sociálních pracovníků v Anglii, kdy zákon regulačnímu orgánu ukládá tyto standardy vytvořit a publikovat. Profesionální standardy sociální práce mají určovat práh bezpečné a efektivní praxe sociální práce (SWE, nedatováno). Vztahují se na všechny registrované sociální pracovníky ve všech jejich rolích v různých prostředích, tzn. jsou pojímány jako univerzální. Prováděcí předpis, *Social Workers Regulations – UK Statutory Instrument No. 893, 2018*, konkretizuje další povinnosti SWE, např. rozpracování způsobu vedení registru sociálních pracovníků, vytvoření a řízení „Plánu schvalování vzdělávání a výcviku pro sociální pracovníky“, a vymezuje uznávané kvalifikace a další předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka v Anglii.

K institucionalizaci sociální práce v ČR

V zemích, kde mají diskuse o sociální práci jako oboru či profesi delší tradici, často byly vytvořeny a dále rozvíjeny různé opory sociální práce, které tvoří její formální a institucionální rámec (Tomeš, Koldinská, 2017). Zároveň se ale v posledních dekadách vedou diskuse o tom, zda lze, či nelze sociální práci chápat jako profesi, či zda se realita sociální práce v anglosaských zemích již sama nevydala cestou deprofesionalizace (Dominelli, 1996; Payne, 2006; 2016; Randall, Kindiak, 2008; Thompson, 2016) a v českých zemích, zda vůbec fáze profesionalizace proběhla, či probíhá, případně v jakém měřítku (Musil, 2008; Musil, 2013; Havlíková, 2020). Ať už je možnost

deprofesionalizace zahraničními autory hodnocena jako žádoucí, či nikoliv, diskuse o ní se týkají sociální práce historicky dobře etablované a ošetřené řadou regulativů. Nelze předpokládat, že by česká sociální práce mohla fázi „profesionalizace“ přeskočit a svůj stav „preprofesionalizace“ vydávat za navázání na případný trend „deprofesionalizace“, aniž by se nekontrolovaně rozpustila v řadě různých činností a cílů navázaných na pracoviště, organizace a resorty, v nichž sociální práce v současné době působí. I samotný trend deprofesionalizace a jeho případné dopady na obor či klienty lze hodnotit a diskutovat jen na pozadí určitých institucionálních a formálních garancí, které vymezují, co si lze představit pod profesionalizací a profesionálním výkonem sociální práce. Musil (2010) označuje českou sociální práci z hlediska definice sociální instituce za dosud „nevykrystalizovanou“. Vzhledem k tomu, že v oblasti formální či neformální regulace sociální práce nedošlo v ČR za posledních 10 let k výraznější změně, lze tuto tezi považovat za platnou i v dnešní době. Stále nejsou splněny předpoklady pro vědomé označení specifických problémů, které nelze řešit jinými známými způsoby, než jsou řešení, která nabízí sociální práce. Není přítomno ani očekávání, že v případě střetnutí se s tímto problémem bude jeho řešení ze strany sociální práce probíhat ustáleným očekávaným způsobem. Podmínku určitého sdíleného pojetí považuje Musil (2010) za částečně splněnou, ale s tím, že jde o úzké pojetí sociální práce, které od sociální práce v podstatě očekává zajištění bezprostředních materiálních potřeb znevýhodněných či ohrožených jedinců. Naopak pojetí sociální práce, které se historicky ustálilo v moderních společnostech a lze ho ve zkratce charakterizovat jako „působení na obě strany sociálních interakcí s cílem řešení obtížné situace klienta“, u nás zatím dle Musila (2010) jako sdílení pojetí sociální práce etablováno nebylo.

Stávající obecné regulativy sociální práce v ČR

Základní mantinely, které lze vnímat jako ty, které vymezují výkon sociální práce v ČR napříč resorty a oblastmi jejího výkonu (srov. § 1 odstavec 2 zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách), v současné době jsou zejména legislativní ustanovení včleněna do zákona o sociálních službách, neboť vlastní profesní zákon chybí, přičemž se jedná o vymezení:

- toho, kdo může působit jako sociální pracovník ve smyslu nezbytné vstupní kvalifikace (§ 110), přičemž jako základní kvalifikace sociálního pracovníka je přípustné nejen absolvování terciárního vzdělávání v oborech sociální práce, ale též např. speciální pedagogiky a práva, což institucionalizaci sociální práce jako svébytné profese nepřispívá (MPSV, 2014), proto, že profesní socializace v rámci vzdělávání a případně i předchozího působení v jiném oboru pak může vést k dalšímu rozostřování cílů sociální práce, protože daný pracovník si ani nemusí uvědomovat, že sleduje spíše cíle svého původního oboru než cíle sociální práce, případně ani nemusí mít představu, jaký typ cílů odpovídá oboru sociální práce;
- toho, co je hlavním předmětem činnosti sociálních pracovníků (§ 109);
- povinného dalšího vzdělávání sociálních pracovníků (§ 111).

Dále lze jako určitou oporu vnímat etické kodexy sociálních pracovníků vydané zastřešujícími profesními organizacemi, zejm. Společností sociálních pracovníků a Profesním svazem sociálních pracovníků v sociálních službách. Paralelní existence několika etických kodexů sociální práce však již sama o sobě zeslabuje jejich obecnou závaznost, a tedy i přínos pro institucionalizaci sociální práce v ČR.

V neposlední řadě zde zmiňujeme „Minimální standard vzdělávání v sociální práci ASVSP“, jehož prostřednictvím již od roku 1993 usiluje Asociace vzdělatelů v sociální práci (ASVSP) o zajištění a rozvoj kvality v oblasti vstupního vzdělávání pro sociální práci. Školy vzdělávající v oboru sociální práce, které jsou řádnými členy ASVSP, jsou tímto minimálním standardem vázány. Členy ASVSP jsou však zejména školy poskytující terciární vzdělání v oborech sociální práce, nikoliv školy zaměřené na další obory, které dle legislativy k výkonu činností sociálního pracovníka opravňují.⁴

⁴ Seznam členů ASVSP viz <https://www.asvsp.org/clenove/>.

Již řadu let je v prostředí české sociální práce diskutována otázka ustavení dalších obecných institucionálních opor, a to profesního zákona a zřízení profesní komory, dosud však bez jednoznačného výsledku. Dle dřívějšího výzkumu (Vojtíšek, 2018) jsou sociální pracovníci myšlenky profesního zákona spíše nakloněni, zřízení profesní komory, zvláště pokud by mělo být členství v ní pro sociální pracovníky povinné, ale jednoznačnou podporu nemá (Hůle, 2015; Sociální práce / Sociální práca, 2015). Že tato situace i nadále přetrvává, dokládají i vyjádření expertů v rámci našeho výzkumu (viz Závěr).

Dále v ČR existuje řada profesních organizací (SSP, PKSP, Profesní svaz sociálních pracovníků v sociálních službách) a zastřešujících sdružení (např. AOP, ARP ČR, ČAS, Síť aktérů pro domov), tyto ale jednotné vymezení sociální práce a jeho garanci (zatím) nenabízí (viz internetové stránky těchto organizací).

METODOLOGIE

Článek je založen na analýze kvalitativních dat získaných prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů v rámci řešení projektu VÚPSV, v. v. i., „Kvalita výkonu sociální práce v ČR – vytvoření metodiky hodnocení a provedení prvotní evaluace“. Sběr dat probíhal ve druhé polovině roku 2020. Výběr konverzačních partnerů byl uskutečněn v souladu s tzv. Expert Sampling, což je metoda záměrného výběru vhodná při výzkumu nových témat, kde je nedostatek pozorovatelných jevů a nepředpokládají se okamžité jednoznačné výsledky (Etikan, Musa, Alkassim, 2016). V prvním stupni výběru byly na základě kritéria, že se koncepčně věnují tématu kvality sociální práce, vybrány střešní organizace a sdružení sociálních pracovníků. Následně byli v těchto organizacích vytipováni a osloveni konkrétní experti a expertky, kteří se tématu kvality věnují. Konverzačními partnery v tomto výzkumu tedy byli sociální pracovníci, kteří jsou současně reprezentanty řídicích orgánů v oblasti sociální práce, zastávají klíčové funkce v různých typech střešních organizací, u velkých zřizovatelů sociálních služeb, podílejí se na tvorbě koncepcí, zasahují do tvorby politik, účastní se různých oborových pracovních skupin a vyjednávají s tvůrci politik. Bylo uskutečněno 19 polostrukturovaných rozhovorů v celkové délce 25,5 hodiny. Některé rozhovory byly skupinové, celkem se tak do tohoto výzkumu zapojilo 23 expertů a expertek. Jednalo se o zástupce těchto organizací a sdružení: AOP, APSS – Profesní svaz sociálních pracovníků v sociálních službách, ARP ČR, ASVSP, ČAS, Diakonie ČČE, GR Vězeňské služby ČR, Charita ČR, Instand, Krajský úřad – metodika sociální práce, MPSV – odbor rodinné politiky a ochrany práv dětí, MPSV – odbor inspekce sociálních služeb, PKSP, QUIP, Sdružení aktérů pro domov, Slezská Diakonie, SSP, ÚP ČR – krajská pobočka – oddělení nepojistných sociálních dávek.⁵ Rozhovory realizovali sami výzkumníci. Konverzační partneři byli informováni o účelu, pro který jsou rozhovory pořizovány, a byl s nimi dojednáán rozsah využití a způsob prezentace takto získaných dat, včetně jejich anonymizace. Vzhledem k tomu, že cílem článku není komparovat pohledy organizací, jejichž zástupci se výzkumu zúčastnili, přidělili jsme jednotlivým expertům náhodným způsobem číslo. Autoři citací jsou pak označeni ve formátu „Expert + jemu přidělené číslo“, a to bez ohledu na to, zda šlo o muže či ženu.

Hlavním cílem bylo identifikovat představy těchto expertů o tom, co všechno spojují s tématem „kvalita výkonu sociální práce“. Při tematické analýze (Braun, Clarke, 2006) těchto dat, která měla v rámci projektu primárně deduktivní charakter, neboť vycházela z teoretické konceptualizace kvality výkonu sociální práce zpracované v rámci výše zmíněného projektu, jsme v prvních fázích analýzy (tj. seznámení se s daty a tvorba prvotních kódů) induktivně narazili na téma „formulování cílů sociální práce“. Toto téma je vůči tématu projektu spíše doplňkové, z hlediska profesionálního výkonu sociální práce v praxi ho však vnímáme jako velmi důležité. Proto jsme se rozhodli ho analyticky rozpracovat pro účely tohoto článku.

⁵ Názvy organizací a sdružení jsou uvedeny dle jejich znění v době sběru dat, tj. ve druhé polovině r. 2020.

K pozici, kterou vůči potřebnosti formálních opor sociální práce deklarujeme v Úvodu článku, jsme dospěli až v průběhu hloubkových analýz dat. To znamená, že samotný sběr dat (tj. výběr konverzačních partnerů, scénář polostrukturovaných rozhovorů) nebyl touto pozicí nijak ovlivněn. Tématu institucionalizace sociální práce jsme se dosud systematicky nevěnovali, byť jsme na jeho dílčí aspekty příležitostně narazili v rámci dříve řešených projektů.

Článek na základě analýzy rozhovorů se sociálními pracovníky – „experty“ (viz výše) přináší makropohled na strukturální deficit v ukotvení sociální práce v ČR. Tento pohled je legitimní (srov. Merchel, 2013), nicméně má i své limity. Zejména neumožňuje analýzu zaměřenou na porozumění strategiím, které sociální pracovníci na front line úrovni uplatňují při snaze o „přežití“ v takových podmínkách. Systematické zkoumání této problematiky je však inspirací pro další výzkumy.

EMPIRICKÉ POZNATKY

V první části hledáme na základě analýzy sdělení expertů odpověď na otázku, kdo či co určuje cíle sociální práce v situaci, kdy sociální práce nemá k dispozici vlastní konzistentní a ucelené opory a regulativy. Ve druhé části pak rozebíráme postoje expertů k možnostem institucionálního a formálního ukotvení české sociální práce a ukazujeme, v kterých bodech bude pravděpodobně nejobtížnější najít společný pohled na věc.

Kdo a co určuje či ovlivňuje cíle sociální práce

Jedním z důsledků neusazenosti sociální práce v ČR ve vlastním rámci institucionálních a legislativních opor a regulativů, které by pomáhaly verbalizovat a sjednotit pojetí sociální práce a vymezit typy oborově relevantních problémů a také cílů, je také snadnější pronikání různých partiálních mimooborových zájmů a tlaků do pole sociální práce. Tímto způsobem často dochází k ovlivňování či přímo rozhodování o cílech sociální práce buď v některé oblasti jejího výkonu, či na konkrétních pracovištích sociální práce. Analýzou expertních rozhovorů jsme identifikovali řadu vlivů, které mohou více či méně výrazně určovat, jaké cíle budou sociální pracovníci sledovat a případně jakým způsobem je budou sledovat. Jedná se především o níže popsané vlivy, které se projevují společně či samostatně.

I. Institucionální opory sociálních služeb

Mezi hlavní institucionální opory v oblasti poskytování sociálních služeb patří jejich regulace prostřednictvím zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, a vyhlášky MPSV č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. Z hlediska výkonu sociální práce v oblasti sociálních služeb je podstatné, že očekávání vůči výkonu sociální práce jsou běžně podržována regulativům platným pro sociální služby. Tato „podřízenost“ zužuje cíle sociální práce, neboť se omezujícím způsobem dotýká jejich klíčových aspektů, jimiž jsou vymezení klientely, rozsah a metody sociální práce:

- Dle § 1 odst. 1) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, jsou sociální služby poskytovány „osobám v nepříznivé sociální situaci“, to dle jednoho z dotázaných expertů v podstatě vylučuje preventivní činnosti v rámci sociální práce; pokud je prevence realizována, není vnímána jako sociální práce.
- „Kdybychom se drželi současné legislativní úpravy, tak vlastně bychom měli pracovat pouze s klienty, kteří mají definovanou nepříznivou sociální situaci. Ve službách sociální prevence tohle nedává smysl, protože my bychom měli pracovat s lidmi, kteří jsou sociálně ohrožení, to znamená, že ještě nemají nepříznivou sociální situaci jasně danou, ale jsou ohroženi (...) Tak jak prostě v českém prostředí je velmi zúženo vnímání sociální práce na sociální služby, tak by to vlastně vypadalo, že nepracujeme, jelikož sociální pracovníci nemají výkony sociální práce, ale pouze preventivní činnosti.“ (Expert 16)

- Vymezení jednotlivých druhů sociálních služeb v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, prostřednictvím výčtu činností, které jsou v daném druhu sociální služby klientům poskytovány, může v řadě případů bránit tomu, aby sociální pracovník dané služby mohl řešit situaci klienta komplexně, a tedy účinně.
- „Konkrétně třeba u těch azylových služeb, tak tam je zajistit ubytování, zajistit podmínky pro stravování, že jo, a pak tam je zprostředkování kontaktů se společenským prostředím. A vůbec tam není žádná terapeutická činnost. Ve slova smyslu sociální terapie a tak dále. No tak ve chvíli, kdy tam ten azylový dům chce začít s těmi klienty skutečně pracovat důkladněji a systematictěji, tak vlastně na to vůbec jako nemá personální vybavení a prostředky.“ (Expert 4)
- „Primárně mi přijde, že přestali přemýšlet o smyslu pro lidi. Když se ptáte na to, co dělají, tak to popisují v díce těch základních činností.“ (Expert 5)
- „Standardy kvality sociálních služeb“ (SKSS) vymezené ve vyhlášce č. 505/2006 Sb. implikují jako hlavní metodu sociální práce individuální práci s klientem, konkrétně individuální plánování, což v praxi znamená, že od sociálních pracovníků není očekáváno působení na prostředí klienta.
- „Standard číslo tři, to jednání se zájemcem, ten je šitý na tu sociální pracovníci. (...) Z toho našeho zákona by ta sociální pracovníce měla být garantem individuálního plánování.“ (Expert 12)
- „Vlastně tady chybí komunitní sociální práce. Komunitní sociální práci myslím tu práci, která právě není postavená na individuální práci s jedním klientem, ale řeší problém nějaké cílové skupiny v komunitě a řeší ho na té politický úrovni.“ (Expert 13)
- „Inspekce poskytování sociálních služeb“ představuje primárně instituci určenou k regulaci kvality poskytování sociálních služeb, přesto podle některých expertů má potenciál přímo ovlivňovat i zaměření sociální práce v oblasti sociálních služeb. A to proto, že předmětem inspekce je jak soulad rozsahu činností poskytovaných danou sociální službou s legislativním vymezením (srov. výše), tak proto, že některé SKSS a jejich naplňování závisí na roli a výkonu činností sociálního pracovníka, a inspekce tedy svoji zpětnou vazbou k plnění těchto požadavků posiluje a upevňuje zúžené pojetí sociální práce v sociálních službách.

„Inspekce kvality poskytované sociální služby ze strany MPSV, tak tam inspektoři kontrolují sociální práci především nastavením té sociální služby a očekávání klienta, a jestli dochází k naplňování toho, co poskytovatel s klientem zaslavnil. To znamená, je mu poskytovaná sociální služba, jak ta služba reflektuje potřeby, povinnosti... potřeby, očekávání. A to je práce sociálních pracovníků.“ (Expert 1)

Z vyjádření námi oslovených expertů vyplynulo, že SKSS ovlivňují očekávání vůči výkonu sociální práce dále i tím, že určitým způsobem kultivují celé prostředí sociálních služeb, kdy v řadě případů dochází k posunu cílů poskytování služby, a to od zaměření se na naplňování potřeb klientů k naplňování SKSS. Podle některých expertů tak mohou SKSS nejen u sociální služby jako celku, ale také u sociálních pracovníků ve službě působících navádět ke schematickému uvažování a přemýšlení optikou standardů kvality, kdy cílem pracovníků je dodržet standardy, ale nikoliv optikou reálných požadavků práce s klientem. Snaha o dodržování litery SKSS tak může paradoxně vytlačovat autentickou kvalitní sociální práci zaměřenou na klienta a jeho potřeby. To znamená, že sociální pracovníci mohou začít vnímat práci s klienty a poskytování služeb, včetně svých vlastních, v první řadě mustrem standardů „standard číslo 1“, „standard č. 2“, nikoliv skrze vnímání situace a potřeb klienta.

„My se snažíme dávat těm standardům v tomto smyslu jakoby nějakou protiváhu, a řekla bych, že je to čím dál těžší, třeba i z pozice té střechy, protože oni prostě žijou jiné starosti. Pro ně je prioritou přežít, jako zaměstnavatel, jako člověk, který má odpovědnost za těch 30 klientů na baráku. Takže tady ty věci... jo, fajn, třeba metodici služeb si o tom rádi povídají..., ale reálně, když se spolu baví, tak slyšíte, že oni sdílí tu zkušenost: „Toto ti prošlo... a to ti neprošlo... Jak to máš nastavené?“ (Expert 5)

Dalším aspektem vlivu SKSS na očekávání od sociální práce v sociálních službách je skutečnost, že částí odborné veřejnosti jsou SKSS akceptovány nejen jako standardy pro poskytování sociálních služeb, ale i jako standardy přímo sociální práce. Někteří námi oslovení experti se vyjadřovali

o SKSS v tom smyslu, že sociální pracovníci v sociálních službách své standardy mají či „mají alespoň něco“. A další se domnívali, že standardy kvality sociální práce nejsou potřeba, protože již existují SKSS, případně vyjadřovali názor, že vytvoření vlastních standardů pro sociální práci by v prostředí sociálních služeb vedlo jen ke konfliktu dvojího souboru standardů. Identickou argumentaci zachytily i Janebová a Celá (2016: 25–26), je tedy zřejmé, že se již jedná o zakořeněný postoj přítomný nezávisle na jednotlivcích. Takové vnímání SKSS koresponduje s tím, co Vrbický (2014:23) popsal jako typ nevyjasněného vztahu sociálních služeb a sociální práce, v němž je k sociální práci přistupováno jako k systému podřízenému sociálním službám.

Jedním z důsledků splynutí systému sociální práce a systému sociálních služeb je rozostření cílů sociální práce (Janebová, Celá, 2016). Skutečnost, že mezi experty oslovenými v našem výzkumu zaznívalo explicitní verbalizování důsledků ztotožňování sociální práce a sociálních služeb projevující se právě zaměňováním regulativů sociálních služeb za regulativy sociální práce, spíše ojediněle, lze „číst“ také tak, že „kolonizace“ sociální práce sociálními službami je již rozsáhle akceptovanou realitou.

„Dopad na to profesní pole... [sociální pracovníci] jsou úplně někde jinde, než kde by měli být, dneska se sociální pracovníci identifikují jako lidi, kteří dělají sociální službu, nikoli kteří dělají sociální práci, a to je brozně smutné.“ (Expert 5)

Téma kolonizace sociální práce sociálními službami je možný výkladový rámec hlubšího studia provázanosti příčin a důsledků nedostatečné institucionalizace sociální práce. Tomuto tématu jsme se ale v našem výzkumu nemohli více věnovat, neboť vystoupilo až v průběhu analytických prací realizovaných po ukončení sběru dat uskutečněného dle schválené metodiky daného výzkumného projektu. Nebylo tedy již možné „dosbírat“ data nezbytná pro výše naznačenou analýzu.

II. Cíle jiných resortů/institucí

Sociální práce v ČR je rozsáhle vykonávána nejen v rámci sociálních služeb, ale i v dalších segmentech sociálních ochrany, jako je zdravotnictví, školství, vězeňství a tak dále. Ve většině těchto oblastí jde primárně o naplňování jiných cílů, jako např. léčení, vzdělávání, přičemž sociální práce by měla skrze sledování vlastních cílů k dosahování cílů těchto resortů napomáhat (viz např. o školní sociální práci v Havlíková, 2019). To, nakolik skutečně mohou sociální pracovníci v těchto oblastech sledovat cíle sociální práce, pak v situaci absence silných profesních opor závisí zejména na postoji jejich nadřízených, kteří jsou specializovaní na problematiku daného resortu a nikoliv na sociální práci a jejich úkolem je prioritně sledovat cíle resortu dle regulativů daného resortu. To neznamená, že v příslušném resortu či konkrétní organizaci není pole působnosti sociální práce vymezené charakterem problémů klientů dané organizace. Limit je spíše v tom, zda je sociálním pracovníkům umožněno tyto problémy či situace identifikovat jako problémy řešitelné z pozic a metodami sociální práce.

„Protože když sociální pracovník je pod jednotlivými resorty, tak jednotlivé resorty, což, je to zase v rámci právních předpisů, vedou sociální pracovníky podle toho, jak potřebuje ten resort (...) Každý má své gestory a ty nadřízené. Ale přesto sociální anamnéza je jenom jedna.“ (Expert 17)

Pro ilustraci můžeme použít sociální práci v oblasti vězeňství. Tento příklad volíme, neboť je z něj patrné, že pro obhájení pozic sociální práce nestačí ani to, že je sociální práci v daném resortu věnována metodická pozornost, a dokonce jsou reflektovány některé problémy spojené s jejím slabým vlastním zakotvením. Ze sdělení experta vyplývá, že i navzdory snaze sociální práci pro oblast vězeňství rozvíjet, včetně například vytváření vzdělávacích a jiných programů pro zvyšování kvalifikace a odborných kompetencí sociálních pracovníků, stále může být postavení sociální práce, která není „samonosná“, vnímáno jako slabé. To se projevuje např. ve vztahu k jiným profesím, které se ve věznicích uplatňují, jako je vychovatel a psycholog. Nelze takto ani zajistit, že sociální pracovníci budou moci při práci s vězňnými osobami stanovovat a sledovat svébytné cíle svého oboru.

„Ta sociální práce vychází z cíle vězeňské služby.“ (Expert 10)

Zdá se, že činnost sociálního pracovníka je spíše podřízena „konceptu vězeňství“ a není zjevné, co je či není bráno jako specifické pole působnosti sociální práce a jak lze pak výkon sociální práce / včetně naplňování cílů sociální práce hodnotit. Zároveň ale, jak expert na sociální práci v oblasti vězeňství vysvětluje, rozsah problémů a situací, na jejichž řešení se pro sociální práci ve věznicích podílejí, je poměrně široký a různorodý.

„Oblast sociální práce ve vězeňství je zahrnuta do komplexní oblasti, kde jsou i pedagogové, psychologové, vychovatelé, tím pádem někdy se upravuje jenom sociální práce, někdy celá oblast odborného působení na vězněné osoby, takže potažmo sociální práce tam hraje určitou, jenom malou třeba roli nebo část, vedle psychologických postupů, pedagogických... Takže vytváříme po linii vězeňství naše interní metodiky, které se zaměřují třeba i na spolupráci s externími subjekty, s kurátory, s různými neziskovými organizacemi, se státními institucemi, máme tu metodiky sociální práce třeba s cizinci, s postiženými vězněnými osobami, s matkami a dětmi, které jsou uvězněny, takže ta oblast sociální práce je široká.“ (Expert 10)

Nicméně sociálním pracovníkům chybí pod nohama pevná půda jejich vlastního jasně ukotveného oboru, která by jim pomohla zachovat principy jejich profese navzdory, nebo v interakci s obsáhlou legislativou, množstvím resortních regulativů, exekutivních dokumentů a metodik, v jejichž rámci se sociální práce ve vězeňství pohybuje.

„Tím, že ta sociální práce a nejenom, vůbec, odborné zacházení, upravuje zákon o výkonu trestu, a v rádech, ve vyhláškách, v mezinárodních úmluvách, v lidských právech, potom samozřejmě sociální práce je ve 108míste, ve vyhlášce, a tak různě. Pak my máme interní předpisy, máme metodiky, Nařízení generálního ředitele, tak se to všechno tak rozplyne a člověk se v tom i ztratí, pokud nepracuje se všemi najednou, nebo nemá přístup ke všem těm zdrojům.“ (Expert 10)

III. Politické cíle

Zúčastnění experti poměrně často poukazovali na to, že zejména určité segmenty výkonu sociální práce jsou zranitelné vůči politickému působení z různých úrovní státní správy, případně samosprávy. Příklady, na nichž dopady podřizování sociální práce politickým cílům demonstrovali, se rekrutovaly zejména ze sociální práce na pracovištích Úřadu práce ČR a na obecních úřadech.

„Samozřejmě, to je vždycky nějaké politické zadání. Že, to se do toho promítá. (...) No, svoji práci ano, to vykonává, a dokonce je měřený, ale nebudíme se o sociální práci v tom případě. Tak jak může potom být sociální pracovník? Nemůže být sociální pracovník. A tomu se asi neubráníme, to tady prostě bude vždycky, že bude v danou chvíli nějaké zadání, které se průběžně bude různě měnit.“ (Expert 18)

„Není jaksi nějaká koncepce vůbec toho, kde ten úřad práce teda by měl v tom sociálním systému být jako zařazený a fungovat. Protože on je určený primárně k tomu, aby byly vyplaceny dávky.“ (Expert 18)

V případě úřadů práce experti zejména na příkladu agentury hmotné nouze na Kontaktních pracovištích (KoP ÚP) či na příkladu personální politiky na Krajských pobočkách (KrP ÚP) vysvětlovali, že se v praxi může projevovat politický vliv na sociální práci až takovým způsobem, že znamená její významné omezení či faktické vytěsnění.

„Pracovníci ministerstva práce říkají, jak se má vykonávat sociální práce na úřadech práce, a nás sami vlastně před rokem, zhruba od ledna, nám vzali statut sociálních pracovníků. (...) Na krajských pobočkách v současné době není sociální pracovník, není žádoucí přímý kontakt s klientem a toto se má vykonávat pouze na kontaktních pracovištích.“ (Expert 18)

Právě příklad agentury hmotné nouze použil jeden z expertů jako ukázkou důsledků vágně zakotvené role sociální práce. Byť je sociální práce v rámci agentury hmotné nouze legislativně zakotvena (zák. 111/2006, Sb.), tato legislativa neposkytuje sociální práci v dané agentuře skutečnou oporu. Sociální práce tak může být z tohoto prostředí vytlačována jakožto cizí a v podstatě nežádoucí prvek, protože bere kapacity (je časově náročná, nemá správné lhůty apod.) nutné pro „hladkou“ výplatu dávek, která je dle expertů z ÚP ČR prvořadým úkolem agentury hmotné nouze.

„V jednom paragrafu zákona o pomoci v hmotné nouzi je řečeno, že pracovníci úřadu práce také provádějí sociální práci, pokud ten klient prostě tři měsíce je ve stavu hmotné nouze, tak že by se s ním měla zabývat nějaká sociální práce. Ale to je taková proklamace spíš.“ (Expert 18)

Pak dochází například i k tomu, že metodiky upravující výkon sociální práce v dané agendě jsou vnímány jako nezávazné, ve světle tlaku na vyplácení dávek a pracovní zátěží s tím spojenou se jeví jako odříznuté od praxe. Jejich dodržování je zároveň nevymahatelné, nemají-li zakotvení v žádném legislativním rámci. I zde se jedná o dlouhodobou záležitost (srov. Hubíková a kol., 2015).

„Metodiky jsou vytvářené z úrovně generálního ředitelství (...) Ale většinou to vždycky skončí na tom, že přijde metodika, a když k tomu dál nic není, není návaznost na ten zákon o sociálních pracovnících, který není, takže teoreticky metodiky jsou zpracované, no ale jsou daleko od té praxe.“ (Expert 18)

Vliv samospráv na výkon sociální práce již byl částečně popsán v předchozích výzkumech (Havlíková, 2017; Hubíková, 2020). Rovněž několik expertů v tomto výzkumu zdůrazňovalo, že nelze podceňovat snahu představitelů samospráv obcí uplatňovat určité formy kontroly nad sociální prací a sociálními pracovníky obecních úřadů. Mohou se například vměšovat do určování toho, v čem bude spočívat těžiště práce sociálního pracovníka, případně co bude opomíjeno.

„Osobnost sociálního pracovníka má velký vliv, to zcela určitě. Ale samozřejmě je to o tom, jaký prostor dostane v té obci. Protože já nakrásně můžu říkat, jo, budeme vést poradenství, nebo budeme mít nějaké přednášky, ale klidně může říct ten zaměstnavatel, já to považuju za naprosto zbytečné. Tím to nechci předjímat, ale je to skutečně na tom zaměstnavateli, ten sociální pracovník tím, že je zaměstnancem obce, tak zaměstnavatel určuje jeho směr.“ (Expert 17)

Vliv samospráv na sociální práci je na obecních úřadech ale mnohdy spíše nepřímý, i když neméně významný. Často se projevuje například rozhodováním o personálním obsazení sociálních odborů či oddělení.

„Tam je trvale problém v tom, že samospráva rozhoduje o tom, kolik těch lidí bude vykonávat tu přenesenou působnost. Protože na obec je přenesena působnost, na její orgán, a obec je tím, kdo vykonává. (...) A protože na to nemáte žádný mustr a žádné zadání, že na počet obyvatelstva má být tolik sociálních pracovníků, tak nikdo nikoho nepřiměje...“ (Expert 17)

Jak upozorňoval další z expertů, politický vliv samospráv se může projevovat ještě více zprostředkovaně tím, že sociální pracovník může mít obavy usilovat např. o změny na úrovni obce působením na její politickou reprezentaci. Sociální práce ve slabé pozici, podřízena politickým zájmům nebo jiným tlakům, tak ztrácí potenciál uplatnit celý rejstřík možností, jak docílit změny životní situace klienta, například působením na prostředí, na jiné subjekty apod. Sociální pracovníci jsou tak nuceni uzpůsobovat cíle sociální práce tomu, jaký prostor cítí, že mají vykolikovaný.

„To znamená, sociální pracovník, pokud by skutečně chtěl problém řešit, tak by musel jít za starostou a otravovat ho a říkat mu, prosím tě hele, tohle je problém, dělej s tím něco, jo? A to oni nedělají, protože se bojí (...) Protože starosta – starosta je taky ten, kdo jim dává peníze. A oni by vlastně museli jít proti němu, jo. A to oni prostě nedělají.“ (Expert 13)

IV. Administrativní a byrokratické cíle

Administrativními cíli chápeme cíle, které jsou v souladu s administrativním pojetím sociální práce, kdy dle Musila (2008) spočívá těžiště sociální práce v zákonem či jinými normami a pravidly předepsaných postupech. Jími se řeší poměrně úzce ohraničený okruh zadání či zakázek na sociálního pracovníka, zejména vyřizování žádostí příslušných dané agendě sociální práce.

„Naším prvořadým jako úkolem je vyplatit dávky (...), máte nějaké správní lhůty, nějakým způsobem ta výplata musí proběhnout, jo, takže spíš bych řekl, je to trošku konflikt i mezi tím správním řízením jo a mezi výkonem sociální práce. Ta sociální práce je časově náročná, že, a neváže se na nějaké lhůty správního řádu.“ (Expert 18)

Hlavním cílem pak je hladká administrace celé žádosti a základním kvalifikačním požadavkem na sociálního pracovníka důvěrná obeznámenost s normativními akty, které agendu ošetřují. Za byrokratické cíle pak v tomto kontextu považujeme zúžení administrativních cílů především na to, aby činnost sociálního pracovníka byla správně a snadno kontrolovatelným způsobem vykazována v předepsaných dokumentech, přičemž případné kontroly nejdou nad rámec kontroly

výkazů. Experti zúčastnění v našem výzkumu na toto riziko posunu k administrativním cílům upozorňovali zejména v souvislosti s určitým pojetím provádění inspekcí kvality sociálních služeb. Nicméně nejvíce se zdají dominancí administrativních až byrokratických cílů ohroženy oblasti sociální práce, které zahrnují dávkové agendy. Pokud neexistují opory, z nichž vyplývají cíle profese sociální práce, snadněji nabydou vrchu cíle, které lze odvodit od jiných norem a regulativů, např. od správního řádu apod. Tyto cíle mohou nadřazení sociálních pracovníků, zejména pokud sami nejsou kvalifikací sociálními pracovníky, snadněji chápat, prosazovat a kontrolovat, aniž by přitom museli řešit problém podstaty sociálních pracovníků.

„Ono je nešťastné asi oddělovat tu agendu výplaty třeba od té sociální práce. Ale v těch současných podmínkách, když máte vlastně nějakou strukturu organizace těch úřadů práce, a nemáte tam sociální pracovníky, tak to nelze, tak ti samozřejmě, co jako nesplní ty podmínky, tak víceméně se zabývají správním řízením. Což není sociální práce.“ (Expert 18)

V krajním případě může dávková agenda a cíle na ní navázané natolik převážet, že vlastně dochází k rezignaci na sociální práci. Následné přizpůsobení veškeré činnosti potřebám správního řízení a personálnímu podstavu může de facto vést ke zrušení sociální práce.

„My to dělíme ještě na sociální šetření a na šetření místní, kdy to místní šetření více teda vlastně jako odpovídá spíš tomu správnímu řízení, nejde, řekl bych, ani o sociální práci, ale jde spíš o ověření různých podmínek z pohledu těch dávek, ať už třeba v počtu osob, jejich vzájemném soužití a tak dále (...) Protože nebyli sociální pracovníci, tak se udělala taková obezlička zákona, že se provádí místní šetření.“ (Expert 18).

V. Parciální řešení pro konkrétní oblasti či zřizovatele sociálních služeb

Dalším způsobem, jak mohou být cíle sociální práce ovlivňovány, může být paradoxně snaha jednotlivých zřizovatelů a poskytovatelů sociálních služeb rozvíjet a garantovat jejich kvalitu nad rámec povinností a regulativů daných současnou legislativou. V rozhovorech s experty jsme se s tím setkávali poměrně často, ať už se jednalo o významné zřizovatele, jako je Charita ČR, Diakonie ČCE či Slezská diakonie, či velké asociace, jako AOP, ARP ČR atd. Jedná se zejména o v různé míře propracované koncepty poskytování určitého typu sociálních služeb či systémy kvality vytvářené a implementované z pozic střešních organizací. Byť se tyto různé partikulární regulace nevztahují primárně k sociální práci, ale k předmětu a kvalitě poskytovaných služeb, významně a většinou záměrně a promyšleně ovlivňují i výkon sociální práce jakožto důležitou, někdy klíčovou komponentu dané sociální služby.

Dále lze mezi parciální řešení určená pro určité oblasti, v nichž dochází k výkonu sociální práce, zařadit také Standardy kvality sociálně-právní ochrany dětí. V tomto případě se jedná o úpravu specifické oblasti sociální práce ze strany ústředního orgánu státní správy, a dokonce garantovanou právní normou, konkrétně vyhláškou č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Agendu SPOD vykonávají kvalifikovaní sociální pracovníci. Zdá se tedy, že SPOD jsou v ČR v současné době jedinou oblastí sociální práce, která je ošetřena vlastními standardy. Primárně jsou však tyto Standardy orientovány spíše na orgán sociálně-právní ochrany a jsou v tomto duchu i formulovány. Podobně jako u SKSS, také u Standardů SPOD se přímo výkonu sociální práce týkají jen některé standardy, zejména standardy, které ošetřují postup sociálních pracovníků ve specifických případech, zejm. jedná-li se o ohrožené či týrané dítě apod., a dále např. standard týkající se jednání s klientem a zásady přístupu ke klientovi. Řada Standardů SPOD ošetřuje spíše nastavení některých procesů a podmínek fungování daného pracoviště SPOD, a v některých případech dokonce spíše poměrů a nastavení na úrovni celého obecního úřadu, včetně např. podmínek technického či prostorového charakteru, zajištění různých forem přístupnosti apod. Nicméně důležitou inspiraci zejména ve standardech SPOD někteří experti však viděli v tom, že zaručují i určité podmínky pro sociální pracovníky této agendy, které se týkají např. početního personálního obsazení, vybavení technickými a materiálními prostředky apod.

Lze předpokládat, že ve zmíněných případech parciálních úprav nedochází k tak výraznému ohýbání či „pohlčení“ sociální práce, jaké hrozí, pokud je sociální práce podřizována regulativům

a upravám v rámci resortů mimo sociální oblast. Avšak v situaci, kdy sociální práce nemá své vlastní profesní opory, chybí referenční rámec pro zajištění kompatibility těchto dílčích úprav a regulativů s jednotným pojetím a cíli odpovídajícími oboru sociální práce. Subtilnějším způsobem tak může docházet k podřízení sociální práce potřebám a pojetí daného typu sociálních služeb nebo určitému způsobu řízení kvality. Pokud např. střešní organizace vytváří závazné metodiky pro svůj konkrétní typ služby, hrozí, že sociální práci začlení spíše účelově a že ta jako svébytný obor nedostane prostor zejména tam, kde by to překračovalo cíle daného typu služby. Může také dojít k bezděčné redukci pojetí sociální práce, např. na určitou metodu, třeba poradenský rozhovor.

Hlavní riziko spontánního vytváření a koexistence různých dílčích úprav, které významně ovlivňují výkon sociální práce v sociálních službách, spatřujeme v tom, že jejich nezamýšleným důsledkem může být další vzdalování naděje na institucionalizaci sociální práce v národním měřítku a napříč oblastmi jejího výkonu. Jednotlivé koncepce poskytování sociálních služeb či systémy řízení kvality se nevyhnutelně budou v řadě věcí týkajících se sociální práce rozcházet. Může jít i o poměrně zásadní rozdíly až na úrovni základního pojetí sociální práce. Zpětně bude čím dál obtížnější nalézt společný jmenovatel pro jednotnou národní úpravu sociální práce. Bude-li obtížné vystavět konsenzus na poměrně úzkém poli sociální práce v sociálních službách, tím menší naděje je, že se to podaří napříč dalšími oblastmi a resorty, kde je sociální práce vykonávána.

ZÁVĚR

Cílem této studie bylo na základě empirických dat předložit argumenty pro doporučení, k němuž jsme dospěli, a to vytvořit závazné formální a institucionální opory sociální práce. Těmi může být např. profesní zákon, profesní komora s povinným členstvím či standardy kvality sociální práce, ale to samozřejmě nejsou jediné možnosti. V některých státech mají systém licencování sociálních pracovníků, jenž působí jako velmi silný regulativ nejen na individuální úrovni, ale rovněž z hlediska celého oboru. Kromě profesní komory najdeme i jiná regulační tělesa, např. v USA Rady sociální práce (viz výše), či v Kanadě *Canadian Council of Social Work Regulators*. Těmito a dalšími zahraničními přístupy se lze inspirovat. Cílem této stati ale nebylo všechny možnosti regulace sociální práce diskutovat a zvažovat míru přenositelnosti do českého prostředí, ani doporučovat, které kombinace regulativů by byly pro prostředí české sociální práce vhodné. Cílem naopak bylo na základě empirických dat argumentovat vůbec ve prospěch snah o jejich vytvoření.

Mezi experty, kteří se účastnili našeho výzkumu, také panovala spíše shoda v tom, že ukotvení sociální práce je nedostatečné a že situace v sociální práci systémové řešení vyžaduje. Dostatečný konsenzus o tom, jak by toto řešení mělo vypadat, ještě nedozrál, ale možnost jeho dosažení se nezdá vyloučená. Experti zvažovali možnosti a limity potenciálních závazných, „velkých“ nástrojů či regulativů, o nichž se v odborném i politickém plénu debatuje řadu let. Jedná se o profesní zákon, profesní sdružení a Standardy kvality sociální práce. Účel a předmět profesního zákona vnímají různí experti různě. Někteří hovořili o zákoně o sociální práci, zatímco jiní tuto potenciální právní normu označovali spíše jako zákon o sociálních pracovnících. V tomto rozdílu odráží určitě diskrepance v představách o pojetí a celkovém obsahu profesního zákona. Některými experty byla spíše zdůrazňována potřeba prostřednictvím zákona o sociální práci vymezit lépe sociální práci a upřesnit hranice tohoto oboru. Profesní zákon tak může být vnímán primárně jako způsob formálního ujasnění a deklarace základních parametrů sociální práce. Ti, kteří hovořili o zákonu o sociálních pracovnících, pak více zdůrazňovali, že přínos tohoto zákona by měl spočívat především v jasném stanovení kvalifikací a určitých specializací a na to navázaných kvalifikačních požadavků a dalších předpokladů pro výkon povolání sociálního pracovníka. Dále by například měl sociálním pracovníkům zaručovat konkrétní způsoby podpory jejich práce a zároveň stanovit také kontrolní mechanismy výkonu sociální práce.

Co se týče jednotné profesní organizace, nejevila se všem expertům jako nezbytná, i když argumenty pro její vytvoření mezi zúčastněnými experty spíše převažovaly. Obecně by profesní

organizace měla být zárukou profesionality výkonu sociální práce a tím přispívat ke zlepšení statusu sociální práce a sociálních pracovníků. Nejednotnost ovšem panovala ve vztahu k otázce povinného členství. Několik expertů vyjádřilo k povinnému členství spíše rezervovaný postoj. Jiní se naopak vyslovovali pro profesní organizaci s povinným členstvím s poukazem na to, že sdružení či komory sociálních pracovníků s dobrovolným členstvím již existují, ale k překonání fragmentace oboru nepovinné členství nepřispívá.

Nejmenší shoda panovala ohledně myšlenky vytvoření Standardů kvality sociální práce. Z vyjádření expertů je patrné, že chybí přesnější představa případných Standardů kvality sociální práce v tom smyslu, jak obecné či konkrétní by měly tyto standardy být, zda by se mělo jednat o podrobné návody, postupy apod., či zda by mělo jít jen o určité zásady a pravidla. Mimo jiné i z této základní nejasnosti vyplývala různost názorů na možnost takové Standardy formulovat a využít v praxi.

Nicméně se domníváme, že žádné z detekovaných rozdílů v názorech na povahu institucionálních opor sociální práce nejsou natolik vážné a neslučitelné, aby převážily nad nezbytností konsolidovat a posílit českou sociální práci. Je v zájmu celého oboru sociální práce a jeho příslušníků přenést se přes parciální rozdíly v názorech na to, jak přesně by měly být tyto opory nastaveny, a hledat shodu na jejich zásadních parametrech dříve, než se podmínky deformující výkon sociální práce zcela petrifikují. Určitou motivací pro opuštění parciálních zájmů by mohl být argument, že v zemích, kde k institucionalizaci sociální práce došlo, bylo organizační a ideové sjednocení krokem k posilování důvěry veřejnosti v sociální práci a ke zlepšení statusu sociálních pracovníků, a tedy umožnilo veřejnosti představit zdravější obraz sociálního pracovníka, kdy jeho činnost a jednání je garantováno jeho členstvím v důvěryhodné organizaci, jako je třeba národní profesní asociace nebo veřejná agentura (Musil, 2013).

Nedostatečná institucionalizace sociální práce má řadu dopadů na obor jako celek, ale zásadně ovlivňuje i mikroúroveň, tedy jednotlivé sociální pracovníky a následně i samotné klienty. Výše v textu jsme diskutovali důsledky chybějících opor sociální práce zejména ve vztahu k riziku posunu či „kolonizace“ cílů sociální práce jinými systémy. Pokud jsou však cíle sociální práce určovány faktory mimo obor sociální práce, dochází i k ovlivňování každodenního výkonu sociální práce. To znamená toho, co a jak bude sociální pracovník dělat, a tím i výsledku pro klienty. Posun cílů lze chápat jako poměrně snadno detekovatelný důsledek chybějících profesních opor sociální práce, jako špičku ledovce, který pod hladinou skrývá méně zjevné, o to však závažnější konsekvence vedoucí až ke kompromitaci celé profese sociální práce v ČR. V každé profesi jsou totiž její cíle na jedné straně propojeny s hodnotami a na straně druhé s metodami a nástroji, jak daných cílů dosáhnout.

V míře, v jaké jsou ovlivňovány cíle sociální práce, jsou pak sociální pracovníci nuceni rezignovat i na profesní hodnoty a také činit ústupky, co se týče plného využití metod a nástrojů sociální práce. To nevyhnutelně poškozuje i jádro praxe sociální práce, tedy uplatňování reflexivity, zejména v jejím normativním pojetí (rozdíl normativního a nenormativního pojetí, viz Glumbíková, 2021). Potenciál aktivní role jednotlivých sociálních pracovníků v situaci, kdy nemají k dispozici opory, na něž by se mohli odvolat, pokud např. pod vlivem mimooborových zájmů dochází k posunu či nahrazování cílů sociální práce nebo jim nejsou garantovány pracovní podmínky adekvátní nárokům spojeným s výkonem sociální práce, nesmí být přeceňován. Byť většina literatury vztahující se k reflexivní praxi představuje reflexi převážně jako individuální proces a vyvolává představu jednotlivého pracovníka, razícho si takto svoji vlastní cestu, nemůže se jednat o soliterní činnost (Thompson, Thompson, 2008). Reflexe vyžaduje určité podmínky, příznivé prostředí, kulturu organizace, které tuto praxi podporují a dovolují sociálním pracovníkům ji rozvíjet (Martyn, 2000). To předpokládá i určité alespoň základní záruky těchto podmínek.

Chybějící opory sociální práce, které by deklarovaly a bránily autonomii oboru a zaštiťovaly v tomto ohledu sociální pracovníky, se dále projevují v nízké autonomii sociálních pracovníků v rámci resortů, organizací a jednotlivých pracovišť, kde je sociální práce vykonávána. Nízká autonomie sociálních pracovníků se promítá do nižšího statusu tohoto oboru a někdy do slabší pozice vůči lépe zavedeným, „prestižnějším“ oborům. Především však nedostatečná autonomie

sociálních pracovníků ve vztahu k jejich zaměstnavatelům může vést k tomu, že sociální pracovníci uvědomovaně či bezděčně, dobrovolně či pod tlakem začínou sledovat cíle resortu či organizace, v níž pracují, aniž by reflektovali, že se tím zpronevěřují cílům jejich vlastního oboru. Problém vytlačení prostoru pro reflexi z praxe sociálních pracovníků ilustruje Glumbíková (2021) na příkladu byrokratického prostředí OSPODů, v němž jsou sociální pracovníci nuceni směřovat primárně k cíli naplňování stanovených kvót.

Zakonzervování úzkého pojetí sociální práce může výkon sociální práce trvale očesat o některé důležité rozměry a společenské funkce. Kromě toho, že např. v dávkových agendách může docházet k záměně sociální práce za administraci žádostí a v sociálních službách či sociální práci na obecních úřadech může docházet k redukci sociální práce jen na individuální práci s klientem, či, jako v uvedeném příkladu, k nahrazení cílů sociální práce cíli byrokraticky stanovených kvót, může především docházet k utlumování či k aktivnímu potlačování komunitní sociální práce, snahy sociálních pracovníků o sociální změnu, o působení na tvůrce politiky apod. Sociální práce je tak ochuzována o další rozměr reflexivních přístupů, kritickou reflexi, která poskytuje prostor právě k protknutí mikro- a makroroviny, kdy sociální pracovník na základě kritického prozkoumání nejen vlastních prekonceptů, ale i různých podmínek a předpokladů sociálního mikrosvěta usiluje o širší společenskou změnu (Fook, Gardner, 2007).

Sociální práce přestává plnit svou společenskou roli a je privatizována zaměstnavateli sociálních pracovníků, byť z řad veřejné správy, samosprávy, někdy i neziskových organizací, případně podléhá politickým tlakům. Sociální pracovníci tak mohou čelit dilematu loajality zaměstnavateli versus jejich vlastní představy pomoci klientům. I pokud si sociální pracovník toto dilemma plně uvědomí, nemusí mít možnost ho řešit v souladu se svým profesním citěním, neboť zaměstnavatel je obvykle v silnější mocenské pozici vůči sociálnímu pracovníkovi a ten se zároveň nemůže odvolat na žádné závazné opory svého oboru, které by plnily roli svrchovaných „autorit“.

Rozostření a posun cílů sociální práce také přispívá k rozostření celého oboru sociální práce v tom smyslu, že může blokovat zformování oborové identity. Jedním ze základů kolektivní identity sociálních pracovníků jsou právě společné cíle (Růžičková, Musil, 2009). Identita oboru sociální práce pak může být chápána jako *„kolektivní sebepojetí skupiny lidí, kteří považují za žádoucí sledovat cíle a jednat při tom způsobem specifickými pro SP“* (Musil, 2013:512–513). Nelze doufat ve vytvoření identity oboru sociální práce, pokud se sociální pracovníci identifikují spíše s organizací či oblastí, v níž působí, než se svým oborem a sledují jiné cíle než cíle sociální práce.

Aby tato debata ale vedla k cíli, je nutné pracovat s jednou obecnou definicí sociální práce, tj. s jedním obecným vymezením základních parametrů specifických pro sociální práci, a to včetně vymezení společenské role sociální práce, tedy cílů, jichž má být prostřednictvím výkonu sociální práce dosahováno. Východiskem může být např. pojetí formulované na úrovni vzdělavatelů, neboť alespoň na základě studia tuzemské odborné literatury se jeví, že na úrovni vzdělavatelů v sociální práci panuje základní shoda na konceptech „komplexního posouzení životní situace“, „působení na interakce“ s cílem podpory „sociálního fungování“ občanů (Navrátil, 2001; Musil 2004; Janebová, 2014; Mojžíšová, nedatováno).

Na základě analýzy empirických dat jsme tedy dospěli k závěru, že důsledky absence závazných pilířů sociální práce a institucí, které by zaručovaly jejich vliv na výkon sociální práce, českou sociální práci poškozuje do té míry, že je nezbytné ukončit debatu o tom, zda jsou opory sociální práce, jako je profesní zákon, profesní organizace s povinným členstvím či závazné standardy kvality sociální práce, nezbytné, a zaměřit se ale přímo na dosažení shody o jejich obsahu, organizační struktuře, formálním zakotvení a dalších parametrech nezbytných pro jejich vytvoření a úspěšnou implementaci. Víme, že to není všeobecně akceptovaný postoj a že existují i jiné názory na potřebnost formálních opor sociální práce. Nicméně věříme, že kodifikace principů a hodnot sociální práce prostřednictvím relevantních závazných opor oboru neznamená jejich ustrnutí. Naopak, je to spíše první krok nezbytný pro překonání stavu fragmentace, který otevírá cesty k dalšímu prohlubování konsenzu, kultivaci oboru a jeho rozvoji v návaznosti na nové trendy

v sociální práci doprovázené dalším laděním institucionálních a formálních opor sociální práce. Tak to ostatně ukazují zkušenosti zemí, které jsme v teoretické části tohoto textu uvedli jako příklad institucionalizace a ruku v ruce s tím i profesionalizace sociální práce.

POUŽITÉ ZDROJE

- ASWB. 2018. *Model Social Work Practice Act* [online]. Culpeper: ASWB. [21. 4. 2021]. Dostupné z: https://www.aswb.org/wp-content/uploads/2013/10/Model_law.pdf
- BRAUN, V., CLARKE, V. 2006. Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- DOMINELLI, L. 1996. Deprofessionalizing Social Work: Anti-Oppressive Practice, Competencies and Postmodernism. *British Journal of Social Work*, 26(2), 153–175.
- ETIKAN, I., MUSA, S. A., ALKASSIM, R. S. 2016. Comparison of Convenience Sampling and Purposive Sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(1), 1–4.
- FERGUSON, H. 2018. How Social Workers Reflect in Action and When and Why They Don't: The Possibilities and Limits to Reflective Practice in Social Work. *Social Work Education*, 37(4), 415–427.
- FOOK, J., GARDNER, F. 2007. *Practising Critical Reflection: A Resource Handbook*. Maidenhead: Open University Press.
- GLUMBÍKOVÁ, K. 2021. Non-Normative Use of Reflexivity in Social Work with Families in the Czech Republic. *British Journal of Social Work*, 51(2), 583–599.
- HAVLÍKOVÁ, J. 2020. Zdroje znalostí využívané sociálními pracovníky při jejich každodenní práci s klienty. *Sociální práce / Sociálna práca*, 20(5), 108–126.
- HAVLÍKOVÁ, J. 2019. České základní školy v měnící se společnosti: nazrála již doba na zavedení školní sociální práce? *Sociální práce / Sociálna práca*, 19(5), 121–135.
- HAVLÍKOVÁ, J. 2018. *Sociální práce na základních školách a ve školských poradenských zařízeních: analýza současného stavu v České republice*. Praha: VÚPSV, v. v. i.
- HAVLÍKOVÁ, J. 2017. Sociální práce zajišťovaná obcemi a krajskými úřady v přenesené působnosti. *FÓRUM sociální politiky*, 11(1), 25–27.
- HAVLÍKOVÁ, J., HUBÍKOVÁ, O. 2017. *Spolupráce mezi sociálními pracovníky a lékaři: příklad řízení o příspěvku na péči*. Praha: VÚPSV, v. v. i.
- HUBÍKOVÁ, O. 2020. Péče sociálních pracovníků o sebe v pracovních podmínkách na obecních úřadech. *FÓRUM sociální politiky*, 14(6), 15–21.
- HUBÍKOVÁ, O., HAVLÍKOVÁ, J., MUSIL, L., KUBALČÍKOVÁ, K. 2015. Pracovní podmínky výkonu sociální práce v rámci agendy příspěvku na péči. *Sociální práce / Sociálna práca*, 15(2), 5–24.
- HŮLE, D. 2015. Komora jen zvýší skupinové sobectví v sociální práci [online]. *Sociální práce / Sociálna práca*, 15(1). [21. 4. 2021]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/komora-jen-zvysi-skupinove-sobectvi-v-socialni-praci/>
- Children and Social Work Act 2017* [online]. Richmond: The National Archives. [19. 5. 2020]. Dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/16/contents>
- JANEBOVÁ, R. 2014. *Teorie a metody sociální práce – reflexivní přístup*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- JANEBOVÁ, R., CELÁ, B. 2016. Kritická praxe mezi „jinou“ sociální prací a aktivismem. *Sociální práce / Sociálna práca*, 16(2), 22–38.
- KELLER, J. 1991. *Úvod do sociologie*. Praha: SLON.
- LIPSKY, M. 1980. *Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russell Sage Foundation.
- MACLEAN, S. 2010. *The Social Work Pocket Guide to: Reflective Practice*. Lichfield: Kirwin Maclean Associates.
- MARTYN, H. (Ed.). 2000. *Developing Reflective Practice: Making Sense of Social Work in a World of Change*. Bristol: Policy Press.

- MERCHEL, J. 2013. *Qualitätsmanagement in der sozialen Arbeit: eine Einführung*. (4. aktualizované vydání). Weinheim, Basel: Beltz Juventa.
- MOJŽÍŠOVÁ, A. Nedatováno. *Teorie a metody sociální práce*. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.
- MPSV. 2014. *Doprovodný text k pracovnímu dokumentu odborného kolegia pro tvorbu věcného záměru zákona o sociálních pracovnících a profesní komoře (profesní zákon)* [online]. Praha: MPSV. [21. 4. 2021]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/profesni_zakon_text.pdf/ac1f0186-10e1-b2ad-3e1b-a8d25350f4d1
- MUSIL, L. 2013. Identita oboru / profese sociální práce. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 512–514.
- MUSIL, L. 2010. Tři pohledy na budoucnost sociální práce. In: SMUTEK, M., SEBIEBL, W., TRUHLÁŘOVÁ, Z. (Eds.). *Sborník z konference VII. Hradecké dny sociální práce – Rizika sociální práce, konané 1.–2. 10. 2010*. Hradec Králové: Gaudeamus, 11–25.
- MUSIL, L. 2008. Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“. *Sociální práce / Sociální práce*, 8(2), 60–79.
- MUSIL, L. 2004. „Ráda bych Vám pomohla, ale–“. *Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman.
- NAVRÁTIL, P. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman.
- PAYNE, M. 2016. *Modern Social Work Theory*. 4th edition. Oxford: Oxford University Press.
- PAYNE, M. 2006. *What is Professional Social Work?* Bristol: BASW.
- PUGH, R. 2005. The Professionalisation of Social Work in the UK: Independence, Prescription and Regulation. *Portularia*, 5(1), 77–92.
- RANDALL, G. E., KINDIAK, D. H. 2008. Deprofessionalization or Postprofessionalization? Reflections on the State of Social Work as a Profession. *Social Work in Health Care*, 47(4), 341–354.
- RŮŽIČKOVÁ, D., MUSIL, L. 2009. Hledají sociální pracovníci kolektivní identitu? *Sociální práce / Sociální práce*, 9(3), 79–92.
- Social Workers Regulations – UK Statutory Instrument No. 893* [online]. Richmond: The National Archives. [19. 5. 2020]. Dostupné z: <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2018/893/contents>
- SOCIÁLNÍ PRÁCE / SOCIÁLNÍ PRÁCE. 2015. Otevřený dopis tří organizací sdružujících sociální pracovníky: Kому potřebujeme a chceme [online]. *Sociální práce / Sociální práce*. [21. 4. 2021]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/otevreny-dopis-tri-organizaci-sdruzujicich-socialni-pracovniky-komu-potrebujeme-a-chceme/SWE>. Nedatováno. *Professional Standards* [online]. Sheffield: Social Work England. [21. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.socialworkengland.org.uk/standards/professional-standards/>
- THOMPSON, N. 2016. *The Professional Social Worker: Meeting the Challenge*. London, New York: Palgrave, Macmillan.
- THOMPSON, S., THOMPSON, N. 2008. *The Critically Reflective Practitioner*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- TOMEŠ, I., KOLDINSKÁ, K. 2017. Postavení sociálních pracovníků ve vybraných státech Evropy. In: MUSIL, L., BAREŠ, P., HAVLÍKOVÁ, J. (Eds.). *Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR*. Praha: VÚPSV, v. v. i., 38–75.
- VOJTÍŠEK, P. 2018. Evaluační v praxi sociální práce v ČR očima sociálních pracovníků [online]. *Sociální práce / Sociální práce*, 18(6). [21. 4. 2021]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/evaluační-v-praxi-socialni-prace-v-cr-ocima-socialnich-pracovniku/>
- VRBICKÝ, J. 2014. O nevyjasněnosti vztahu sociální práce a sociálních služeb. *Listy sociální práce*, 2(1), 23.
- Vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.*
- Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách.*
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.*
- Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.*

Vybrané aspekty profesionalizácie sociálnej práce z pohľadu sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce na Slovensku

Selected Aspects of the Professionalization of Social Work from the Perspective of Social Workers and Social Work Assistants in Slovakia

Bohuslav Kuzyšin, Milan Schavel

Doc. PhDr. Bohuslav Kuzyšin, PhD.,¹ je vysokoškolským pedagógom na Katedre kresťanskej antropológie a sociálnej práce Pravoslávnej bohosloveckej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Na tejto fakulte pôsobí aj ako prodekan pre vedu a doktorandské štúdium. Venuje sa teórii, metódam a interdisciplinárnym prienikom sociálnej práce. Svoju výskumnú činnosť zameriava taktiež na expresívne terapie, poradenstvo a supervíziu.

Prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD.,² je vysokoškolským pedagógom na Katedre kresťanskej antropológie a sociálnej práce Pravoslávnej bohosloveckej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Z hľadiska odborných tém sa venuje sociálnemu poradenstvu, supervízii a sociálnej prevencii. Je odborným garantom niekoľkých vzdelávacích programov v rámci ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov. Je členom akreditačnej komisie Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky pre oblasť ďalšieho vzdelávania a členom profesijnej rady komory sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce. Výskumne sa zameriava najmä na problematiku supervízie a ďalšieho vzdelávania v sociálnej oblasti.

Abstrakt

CIELE: Cieľom článku je poukázať na vnímanie profesionalizácie sociálnej práce z pohľadu sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce. Autori sa zaoberajú taktiež postavením Slovenskej komory sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce (ďalej len SKSPaASP) v procese profesionalizácie. **TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ:** Otázka profesionalizácie sociálnej práce je vnímaná z rôznych hľadísk, v porovnaní s minulosťou nejde len o historický vývoj sociálnej práce, ale aj o zvyšovanie odbornej – profesionálnej kompetencie z hľadiska vzdelávania a dodržiavania etických noriem. **METÓDY:** Zvolené boli syntetické kvantitatívno-kvalitatívne výskumné metódy s cieľom zistiť, ktoré indikátory profesionalizácie považujú respondenti za

¹ Kontakt: Doc. PhDr. Bohuslav Kuzyšin, PhD., Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Masarykova 15, 08001 Prešov; bohuslav.kuzysin@unipo.sk

² Kontakt: Prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD., Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Masarykova 15, 08001 Prešov; milan.schavel@unipo.sk

najdôležitejšie. Výskum je orientovaný do deskriptívnych rovín. **VÝSLEDKY:** V príspevku sú prezentované výskumné zistenia, ktoré poukazujú na aspekty ovplyvňujúce profesijný a spoločenský status sociálnych pracovníkov, ako aj na nevyhnutnosť vyššej miery angažovanosti SKSPaASP v procese profesionalizácie sociálnej práce. **IMPLIKÁCIE PRE SOCIÁLNU PRÁCU:** Výskumné zistenia môžu výrazne ovplyvniť akceleráciu prípravy špecializačného akreditovaného vzdelávania ako aj prijatie etického kódexu sociálnych pracovníkov. Môžu taktiež výrazne ovplyvniť činnosť SKSPaASP v rámci posilnenia spoločenského a profesijného statusu sociálnych pracovníkov.

Kľúčové slová

professionalizácia, profesijný status, profesijné združenie, sociálna práca, spoločenský status, vzdelávanie

Abstract

OBJECTIVES: The aim of the paper is to point out the perception of the professionalization of social work from the perspective of social workers and social work assistants. They also deal with the position of the Slovak Chamber of Social Workers and Social Work Assistants (hereinafter referred to as SKSPaASP) in the process of professionalization. **THEORETICAL BASE:** The issue of professionalization of social work is perceived from various aspects; when compared to the past, it is not only about the historical development of social work but also about increasing professional competence in terms of education and adherence to ethical standards. **METHODS:** Synthetic quantitative-qualitative research methods were chosen to determine which indicators of professionalization respondents consider most important. The research is oriented to descriptive levels. **OUTCOMES:** The paper presents research findings, which point to aspects influencing the professional and social status of social workers, as well as the need for a higher degree of involvement of SKSPaASP in the process of professionalization of social work. **SOCIAL WORK IMPLICATIONS:** Research findings can significantly influence the acceleration of the preparation of specialized accredited education and also adoption of a code of ethics for social workers. They can also significantly affect the activities of the SKSPaASP in framework of strengthening the social and professional status of social workers.

Keywords

professionalization, professional status, professional association, social work, social status, education

ÚVOD

Odborná diskusia k profesionalizácii sociálnej práce je témou, ktorej nie je podľa nášho názoru venovaná dostatočná pozornosť. Už samotné vymedzenie pojmu profesionalizácia nie je jednotné. Táto skutočnosť sa ale netýka len odboru, ktorý je v centre našej pozornosti. V niektorých odborných príspevkoch sa stretávame s jasným prepojením profesionalizácie s odbornou graduáciou v rámci vysokoškolského a celoživotného vzdelávania, napr. Mátel, Kuzyšin, Schavel (2019), ale aj Schavel (2013). Téma profesionalizácie sociálnej práce je chápaná taktiež v kontexte jej historického vývoja – od neformálnej spontánnej činnosti k organizovanej inštitucionalizovanej starostlivosti (Levická, 1999). Z pohľadu nášho výskumu je zaujímavá aj zmienka Balogovej (2013) o spoločenskom statu sociálneho pracovníka v súvislosti s profesionalizáciou sociálnej práce. Takmer vôbec sa v odbornej literatúre nestretávame s hľadaním súvislostí medzi profesionalizáciou sociálnej práce a bezprostredným prijatím etických princípov, ale aj napríklad spoločenským a profesijným postavením sociálnych pracovníkov. Práve tieto súvislosti boli predmetom nášho záujmu. Cieľom tohto príspevku je teda sprostredkovať teoretické východiská k danej problematike a prostredníctvom empirických zistení overiť vnímanie profesionalizácie sociálnej práce

prostredníctvom sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce aj v rámci aktivizácie činnosti Slovenskej komory sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce.

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Sociálna práca bola a do určitej miery stále je niektorými autormi považovaná za rozporuplnú profesiu (Topoliová, 2010), semiprofesiou (Zrzavá, 2010), profesiou a pod. Je dôležité pritom rozlišovať profesiu od zamestnania. Greenwood (in Musil a kol., 2017:497) uvádza, že hlavnými rozlišujúcimi znakmi sú vzdelanie, súbor systematicky usporiadaných znalostí, profesijná autorita uznaná klientelou, spoločenské sankcie, etika a profesijná kultúra udržiavaná profesijnou organizáciou. Z etymologického hľadiska termín profesia pochádza z latinského slova „profesio“, ktoré označuje identifikáciu k povolaniu ako aj odbornosť alebo odbornú prípravu k povolaniu. Podnetné je vymedzenie profesie v sociálnej práci podľa Barkera (2003:341), ktorý charakterizuje profesiu ako *„skupinu ľudí, ktorí používajú spoločný systém hodnôt, zručností, techník, poznatkov a názorov k uspokojeniu špecifických sociálnych potrieb“*. Spoločnosť identifikuje takúto skupinu ako vhodnú k naplneniu jej špecifických potrieb na báze formálneho a zákonného princípu cez udelenie licencie alebo iné schválenie ako legitímneho zdroja pre realizáciu náležitých, v našom prípade sociálnych služieb. Ďalej taktiež hovorí, že skupina zvyšuje svoju spoločenskú dôveryhodnosť rozšírením vedomostnej bázy, sprístupnením poznania svojim členom, vyjasňovaním zručností a hodnôt tak, aby jej realizátori rešpektovali prijaté štandardy a postupy k dosiahnutiu stanoveného cieľa.

Zjednodušene by sme mohli povedať, že profesiu môžeme vnímať z hľadiska jednotlivých autorov, napr. Scherr (2002) alebo Braches-Chyrek (2010), ako výkon povolania podmienený vedeckými poznatkami. Na tomto podklade však stále pretrváva diskusia o prijatí profesie sociálnej práce ako spoločenskovednej disciplíny napríklad v nemecky hovoriacich krajinách, ktorá je podmienená najmä silným zázemím sociálnej pedagogiky. Tento pohľad v širšom kontexte ponúka aj Schilling (1999). Profesia sociálnej práce je významne identifikovaná v prácach Strieženca (1996; 2006), ktorý považuje sociálnu prácu za samostatnú profesiu a podporuje úsilie o skvalitňovanie tejto profesie v zmysle vyššieho stupňa akceptácie v porovnaní s inými profesiami, ako sú psychológ, pedagóg, právnik a pod. V slovníku sociálneho pracovníka uvedený autor poukazuje pri charakteristike profesie sociálneho pracovníka na nevyhnutnosť štandardov pre výkon sociálnej práce, štandardov vzdelania ako aj štandardov ďalšieho celoživotného vzdelávania. Za špecifikum považuje komplexný prístup k sociálnym klientom, k ich potrebám, pričom sa zároveň v činnosti sociálnych pracovníkov integrujú aj čiastkové prístupy napr. lekára, psychológa, pedagóga, sociológa, právnika, ekonóma, ako aj iné. Z tohto pohľadu by sme mohli vnímať profesiu sociálneho pracovníka ako určité znevýhodnenie identity profesie, na čo upozorňuje aj Baláž (2017) v súvislosti s poukázaním na rozdielnosť vo vnímaní tejto profesie na podklade spoločenskej prestíže, moc, i ale aj samotných príjmov, teda ocenenia za prácu v porovnaní s inými profesiami.

Profesie, ako tvrdí aj Nadai (in Krause, 2017), sú odborné povolania, ktoré si vyžadujú vedecky podložené odborné spôsobilosti, a preto si vyžadujú vysokoškolské akademické vzdelanie. Profesionáli v sociálnej práci sú potom zmocňovaní pracovať na ústredných hodnotách spoločnosti, pričom vytvárajú v tomto ohľade monopol na poskytovanie služieb. Podobne autorka ďalej uvádza, že predpokladom uznania profesie je vedecké vzdelanie s osobitnými znalosťami a kvalifikáciou. Za dve všeobecné charakteristiky profesie považuje mandát a licenciu, pričom mandát znamená uznanie spoločnosti v prospech tejto profesie, licencia naopak popisuje odborné spôsobilosti toho, čo ľudia môžu robiť a čo by mali robiť vo svojom odbore a za akých podmienok.

Castels (2010) považuje za základné kritériá profesie špecializáciu odborných vedomostí, ktoré vedú k stanoveniu určitých pravidiel pri výkone činnosti. Ďalej je to vzdelanie v rámci vysokoškolskej prípravy a poskytovanie služieb na princípe dodržiavania základných pravidiel spolu so systémom určitého dohľadu alebo kontroly. V tejto súvislosti nie je možné prehliadať snahy Flexnera, ktorý už v roku 1915 uvažoval o tom, či je možné považovať sociálnu prácu za profesiu. Zároveň formuloval

najdôležitejšie prvky profesie, za ktoré považoval využitie vedy a poznania k praktickému účelu, aplikáciu vedomostí pomocou pedagogicky prenosných techník, podiel na intelektuálnych operáciách, ktoré v sebe zahŕňajú aj individuálnu zodpovednosť, samostatnú organizáciu, altruistickú motiváciu a schopnosť profesionálneho vedomia (Göppner, Hämäläinen, 2008).

Možno ešte precíznejšie stanovujú kritéria na identifikovanie profesie Morales a Sheafor (2011), ktorí uvádzajú, že profesia musí byť potvrdená tým, že disponuje systematickou teoretickou bázou, profesionálnou autoritou, teda monopolom vo vlastnej odbornej praxi, uznaním v spoločnosti, prijatím etického kódexu a profesionálnou kultúrou. Tieto tvrdenia vnímame aj ako motiváciu pre náš výskum a jednotlivé formulácie ako smerovanie v procese profesionalizácie.

Existuje aj iný názor, obava, že profesionalizácia sociálnej práce je len snaha o identitu sociálnych pracovníkov, pričom narastajúcim vplyvom administratívnej záťaže a organizačných zásahov do konkrétnej činnosti sa stráca autonómia sociálnych pracovníkov, pričom narastá pocit neistoty a obavy z toho, že sú len nástrojom administratívneho mechanizmu bez konkrétnej možnosti systematickej práce s klientom (Lovelock, Powell, 2004; Musil, 2008a; Braches-Chyrek, 2010).

Samotné vnímanie profesionalizácie v sociálnej práci by sme mohli charakterizovať aj ako proces, ktorý potvrdzuje alebo determinuje opodstatnenosť profesie. V odbornej literatúre je profesionalizácia vnímaná z viacerých aspektov. Ako sme spomínali už v úvode, mnohí autori vnímajú profesionalizáciu ako zvyšovanie odbornej kompetencie a nevyhnutnosť vysokoškolského vzdelávania a celoživotné vzdelávanie. Znamená to teda, že profesionalita sociálnych pracovníkov je podmienená najmä vedomosťami a zručnosťami nevyhnutnými k svojej práci. K tomuto konceptu sa prikláňajú napr. Schavel a Matulayová (2012), zo zahraničných autorov napr. Staub-Bernasconi, (2013) a Davies, Jones, (2016). Na druhej strane je potrebné vnímať aj vplyv neoliberalistických tendencií, ktoré ovplyvňujú profesnú identitu sociálnych pracovníkov, pričom sa prezentujú aj trendy deprofesionalizácie sociálnej práce, na ktoré poukazuje aj Janebová (2019). Tento prvok v profesionalizácii – deprofesionalizácii odboru je zatiaľ prehliadaný, aj keď je možné pozorovať určité trendy sociálno-politických vplyvov podmienených liberálnym prístupom k riešeniu sociálnych problémov klientov.

Podľa Zrzavej (2010:456) je sociálny pracovník ako profesionál vzdelaný odborník v rôznych oblastiach sociálnej práce a zastáva odlišné úlohy – terapeut, poradca, sprievodca. Má širokospektrálne znalosti a realizuje sebareflexiu a reflexiu svojej práce. Vie sa postaviť pred klasické dilemma byrokratického a profesionálneho prístupu, taktiež direktívneho a nedirektívneho konania a alternatív týchto variant. Ak príde klient za takýmto profesionálom, tak prichádza s dôverou v jeho profesionálnu schopnosť. Podobne Topoliová (2010:539) reflektuje sociálneho pracovníka skrze jeho profesiu, štatút, jazyk a schopnosť pracovať v tíme. Profesia sociálneho pracovníka sa v tomto kontexte odvíja od kvalitného vzdelania, sociálneho rozhľadu a integrovaného súhrnu povahových črt. Dôležitosť štatútu menovaná autorka argumentuje nevyhnutnou prítomnosťou vnútorných, organizačných noriem platných v celospoločenských súvislostiach. Jazyk sociálneho pracovníka je stotožňovaný s komunikačnou dispozíciou profesionála a schopnosť pracovať v tíme koreluje s jeho miestom v odborných tímoch. Uvedené oblasti zachytil aj nami realizovaný výskum. Z hľadiska rozličných poňatí profesionalizácie sociálnej práce môžeme konštatovať, že existuje viacero teoretických východísk. Autori Navrátil a Navrátilová (2016) rozlišujú osobnostne rozvojové poňatie sociálnej práce, poňatie sociálnej práce založené na dôkazoch, kompetenčné poňatie sociálnej práce a reflexívne poňatie sociálnej práce. Každé z týchto východísk je nositeľom časti zdôvodniteľnej skutočnosti. Osobnostne rozvojové poňatie čerpá predovšetkým zo vzťahu sociálnej pedagogiky a sociálnej práce a je zamerané na zmiernenie sociálneho vylúčenia. Empiricky overenými skutočnosťami a využívaním vedecky podložených intervencií sa zaoberá sociálna práca založená na dôkazoch. S koncepciou, že sociálni pracovníci sú predovšetkým expertmi na komunikáciu, pracuje kompetenčné poňatie sociálnej práce a zladovaním formálnych a neformálnych teórií a intervencií s cieľom dosiahnutia čo najlepších výsledkov sa zaoberá reflexívna sociálna práca.

Musil (2008b) taktiež poukazuje na administratívne, filantropické, aktivistické a profesionálne poňatie sociálnej práce. V kontexte nášho výskumu je taktiež zaujímavý Musilov (2010) postreh o troch pohľadoch na budúcnosť sociálnej práce. Tento autor si všimol existenciu troch prístupov, ktoré pomenováva „konzervatívna moderna“, „kritická moderna“ a „neskoršia moderna“. Diferenciáciu vykonáva na základe porovnania štúdií, ktoré boli v časopise Sociálna práca / Sociálna práca publikované v rokoch 2007 až 2009.

Kritická moderna (Chytil, 2007) predikuje budúcnosť sociálnej práce do rúk ekonomických elít, s viac ako jedným centrom moci. V tejto budúcnosti nevidí dominanciu jednej ideologickej, alebo inak dostatočne silnej autority.

Neskoršia moderna (Ružičková, Musil, 2009) je charakteristická nedôverou v kolektizáciu sociálnej práce a ustupovaním od jej monopolizácie. Jej budúcnosť je podľa menovaných autorov v nezávislých zoskupeniach reagujúcich na aktuálne problémy klientskych skupín a tým pádom aj kladenie dôrazu na využitie špecifických prístupov.

„Reprezentantom“ konzervatívnej moderny je Jínek (2009) a tento „smer“ sa opiera o predstavu, že kvalitu budúceho vývoja sociálnej práce môže zabezpečiť autorita, ktorá bude schopná presadiť poriadok „súcitú a praktickej rozumnosti“. Musil (2010:17) sa pochopiteľne domnieva, že takáto predstava „*pripomína predstavu autority pozemského zástupcu Autority Najvyššej, ktorá je bežná v prostredí Rímsko-katolíckej cirkvi*“. Jínek (2009) túto skutočnosť explicitne nedefinuje a v kontexte nášho výskumu sme predstavu uvedenej autority vnímali odlišne. Je možné, aby opisovaným subjektom v slovenskom aplikačnom prostredí bola SKSPaASP? Komora má, resp. by mala mať hypoteticky potenciál regulovať oblasti voluntarizmu – chaosu ľubovoľných prejavov vôle rôznych subjektov. Práve kritika voluntarizmu je dôležitým Jínekovým (2009) argumentom proti optike kritickej a predpokladateľne aj neskoršej moderny. V nasledujúcom texte sme sa na uvedenú otázku pokúsili nájsť odpoveď.

METODIKA VÝSKUMU

Metódy výskumu vychádzajú zo syntetickej stratégie s prevahou kvantitatívne orientovaných techník. Výskum je orientovaný do deskriptívnych rovín a nebol posunutý do oblasti verifikačného, komparačného alebo korelačného skúmania. Z tohto dôvodu nekladíme hypotézy a sleduje sa jedna primárna premenná (Ritomský, 2004; Gavora, 2010; Škodová, 2013). Metodologicky a vedome postupujeme nie „vysvetľujúcim“, ale „chápajúcim“ spôsobom k skúmanému javu.

Vo výskume sme vychádzali výhradne z perspektívy sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce. Títo v čase šetrenia aktívne vykonávali svoju prax. Z existenciálneho hľadiska boli dôležité subjektívne skúsenosti respondentov a na ich podklade založené subjektívne názory.

Pri voľbe výskumnej stratégie sme vychádzali z metodológie sociálno-psychologického výskumu (Ritomský, 2004). V súlade s holistickým prístupom definujeme nasledujúce ciele výskumu:

1. identifikovať kľúčové aspekty posilnenia profesionalizácie sociálnej práce na Slovensku,
2. analyzovať postavenie SKSPaASP v procese profesionalizácie.

3. Ako primárna exploračná metóda zberu dát bol použitý dotazník vlastnej proveniencie obsahujúci 30 uzavretých a 1 otvorenú položku. Dotazník bol členený na: 1. matričné položky, 2. položky analyzujúce vnímanie profesionalizácie sociálnej práce na Slovensku v širších kontextoch, 3. položky ponúkajúce vybrané momenty profesionalizácie sociálnej práce, 4. položky analyzujúce postavenie SKSPaASP v procese profesionalizácie sociálnej práce na Slovensku. Otvorená položka bola použitá na získanie kvalitatívne orientovaných dát. Konštrukcii dotazníka predchádzala panelová diskusia s vybranými členmi profesijnej rady SKSPaASP zameraná na vytvorenie takých položiek dotazníka, ktoré explicitne odrážajú oblasti slovenského aplikačného prostredia. Dotazník bol pilotne otestovaný a pripomienkovaný na vzorke 30 respondentov. Distribuovaný bol na 2702 e-mailových adries. Z toho otvorených bez vyplnenia alebo nedoručených e-mailov bolo 1502. Návratnosť dotazníka činila 44,41 %.

Databáza 2702 e-mailových adries vznikla na základe vzájomného porovnania verejne dostupných zoznamov: Zoznam členov SKSPaASP, Register poskytovateľov sociálnych služieb, Zoznam supervízorov MPSVR SR, Kontakty na CDR s udelenou akreditáciou, Adresár CDR, Zoznam absolventov akreditovaného vzdelávania Inštitútu ďalšieho vzdelávania v sociálnej práci a Kontakty UPSVR Slovensko.

Vyhodnocovanie bolo realizované druhostupňovou štatistikou prostredníctvom štatistického softvéru SPSS 17.0. Boli uplatnené nasledujúce testy: chi-kvadrát test dobrej zhody a chi-kvadrát test pre kontingenčnú tabuľku. Vzhľadom na hladinu štatistickej významnosti sme pri výsledkoch rozlišovali štyri kategórie pravdepodobnosti chyby, pričom hladina α bola stanovená v súlade so štandardmi sociálnych vied na 0,05. Zber empirických dát v rámci reprezentatívneho výskumu bol zabezpečený elektronickým nástrojom ProSurvey, ktorý umožňuje selekciu zúčastnených respondentov, vyhodnotenie účasti na výskume, ako aj obmedzenie vyplnenia dotazníka z jednej e-mailovej adresy. Dáta o účasti nie sú prepojené s konkrétnymi odpoveďami, čím sa zabezpečuje anonymita odpovedí.

V kvalitatívne orientovanej časti štúdie sme vychádzali zo skutočnosti, že výskum v tejto oblasti sa v takomto rozsahu v našich podmienkach nerealizoval. Neexistujú štúdie, ktoré by vysvetľovali to, či a akým spôsobom sa reflektujú reálne bariéry profesionalizácie sociálnej práce. Pre takto postavený výskumný problém sa nám zakotvená teória javila ako najvhodnejšia metodologická stratégia. Adekvátnosť tejto voľby opierame o vyjadrenia Straussa a Corbinovej (1999), ktorí tvrdia, že je vhodné použiť kvalitatívne skúmania v tých prípadoch, keď sa snažíme odhaliť podstatu skúsenosti niekoho s určitým javom (Hendl, 2005). Uvedomujeme si, že takýto postup nie je možné naplno vymedziť pevnými pravidlami. Obsahuje v sebe vždy aj prvky neistoty a intuitívneho postupu, ale v zmysle cieľov výskumu sa javí ako najvhodnejšia stratégia.

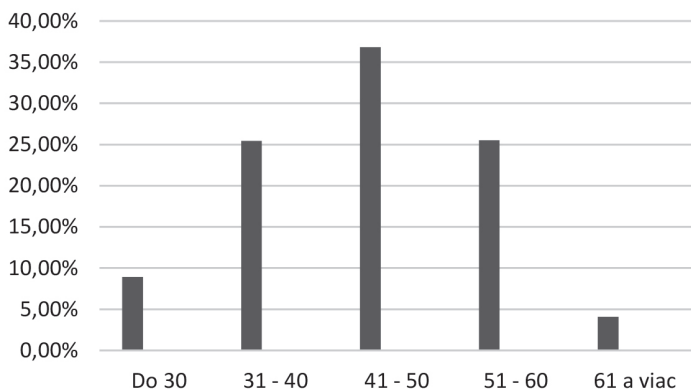
V zmysle pravidiel kvalitatívneho výskumu bolo realizované otvorené, axiálne aj selektívne kódovanie (Švaříček, Šedová a kol., 2007).

Výberový súbor

Ako sme vyššie uviedli, na výskume sa zúčastnilo 1200 respondentov – sociálnych pracovníkov profesijne pôsobiacich na území Slovenskej republiky. Z pochopiteľných dôvodov (vyššia miera feminizácie sociálnej práce) prevládali respondenti ženského pohlavia: 87 % žien a 13 % mužov. Vzdelaním v študijnom odbore sociálna práca disponovalo 82,25 % respondentov (sociálna práca 1. st.: 10,42 %; sociálna práca 2. st.: 69,83 %; iný študijný odbor: 19,75 % – sú to sociálni pracovníci, ktorí vykonávali sociálnu prácu v dobe pred prijatím zákona 219/2014 Z. z., ktorý stanovuje, že sociálnym pracovníkom je len absolvent študijného odboru sociálna práca v druhom stupni vzdelania).

Z hľadiska vekovej štruktúry dominovali sociálni pracovníci vo veku 41–50 rokov, pričom 54,92 % z nich pracuje v oblastiach sociálnej práce viac ako 10 rokov.

Graf 1: Rozloženie respondentov podľa veku

n = 1200; p < 0,001

Oslovení boli aj členovia SKSPaASP. Na výskume sa ich zúčastnilo 238. Z celkového počtu respondentov tvorili 19,83% pomer. V dobe vyhodnocovania výsledkov výskumu (august 2020) mala SKSPaASP 633 členov. Môžeme teda konštatovať, že na výskume sa zúčastnilo 37,6 % celkových členov SKSPaASP.

Dôležitou informáciou o štruktúre sociálnych pracovníkov, ktorí sa dobrovoľne zúčastnili výskumu, je sféra ich pôsobnosti. V tomto prípade sme zaznamenali prevahu zamestnancov štátnej správy a zariadení sociálnych služieb.

Tabuľka 1: Rozloženie respondentov podľa sféry činnosti

Štátna správa	33,00 %
Samospráva – MÚ, OÚ, VÚC	23,75 %
Neziskový sektor	12,08 %
Zariadenie sociálnych služieb (verejný aj neverejný poskytovateľ)	31,17 %

n = 1200; p < 0,001

VÝSLEDKY VÝSKUMU – SLOVENSKÝ KONTEXT PROFESIONALIZÁCIE SOCIÁLNEJ PRÁCE

Oblasť profesionalizácie je v niektorých krajinách podmienená ukotvením alebo dokonca povinnou registráciou sociálnych pracovníkov v profesijných združeniach alebo asociáciách, ako je tomu napríklad v Anglicku, Švédsku alebo vo Fínsku. Sociálni pracovníci sú registrovaní a musia spĺňať podmienku kvalifikovaného vzdelania, akceptovanie etických zásad v práci s klientom a zúčastňovať sa na celoživotnom vzdelávaní.

Ako je to vlastne s profesionalizáciou sociálnej práce, čo pod týmto spojením rozumieme a čo vnímame? Je to len zvyšovanie odbornej kompetencie prostredníctvom vzdelávania, celoživotného vzdelávania, alebo môžeme v tomto spojení hľadať aj také aspekty, ako spoločenské postavenie – uznanie, rešpektovanie odboru v rámci iných spoločenskovedných disciplín, alebo sú to aj súčasti osobnostnej štruktúry profesionálov, ktoré vytvárajú predpoklad pre kvalifikovaný profesionálny výkon sociálnej práce? Hľadáme na tieto aspekty profesionalizácie odpoveď a je potrebné si uvedomiť, že profesionalizácia konkrétne v odbore sociálna práca ako proces je jav, ktorý nemôže byť ukončený, pretože musí reflektovať sociálno-politické, ekonomické aspekty, ako aj ďalšie aktuálne fenomény podmienené spoločenským dianím.

„Vychádzajúc aj zo skúseností zo zahraničia je podľa nášho názoru proces profesionalizácie sociálnej práce podmienený identifikáciou sociálnych pracovníkov s profesijnou organizáciou a činnosťou takejto stavovskej profesijnej organizácie v prospech jej členov a realizátorov činnosti sociálnej práce.“

Na tomto podklade bola ideovo etablovaná aj profesijná Slovenská komora sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce (ďalej SKSPaASP). Vznik komory bol podmienený prijatím zákona NR SR č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach výkonu niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny. Tento zákon bol platný od 9. 7. 2014 a účinný od 1. 1. 2015.

Tvorba zákona vyplývala z iniciatívy a tlaku akademického prostredia, ktoré sa dožadovalo uplatnenia svojich absolventov v sociálnej sfére a bol tak zabezpečený princíp, že sociálnu prácu môže vykonávať len absolvent odboru sociálna práca na úrovni bakalárskeho stupňa ako asistent sociálnej práce a na úrovni magisterského stupňa ako sociálny pracovník. Zákon bol pripravovaný od roku 2012 na základe formulácie v programovom vyhlásení vlády SR v časti sociálna politika jednou vetou „Vytvoriť podmienky pre profesionalizáciu sociálnej práce“. Táto jedna veta legitimizovala rámec na proces prípravy zákona, ktorého súčasťou bolo aj zriadenie „Slovenskej komory sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce“. Zákon je v platnosti od roku 2015. Vytvoril sa tak rámec pre čistotu profesie v rámci odboru vzdelania v súvislosti s uplatnením absolventov sociálnej práce, formulovali sa zákonné podmienky pre špecializačné vzdelávanie a vzdelávanie v nadstavbových odborných činnostiach ako predpoklad zvyšovania odbornej kompetencie sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce. Navyše bola zriadená profesijná komora, vytvoril sa štatút možnosti výkonu samostatnej praxe, bol prijatý revidovaný etický kódex sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce, vytvorila sa členská základňa SKSPaASP na princípe dobrovoľného členstva (Mátel, Schavel, 2015). Okrem iných orgánov SKSPaASP bola kreovaná profesijná rada, v ktorej sú volenými zástupcami v pozícii hosťujúceho členstva aj predstavitelia akademickej obce. Profesijná rada v rámci svojej pôsobnosti utvára podmienky na zvyšovanie profesijnej úrovne sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce, posudzuje návrhy na vykonávanie samostatnej praxe sociálnych pracovníkov, vydáva etický kódex, dáva odporúčania v rámci sústavného vzdelávania v sociálnej práci.

Nakoľko v poslaní SKSPaASP nachádzame niektoré atribúty, ktoré by mohli podporiť profesionalizáciu sociálnej práce, rozhodli sme sa ich overovať aj v našom výskume. Výskum poukazuje aj na reflexiu sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce na činnosť SKSPaASP v rámci profesionalizácie sociálnej práce.

Výsledky výskumu budeme zobrazovať v zmysle stanovených cieľov. Napriek tomu považujeme za potrebné najskôr zobrazit' reflexie respondentov na potrebu výraznejšej profesionalizácie sociálnej práce na Slovensku, ako aj ich vnímanie vlastného profesionálneho a spoločenského statusu.

Problematickejšiu efektívnejšiu profesionalizáciu sociálnej práce vnímajú sociálni pracovníci na Slovensku významne. Viac ako 90 % respondentov sa vyslovilo v zmysle potreby zvyšovania jej efektivity. Táto skutočnosť svedčí o vážnosti tejto témy.

Tabuľka 2: Subjektívny odhad respondentov o potrebe výraznejšej profesionalizácie sociálnej práce

Určite áno	43,92 %
Áno	46,50 %
Neviem to posúdiť	8,17 %
Nie	1,25 %
Určite nie	0,17 %

n = 1200; p < 0,0001

Respondentov sme sa taktiež pýtali na ich názor na vnímanie roly sociálneho pracovníka spoločnosťou. 70,17 % respondentov uviedlo, že rola sociálneho pracovníka na Slovensku je spoločnosťou vnímaná ako nevýznamná. Do pozitívnych kontextov zaradilo svoju odpoveď len 18,75 %. Ostatní sa k tejto položke nevedeli vyjadriť.

V podobných intenciách sa pohybovala sebareflexia sociálnych pracovníkov na vnímanie ich profesionálnosti v odborných tímoch. V tomto prípade sme zaznamenali odpovede na otázku: „Je sociálny pracovník v súčasnosti vnímaný ako rovnocenný profesionál v odborných tímoch?“ Viac ako 61 % respondentov sa vyjadřilo v negatívne orientovaných škálach.

Tabuľka 3: Subjektívny odhad respondentov o vnímaní rovnocennosti profesionality sociálnych pracovníkov v odborných tímoch

Určite áno	3,17 %
Áno	23,00 %
Neviem to posúdiť	11,92 %
Nie	41,58 %
Určite nie	20,33 %

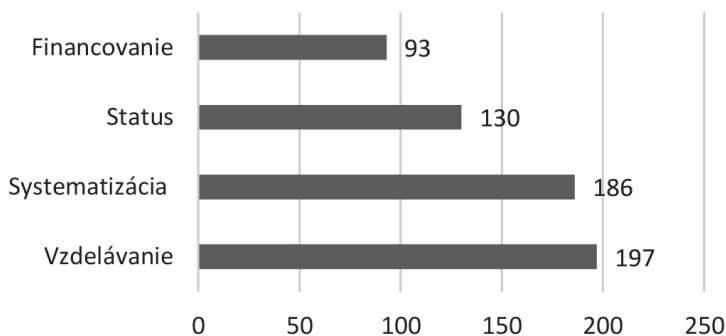
$n = 1200$; $p < 0,0001$

Faktory profesionalizácie

V zmysle postupu zberu dát, ako aj stanovenia primárneho cieľa, si na tomto mieste dovoľíme prezentovať najskôr kvalitatívne orientované analýzy. Respondentom bola v dotazníku položená otvorená otázka v znení: „Čo by pomohlo k efektívnejšiemu procesu profesionalizácie sociálnej práce na Slovensku?“ Táto otázka bola dobrovoľná. Možnosť vyjadriť sa využilo celkovo 385 (32,08 %) respondentov. Celkovo tak vznikol materiál o rozsahu 52,21 normostrán, ktorý obsahoval 606 podnetov.

V procese otvoreného kódovania bolo identifikovaných 13 tematických kategórií, ktoré boli v priebehu axiálneho a selektívneho kódovania zredukované na 4 zastrešujúce množiny: 1. vzdelávanie, 2. systematizácia sociálnej práce, 3. spoločenský a profesionálny status sociálnych pracovníkov a 4. financovanie sociálnej práce. V uvedenom poradí bola aj zaznamenaná početnosť jednotlivých podnetov v identifikovaných množinách.

Graf 2: Početnosť podnetov v identifikovaných množinách

$n = 385$; $p < 0,001$

V množine vzdelávanie v sociálnej práci sa vyskytovali podnety, ktoré poukazovali na kvalitu vzdelávania na vysokých školách, nízku mieru praktického vzdelávania počas terciárneho vzdelávania sociálnych pracovníkov, potrebu špecializovať vzdelávanie v sociálnej práci, ako aj oblasti zefektívnenia ďalšieho vzdelávania. Uvádzame niekoľko excerptov ako príklad:

- „S *polutovaním* musím skonštatovať, že kvalita niektorých vysokých škôl či univerzít (konkrétnych fakúlt a ich odborných zamestnancov) je žalostne nízka... trend nekvalitných absolventov v reálnej praxi opäť negatívne pôsobí aj na samotnú profesionalizáciu.“
- „Je potrebné významné zvýšenie podielu praxe v teréne u študenta študijného odboru sociálna práca, a to aj pre tretí stupeň VŠ.“
- „K profesionalizácii sociálnej práce na Slovensku by významnou mierou pomohlo určité špecializačné zameranie vzdelávania v sociálnej práci.“
- „Je potrebné pravidelné ďalšie vzdelávanie sociálnych pracovníkov, napr. formou kreditov, alebo atestácií.“

Druhú najpočetnejšiu rovinu sme identifikovali v rovinách systematizácie sociálnej práce. Tvorili ju podnety zamerané na potrebu vymedzenia činnosti sociálnych pracovníkov, záväznosť etického kódexu, zmeny, alebo doplnenia legislatívy a vymedzenia kvalifikačných predpokladov. Uvádzame niekoľko excerptov ako príklad:

- „Je potrebné jasnejšie vymedzenie pracovných činností, kompetencií a očakávaní.“
- „Výkonávanie sociálnej práce dodržiavaním etického kódexu sociálneho pracovníka posilní jej profesionalizáciu.“
- „Je potrebné, aby sa upravili niektoré zákony.“
- „Dôsledné uplatňovanie kvalifikačných predpokladov pri výkone sociálnej práce.“

Spoločenský a profesionálny status sociálnych pracovníkov bol zložený z upozornení na absenciu mediálnej propagácie sociálnej práce a poukázaní na nerovnomerné postavenie sociálnych pracovníkov. Uvádzame niekoľko excerptov ako príklad:

- „Ochrana statusu sociálneho pracovníka v spoločnosti a médiách. Poukazovanie na pozitíva práce sociálneho pracovníka, nielen na negatíva.“
- „Aby práca sociálnych pracovníkov mala adekvátnu vážnosť, že je naozaj odborná a pomáhajúca. (Často sa stretávam so znevažovaním práce sociálnych pracovníkov, práve preto, že nie sú bratí ako odborníci).“

Dlhodobé finančné podhodnocovanie sociálnej práce na Slovensku je v odborných kruhoch známym faktom. Napriek tomu sa v nami identifikovaných množinách ocitlo s najnižšou mierou početnosti podnetov. Podnety boli logicky diferencované do oblastí nízkych miezd a poddimenzovaného financovania sociálnych služieb. Uvádzame niekoľko excerptov ako príklad:

- „Zlepšiť platové podmienky.“
- „Je potrebné systémové financovanie sociálnych služieb, sociálnej starostlivosti.“

V zmysle kvantitatívnych analýz faktorov s potenciálom zefektívniť profesionalizáciu sociálnej práce na Slovensku bolo respondentom ponúknutých 11 možností, ku ktorým zaujali stanovisko pomocou Likertovej škály. V tomto prípade bolo zavedenie mzdového ohodnotenia sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce vnímané s najvyššou mierou štatistickej signifikancie – ako najvýznamnejší z ponúknutých faktorov. Z hľadiska významnosti ako ďalšia v poradí bola požiadavka na definovanie – zapracovanie všetkých pracovných činností sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce do jednotného katalógu pracovných činností s prevahou duševnej práce pri výkone činností vo verejnom záujme.

Tabuľka 4: Subjektívne vnímanie významu zmeny vo vzťahu ku vyššej miere profesionalizácie sociálnej práce na Slovensku: „Zavedenie mzdového ohodnotenia sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce“

Určite áno	52,00 %
Áno	36,33 %
Neviem to posúdiť	8,50 %
Nie	2,75 %
Určite nie	0,42 %

n = 1200; p < 0,0001

Najmenej citlivo vnímajú sociálni pracovníci a asistenti sociálnej práce na Slovensku potrebu odstránenia výnimiek z kvalifikačných predpokladov na výkon odbornej činnosti, ako aj povinné atestácie sociálnych pracovníkov.

Tabuľka 5: Subjektívne vnímanie významu zmeny vo vzťahu k vyššej miere profesionalizácie sociálnej práce na Slovensku: „Odstránenie – zrušenie výnimiek z kvalifikačných predpokladov na výkon odbornej činnosti“

Určite áno	17,42 %
Áno	20,25 %
Neviem to posúdiť	26,50 %
Nie	16,58 %
Určite nie	19,25 %

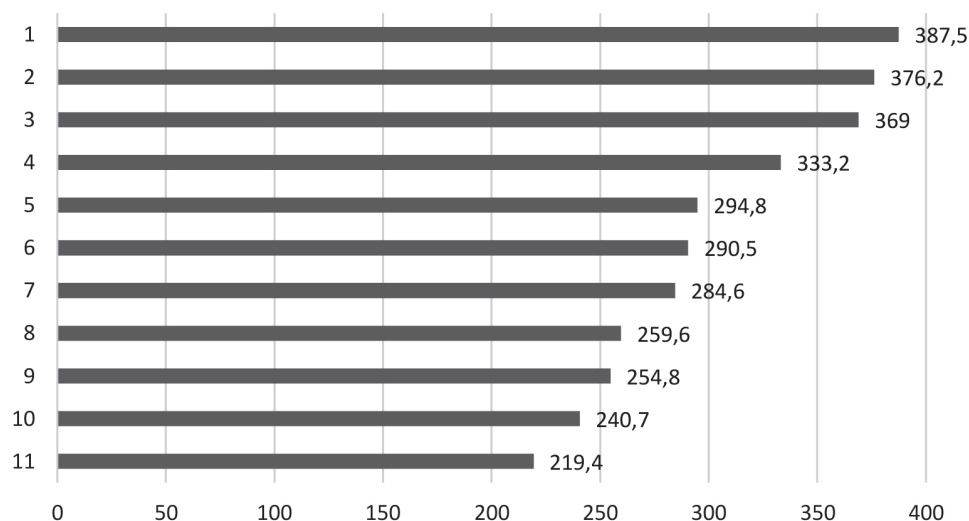
n = 1200; p < 0,01

Likertova škála nám umožnila vzájomne porovnať všetky respondentom ponúknuté faktory. Zaznamenané poradie významnosti optikou respondentov bolo nasledujúce:

1. Prehodnotenie mzdového ohodnotenia sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce.
2. Definovanie – zapracovanie všetkých pracovných činností sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce.
3. Závaznosť Etického kódexu pre všetkých sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce.
4. Vytváranie špecializovaných študijných programov v sociálnej práci v rámci vysokoškolského vzdelávania.
5. Vytvorenie systému dohľadu nad kvalitou výkonu sociálnej práce.
6. Garantovanie kvality a efektívnosti ďalšieho vzdelávania (špecializačného a pod.) Slovenskou komorou sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce.
7. Systémové zavedenie špecializačného akreditovaného vzdelávania v zmysle zákona NR SR č. 219/2014 Z. z.
8. Zavedenie rozširujúceho štúdia sociálnej práce pre absolventov iných študijných odborov, ktorí pracovali do 1. 1. 2015 na pozícii sociálneho pracovníka.
9. Zavedenie povinnej registrácie sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce.
10. Zavedenie atestácie sociálnych pracovníkov.
11. Odstránenie – zrušenie výnimiek z kvalifikačných predpokladov na výkon odbornej činnosti.

Graf 3: Subjektívne vnímanie významu zmien ponúknutých faktorov v bodovom vyjadrení (určite áno – 0,4; áno – 0,3; neviem to posúdiť – 0; nie – 0,2; určite nie – 0,1)

Vnímanie Slovenskej komory sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce v procese profesionalizácie sociálnej práce na Slovensku

Ako sme vyššie uviedli, proces profesionalizácie pomáhajúcich profesií je v mnohých prípadoch podmienený identifikáciou odborníkov k profesijnej organizácii. Sociálni pracovníci na Slovensku majú od roku 2015 v týchto súvislostiach zriadenú SKSPaASP. Zaujímala nás reflexia respondentov na jej význam v procese profesionalizácie sociálnej práce na Slovensku.

Signifikantná menšina sociálnych pracovníkov sa vyjadrila v súvislostiach významu existencie SKSPaASP v negatívnych rovinách.

Tabuľka 6: Subjektívne vnímanie významu existencie Slovenskej komory sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce

Veľmi významná	17,08 %
Významná	33,58 %
Neviem to posúdiť	37,08 %
Čiastočne nevýznamná	10,50 %
Nevýznamná	1,75 %

n = 1200; p < 0,0001

Napriek uvedenému musíme konštatovať, že v konkrétnych otázkach týkajúcich sa SKSPaASP a jej miesta v profesionalizácii sociálnej práce na Slovensku odpovedali respondenti s vysokou mierou ambivalencie. Na ďalších 7 položiek reagovali v signifikantnej prevahe (viac ako 50%) neutrálnou odpoveďou. Nevedeli sa vyjadriť k súvislostiam SKSPaASP a jej aktivitám v otázkach riešenia profesionálneho a spoločenského statusu sociálnych pracovníkov, ani k otázkam zabezpečovania spolupráce komory s profesijnými združeniami a vzdelávacími inštitúciami. Neutrálne odpovede boli zachytené aj v reakciách na kompetencie a podmienky fungovania SKSPaASP, ako aj na pôsobenie komory smerom k svojim členom (ochrana práv a záujmov svojich členov a konania vo

veciach podnetov, návrhov a sťažností svojich členov). Pripomíname, že takmer 20 % respondentov sú, alebo v čase zberu dát boli členmi komory.

Výnimku v tomto kontexte tvorila položka, ktorá nám môže ponúknuť čiastočnú odpoveď na tento ambivalentný stav. Respondentov sme sa opýtali, či podľa ich optiky sú propagačné a mediálne aktivity SKSPaASP dostatočné. Reakcie na túto položku posunuli odpoveď do negatívnych rovín.

Tabuľka 7: Subjektívne vnímanie činnosti Slovenskej komory sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce v oblasti propagačných a mediálnych aktivít

Určite dostatočné	1,00 %
Dostatočné	7,92 %
Neviem to posúdiť	37,42 %
Nedostatočné	41,17 %
Určite nedostatočné	12,50 %

$n = 1200$; $p < 0,0001$

SKSPaASP je faktorom zefektívňujúcim profesionalizáciu sociálnej práce na Slovensku v závislosti na miere jej funkčnosti. Samotná možnosť profesijného stotožnenia sa so stavovskou organizáciou je veľmi dôležitá, ale z dlhodobého hľadiska nemôže byť jediným ponúkaným benefitom. Výskum ukázal, že respondenti si intuitívne uvedomujú dôležitosť existencie komory, ale k jej konkrétnejším aktivitám sa vyjadriť nevedeli. Bolo by relatívne upokojujúce, ak by za tento stav mohla len nedostatočná aktivita SKSPaASP v oblastiach propagačných a mediálnych aktivít.

DISKUSIA A IMPLIKÁCIE PRE PRAX

Výskum, ktorý sme realizovali za účasti sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce na Slovensku, považujeme za jedinečný. Obdobný výskum s týmto zameraním a rozsahom nebol na území Slovenskej republiky doteraz nikdy realizovaný. Za významnú považujeme najmä účasť respondentov, ktorí reálne vykonávajú prax v sociálnej sfére. Vo výskume sme sa zamerali najmä na identifikovanie faktorov podporujúcich profesijný a spoločenský status sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce.

V rámci teoretického vymedzenia sledovanej problematiky sme sa stretli s názorom, že vzdelanie, jeho úroveň, ako aj možnosti ďalšieho vzdelávania poukazujú na jeden z faktorov profesionalizácie. Vyjadrenia respondentov nášho výskumu skutočne poukazovali na túto súvislosť, a čo je prínosné pre túto tematickú oblasť, je ich kritické vyjadrenie v súvislosti s nízkou úrovňou vysokoškolského vzdelávania najmä v kontexte podceňovania významu praxe študentov, celkovej úrovne vzdelávania a úrovne kvality pedagogických pracovníkov. Zaujať postoj k týmto vyjadreniam je z nášho pohľadu zložitý. Ak by sme mali vychádzať z naplnenia akreditačných podmienok, ktoré boli doteraz stanovené, potom každá vysoká škola a univerzita legítimne spĺňala podmienky pre realizáciu vysokoškolského štúdia v odbore sociálna práca. Za významné považujeme v súčasnej dobe zavedenie nového procesu akreditácie študijných programov, pričom sa dôraz bude klásť najmä na vnútorný systém kvality vzdelávania, ktorý má jasne zadefinované parametre s predpokladom zvyšovania kvality štúdia. A to samozrejme aj v odbore sociálna práca. Ustanovená bola Slovenská akreditačná agentúra pre vysoké školstvo a stanovené boli štandardy pre vnútorný systém zabezpečovania kvality vysokoškolského vzdelávania. V rámci uvedeného procesu sa vytvára predpoklad pre skvalitnenie vysokoškolského vzdelávania. Problémom zostáva možnosť diverzifikovať vzdelávanie v odbore sociálna práca zavedením špecializácií počas štúdia, nakoľko v prostredí vysokých škôl je nedostatočná flexibilita vo voľbe povinne voliteľných alebo voliteľných predmetov, ktorých zoskupenie by mohlo vytvárať predpoklad pre určitý druh

špecializácie významnej pre uplatnenie absolventa v konkrétnom segmente praktickej činnosti. Faktom ostáva, že problematika špecializácie vzdelávania sa v našom výskume ukázala ako vysoko aktuálna téma. Jej umiestnenie na štvrtom mieste v nami ponúknutých výberoch faktorov zvyšovania profesionalizácie dáva tušiť potrebu konkrétnejšieho zamerania aktivít na prípravu budúcich profesionálov. S istou dávkou reflexívneho nadhľadu konštatujeme, že naše výsledky môžu parciálne potvrdzovať videnie „prístupu neskoršej moderny“ (Ružičková, Musil, 2009), ktorá kladie dôraz na využitie špecifických postupov ku konkrétnym klientskym skupinám.

Vzhľadom k vysokému počtu študentov v odbore sociálna práca bolo v minulosti problematické organizovanie odbornej praxe. U externých študentov, ktorí mali stanovený limit hodín odbornej praxe, bola kontrola výkonu praxe pomerne zložitá. Môžeme povedať, že často nekontrolovateľná a formalizovaná. Najmä u tých, ktorí nepracovali v sociálnej sfére. Tvrdenie s ohľadom na kvality pedagógov na vysokých školách v odbore sociálna práca môže byť do určitej miery subjektívny pohľad, ktorý môže korešpondovať aj s nenaplnenými očakávaniami študentov. Na druhej strane pretrváva fakt, že vysokoškolskí pedagógovia často nemajú kontakt s praxou alebo skúsenosti z praxe, prípadne úroveň ich kvality môže byť ovplyvnená aj širokým záberom v rámci vyučovacích predmetov (niektorí pedagógovia participujú aj na výuke väčšieho množstva predmetov, ktoré často nemajú spoločný prienik v samotnom obsahu). Na nevyhnutnosť ďalšieho vzdelávania sa v rámci ucelenej koncepcie pod gesciou Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny poukazuje už dlhodobo. Na Slovensku nie je zavedený kreditný systém ani formy atestácií, ktoré by mohli viesť k určitej špecializácii sociálnych pracovníkov. Iniciatívu v tomto smere neprezentoval žiadny relevantný subjekt na úrovni štátnej správy ani samosprávne orgány či neziskové organizácie. Takúto aktivitu nevidíme ani z pozície Slovenskej komory sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce.

Na tomto mieste je vhodné poukázať na výsledky výskumu „Reflexia ďalšieho vzdelávania a profesijného rozvoja sociálnych pracovníkov na Slovensku a v Českej republike“, ktorý realizovali Matel, Kuzyšin, Schavel v roku 2019. Na základe zistení konštatovali, že tak slovenskí ako aj českí sociálni pracovníci považujú ďalšie vzdelávanie za nevyhnutnú súčasť zvyšovania svojej odbornej kompetencie. Ako ďalej poukazujú výsledky výskumu, českí sociálni pracovníci majú v oblasti ďalšieho vzdelávania vyššiu podporu svojich zamestnávateľov v rámci zákona o sociálnych službách, ako aj stanovenie minimálneho počtu hodín aktivít v rámci ďalšieho vzdelávania. Určitou výzvou pre kreovanie systému ďalšieho vzdelávania formou špecializačného štúdia je akreditácia špecializačných vzdelávacích programov v zmysle nariadenia vlády SR č. 5/2016 Z. z. v oblasti sociálnej kurately a sociálnej posudkovej činnosti. Uvedené programy sú v štádiu prípravy a budú povinnou súčasťou vzdelávania pre sociálnych pracovníkov, ktorí vykonávajú činnosti v uvedených oblastiach tak, ako to stanovuje zákon o sociálnej práci č. 219/2014 Z. z.

Systematizácia ako ďalšia z kategórií posilňovania profesijného statusu sociálnych pracovníkov nám poukazuje na potrebu jasného zadefinovania odborných činností sociálnych pracovníkov vo všetkých jej oblastiach. Táto absencia môže viesť a dlhodobo aj vedie k definovaniu obsahu niektorých činností podľa svojvoľe zamestnávateľa alebo priameho nadriadeného zamestnanca. Tento nepriaznivý jav sa vyskytuje najmä na úrovni samosprávy miest a obcí, kde sú sociálni pracovníci často povinní vykonávať činnosti, ktoré priamo nesúvisia s ich profesijným zameraním. Na tento fakt poukazujú niektoré výsledky evaluácie v rámci Národného projektu „Podpora opatrovateľskej služby“ (Matel, Schavel, Kuzyšin, 2018), v rámci ktorých boli u sociálnych pracovníkov identifikované činnosti, ktoré ani okrajovo nesúviseli s odbornou činnosťou sociálnych pracovníkov. Taktiež sa nedodržiava podmienka zákonnej požiadavky zamestnávať na pozície sociálnych pracovníkov len absolventov odboru sociálna práca. Podobne tomu je aj v zariadeniach sociálnych služieb, kde sú sociálni pracovníci poverovaní najmä administratívnymi činnosťami a vedením financií klientov zariadení sociálnych služieb či sprevádzaním do zdravotníckych zariadení.

Jasné zadefinovanie obsahu činnosti sociálnych pracovníkov považujeme za kľúčové aj pri vymedzení náplne práce sociálnych pracovníkov v školských a zdravotníckych zariadeniach.

V tomto zmysle sú spracované koncepčné dokumenty, ktoré pripravuje Profesijsná rada SKSPaASP. V súčasnosti pretrvávajú situácia, kedy sociálny pracovník v školskom zariadení je považovaný za sociálneho pedagóga (v zmysle vyhlášky ministerstva školstva č. MŠ SR č. 437/2009 Z. z.). Podobne je tomu aj v zdravotníckych zariadeniach, v rámci ktorých je legitimizované miesto sociálneho pracovníka, ale nie je jasne zadefinovaný obsah jeho činnosti. Jediná zmienka o povinnosti mať sociálneho pracovníka v pracovnoprávnom vzťahu je vo Výnose Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky z 10. septembra 2008 č. 09812/2008-OL o minimálnych požiadavkách na personálne zabezpečenie a materiálno-technické vybavenie jednotlivých druhov zdravotníckych zariadení. Ak ústavné zdravotnícke zariadenie poskytuje zdravotnú starostlivosť na oddelení pediatrickom, geriatrickom, doliečovacom, psychiatrickom, medicíny drogových závislostí, gynekológie a pôrodnictva alebo dlhodobo chorých, musí mať v pracovnoprávnom vzťahu sociálneho pracovníka na podporu zmierňovania alebo odstraňovania sociálnych dôsledkov zdravotnej situácie pacienta v súvislosti s hospitalizáciou a prepustením. Sociálni pracovníci sú potom zaradení v zdravotníckych subjektoch ako technicko-hospodárski pracovníci. Inak o sociálnych pracovníkoch nie je zmienka v žiadnych zdravotníckych vyhláškach a predpisoch. Zadefinovanie odborných činností môže podľa nášho názoru výrazne prispieť aj k posilneniu profesijného statusu, možnostiam odbornej graduácie, ale aj vyššej miere akceptácie zo strany iných pomáhajúcich profesií, s ktorými sociálni pracovníci a asistenti sociálnej práce spolupracujú v odbornom tíme.

Respondenti nášho výskumu poukazovali aj na potrebu dodržiavania revidovaného etického kódexu sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce, ktorý bol prijatý SKSPaASP dňa 10. 1. 2019. Jeho dodržiavanie a prípadné sankcionovanie porušenia sa vzťahuje len na členov komory. Iniciatíva predstaviteľov tohto subjektu smeruje k potrebe novelizovania zákona o sociálnej práci a prijatie záväznosti etického kódexu pre všetkých sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce. Dôraz kladený na dodržiavanie etických zásad pri práci s klientom považujeme za pozitívny jav. Navyše korešponduje aj s tvrdením, že eticky orientovaný prístup je súčasťou alebo jedným z faktorov, ktorý sa podieľa na vyššom kredite sociálnych pracovníkov aj v rámci ich profesijného statusu. Otázkou ostáva, či existuje v slovenskom aplikačnom prostredí rovnováha medzi silnejúcim tlakom na etickú kontrolu praxe a reálnym povedomím o etickom kódexe medzi praktikmi. V tomto sa prikláňame k Jinekovi (2009), ktorý to vidí ako jeden z nedoriešených problémov „moderný“.

Prijatie etického kódexu sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce si ale vyžaduje akceptáciu celej komunity v rámci celého spektra subjektov štátnej správy, samosprávy ako aj neziskových organizácií a súkromno-právnych subjektov etablovaných v sociálnej sfére. Možno by boli dve cesty, a to prijatie etického kódexu prostredníctvom novely zákona ako súčasť tejto právnej normy, alebo spoločnou deklaráciou subjektov – strešných organizácií pôsobiach v sociálnej sfére. Druhý variant je vzhľadom k roztrieštenosti a pretrvávajúcej animozite na rôznych úrovniach zatiaľ veľmi málo pravdepodobný.

Zaujímavé boli porovnania medzi kvalitatívnymi dátami a kvantitatívnym vyjadrením v súvislosti so mzdovým ohodnotením. Kým v kvalitatívnom výskume za faktor profesionalizácie sociálnej práce považovali respondenti finančné ohodnotenie za menej dôležité, pri kvantitatívnych zisťeniach súvisiacich s profesijným statusom označili respondenti podľa Likertovej škály potrebu adekvátneho mzdového ohodnotenia za vysoko významnú (88,33 % respondentov odpovedalo áno a skôr áno). Ide o subjektívne vnímanie zlepšenia mzdového ohodnotenia, nakoľko podľa dokumentu Prognózy vývoja na trhu práce v SR II (2018) sociálni pracovníci dosahujú v priemere približne len úroveň 80 % priemernej mzdy v národnom hospodárstve. Ide najmä o zamestnancov štátnej správy a zariadení sociálnych služieb v zriaďovateľskej kompetencii samospráv. Na rozdiely v súvislosti s vnímaním profesijnej identity na princípe mzdového ohodnotenia poukazuje, ako sme spomínali, aj Baláž (2017). Považujeme za prirodzené, ak sa spokojnosť s uplatnením a profesijným zameraním stotožňuje aj s adekvátnym mzdovým ohodnotením. Mieru spokojnosti s profesiou

v súvislosti s primeraným mzdovým ohodnotením potvrdzujú aj vyjadrenia autorov ako napr. Allen et al., 2004; Asquit, Clark, Waterhouse, 2005; Mesárošová, 2016.

Východiskom k riešeniu finančného ohodnotenia sociálnych pracovníkov je politická vôľa súčasných reprezentácií rezortu práce sociálnych vecí a rodiny, ale aj nevyhnutný tlak autorít pôsobiach v sociálnej oblasti ako aj samotných organizácií – v prvom rade by to mala byť SKSPaASP ako profesijné združenie ustanovené zákonom.

Pri hodnotení kľúčových faktorov profesionalizácie by sme mohli konštatovať významnú súvislosť medzi kvalitatívnymi dátami v slovnom vyjadrení a údajmi získanými dotazníkovým šetrením. Obsahovo ide takmer o identické vyjadrenia, aj keď v rôznej intenzite významnosti odpovedí.

Samostatný priestor sme venovali SKSPaASP, nakoľko ide o legitímnu stavovskú organizáciu zriadenú zákonom s predpokladaným významným kreditom z hľadiska profesionalizácie sociálnej práce. Už prvé zistenia zapojenia respondentov z radov členov SKSPaASP však poukazovali na pomerne nízky záujem členov, a to len na úrovni 37,6 % z celkového počtu. Tento prekvapivý údaj nás viedol k zamysleniu sa nad vnímaním tohoto subjektu aj z hľadiska možností posilnenia profesionalizácie. Pri podrobnejšej analýze výsledkov skúmania sme dospeli k tvrdeniu, že autorita SKSPaASP nie je vnímaná dostatočne, nakoľko len približne 50 % respondentov považovalo existenciu tohoto subjektu za významnú. Tento fakt môže byť ovplyvnený aj tým, že SKSPaASP sa nedostatočne (53,7 %) prezentuje v mediálnom priestore najmä v súvislosti s posilňovaním spoločenského a profesijného statusu sociálnych pracovníkov. Vyjadrenie k tomuto tvrdeniu nevedelo posúdiť 37,4 % respondentov. Je vysoko pravdepodobné, že tejto súčasti činnosti komory nie je venovaná dostatočná pozornosť. Chýbajú pozitívne obrazy o činnosti profesionálov v mediálnom priestore.

Otázka statusu sociálnych pracovníkov v našom výskume zarezonovala na viacerých miestach. Rovnakú skúsenosť prezentuje vo svojom výskume Vojtíšek (2017). Ten konštatoval, že väčšina jeho respondentov sa priklonila k názoru, že verejnosť, ktorá nemá priamu skúsenosť so sociálnou prácou, ju vníma skôr negatívne. Ako prejav nadmernej kontroly a zásahu do integrity jedincov a rodín. Frekventovaným názorom v uvedenom výskume bolo taktiež to, že sociálni pracovníci sú verejnosťou vnímaní ako úradníci, ktorí priznávajú dávky „nepopulárnym skupinám“. Tieto skutočnosti bezpochyby súvisia s prestížou sociálnej práce. Vojtíšek (2017) ďalej uvádza, že v oblastiach dotýkajúcich sa predovšetkým prestíže sociálnej práce zaznamenal názory na troch úrovniach: individuálnej (čo môže urobiť každý sociálny pracovník sám), spoločenskej (čo môžu urobiť zástupcovia sociálnych pracovníkov) a politicko-ekonomickej (sociálna práca v kontexte politickej a ekonomickej situácie štátu). Tieto úrovne predpokladajú sebavedomé prezentovanie príkladov dobrej praxe, vrátane zlepšenia mediálneho obrazu sociálnej práce. Iná časť Vojtíškových (2017) respondentov vidí potenciál v podpore profesijnej organizácie, alebo asociácie, ktorá by mala mať public relations ako jednu z oblastí vlastnej činnosti. Tento výskum ďalej poukazuje na dôležitosť vyššieho finančného ohodnotenia sociálnej práce, ako aj na aktívnu politickú podporu sociálnej práce. Na druhej strane je dôležité pripomenúť, že sociálna práca je tichá a nenápadná profesia. Repková (2010:199–200) výstižne spracovala typológiu dimenzií (polôh), ktorými sa prejavuje „tichosť“ a marginalizovaná pozícia sociálnej práce a jej problematický status. V prvom rade sa jedná o nejasnosť prirodzenej povahy sociálnej práce a tým aj jej vzťahu k iným disciplinám. Sociálna práca je viacerými autormi, ako napr. Parton, Musil, Zitu (in Repková, 2010:199), vnímaná ako profesia s nižším prahom profesionálneho sebavedomia. Túto skutočnosť dokumentuje aj nami vykonaný výskum, v ktorom sa len niečo vyše 26 % respondentov cíti byť rovnocenným partnerom v multidisciplinárne orientovaných odborných tímoch. Aj v tomto prípade nachádzame prieniky s Vojtíškovým (2017) výskumom. Ten konštatuje problematickú kooperáciu v tímoch v prípade, ak sú sociálni pracovníci prizvaní k spolupráci len formálne, bez vymedzenia kompetencií a bez toho, aby ostatní členovia tímu boli oboznámení s ich odbornosťou, či túto odbornosť rešpektovali. Na druhej strane pozitívna skúsenosť bola deklarovaná prípadmi, kedy spoluprácu inicioval sociálny pracovník – napr. pri prípadových konferenciách.

Ďalšia dimenzia „tichosti“ (Repková, 2010) hovorí o problematickosti danej rôznorodosťou reflexívity, paradigiem a pozícií. Tieto paradigmy majú vzájomné presahy, ale ich rôznorodosť môže komplikovať zdieľané chápanie toho, čo sociálna práca v skutočnosti je. To má pochopiteľne aj praktické dôsledky. Nami získané výsledky poukázali, že možnosť „definovanie – zapracovanie všetkých pracovných činností sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce“ sa umiestnila na druhom mieste z pomedzi 11 ponúknutých faktorov s potenciálom zefektívniť profesionalizáciu sociálnej práce na Slovensku. Diverzné chápanie praktického výkonu sociálnej práce môžeme nepriamo potvrdiť.

Repková (2010) vyššie uvedené dimenzie ďalej dopĺňa „tichosťou“ súvisiacou s budovaním vedecko-výskumnej základne, „tichosťou“ danou závislosťou na politickej a sociálnej klíme, „tichosťou“ danou klientelou, „tichosťou“ rodovo podmieneným statusom a „tichosťou“ danou „hlučnosťou“. Všetky uvedené dimenzie súvisia s profesionalizáciou sociálnej práce. Ako sme vyššie uviedli z hľadiska nami vykonaných analýz, dominovala „tichosť“ daná hlučnosťou, pri ktorej vzniká dojem, že sociálna práca je všetko a nič. Podľa Musila (in Repková, 2010:200) je pestrosť „*tak bezbrehá, že sa v nej sociálna práca stráca ako v hmle*“. Táto dimenzia bezpochyby súvisí s kvalitou vzdelávania (Repková, 2010:200), ktoré často produkuje konkurencie menej schopných a prílišne polyvalentne orientovaných absolventov.

Ako sme uviedli, „tichosť“ sociálnej práce nesúvisí len s činnosťou SKSPaASP. To, čo je legitímne a súvisí aj s možnosťami komory vzhľadom k jej stanovám, je zabezpečiť dohľad nad kvalitou výkonu sociálnej práce a garantovanie kvality a efektívnosti ďalšieho vzdelávania v rámci špecializačných akreditovaných vzdelávacích programov. V rámci internej komunikácie s predstaviteľmi predstavenstva komory je problém fungovania komory ovplyvnený najmä nedostatočným administratívnym zázemím a nedostatkom finančných zdrojov určených na pokrytie činnosti komory. V súčasnosti zatiaľ platí stav, že komora, ktorá bola zriadená zákonom č. 219/2014 Z. z., nie je dotovaná z prostriedkov štátu, nemá legitímne možnosti získavania finančných zdrojov podľa zákona 544/2010 Z. z. o dotáciách v pôsobnosti MPSVR SR, ako oprávnený žiadateľ a navyše nemá možnosť uchádzať sa o finančné zdroje prostredníctvom realizovaných projektov dotovaných zo zdrojov Európskeho sociálneho fondu. Finančné pokrytie je zabezpečené len prostredníctvom členských príspevkov. Komora vyvíja snahu o vytvorenie povinnej registrácie sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce tak, ako je to napríklad v rámci komory sestier. Vyžaduje si to však novelu zákona a kooperáciu s rezortom práce, sociálnych vecí a rodiny. Na tomto mieste si dovoľíme odpovedať na otázku, ktorú sme položili v teoretických východiskách. Je možné, aby SKSPaASP bola na Slovensku autoritou zabezpečujúcou budúci vývoj sociálnej práce, ktorá bude schopná presadiť „poriadok“ a tým pádom aj vyššiu mieru profesionalizácie? K možnému potenciálu sa na tomto mieste vyjadrovať nebudeme. Na základe nášho výskumu vyplýva, že v súčasnosti túto funkciu nezastáva. Faktom ostáva, že sociálni pracovníci volajú po potrebe systematizácie, jasnejšieho nastavenia pravidiel, dohľadu, špecializácie, ďalšieho vzdelávania a i. Je dôležité, aby sociálni pracovníci vnímali nebezpečenstvo, ktoré hrozí sociálnej práci ako samostatnej profesijnej, akademickej a vedeckej disciplíny. Disponovali dostatočnou sebareflexiou, reagovali na to, čo sa okolo nich deje, ale hlavne neboli len pasívnymi pozorovateľmi procesov, ktoré ovplyvňujú „inštitút“ sociálnej práce.

Z niektorých našich záverov a interpretácií by mohol čitateľ nadobudnúť dojem, že sociálna práca a jej profesionalizácia na Slovensku prechádza určitou krízou. V tomto zmysle súhlasíme s Klenovským (2010:227), ktorý profesijnú krízu prirovnáva ku eriksonovskému poňatiu vývoja identity. Z takejto krízy by sme sa mali tešiť, „*pretože to znamená, že príslušný odborník sa vyvíja a je nádej, že krízu zvládne a posunie sa na dozrelejšiu úroveň svojej identity*“.

ZÁVER

Musil, Bareš a Havlíková (2017) na základe medzinárodnej komparácie konštatovali, že pokiaľ ide o rolu sociálneho pracovníka, tak prevláda tendencia k profesionalizácii. V týchto súvislostiach sa za posledných dvadsať rokov podstatne rozšírila pôsobnosť a okruh rolí sociálnych pracovníkov. Títo autori taktiež dospeli k hlavným trendom a tendenciám týkajúcim sa obsahu sociálnej práce. Jedná sa o: a) tendenciu k inštitucionalizácii, b) tendenciu k profesionalizácii, c) meniaci sa obsah sociálnej práce, rozširovanie jej záberu a prenikanie do nových odborov (zdravotníctvo, školstvo a i.), d) špecializáciu a vnútornú štrukturalizáciu odboru a e) privatizáciu. Aj keď slovenské a české prostredie sociálnej práce má svoje špecifiká, tak môžeme konštatovať, že minimálne tri z uvedených tendencií (inštitucionalizácia, profesionalizácia a špecializácia) sa jasne prejavili aj v našich analýzach.

Otázka profesionalizácie sociálnej práce je téma, ktorá bude v centre pozornosti, nakoľko predpokladáme, že sa bude neustále meniť aj charakter sociálnej práce v súvislosti so sociálno-politickými vplyvmi v spoločnosti. Profesionalizáciu navyše môžu ovplyvňovať aj niektoré liberalistické postoje politikov a samozrejme aj celé spektrum sociálnych problémov, ktoré prináša aktuálna doba.

Výskum, ktorým sme sledovali niektoré faktory profesionalizácie, mal dve kľúčové roviny:

- jednu vo všeobecnom kontexte vyjadrenia názorov na profesionalizáciu z pohľadu sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce,
- druhú v rámci ich vnímania SKSPaASP v procese profesionalizácie z hľadiska profesijného a spoločenského statusu.

Respondenti nášho výskumu, ktorí boli najmä z radov štátnej správy a samosprávy, vnímajú profesionalizáciu ako nevyhnutnú súčasť ich odborného pôsobenia, pričom zároveň poukazujú na nižšiu mieru akceptácie v kooperácii s ďalšími odborníkmi. Výskum poukázal na nevyhnutnosť skvalitnenia vysokoškolského vzdelávania, potrebu špecializácie už v prostredí vysokoškolského štúdia a následne vytvorenie uceleného systému ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce. Zaujímavé boli faktory, ktoré považujú sociálni pracovníci za kľúčové na posilnenie ich profesijného a spoločenského statusu. Okrem adekvátneho finančného ohodnotenia za dôležité považujú aj prijatie etického kódexu platného pre všetkých sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce, vytvorenie systému dohľadu nad kvalitou výkonu sociálnej práce a jasné zadefinovanie kategórií pracovných činností. Podobne by respondenti prijali aj odstránenie výnimiek zo vzdelávania, ktoré sú v zmysle platnej legislatívy akceptované. Podľa vnímania respondentov výskumu je účasť SKSPaASP na procese profesionalizácie nevýrazná, navyše miera propagácie a mediálneho obrazu je v tomto smere nedostatočná. Na druhej strane respondenti poukazujú na dôležitosť povinnej registrácie a garantovanie kvality ďalšieho vzdelávania práve prostredníctvom SKSPaASP.

Sociálni pracovníci a asistenti sociálnej práce prezentovali vysokú mieru identity s výkonom svojej práce najmä v kontexte vnímania potreby posilnenia kvality vzdelávania a ďalšieho vzdelávania, ako aj potrebu zabezpečovania kvality výkonu svojej práce v rovine etického prístupu a v rovine kvality výkonu podmienenú kontrolou, aj keď skôr by sme sa prikláňali k termínu dohľad. Existencia a ďalšie smerovanie SKSPaASP je výrazne ovplyvnené nedostatočným administratívnym zázemím a nedostatkom finančných zdrojov na činnosť. Chýba mediálna prezentácia a propagovanie priaznivého obrazu o sociálnej práci, ako aj prezentovanie požiadaviek profesionálov v komunikácii s rezortom práce, sociálnych vecí a rodiny. Oceňujeme vysoký záujem respondentov o výskum, výsledky považujeme za reprezentatívne vyjadrenie vo vnímaní profesionalizácie sociálnej práce. Niektoré podnety by mali inšpirovať prostredie vzdelávateľov, lídrov SKSPaASP, ale aj predstaviteľov rezortu práce, sociálnych vecí a rodiny. Otázku profesionalizácie teda považujeme za otvorený proces a podnet pre vzájomnú komunikáciu všetkých zainteresovaných.

POUŽITÉ ZDROJE

- ALLEN, R. I., LAMBERT, E. G., PASUPULETI, S., CLUSE-TOLAR, T., VENTURA, L. A. 2004. The Impact of Job Characteristics on Social and Human Service Workers. *Social Work & Society* [online]. 2, 173–188. [13. 3. 2020]. Dostupné z: <http://www.socwork.net/2004/2/articles/454/Allen-Lambert2004.pdf>
- ASQUITH, S., CLARK, Ch., WATERHOUSE, L. 2005. The Role of the Social Worker in the 21st Century – a Literature Review. *Insight* [online]. 2005, 25. [7. 4. 2020]. Dostupné z: <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/47121/0020658.pdf>
- BALÁŽ, R. 2017. Profesionalita sociálnych pracovníkov: Známková kvalita, alebo procedurálna berlička? *Sociálna práca / Sociálna práca*, 17(6), 131–152.
- BALOGOVÁ, B. 2013. Etablácia a profesionalizácia sociálnej práce v jej horizontálnej i vertikálnej línii. Pregraduálna príprava sociálnych pracovníkov, pracovníčok a sociológov, sociologičiek a možnosti ich uplatnenia v praxi. In: BALOGOVÁ, B., SKYBA, M., ŠOLTISOVÁ, D. (Eds.). *Zborník príspevkov z vedeckého seminára, 7. decembra 2012, Prešov*. Prešov: Prešovská univerzita, 10–28.
- BARKER, R. L. 2003. *The Social Work Dictionary*. Washington, DC: NASW.
- BRACHES-CHYREK, R., SUNKER, H. 2010. Disziplin- und Professionsentwicklungen in der Sozialen Arbeit: Transformationen. In: WILKEN, U., THOLE, W. (Eds.). *Kulturen Sozialer Arbeit. Profession und Disziplin im gesellschaftlichen Wandel*. Wiesbaden: Springer Fachmedien, 61–73.
- CASTELS, M. 2010. *The Power of Identity*. Oxford: Wiley – Blackwell Publishing.
- DAVIES, K., JONES, R. (Eds.). 2016. *Skills for Social Work Practice*. Basingstoke: Palgrave.
- GAVORA, P. a kol. 2010. *Elektronická učebnica pedagogického výskumu* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského. [30. 7. 2020]. Dostupné z: <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/>
- GÖPPNER, H. J., HÄMÄLÄINEN, J. 2008. *Rozprava o vede o sociálnej práci. Hľadanie prvkov pre programatiku*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety.
- CHYTIL, O. 2007. Dúsledky modernizácie pro sociálnu prácu. *Sociálna práca / Sociálna práca*, (7)4, 64–71.
- CHYTIL, O., MATULAYOVÁ, T. 2011. *Výzvy pre sociálne profesie v modernej spoločnosti*. Prešov: Prešovská univerzita.
- JANEBOVÁ, R. 2019. Sociálna práca, alebo sociálna polícia? Pronikanie disciplinárnych princípov do sociálnej politiky a sociálnej práce. *Sociálna práca / Sociálna práca*, 19 (3), 5–23.
- JANEBOVÁ, R., MUSIL, L. 2007. Mýty o roli sociálnych pracovníkov a pracovníčok. *Sociálna práca / Sociálna práca*, 7(1), 50–61.
- JINEK, J. 2009. Zánik (moderní) sociálnej práce samozrušením. *Sociálna práca / Sociálna práca*, 9(4), 105–110.
- JONES, C. 1996. Anti-Intellectualism the Peculiarities of the British Social Work Education. In: PARTON, N. (Ed.). *Social Theory, Social Change and Social Work*. London: Routledge, 190–210.
- KLENOVSKÝ, L. 2010. Identita profesie akožto identita profesionála. In: SMUTEK, M. et al. *Riziká sociálnej práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 224–229.
- KRAUSE, Ch. 2017. *Professionalisierung der Sozialen Arbeit*. Frankfurt: Frankfurt University of Applied Sciences.
- LEVICKÁ, J. 1999. *Náčrt dejín sociálnej práce*. Trnava: SAP.
- LOVELOCK, R., POWELL, J. 2004. Habermas/Foucault for Social Work: Practices of Critical Reflection. In: LOVELOCK, R., LYONS, K., POWELL, J. (Eds.). *Reflecting on Social Work – Discipline and Profession*. Ashgate: Aldershot, 181–223.
- MÁTEL, A., KUZYŠIN, B., SCHAVEL, M. 2019. Reflexia ďalšieho vzdelávania a profesijného rozvoja sociálnych pracovníkov na Slovensku a v Českej republike. *Sociálna práca / Sociálna práca*, 19(2), 21–43.

- MÁTEL, M., KUZYŠIN, B., SCHAVEL, M. 2018. *Evaluácia dopadu Národného projektu Podpora opatrovateľskej služby* [online]. Bratislava: Implementačná agentúra MPSVR SR. [16. 11. 2020]. Dostupné z: https://www.ia.gov.sk/nppos/data/files/np_pos2/Evaluacna%20sprava_NPPOS_KOMPLETNA%20FINALNA%20VERZIA.pdf
- MÁTEL, A., SCHAVEL, M. 2015. Nový zákon o sociálnej práci na Slovensku: retrospektíva, perspektívy a otázky. *Sociálna práca / Sociálna práca*, 15(1), 66–78.
- MESÁROŠOVÁ, M. et al. 2016. *Prvé výsledky reprezentatívneho celoštátneho výskumu realizovaného v rámci projektu Starostlivosť o seba pri vyrovnaní sa s negatívnymi dôsledkami v pomáhajúcich profesiách* [online]. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika. [30. 7. 2020]. Dostupné z: <http://katedrapsychologieffupjs.weebly.com/>
- MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY. 2018. *Prognózy vývoja na trhu práce v SR II. Prognózy vývoja na trhu práce v SR II – Uplatnenie absolventov stredných a vysokých škôl podľa výšky hrubej mesačnej mzdy v roku 2017* [online]. Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. [9. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/pracazamestnanost/podporazamestnanosti/uplatnenie-absolventov-podla-vysky-mzdy.pdf>
- MUSIL, L. 2008a. Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“. *Sociální práce / Sociálna práca*, 8(2), 60–79.
- MUSIL, L. 2008b. Typologie pojetí sociální práce. In: TOKÁROVÁ, A., MATULAYOVÁ, A. (Ed.). *Sociálna pedagogika, sociálna práca a sociálna andragogika – aktuálne otázky teórie a praxe*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 42–49.
- MUSIL, L. 2010. Tři pohledy na budoucnost sociální práci. In: SMUTEK, M. et al. *Riziká sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 11–25.
- MUSIL, L., BAREŠ, P., HAVLÍKOVÁ, J. 2017. *Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR* [online]. Praha: VÚPSV ČR. [28. 6. 2021]. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_421.pdf
- MORALES, A. T., SHEAFOR, B. W. 2011. *Social Work: A Profession of Many Faces*. Boston: Pearson.
- NADAI, E., SOMMERFELD, P., BUHLMANN, F., KRATTIGER, B. 2017. Fürsorgliche Verstrickung. Soziale Arbeit zwischen Profession und Freiwilligenarbeit, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. In: KRAUSE, Ch. (Ed.). *Professionalisierung der Sozialen Arbeit*. Frankfurt am Main: Frankfurt University of Applied Sciences.
- NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. et al. 2010. *Reflexivita a posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- NAVRÁTILOVÁ, J., NAVRÁTIL, P. 2016. Educational Discourses in Social Work. *Social Education*, 4(1), 38–56.
- REPKOVÁ, K. 2010. Sociálna práca ako tichá a nenápadná profesia – diverzita interpretačných perspektív. In: SMUTEK, M. et al. *Riziká sociální práce. Sborník z konference VII. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové, 1. až 2. října 2010*. Hradec Králové: Gaudeamus, 198–205.
- RITOMSKÝ, A. 2004. Metodológia sociálnopsychologického výskumu. In: KOLLÁRIK, T. et al. *Sociálna psychológia*. Bratislava: Univerzita Komenského, 53–72.
- RŮŽIČKOVÁ, D., MUSIL, L. 2009. Hledají sociální pracovníci kolektivní identitu? *Sociální práce / Sociálna práca*, 9(3), 79–92.
- SCHAVEL, M. 2013. Vzdelávanie v sociálnej práci a perspektívy v ďalšom vzdelávaní sociálnych pracovníkov. In: HUSÁR, J., MACHALOVÁ, M., HANGONI, T., KUZYŠIN, B. (Eds.). *Nová sociálna edukácia človeka II*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta, Prešovská univerzita, 19–25.
- SCHAVEL, M., MATULAYOVÁ, T. 2012. Vysokoškolské vzdelávanie sociálnych pracovníkov v kontexte štátnej vzdelávacej politiky. In: KLIMENTOVÁ, E., BALOGOVÁ, B. (Eds.). *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Výzvy a trendy vo vzdelávaní sociálnych pracovníkov, 26.–27. apríla 2012, Prešov*. Prešov: Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, 10–17.

- SCHERR, A. 2002. Sozialarbeitswissenschaft [online]. In: THOLE, W. (Ed.). *Grundriss Soziale Arbeit. VS Verlag für Sozialwissenschaften*. [13. 10. 2020]. Dostupné z: https://doi.org/10.1007/978-3-322-91357-9_13
- SCHILLING, J. 1999. *Sociálna práca. Hlavné smery vývoja sociálnej pedagogiky a sociálnej práce*. Trnava: SAP.
- STAUB-BERNASCONI, S. 2013. Der Professionalisierungsdiskurs zur Sozialen Arbeit (SA/SP) im deutschsprachigen Kontext im Spiegel internationaler Ausbildungsstandards. Soziale Arbeit – eine verspätete Profession? In: BECKER-LENZ, R., BUSSE, S., EHLERT, G., MÜLLER-HERMANN, S. (Eds.). *Professionalität in der Sozialen Arbeit. Standpunkte, Kontroversen, Perspektiven 3*. Wiesbaden: Springer Fachmedien, 23–48.
- STRAUSS, L. A., CORBINOVÁ, J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce.
- STRIEŽENEC, Š. 2006. *Teória a metodológia sociálnej práce*. Trnava: Tripsoft.
- STRIEŽENEC, Š. 1996. *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava: AD.
- ŠKODOVÁ, Z. 2013. *Praktický úvod do metodologie výzkumnej práce*. Martin: Univerzita Komenského v Bratislave, Jesseniova lekárska fakulta v Martine.
- ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. et al. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- TOPOLIOVÁ, J. 2010. Profesionálna zodpovednosť vo vzťahu k základnej legitímnosti sociálnej práce. In: SMUTEK, M. et al. 2010. *Rizika sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 536–541.
- VOJTÍŠEK, P. 2017. Sociální pracovníci o profesionalizaci sociální práce. *Sociální práce / Sociálna práca*, 17(4), 152–159.
- Zákon č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov.*
- ZRZAVÁ, A. 2010. Profesionalita a/nebo spojenectví. In: SMUTEK, M. et al. *Rizika sociální práce. Sborník z konference VII. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové, 1.–2. října 2010*. Hradec Králové: Gaudeamus, 454–458.

Etické mílniky profesionalizácie sociálnej práce (americká, československá a slovenská perspektíva)¹

Ethical Milestones of Social Work Professionalization (American, Czechoslovak and Slovak Perspective)

Andrej Mátel

Prof. PhDr. ThDr. Andrej Mátel, PhD.,² je vysokoškolským pedagógom Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave, odborným garantom Ústavu sv. Jana Nepomuka Neumanna v Příbrami. Špecializuje sa na profesijnú etiku, sociálnu patológiu, teóriu a metódy sociálnej práce. Je členom akreditačnej komisie Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny, Profesijnej rady komory a posudzovateľom Slovenskej akreditačnej agentúry pre vysoké školstvo. V praxi sociálnej práce sa venuje najmä socioterapii a supervízii. Výskumnú činnosť zameriava na profesijnú etiku, sociálne služby a problematiku domáceho násillia.

Abstrakt

CIELE: Cieľom článku je analyzovať miesto a úlohu etiky v procese profesionalizácie sociálnej práce z diachronného hľadiska a predstaviť vybrané etické mílniky tohto procesu. **TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ:** Etika je predstavená ako integrálna súčasť procesu profesionalizácie sociálnej práce od jej počiatku až po súčasnosť. Hlavní oporou sú diela Frederika F. Reamera s prihliadaním na československý a slovenský kultúrno-historický a politický kontext. **METÓDY:** Diachrónna perspektíva súvisí s historickou analýzou, ktorá je v našom prípade spojená s kvalitatívnu obsahovou analýzou primárnych zdrojov a sekundárnej literatúry. **VÝSLEDKY:** Analýza diel vybraných autorov poukazuje, že etika má stabilnú pozíciu v sociálnej práci od jej počiatku až po súčasnosť, hoci jej vonkajšie vyjadrenia a dôrazy sa postupom dejín menili. **IMPLIKÁCIE PRE SOCIÁLNU PRÁCU:** Etika nemá byť len osobitým predmetom akademických prác, ale integrálnou súčasťou všetkých jej teórií a metód práce. Etické výzvy súčasnej digitálnej éry a obdobia svetovej pandémie sú kľúčové témy, ktoré by mali byť súčasťou etickej reflexie.

Kľúčové slová

etika, etický kódex, hodnoty, sociálna práca, profesionalizácia

Abstract

OBJECTIVES: The aim of the paper is to analyse the place and role of ethics in the process of professionalization of social work from a diachronic point of view and present selected ethical milestones in this process. **THEORETICAL BASE:** Ethics is an integral part of the process

¹ Článok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0234/20 Dilemy rešpektovania ľudskej dôstojnosti a ľudských práv v sociálnej práci a v sociálnych službách.

² Kontakt: Prof. PhDr. ThDr. Andrej Mátel, PhD., Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Nám. 1. mája, 810 00 Bratislava; andrej.matel@gmail.com

of professionalization of social work from its beginning to the present. The paper relied mainly on the works of Frederik F. Reamer, taking into account the Czechoslovak and Slovak cultural-historical and political context. **METHODS:** The diachronic perspective is related to historical analysis, which in the case is connected with the qualitative content analysis of primary sources and secondary literature. **OUTCOMES:** The paper offers the analysis of the works of selected authors to learn that ethics has a stable position in social work from its beginning to the present, although its external expressions and emphases have changed over the course of history. **SOCIAL WORK IMPLICATIONS:** Ethics should not only be a special subject of academic works, but an integral part of all its theories and methods of work. The ethical challenges of the current digital age and the global pandemic period are key themes, which should be part of ethical reflection.

Keywords

ethics, code of ethics, values, social work, professionalization

ÚVOD

Predložený príspevok si kladie za cieľ poskytnúť jednu z odpovedí na otázku: „Aké miesto má etika v procese profesionalizácie sociálnej práce v diachrónej perspektíve?“ Diachrónna perspektíva súvisí s historickou analýzou, ktorá je v našom prípade spojená s kvalitatívnou obsahovou analýzou primárnych zdrojov a sekundárnej literatúry. V prvej časti príspevku preto autor použil metodiku historického výskumu v jeho postmodernom chápaní. Cieľom historického výskumu nie je popísať jednu jedinu pravdu, ktorá by vychádzala len z interpretácií študovaných materiálov výskumníka, ale poskytnúť čitateľovi ďalšiu interpretáciu, ďalší pohľad na študovanú oblasť, tému, či časové obdobie (por. Špiláčková, 2016). Podľa Eaglestona (2005) „čistá“, „neutrálna“ alebo „objektívna“ história je nemožná, preto uvádza argumenty postmodernistov vyvracajúce mýtus o „objektívite“ histórie. Jedným z nich je aj perspektíva osoby, ktorá sa zaoberá dejinami. Táto osoba nikdy nepristupuje k textu úplne nezaujatá, ale vždy s istým predbežným porozumením. Ide o *Vorverständnis* (nemecky *predporozumenie*), ktoré nie je negatívom, ak si ho daná osoba uvedomuje a otvorene s ním pracuje. Ono predporozumenie je akousi „pracovnou hypotézou“, ku ktorej treba pristupovať s vedeckou otvorenosťou, pretože sa môže alebo nemusí potvrdiť, dokonca – na rozdiel od prísneho kvantitatívneho, štatisticky vyhodnocovaného výskumu – sa môže (ne) potvrdiť aj čiastočne. Predporozumením autora príspevku je, že v historickej perspektíve je etika integrálnou, neoddeliteľnou súčasťou procesu profesionalizácie sociálnej práce od jej počiatku až po súčasnosť. Výber prameňov a sekundárnej literatúry súvisí s dvomi, úzko spojenými, ale rozlíšiteľnými predmetmi skúmania. Sú nimi profesionalizácia sociálnej práce a etika. Vychádzať budeme z československej perspektívy, ktorá bola historicky ovplyvnená americkou sociálnou prácou a angloamerickou literatúrou (por. Kodymová, 2018). Po roku 1989 zameriame pozornosť najmä na slovenskú sociálnu prácu, ktorá sa v pomerne krátkom období úspešne profesionalizovala a naďalej profesionalizuje. V tejto súvislosti však kriticky upozorňujeme na limity takéhoto výberu, a to najmä v dvoch rovinách. Prvou je skutočnosť, že nižšie uvedené československých a neskôr slovenských predstaviteľov profesie a etiky sociálnej práce neovplyvňovala výhradne americká sociálna práca s jej predstaviteľmi, ale aj britskí, nemeckí, holandskí a ďalší autori, ktorí by si zaslúžili takisto samostatnú pozornosť. Ďalším limitom je, že na počiatku profesionalizácie sociálnej práce zohrávala významnú rolu z hľadiska teórie a metód najmä prípadová sociálna práca, ktorá predstavovala niekoľko desaťročí „hlavnú vývojovú líniu“ novej profesie a práve túto líniu budeme v príspevku sledovať. Sociálna práca so skupinou, komunitou, s rodinou, sociálne poradenstvo, streetwork, či ďalšie interdisciplinárne metódy (napr. krízová intervencia, mediácia, supervízia) tvorili v historickom kontexte akési „bočné línie“ profesionalizácie sociálnej práce, najmä v období pred 2. svetovou vojnou (resp. do 60. rokov 20. stor.). Pri historickej analýze

vývoja týchto a ďalších metód sociálnej práce, obdobne aj alternatívnych teórií sociálnej práce, by bolo možné skúmať a identifikovať dôležitosť etiky, etických hodnôt a princípov, ako ich chápu a prezentujú predstavitelia práve týchto metód a teórií. Očakávaním autora príspevku preto je, aby prezentované etické mílniky profesionalizácie sociálnej práce boli kriticky reflektované a dopĺňané.

PROFESIONALIZÁCIA SOCIÁLNEJ PRÁCE A ETIKA

Termín profesia etymologicky pochádza z latinského *professio*, ktoré označuje odbornosť, odbornú prípravu k povolaniu (zamestnaniu) alebo prejav, či verejné priznanie sa (k povolaniu). Súhlasím s tvrdením, že „profesie sú konštruktom modernej spoločnosti, sú to špecifické sociálne formy, ktorých cieľom je riešiť komplexné problémy a úlohy, a to štandardizovaným a všeobecne použitým postupom“ (Stichweh, 2000, in Levická, 2015). Morales a Sheafor (1998, in Göppner, Hämläinen, 2008) uvádzajú kritériá pre profesiu nasledovne: 1. systematická zásoba teórií; 2. profesionálna autorita (monopol vo vlastnej odbornej praxi); 3. uznanie spoločnosťou; 4. *regulatívny etický kódex*; 5. profesionálna kultúra. Podľa týchto a množstva ďalších autorov je súčasťou profesionalizácie pomáhajúcich profesií vždy aj etická rovina. Ako všetky sociálne konštrukty, aj profesie sú ovplyvnené spoločenskými podmienkami, zmenami a meniacimi sa očakávaniami. Sociálna práca je relatívne mladou profesiou, ktorá veľmi intenzívne prechádzala procesom profesionalizácie najmä v prvých troch desaťročiach 20. storočia. Historickým a dejinným kontextom tohto procesu sa venovalo viacero autorov (u nás najmä Novotná, Schimmerlingová, 1992; Levická, 1999; Kováčiková, 2000; Oláh, Schavel et al., 2009; Kodymová, 2013; 2018; Brnula, 2013). Payne (2005:11) identifikoval šesť dôležitých aspektov konštrukcie sociálnej práce, ktoré ju pomáhajú identifikovať ako profesiu: 1. charakteristika ľudí, ktorým slúži, ich problémy v spoločnosti ako aj odpoveď spoločnosti na tieto problémy; 2. *hodnoty a filozofia, ktoré sú pre prax ústredné*; 3. organizačný, zákonný a inštitucionálny kontext praxe; 4. profesijné zoskupovania a povolania; 5. poznatková báza a výskum; 6. profesijné vzdelávanie. Naším predmetom je druhý aspekt s vedomím, že tento možno rozlíšiť, ale nie oddeliť od ostatných.

ETICKÉ MÍLNIKY PROFESIONALIZÁCIE SOCIÁLNEJ PRÁCE

Cieľom príspevku je analyzovať miesto a úlohu etiky v procese profesionalizácie sociálnej práce z diachrónneho hľadiska a predstaviť jej vybrané etické mílniky. V procese identifikovania mílnikov takéhoto charakteru môžeme rozlíšiť nasledovné oblasti:

- historicky významné osobnosti profesie a ich vedecké a odborné diela – tieto sú zvyčajne „krok dopredu“ pred inštitucionalizovaním a konsenzom profesijnej komunity,
- profesijné organizácie s vplyvom na profesionalizáciu sociálnej práce a jej etickú rovinu,
- etické kódexy – predstavujú zhodu profesijnej komunity v oblasti etických hodnôt, princípov a štandardov, ako aj ďalších usmernení a odporúčaní v oblasti etického rozhodovania,
- štandardy pre vzdelávanie v oblasti profesijnej etiky sociálnej práce – tieto sú zvyčajne súčasťou kurikúl, resp. opisov študijného programu.

Vzhľadom na obmedzený rozsah časopiseckého článku sme sa pri jeho finalizácii rozhodli odčleniť časti o vzdelávaní („vzdelávanie etické mílniky“) s plným vedomím, že sú s profesiou veľmi úzko späté. Rovnako bolo potrebné zrealizovať výber historických mílnikov z hľadiska vybraných osobností. Pri rozlišovaní jednotlivých vývojových období sme sa opierali najmä o diela amerického odborníka na profesijnú etiku Frederika F. Reamera, avšak s dôrazom na *reversio ad fontes*, teda prácu s pôvodnými zdrojmi a prihliadaním na československý a slovenský historicko-kultúrny kontext. Reamer (1998; 2013b; 2014) najprv vo vývoji etiky sociálnej práce rozlišoval štyri kľúčové etapy, v roku 2014 k nim pridal piatu: 1. *moralistické obdobie*, 2. *obdobie etických hodnôt*, 3. *obdobie etických teórií a etického rozhodovania*, 4. *obdobie etických štandardov a riadenia rizík*, 5. *digitálne obdobie*. Reamer je v súčasnosti svetovo najcitovanejším autorom v oblasti profesijnej etiky sociálnej

práce, s vplyvom aj na slovenských autorov (por. Máteľ, 2010; 2012; Brnula, 2011). Oprávnené ho môžeme považovať za autora periodizácie etických mílnikov tejto profesie. Reamerova typológia však súvisí s jeho spoločensko-kultúrne-profesijným pôsobením v anglo-americkom prostredí, ako aj profesijno-osobným príbehom tohto autora. K jeho periodizácii musíme pristupovať kriticky, pretože reflektuje primárne etiku americkej sociálnej práce, hoci táto mala, a doposiaľ má, silný vplyv na jej globálne trendy. Nakoľko autor príspevku vychádza z perspektívy československej, resp. slovenskej sociálnej práce, ktorá bola historicky zásadne ovplyvňovaná odlišnou politickou a kultúrne-spoločenskou situáciou, predstavíme aj etické mílniky, ktoré v Reamerovom diele nenájdeme. V príspevku budeme vychádzať z Reamerových vývojových období, avšak nie vždy s jeho dôrazmi a označeniami.

Moralistické obdobie

Toto obdobie podľa Reamera (1998; 2014) spadá do konca 19. a začiatku 20. stor., keď sa sociálna práca formulovala, podľa autora doslova inaugurovala, ako samostatná profesia a odbor vzdelania. O tomto období píše v roku 1922 Stuart A. Quenn, že dôležité dôkazy profesionalizácie sociálnej práce môžeme nájsť aj v *esprit de corps* (franc. vedomie stavovskej príslušnosti, „morálka skupiny“) kultivovanom na konferenciách, profesijných organizáciách (federáciách) a v publikáciách. Tieto snahy sa objavujú v úsilí o spoločné štandardy a v náčrte „profesijnej etiky“. Zdôrazňuje najmä, že od sociálnych pracovníkov sa očakáva vytvorenie profesionálnych vzťahov, zabezpečenie odborných informácií, náprava nevhodných návykov a ochrana pred nekompetentnosťou. Podľa Reamera (1998) sa v tomto období oveľa viac vtedajších autorov zaujíma o mravnosť ľudí, s ktorými sociálne pracovníčky pracujú, ako o ich vlastnú morálku a etiku. S týmto tvrdením súhlasíme, avšak etické princípy sociálnej práce je už v tomto období možné implicitne identifikovať. Medzi najvýznamnejšie a najvplyvnejšie priekopníčky sociálnej práce bezo sporu patrí Mary E. Richmond (1861–1928), ktorá sa veľkou mierou pričinila o profesionalizáciu sociálnej práce vzhľadom na jej vedecko-teoretický základ a popis prvej metódy sociálnej práce (*case work*). Pripomíname, že výber osobnosti M. Richmond vychádza so zamerania príspevku na vyššie uvedenú „hlavnú vývojovú líniu“ sociálnej práce, hoci z historickej perspektívy by si pozornosť zaslúžili aj ďalšie osobnosti americkej sociálnej práce, z hľadiska etiky najmä Jane Addams, predstaviteľka Hnutia osídlenia a autorka knihy *Democracy and Social Ethics* (1902).

Mary Richmond

Súhlasíme s Krakešovou-Doškovou (1946) a Brnulom (2013:63), že „Richmondová priniesla svojou najznámejšou publikáciou *Social Diagnosis* zmenu výkonu sociálnej práce z nesystematickej, neorganizovanej sociálnej práce, keď si každý pracovník robil, čo chcel, podľa svojho najlepšieho svedomia a vedomia“. Okrem toho však v tejto publikácii upozornila na viaceré etické princípy, akými sú dôvernosc informácií pri každom poradenskom (konzultačnom) stretnutí, individuálny prístup, dôstojnosť osoby a dôležitosť medziludských vzťahov. Správanie sociálnych pracovníčok prezentuje v protiklade k osobám, ktoré využívajú ich služby a nezriedka bývajú v tomto diele označené ako ľudia bez „zmyslu pre morálne správanie“ (*no moral sense*) alebo s nemorálnym správaním (*immorality*). Prístup Richmond je možné zaradiť do paternalistickej hodnotovej orientácie (Reamer, 1995; Brnula, 2013). Túto môžeme chápať ako systém vzťahov, modelovaný podľa vzoru medzi rodičom a dieťaťom, v ktorom sa používa autoritatívne konanie, voči iným osobám, často bez toho, aby k tomu dali súhlas. (Ne)mravný charakter osôb a rodín posudzovaných počas sociálnej diagnózy patrili medzi dôležité kritériá posudzovania ohrozenia dieťaťa a pri voľbe opatrení náhradnej starostlivosti. V jej anamnestických dotazníkoch zaznievali aj otázky s ohľadom na „mravný status“ a zisťovali sa „mravné poruchy“ (*moral disabilities*). Nemravné prostredie považovala Richmond a jej kolegyne v Charity Organization Societies (COS) za rizikové faktory alebo priamo príčiny sociálnych problémov. Opierala sa pritom o skúsenosti amerického filozofa a psychológa Jamesa M. Baldwin (1861–1934) a jeho dielo *Social and Ethical Interpretations*

in *Mental Development* (1902). Jednou zo sociálnych diagnóz prezentovaných Richmondovou bolo aj *mravné zanedbávanie* (*moral neglect*) výchovy dieťaťa, ktoré súviselo s nevhodným rodinným, školským alebo susedským prostredím (napr. v súvislosti s alkoholizmom, neslušným správaním, vystavením detí sexuálnym aktivitám alebo rečiam), ich prítomnosťou na ulici (tzv. *young street walkers*) a pohlavnými chorobami. Osoba s nemorálnym správaním býva označovaná ako nemorálna osoba (*immoral person*). Túto kategóriu uvádzajú Richmond a Hall aj vo svojej štúdii o vdovách *A Study of Nine Hundred and Eighty-five Widow* (1913). Správne posúdenie (aj mravného charakteru) žien malo potom vplyv na jej podporu a pri rozhodovaní o odlúčení dieťaťa od matky. Pozitívom je, že už v tomto období nebolo posudzovanie zamerané len na slabé, ale aj silné stránky jednotlivcov a rodín. Preto sa sociálne pracovníčky počas sociálneho diagnostikovania nepýtali len na negatívne, ale aj na *pozitívne charakterové a mravné vlastnosti* jednotlivých členov rodiny. Aplikovateľné nielen na klientky sociálnej práce, ale aj na samotné sociálne pracovníčky je pojednávanie Richmond v diele *What is social case work?* o chybnnej forme altruizmu, ktorú chápe podľa nemecko-amerického profesora politickej a sociálnej etiky Felixa Adlera (1851–1933) v diele *An Ethical Philosophy of Life* ako egocentrickú filantropiu a egocentrické sebaobetovanie. Popisuje ich na príklade manželky alebo matky otročiacej pre svojho manžela a deti, pričom nevyžaduje pre seba vďaku ani úctu, ktorá jej prináleží, neustále sa len ponízuje, čím poškodzuje mravný charakter tých, ktorých rozmaznáva (Richmond, 1922:172). V súlade s Adlerom pre Richmond bola dôležitá morálna osobnosť človeka. Podľa Adlera (1918:56) „etické princípy musia ako zlatá niť prechádzať celým životom človeka“. Okrem toho bol pre Richmond (1922) dôležitý dôverný vzťah medzi sociálnou pracovníčkou a klientom. „Pri návštevách sociálnych klientov je potrebná trpezlivosť, jemnosť, netlačiť na klientku, ale skôr časté opakovanie podnetov, ďalej konanie smerujúce k sebariadeniu života klientov, bez nútenia smerom k jednému vzoru, ale „rešpektujúc rozmanitosť súvisiacu s rôznymi skupinami komunít, do ktorých jedinec prirodzene patrí“ (Richmond, 1922:174). Richmond sociálne pracovníčky vo svojich dielach nielenže odkazuje a zoznamuje so spismi súčasných predstaviteľov etiky, ale ich priamo vyzýva k ich študovaniu.

„Ak nerátame tzv. Hippokratovu prísahu, v lekárskej profesii vznikol prvý profesijný etický kódex v roku 1912, v právnych vedách v roku 1929, v pedagogike 1929“ (Hailman, 1947:44). Experimentálny náčrt prvého „etického kódexu“ sociálnej práce publikovala práve Richmond v roku 1920. Zdôraznené boli v ňom hodnoty individuálneho prístupu, dôstojnosti a dôležitosti medziludských vzťahov. Tieto prijala aj americká American Association of Social Workers (AASW), prvá profesijná organizácia sociálnych pracovníčok v USA, ktorá vznikla v roku 1921. Pumphrey (1959) neskôr kriticky uvádza, že zatiaľ čo sociálni pracovníci sa aj dnes pridŕžajú väčšiny hodnôt uvedených Richmond, s pribúdajúcim časom boli niektoré prehodnocované. Napríklad namiesto návrhov Richmond zhromažďovať osobné informácie bez vedomia klienta sa v súčasnosti dáva dôraz na dôvernosť a súkromie.

Marie Krakešová-Došková a Josef Krakeš

Počiatky budovania prípadovej sociálnej práce v Československu datuje Brnula et al. (2014) od roku 1920. V tomto roku nastupovali na svoje prvé pracovné miesta prvé absolventky *Vyšší školy sociální péče* v Prahe, založenej v roku 1918. K systematickému teoretickému spracovaniu prípadovej sociálnej práce prispela najmä Maria Krakešová-Došková (1898–1979), ktorú možno oprávnenne považovať, spolu s Brnulom, Kodymovou a Michelovou (2014), za priekopníčku teórie sociálnej práce v Československu. Súhlasím s Brnulom (2014:46; por. Kodymová, 2013), že „vplyv Richmondovej a jej diagnostickej školy na Krakešovú je nesporný“. Jedná sa najmä o prelomové dielo *Sociální případ*, ktoré publikovala Marie Krakešová-Došková spolu so svojím manželom Josefom Krakešom v roku 1934. Obdobne ako pohľad Richmondovej bol upriamený z mravného hľadiska primárne na klientov, aj manželka Krakešovi zaraďovali medzi vnútorné príčiny vzniku sociálneho prípadu „*nedostatky mravných hodnôt*“ alebo „*nedostatok mravnej výchovy*“. „Človek sa oslobodil od storočných tradícií, oslobodil sa od zvykov a názorov svojich predkov, nenahradil ich

však novými *mravnými priebrodami*, úmernými novodobým technickým možnostiam... Život sa stáva závodnou dráhou, kde sa každý snaží vyniknúť a predbehnúť všetkých ostatných aj za cenu svojej skazy a skazy svojho blížneho“ (Krakeš, Krakešová, 1934:10). Z hľadiska terminológie túto časť činnosti sociálneho pracovníka nazvali *výchovnou sociálnou starostlivosťou*. Pre Krakešových je dôležité aj prispôsobovanie pomoci individuálnym potrebám klienta. Termín *individuální práce sociální* nevyjadruje len prácu s jednotlivcom, ale aj „prispôsobovanie výchovnej starostlivosti potrebám a osobnosti zverenca“ (Krakeš, Krakešová, 1936:98). Odvolávajú sa na nemeckú sociálnu prácu, Krakešovi zdôraznili, že „cieľom sociálnej práce musí byť, aby sa stala zbytočnou, aby posilnila vôľu a vlastné sily sociálneho prípadu tak, aby pomoc sociálnej organizácie nebola potrebná a aby človek žiadajúci o pomoc dokázal, chcel a snažil sa sám seba a svoju rodinu uživiť“ (Krakeš, Krakešová, 1934:102). Neskôr tento princíp bude v angloamerickej literatúre terminologicky konceptualizovaný ako *empowerment* (zmocňovanie), v našich podmienkach ako *svojipomoc* (Strieženec, 1999; 2006).

Obdobie identifikácie etických hodnôt a princípov

Podľa Reamera (1998; 2014) sa obdobie etických hodnôt prelína s vývojovým obdobím, kedy sa pozornosť zamerala na budovanie psychosociálnej a psychiatrickej podoby prípadovej sociálnej práce, komunitnej organizácie, vplyvu psychoterapie a dôrazu na sociálne reformy. Datovať ho môžeme približne od konca 30. a začiatku 40. rokov 20. storočia. Brnula (2013) toto obdobie nazýva funkčnou školou a tvrdí, že základnou úlohou sociálnej práce bolo v tomto období poskytnúť priestor na rozvoj vnútorných možností človeka. Medzi jej významné predstaviteľky menuje Amy Gordon Hamilton (1892–1967), Florence Holis (1907–1987), Helen H. Perlman (1904–2004). Za zakladateľku tejto školy je považovaná Virginia Pollard Robinson (1883–1977), ako uvádzajú slovenské autorky Jana a Katarína Levické vo svojej štúdií *Prípadová sociálna práca – zdroj a rozvoj* (2015). Autorky poukazujú na dôležitosť vzťahu medzi sociálnym pracovníkom a klientom. Zvlášť u Perlman bola otázka vzťahu natoľko dôležitá, že jej venovala aj samostatnú publikáciu *Relationship: The Heart of Helping People* (1979, in Levická, Levická, 2015). Už pred ňou Hamilton (1931) upozornila, že vzťahy nemajú byť o vyučovaní, nútení, riadení ani manažovaní (teda nástrojom na dosiahnutie zvolených cieľov), ale oni sami majú byť dosahovaným cieľom. Pri analýze diela Perlman poukazujú Levické (2015:64) na dôležitosť klienta ako aktívneho účastníka procesu a prácu s jeho kapacitou pre osobné sebaurčenie. Od Hamilton si Perlman osvojila zásadu preukázať klientovi akceptáciu. Novou úlohou sociálnych pracovníčok bolo pomôcť klientom objaviť, stimulovať, uvoľniť a prejať vlastné schopnosti a vlastnú moc. Klienti sa pre nich stávajú spolupracovníkmi (*collaborators*). Nepriamo sa objavujú princípy, ktoré neskôr budú pomenované ako *zmocňovanie a participácia*.

Identifikovanie hodnôt a etických princípov

Jeden z najznámejších pokusov o definovanie a klasifikáciu hodnôt dôležitých v sociálnej práci priniesol William E. Gordon. Pod označením „hodnoty“ (*values*) chápal filozofické koncepty a filozofický základ dôležitý pre výkon sociálnej práce (Gordon, 1965). Patríli medzi ne napríklad prvoradosť záujmu spoločnosti o jednotlivca, sociálna zodpovednosť človeka za iných ľudí, zodpovednosť spoločnosti za napĺňanie plného potenciálu každého jednotlivca a pod. Na tomto mieste sa musíme pozastaviť nad nejednoznačnou pojmológiou termínu hodnota (por. Flidrová, 2015). V kritickom nazeraní by sme Gordonove „hodnoty“ mohli nazvať skôr etickými princípmi a princípmi odbornej praxe (por. Banks, 2012; Mátel, 2019). Z terminologického hľadiska autor príspevku, v nadväznosti na dielo Sarah Banks, pod etickými princípmi rozumie všeobecné vyhlásenia o fundamentálnych štandardoch mravného správania sociálnych pracovníkoch. Úzko nadväzujú na hodnoty profesie a ovplyvňujú najmä postoje profesionálnych pracovníkov. Na rozdiel od nich princípy odbornej praxe sú všeobecné vyhlásenia o tom, ako dosiahnuť ciele sociálnej práce. Ovplyvňujú viac metódy, techniky a postupy profesionálnej praxe. Obe kategórie princípov môžeme súborne označiť princípmi sociálnej

práce. „Profesijné hodnoty sociálnej práce sú presvedčenia profesijnej komunity o žiaducich cieľoch a žiaducom správaní sociálnych pracovníkov, ktoré k týmto cieľom vedie“ (Mátel, in Balogová, Žiaková et al., 2017:32). Ak nastane v profesijnej komunite zhoda s ich výberom, tieto bývajú ťažiskom profesijného etického kódexu pre etické princípy a konkrétne pravidlá (normy, štandardy) správania. Etické princípy potom môžu slúžiť aj ako interpretačný nástroj na objasnenie významu, obsahu a rozsahu hodnôt (Mátel, 2018). Autor príspevku v tomto kontexte odporúča dôslednejšie terminologické rozlišovanie etických hodnôt a princípov sociálnej práce, nakoľko hodnoty sú teoretickým konštruktom skúmaným vo viacerých disciplínach, často štandardnými výskumnými nástrojmi, čo je dôležité pri interdisciplinárnych výskumoch. Princípy sociálnej práce sú špecifické pre konkrétnu profesiu, hoci niektoré z nich je možné identifikovať aj v iných pomáhajúcich profesiách. Z tohto aspektu implicitne identifikoval kľúčové hodnoty prípadovej sociálnej práce skôr Felix Biestek v diele *The Casework Relationship* (1957). Z terminologického hľadiska používa označenie „všeobecné princípy vzťahu medzi sociálnym pracovníkom a klientom“, teda nešlo primárne o etické princípy *per se*, ale o princípy efektívnej praxe (por. Banks, 2012). K Biestekom prezentovaným siedmym kľúčovým princípom patria individualizácia, ciele (účelné) vyjadrovanie pocitov, kontrolovaná emocionálna zaangažovanosť, akceptácia (nesúdenie), sebaurčenie a diskretnosť. Minimálne štyri z nich je možné považovať za hodnoty. Až do 70. rokov 20. stor. sa sociálna práca v jej globálnom ponímaní zameriavala na podstatu hodnôt sociálnych pracovníkov, kľúčové hodnoty a hodnotovú základňu sociálnej práce, etické princípy, ako aj ich využitie v profesionálnom vzťahu medzi sociálnym pracovníkom a klientom. Vedecké práce a odborné štúdie v tomto duchu naďalej pokračovali aj v 80. rokoch 20. stor. a pokračujú do súčasnosti. Obsiahlu prácu s ohľadom na klasifikáciu hodnôt urobil Charles Levy. Jednotlivé hodnoty, z ktorých viaceré patria skôr medzi princípy, zaradil do štyroch kategórií (Levy, 1984): 1. spoločenské hodnoty; 2. organizačné a inštitucionálne hodnoty; 3. profesijné hodnoty; 4. hodnoty (sociálnych) služieb človeku (por. Mátel, 2010). Od ďalších autorov, ktorí systematicky pojednávajú o hodnotách a etike, môžeme uviesť často citované diela Fredericka Reamera *Social Work Values and Ethics* (1995) a Sarah Banks *Ethics and Values in Social Work* (1995; 2012).

Profesijná etika ako predmet vedy

Koncom 40. a začiatkom 50. rokov 20. stor. sa profesijná etika stala samostatným predmetom vedeckého záujmu (Frankel, 1959, in Reamer, 1998; 2014). V 60. rokoch 20. stor. zamerali odborníci na sociálnu prácu pozornosť smerom k etickým konštruktom *sociálnej spravodlivosti, ľudským právam a reformám*. Politická nálada toho turbulentného obdobia vnesla do sociálnej práce súbor hodnôt zameraných na *sociálnu rovnosť, právo na sociálne zabezpečenie, ľudské práva, antidiskrimináciu a úsilie proti útlaku* (Reamer, 2014). V 60.–70. rokoch 20. stor. sa pozornosť presunula nielen na štúdium, ale aj výskum hodnôt. Viaceré výskumy hodnôt v sociálnej práci nadväzovali na psychologické výskumy a boli zamerané na identifikovanie osobných hodnôt profesionálnych pracovníkov alebo študentov sociálnej práce, a to aj v takých kontroverzných etických otázkach, akými sú interrupcia, homosexualita, rasové problémy, chudoba, užívanie návykových látok a pod. (Hardiman, 1975).

Etické kódexy

Profesijné organizácie sociálnej práce začínajú v tomto období prijímať a vydávať etické kódexy alebo etických sprievodcov praxe založených na etických hodnotách. Prvé etické kódexy boli stručné. Canadian Association of Social Workers prijala jednoduchý etický kódex v roku 1938. V USA podľa Davida Hailmana (1947) vznikali najprv vyhlásenia etických princípov pobočiek AASW v San Franciscu (1939), Utahu (1943), Colorado Springs (1947). Po niekoľkých rokoch dišput prijala etický kódex v roku 1947 aj samotná AASW. Keď sa následne AASW spojila s ďalšími americkými profesionálnymi organizáciami, vznikla v roku 1955 National Association of Social Workers (NASW), ktorá prijala etický kódex v roku 1960. Sociálna práca je v ňom predstavená

ako profesia „založená na humanitných a demokratických ideáloch. Od vykonávateľov profesie vyžaduje integritu, súcitenie, dôveru v hodnotu a dôstojnosť ľudských bytostí, rešpekt k individuálnym rozmanitostiam, záväzok k službe a oddanosť k pravde“ (NASW, 1960). Okrem toho sa v úvode kódexu zdôraznili profesionálne vzdelávanie a skúsenosť, kompetencia pri poskytovaní služieb, rozvíjanie filozofie a zručností profesie. Jadrom kódexu boli štandardy správania sociálnych pracovníkov k tým, ktorým slúžia (teda klientom), kolegom, zamestnávateľským organizáciám, iným profesiám a komunite. Tieto obsahovali 14 vyhlásení prezentovaných v 1. osobe, napr. „*Dávam prednosť svojej profesionálnej zodpovednosti pred svojimi osobnými záujmami*“ alebo „*Rešpektujem súkromie ľudí, ktorým slúžim*.“ Už v tomto kódexe sa spomínalo, že sociálna práca by mala byť bez diskriminácie, ale až revízia kódexu o sedem rokov neskôr uviedla explicitne: „*Nebudem diskriminovať kvôli rase, farbe (pleti), náboženstvu, veku, sexuálnej orientácii alebo národnostnému pôvodu, ale vo svojom zamestnaní budem pracovať na predchádzaní a odstraňovaní diskriminačnej praxe...*“ (NASW, 1967). Druhá významná revízia tohto kódexu bola až v roku 1979. *Code of Ethics of the NASW* (1979) bol oveľa podrobnejší, obsahoval hodnoty, na ktorých bol založený, a 82 princípov. Tieto boli vkomponované do jednotlivých oblastí etickej zodpovednosti voči klientom, kolegom, zamestnávateľom a zamestnávateľským organizáciám, voči profesii a spoločnosti. Za hlavné princípy (v zásade hodnoty) v ňom boli označené slušnosť (korektnosť), kompetencia a profesionálny rozvoj, služba, integrita, ale aj veda a výskum. Pozornosť sa v ňom venovala aj presadzovaniu etických postupov v každodennej praxi sociálnych pracovníkov. Následne NASW vydávala štandardy pre reguláciu praxe, ďalšie odborné vzdelávanie, pre sociálnu prácu v rôznych inštitúciách (napr. v zdravotníctve, školstve), s vybranými klientmi a oblasťami záujmu (napr. v ochrane detí, dlhodobej starostlivosti). Poznámkou autora v tejto súvislosti je, že americký etický kódex, obdobne ako iné národné etické kódexy sociálnej práce, nerozlišujú etické princípy (vychádzajúce z etických teórií) od princípov odbornej praxe, ktorých pôvod je v teórii a praxi metód sociálnej práce.

Americká sociálna práca mala významný vplyv aj v globálnom meradle. Alexander Chauncey (1916–2005), výkonný riaditeľ NASW v rokoch 1967–1982, sa zaslúžil o vypracovanie prvého medzinárodného etického kódexu. Ním bol *International Code of Ethics for the Professional Social Worker*, prijatý generálnym zhromaždením *International Federation of Social Workers* (IFSW) v roku 1976. Dokument obsahoval päť základných princípov a nasledovali štandardy etického správania (IFSW, 1985). Viaceré národné etické kódexy, ktoré vznikli v 80. rokoch 20. stor., sa snažili byť konzistentné s týmto dokumentom. Vzhľadom na aktivity IFSW je potrebné uviesť aj snahu o vytvorenie globálnej definície sociálnej práce, ktorá sa neskôr stane teoretickou základňou etických kódexov. Prvú globálnu definíciu schválila IFSW v Brightone roku 1982. Sociálna práca je v nej predstavená ako profesia, ktorej cieľom je dosiahnuť spoločenské zmeny vo všeobecnosti, ako aj v jej jednotlivých formách rozvoja (Rode, 2017).

Československá sociálna práca a neskoršie diela Marie Krakešovej

Československá sociálna práca bola súčasťou jej globálneho diania do roku 1948, kedy nastal tzv. Februárový prevrat a nastúpila vláda komunizmu. V českom prostredí absolventky Vyšší školy sociální péče v Prahe založili v roku 1921 organizáciu absolventiek tejto školy, z ktorej sa postupne vytvorila samostatná stavovská *Organizace sociálních pracovníků* (Kodymová, 2013). Podobne ako v USA prispievala k profesionalizácii sociálnej práce AASW, neskôr NASW, robila to aj táto organizácia až do roku 1950, kedy bola jej činnosť ukončená z politických dôvodov. K jej činnostiam patrila aj publikačná činnosť. Okrem kníh v oblasti sociálnej práce vydávala aj bulletin, neskôr časopis *Sociální pracovníce*. A práve v ňom boli publikované aj viaceré pôvodné príspevky, ktoré poukazovali na dôležitosť etiky v sociálnej práci (Kodymová, 2013).

V diele Marie Krakešovej *Psychogeneze sociálních případů* z roku 1946 vidí Brnula (2014; por. Novotná, Schimmerlingová, 1992) posun od Richmondovej diagnostickej školy k funkčnej škole sociálnej práce, hoci zostáva v paternalistickej orientácii. V tomto diele sa Krakešová pripojila ku kritikom sociologického a symptomatického prístupu Richmond, ovplyvnená je najmä dielom

Virginie Robinson (1883–1977) *Changing Psychology in Social Case Work* (1938). Obdobne ako v diele Sociální případ zdôrazňuje individuálny prístup ku klientom (*sociální péče individuální*). Obrazne to vyjadruje tým, že „dobře školený a zodpovědný personál venuje každé rostlině individuální starostlivost... o dítě musí být individuálně postarané, musí být vychovávané a vzdělávané, ak má vyrást v sociálně dospělého člověka, který zodpovědně ponesie úlohy budúcej generácie...“ (Krakešová-Došková, 1946:7). Krakešová považuje použitie autority a získanie rešpektu klienta k sociálnemu pracovníkovi za nutný predpoklad psychologicko-výchovného pôsobenia (Novotná, Schimmerlingová, 1992:70). Dôležitá je aj empatia a budovanie vzťahu medzi sociálnym pracovníkom a klientom. Smer k terapeutickému posunu sociálnej práce vyjadruje aj Krakešovej príručka Úvod do praxe na sociálních klinikách (1948) určená študentom Sociální fakulty Vysoké školy politické a sociální v Prahe, založenej v roku 1945. Vzhľadom na ďalšie pôsobenie Krakešovej uvádza Brnula (2014:65), že sa vydaním vyššie uvedenej príručky skončilo jej veľmi plodné obdobie, ako aj celej česko-slovenskej sociálnej práce, ktorú tento autor nazýva zdecimovaním sociálnej práce. Počas komunistického režimu bolo umožnené Krakešovej publikovanie v roku 1973, kedy vydala dvojdielne dielo *Výchovná sociální terapie*. V zásade išlo o súborné dielo, kde autorka v odstupe času zhrnula svoju teóriu prípadovej sociálnej práce. Termíny ako „vyšetrovanie“, „prevýchova klientky“, „výchovná sociálna terapia“, ako aj „rešpekt, autorita a disciplína“ svedčia o pretrvávajúcej paternalistickej hodnotovej orientácii autorky. Krakešová sa k nej hlási aj odkazom na dielo britského autora Jonathana Moffetta *Concepts in Casework Treatment* (1968): „Sociální pracovník musí představovat rolu rodiče, který klienta nielen chápe a pomáha mu, ale je mu aj autoritou a predstaviteľom vonkajšej moci. Moffettovo ponímanie je bližšie nášmu ponímaniu teórie i praxe sociálnej práce s jednotlivcami, než poňatie americké“ (Krakešová, 1973a:45). K tomuto dodávame, že z globálneho hľadiska išlo o diskontinuitu s vtedajším, humanisticky a na ľudské práva orientovaným trendom sociálnej práce. Na druhej strane úplné eliminovanie paternalizmu môže so sebou priniesť aj strácanie používania autority sociálnych pracovníkov, ktorej vhodné používanie je dôležité pri dosahovaní zmeny sociálneho fungovania klientov, zvlášť v práci s cieľovými skupinami, akými sú delikventná mládež, osoby so závislosťou a pod. Z historického hľadiska pripomíname, že paternalizmus v odbornej (sociálnej) práci v tomto období úzko súvisel so štátnym paternalizmom, ktorý sa počas komunistického režimu v československých podmienkach socializmu a komunizmu upevnil a zakonzervoval. Napriek tomu môžeme v Krakešovej diele nájsť dôkazy o takých princípoch práce, ktorými sú „trpezlivé jednanie a pomalé budovanie sebadôvery klientky“, „postupné rozvíjanie kritického myslenia pre realitu vlastných problémov“ (1973a:32), či „nekritizujúci postoj... získanie dôvery klientky“ (1973b:7), „zadávanie úloh klientke tak, aby nebola zastrašená alebo zahanbená“ (1973b:15). Pre povolanie sociálneho pracovníka je dôležitá podľa Krakešovej (1973a:144) jeho „odborná stránka, ktorá splynie s jeho stránkou citovou a mravnou tak, že osobnosť sociálneho pracovníka sa stane jeho vlastným pracovným nástrojom“.

Obdobie aplikovanej etiky a etického rozhodovania

Podľa Reamera (1998; 2004) od 70. rokov 20. stor. postupne nastúpilo obdobie záujmu o širokú oblasť aplikovanej a profesijnej etiky vo viacerých odboroch, akými sú medicína, ošetrovatelstvo, psychológia, právo, trestná justícia, žurnalistika, manažment a pod. To sa prejavilo aj vo vzdelávaní v týchto odboroch, množstvom konferencií, publikácií a encyklopédií. V 70.–80. rokoch 20. stor. sa zrodilo svojpomocné hnutie, ktoré môže byť považované za predchodcu sociálnej práce založenej na zmocňovaní klientov. Reamer (2017:149) uvádza, že „na rozdiel od staršej literatúry o sociálnej práci, publikácie o etike sociálnej práce v 80. rokoch začali skúmať relevantnosť morálnej filozofie a etickej teórie (napr. teória metaetiky, normatívna etika, deontológia a utilitarizmus) vzhľadom na etické dilemy, ktorým čelia sociálni pracovníci“. Z tohto dôvodu chápe a označuje Reamer túto éru aj ako (návrat) etických teórií. Pri kritickej reflexii tohto obdobia sociálnej práce sme však tento trend nezaznamenali ako globálny, preto sme toto označenie vynechali. Loewenberg a Dolgoff v roku 1982 publikovali významné dielo *Ethical Decision for Social Work Practice*. V tom istom

roku prispeli do odbornej diskusie s ohľadom na etické rozhodovanie aj Levy a Slavin dielom *Guide to ethical decisions and actions for social service administrators* a Frederick G. Reamer dielom *Ethical dilemmas in social service*. Etické dilemy zahŕňali komplexnú analýzu „etických hádaniek“, rôznorodých situácií výkonu profesijnej praxe, v ktorých sú etické hodnoty, povinnosti a úlohy sociálnej práce vo vzájomnom konflikte.

Sociálna práca a etika na Slovensku po roku 1989

Tejto téme sa bližšie venovala štúdia *European Social Work After 1989: East-West Exchanges Between Universal Principles and Cultural Sensitivity* (Lorenz, Havrdová, Matoušek et al. 2021). Slovenskú situáciu v nej popísali najmä Brnula a Vaska. Oblasť etiky sa stávala integrálnou súčasťou nových publikácií. Z obdobia Českej a Slovenskej Federatívnej republiky môžeme uviesť dielo žiačok a nasledovníčok Marie Krakešovej-Doškovej, autoriek Věry Novotnej a Věry Schimmerlingovej *Sociální práce: její vývoj a metodické postupy* (1992). V nej nájdeme stručnú pasáž venovanú etike sociálnej práce s výstižným odôvodnením, že táto sa vytvárala v procese profesionalizácie a je zahrnutá do profesijných kódexov. Významným prínosom je ich zdôraznenie zodpovednosti sociálneho pracovníka voči sebe, jeho ochrana a bezpečnosť pri výkone povolania. „*Sociální pracovník musí být schopný vyrovnat se so stresovými a konfliktnými situacemi, ku kterým v jeho práci dochází, a to společensky přijatelným a psychicky účinným způsobem (např. relaxací a odreagováním, morální, psychickou a odbornou pomocí týmu sociálních pracovníků)*“ (Novotná, Schimmerlingová, 1992:111). S tým úzko súvisia aj nároky na zrelú osobnosť sociálneho pracovníka, jeho empatiu, citovú stabilitu a životný optimizmus. Fokusaný záujem o etické otázky sociálnej práce sa v slovenskom akademickom priestore prejavil najmä od roku 2010, kedy publikoval autor príspevku dielo *Etika sociálnej práce* (Mátel, 2010; druhé prepracované vydanie 2012). O rok neskôr vydal Peter Brnula (2011) učebný text *Etika v sociálnej práci*. Ďalšie dielo bolo výsledkom medzinárodného nórsko-slovenského projektu *Etické reflexie v pomáhajúcich profesiách* pod vedením Einara Aadlanda a Tatiany Matulayovej (2011). Kľúčovými témami projektu boli etické hodnoty, dilemy v sociálnej práci a etické rozhodovanie. Výskumným aspektom a procesu etického rozhodovania sa venovala aj Zuzana Mališková vo svojej dizertačnej práci (Mališková, 2010; 2013). Spomenúť môžeme aj dielo kolektívu autorov pod vedením Miroslava Tvrdoňa *Etika sociálnej práce* (2014). V tomto období sa pravidelne organizovali vedecké konferencie zamerané na aplikovanú etiku sociálnej práce (Mátel, Schavel et al., 2010; Mátel, Grey et al. 2012). Viacerí slovenskí autori sa predtým zúčastnili akademických diskusií s ohľadom na hodnoty a etické dilemy v českom prostredí, konkrétne na konferencii v Hradci Králové (por. Kappl et al., 2010). V rokoch 2014–2016 pracoval slovenský výskumný tím pod vedením autora príspevku na skúmaní identifikácie etických hodnôt sociálnej práce (Mátel, Romanová, Senáriková, 2017; Mátel, Roman, Janechová et al., 2017; Mátel, Brnula, 2019). Aplikačným výstupom projektu bola analýza etických kódexov za účelom prípravy podkladov pre nový slovenský etický kódex a publikácia *Etické kódexy sociálnej práce* (por. Mátel, Mališková, 2016). Obdobná práca bola v českom prostredí realizovaná od roku 2018 výskumom etickým dilem, hodnôt a princípov sociálnej práce (Nečasová, Dohnalová, Trbola, 2020).

Medzinárodný etický kódex (1994) a prvé národné etické kódexy v SR a ČR

Etické kódexy v tomto období zvyčajne nemali právnu alebo formálne regulačnú autoritu. Národné asociácie, komory alebo iné profesijné organizácie niekedy žiadali od svojich členov dodržiavanie etického kódexu ako podmienku členstva. Na medzinárodnom poli IFSW v spolupráci s IASSW vytvorili, v roku 1994 schválili, spoločný dokument *The Ethics of Social Work, Principles and Standards*, ktorý bol všeobecne prijímaný ako nový medzinárodný etický kódex. Tento nahradil predchádzajúci dokument z roku 1976. Účelom IFSW v oblasti etiky je podpora etickej diskusie a reflexie v jej členských asociáciách. Dokument pozostával z dvoch častí: 1. Medzinárodná deklarácia etických princípov sociálnej práce – uvedené boli základné princípy, problémové oblasti,

v ktorých môže nastať konflikt záujmu, a metódy napomáhajúce pri ich riešení; 2. Medzinárodné etické štandardy pre sociálnych pracovníkov. Tieto sa okrem všeobecných princípov etického správania venovali štyrom konkrétnym oblastiam – vzťahu ku klientom, zamestnávateľským agentúram a organizáciám, ku kolegom a profesii.

Medzinárodný etický kódex zohrával dôležitú úlohu v procese profesionalizácie slovenskej sociálnej práce po páde komunizmu. V roku 1994 bola založená Asociácia sociálnych pracovníkov na Slovensku, ktorá sa stala členskou organizáciou IFSW. V Žiline roku 1997 deklarovala *Etický kódex sociálnych pracovníkov Slovenskej republiky*. Tento je považovaný za prvý slovenský etický kódex sociálnej práce, hoci išlo o dokument profesijnej asociácie, ktorej členstvo bolo dobrovoľné. Až do roku 2015 bol tento kódex súčasťou odborných publikácií slovenských autorov (Matulay, Matulayová, 1998; Strieženec, 1999; Žilová, 2005; Schavel, Oláh, 2008), vyučovaný na slovenských školách sociálnej práce (Mátel, 2010; Brnula, 2011; Tvrdón a kol., 2014) a používaný v profesionálnej praxi ako model pre etické kódexy zariadení sociálnych služieb. Prvý slovenský etický kódex obsahoval podľa vzoru IFSW (1994) preambulu a základné etické princípy sociálnej práce, konkrétne normy pre vystupovanie a správanie sociálneho pracovníka, ako aj jeho etické zodpovednosti voči klientom, kolegom, zamestnávateľom a zamestnávateľským organizáciám, profesii a spoločnosti. Z inštitucionálneho hľadiska mala v Českej republike dôležitý význam Spoločnosť sociálných pracovníkov ČR, ktorá už od roku 1990 pôsobila ako občianske združenie. Členstvo v nej je dobrovoľné a stala sa členskou organizáciou IFSW. V roku 1995 vstúpil do platnosti touto organizáciou vytvorený *Etický kódex sociálných pracovníkov ČR*. Podľa vzoru medzinárodného etického kódexu obsahoval všeobecné etické princípy (v dokumente označené ako zásady) a konkrétne pravidlá etického správania v piatich oblastiach – vo vzťahu ku klientovi, zamestnávateľovi, kolegom, svojmu povolaniu a odbornosti a spoločnosti. Stavia na hodnotách demokracie a ľudských práv.

Obdobie záväzných etických štandardov a riadenia rizík

Reamer (2014) datuje toto obdobie od roku 1990, čo však platí skôr v USA, prípadne v niekoľkých ďalších krajinách (napr. vo Veľkej Británii, Kanade, Austrálii), kde došlo k regulácii sociálnej práce. Americké médiá čoraz častejšie informovali o prípadoch zneužívania moci, porušovania práv klientov sociálnych služieb. Rozšírili sa súdne procesy vedené proti sociálnym pracovníkom a podnety na štátne alebo profesijné orgány zabezpečujúce licenciu či povolenie k výkonu sociálnej práce. Tieto súviseli s témami, akými sú porušenie dôvernosti informácií, informovaného súhlasu, konflikt záujmov, duálne vzťahy, použitie netradičných a neortodoxných intervencií, ukončenie služieb, dokumentácia a pod. Toto obdobie etiky sociálnej práce je charakteristické výrazným rozšírením záväzných etických štandardov, ktoré majú usmerňovať profesionálnu činnosť sociálnych pracovníkov a zvýšený záujem o poznatky týkajúce sa profesionálnej nedbanlivosti a zanedbávania starostlivosti. Pre profesionála to znamená bližšie sa zoznámiť nielen s etickými, ale aj právnymi normami. Objavujú sa nové témy, akými sú zanedbávanie povinností a starostlivosti, nesprávna prax, štandardy starostlivosti a kvality, ale aj dôkazné bremeno a súdny proces. V tomto duchu boli publikované viaceré monografie, odborné články a praktické príručky (Reamer, 1994; 2001). V kritickej reflexii môžeme túto éru chápať ako akúsi pragmatizáciu etiky, ktorá sa približuje k právu a jeho normám. Vzťah týchto dvoch disciplín by si zaslúžil samostatný diskurz. Na tomto mieste zdôrazňujeme ich konvergenciu, čo sa v etických kódexoch vyjadruje opakovaním, pripomínaním alebo odvolávaním sa na právne normy (napr. v oblasti antidiskriminácie, ochrany osobných údajov, odmietnutí násilia a pod.). To vyvoláva aj kritické hlasy, ktoré poukazujú na zbytočné opakovanie etických kódexov toho, čo je súčasťou legislatívy danej krajiny.

Revízie národných etických kódexov a medzinárodného etického kódexu (2004)

V tomto období za objavujú veľmi konkrétne a široko spracované etické kódexy. V 90. rokoch 20. stor. bol americký etický kódex NASW (z roku 1979) modifikovaný a revidovaný až štyrikrát. Revízia

v roku 1990 sa zamerala na zásady pri získavaní klientov a pri určovaní poplatkov. V roku 1993 bol kódex revidovaný s ohľadom na rizika profesionálnych hraníc medzi sociálnym pracovníkom, klientmi, kolegami a študentmi a vzhľadom na problém porúch sociálnych pracovníkov (napr. v oblasti duševného zdravia, nadmerného užívania alkoholu a pod.). V roku 1996 bol vydaný v zásade úplne nový *NASW Code of Ethics*, omnoho komplexnejší a relevantný pre vtedajšiu prax. Reflektované v ňom boli nové poznatky zo zdravotníckej etiky, ako aj súdnych sporov a mediálne známych prípadov v oblasti etiky. Tento kódex obsahoval kľúčové hodnoty americkej sociálnej práce, ktorými sú služba, sociálna spravodlivosť, dôstojnosť a hodnota osoby, dôležitosť medziľudských vzťahov, integrita a kompetencia. Medzi etickými princípmi sú uvedené aj zmocňovanie ľudí, ktorí sú zraniteľní, utláčaní a žijúci v chudobe, podporovanie sociálnej spravodlivosti a sociálnej zmeny spolu s klientmi a v ich mene. V 155 konkrétnych etických štandardoch sa rozlišovalo medzi tými, ktoré sú vymáhateľné, a tými, ktoré slúžia ako aspirácie (NASW, 1996). Menšia revízia kódexu v roku 1999 sa týkala prípadov, kedy sociálni pracovníci môžu alebo sú povinní informovať kompetentné authority aj bez súhlasu klientov. V tomto období sa sociálna práca v niektorých (nielen amerických) štátoch stala regulovaným povoláním. Boli vytvorené rozličné licenčné rady a regulačné orgány. Dodržiavanie etického kódexu sa stávalo podmienkou k udeleniu a zachovaniu licencie, dôsledkom čoho boli etické normy záväznými a vymáhateľnými. Vzhľadom na americkú sociálnu prácu a túto éru je potrebné uviesť, že okrem etického kódexu vydáva americká národná asociácia (od roku 1972) *NASW Procedures for professional review*, v ktorom sú vymedzené postupy pri kontrole výkonu profesijnej činnosti v súlade s etickým kódexom, pri preverovaní sťažností na jeho údajné porušenie, s dôrazom na peer review proces členmi NASW. Proces je primárne zameraný na nápravu (prostredníctvom mediácie alebo súdnym procesom) a zlepšenie eticky citlivej praxe sociálnej práce (NASW, 2015). Z hľadiska datovania, nie však obsahu, do tohto obdobia patrí aj ďalšia revízia medzinárodného etického kódexu *Ethics in Social Work: Statement of Principles* a jeho schválenie v roku 2004. Dokument sa explicitne odvoláva na medzinárodné deklarácie a dohovory o ľudských právach. Okrem toho do svojho textu explicitne zahrnul vtedy aktuálnu globálnu definíciu sociálnej práce, ktorú schválili IFSW a IASSW v Montreale roku 2000. Za zásadné princípy sociálnej práce sú v nej označené *princípy ľudských práv a sociálnej spravodlivosti* (Mátel, 2019b). Tieto sú hodnotovou základňou pre konkrétne etické princípy. Nečasová (2004) vo svojej analýze zhrnula nové témy, ktoré neboli zahrnuté v predchádzajúcom dokumente IFSW z roku 1994. Patrili medzi ne potreba starostlivosti o sociálneho pracovníka, uznanie náročných situácií, ktoré vyplývajú z podstaty profesie, povinnosť spolupráce so školami sociálnej práce, zodpovednosť za to, že ich rozhodnutia budú eticky podložené, identifikácia silných stránok klienta a celostný prístup ku klientovi. Niektoré krajiny (napr. Portugalsko) prijali medzinárodný etický kódex za svoj národný etický kódex. Iné krajiny vytvorili nový alebo revidovali svoj starší národný etický kódex v súlade s globálnymi vyhláseniami. Takto postupovala Spoločnosť sociálnych pracovníkov ČR. V roku 2006 revidovala starší kódex z roku 1995 a vytvorila *Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků ČR* (SSP ČR, 2006), ktorý býva chápaný a niekedy aj uvádzaný ako *Etický kodex sociálních pracovníků České republiky*. Má odporúčací, aspiračný charakter. Okrem hodnôt uvedených v predošlom dokumente je prezentovaná aj sociálna spravodlivosť. Tento kódex si vo svojom znení ponechal zo staršej verzie pojednávanie o problémových oblastiach a predstavuje aj stručný postup pri riešení etických dilem. Do tohto obdobia môžeme zaradiť ešte udalosť, keď na medzinárodnej úrovni IFSW a IASSW schválili v Melbourne roku 2014 novú globálnu definíciu sociálnej práce. V porovnaní s predošlou „montrealskou definíciou“ je sociálna práca chápaná nielen ako profesia založená na praxi, ale aj ako akademická disciplína. Z hľadiska etiky sú potvrdené oba princípy – ľudské práva a sociálna spravodlivosť, uvedené v opačnom poradí. Tieto sú ústredné pre sociálnu prácu, rovnako ako *spoločná zodpovednosť a rešpektovanie rozmanitosti* (Mátel, 2019b).

Na Slovensku bol v tom istom roku schválený profesijný zákon (zákon č. 219/2014 Z. z.), ktorý zásadne prispel k profesionalizácii sociálnej práce v štyroch kľúčových oblastiach: 1. ustanovením nevyhnutných kvalifikačných predpokladov na výkon sociálnej práce asistentom sociálnej práce

(bakalárske VŠ vzdelanie v odbore sociálna práca) a sociálnym pracovníkom (magisterské VŠ vzdelanie v odbore sociálna práca); 2. zriadením Slovenskej komory sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce ako jej profesijnej organizácie; 3. vytvorením podmienok pre vznik špecializácií v sociálnej práci; 4. vytvorením podmienok pre samostatnú prax sociálnej práce. Medzi kompetencie komory patrí aj vydávanie a revízia etického kódexu a vydávanie stanovísk k etickým otázkam výkonu profesie. Podrobnejšie sa tejto téme venoval Mátel (2019a). Komora schválila nový *Etický kódex sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce*, ktorý ako prvý vo svete prijal „melbournskú globálnu definíciu“ sociálnej práce do svojho textu. Nadviazal na etické princípy medzinárodného etického kódexu a uviedol aj národné špecifiká, prihliadajúc na prvý slovenský etický kódex z roku 1997. Medzi tri kľúčové hodnoty sociálnej práce bola identifikovaná, popri *dôstojnosti človeka* a *sociálnej spravodlivosti* (zhodné s kódexom IFSW, 2004), aj *dôležitosť medziludských vzťahov*. Okrem tradičných oblastí etickej zodpovednosti voči klientom, pracovníku, kolegom, profesii a spoločnosti sa venuje aj zodpovednosti sociálneho pracovníka (a asistenta sociálnej práce) voči sebe. Kódex uvádza princíp, že kvalitné služby klientom môžu poskytovať len odborníci, ktorí vykonávajú nevyhnutné kroky v profesionálnej a osobnej starostlivosti o seba. Osobitú časť tvorí aj oblasť etických problémov a dilem. Kódex je záväzný pre členov komory, pre ostatných sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce má odporúčací charakter.

Digitálne obdobie

Podľa Reamera (2014) toto obdobie začalo v polovici prvého desaťročia 21. storočia. Objavil sa komplex zložitých problémov súvisiaci s používaním digitálnych technológií a sociálnych sietí. Služby sociálnej práce na internete sa historicky objavili už v roku 1982 formou online svojpomocných podporných skupín. Distančné formy podpory duševného zdravia sa začali realizovať v polovici 90. rokov 20. storočia, v čase nástupu vysokorychlostného širokopásmového internetu. Na konci 90. rokov 20. stor. skupiny lekárov ponúkali poradenské služby v e-klinikách na zabezpečených webových stránkach. Súčasnú službu sociálnej práce ponúkajú širokú škálu digitálnych a elektronických možností služieb klientom, s ktorými sa nikdy osobne nestretli a ktorí môžu žiť niekoľko stoviek či tisíc kilometrov ďaleko. Okrem už tradičného telefonického poradenstva sú nimi online poradenstvo, video poradenstvo, online čítavacie miestnosti, skupinové online videokonferencie, intervencie prostredníctvom e-mailovej komunikácie, weby s vlastným sprievodcom intervencie, terapia avatarom (napr. prostredníctvom softwaru Second Life), intervencie prostredníctvom sociálnych sietí (Facebook, WhatsApp, Skype, Viber, LinkedIn a iné). S oveľa väčšou naliehavosťou sa tieto dostali do popredia v roku 2020, kedy sa rozšírila pandémia koronavírusu a mnohí ľudia zostali doma v dôsledku ochorenia COVID-19, preventívne alebo kvôli dlhodobým lock-downom. Elektronické služby majú potenciálne výhody, ale aj riziká, ktoré by mal sociálny pracovník dobre poznať. Všetky prinášajú širokú škálu etických otázok. Tie sa týkajú najmä ochrany dôverných informácií, súkromia, potvrdenia totožnosti klienta, informovaného súhlasu, spôsobu doručovania služby klientom, dokumentovania prípadu elektronickými záznamami, možnosťami prekročenia (lokálnych) hraníc licencie, ale aj konfliktov záujmov, problémov duálnych vzťahov a ďalších potenciálnych rizík (Reamer, 2017). Ochrana súkromia a dôvernosti súvisí aj s (ne)kompetentnosťou a obmedzenými možnosťami sociálneho pracovníka chrániť klientov pred kyberútokmi a hackermi. K tomu potom pomáhajú nové softvéry, ktoré službu robia bezpečnejšou, ale zároveň ju predražujú alebo nesú so sebou množstvo sponzorovaných reklám, ktorých produkty a služby nemusia byť v súlade s hodnotami profesie. V oblasti profesionálnych hraníc sa vyskytujú nové výzvy, akými sú napríklad žiadosti klientov o „priateľstvá“, ktoré môžu vyvolávať zmätok alebo priamo porušovať hranice duálnych vzťahov. „Odmietnutie priateľstva“ môže u klienta vyvolať pocity nedôvery, čo môže mať za následok opustenie služby bez adekvátnych alternatívnych možností a opatrení. Problém môže vyvolať aj rýchle nereagovanie na požiadavku klienta (správu prostredníctvom elektronickej komunikácie alebo sociálnych sietí), ktorý má očakávanie, že sociálny pracovník mu je neustále k dispozícii. Sociálne médiá poskytujú informácie o súkromí

sociálnych pracovníkov, ich náboženskej či politickej orientácii, čo môže viesť k etiketizácii, nedôvere a zložitým problémom prenosu a protiprenosu.

Nové etické výzvy v digitálnej dobe ovplyvňujú aj etické princípy a štandardy profesie, ktoré by sa mali odraziť v revidovaných etických kódexoch. Na severoamerickom kontinente vydala v roku 2015 The Association of Social Work Boards štandardy pre používanie technológií v sociálnej práci, ku ktorým sa pridali aj NASW a ďalšie kľúčové profesijné organizácie americkej sociálnej práce. Vznikol dokument *Technology in Social Work Practice* (NASW, 2017). Nové technologické štandardy sú v nich rozdelené do štyroch častí: 1. poskytovanie informácií verejnosti, 2. dizajn a doručenie služieb; 3. zhromažďovanie, manažovanie, uchovávanie a prístup k informáciám o klientovi; 4. vzdelávanie a supervízia sociálnych pracovníkov. Americký etický kódex NASW prešiel menšou revíziou v roku 2008 v oblasti diskriminačných kritérií. Väčšie zmeny, reflektujúce etickú zodpovednosť pri používaní technológií, boli súčasťou revízie v roku 2017. Najnovšia revízia z februára 2021 sa venovala najmä starostlivosti sociálneho pracovníka voči sebe a kultúrnej kompetencii (NASW, 2021). V júli 2018 bol na valných zhromaždeniach IFSW a IASSW v írskom Dubline schválený nový medzinárodný etický kódex, dokument s názvom *Statement of Ethical Principles* (IFSW, 2018). Jeho teoretickú základňu tvorila „montrealská definícia“. Terminologické a obsahové zmeny nového etického kódexu popísal Mátel (2018). Dôležité bolo najmä vytváranie balansu pred subjektívnou a jednostrannou interpretáciou práv, dôraz na legitímne limity sociálnych pracovníkov a etické využitie digitálnych technológií. Práve etické využitie digitálnych technológií bolo zaradené medzi deväť zásadných etických princípov sociálnej práce, hoci sa de facto nejedná o žiaden samostatný etický princíp, ale o novú oblasť, ktorá sa stala predmetom etickej reflexie.

Prvá revízia *Etického kódexu sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce v SR* prebehla v roku 2018 a vstúpila do platnosti v roku 2019, pričom autor príspevku bol jej hlavným editorom (por. Mátel, 2019a). V texte sa uvádza, že „eticke hodnoty a princípy tohto kódexu sa vzťahujú na všetky kontexty praxe sociálnej práce, vzdelávania a výskumu, či už ide o priamy kontakt tvárou v tvár alebo využívanie digitálnych technológií a sociálnych médií (Slovenská komora, 2019). Bližšie sa však konkrétne implikácie do praxe neuvádzajú. V kódexe je posilnená zodpovednosť sociálneho pracovníka voči sebe a je mu umožnené v praxi aplikovať výhradu vo svedomí (obdobne ako zdravotníckym pracovníkom v SR), okrem prípadov bezprostredne ohrozujúcich život alebo zdravie osôb. Druhá revízia *Etického kódexu sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce v SR* (Slovenská komora, 2021a), pri ktorej mal autor opätovne možnosť pracovať ako hlavný editor, reagovala na tri zásadné podnety: 1. pandémie koronavírusu; 2. digitálnu komunikáciu, ktorá sa v dôsledku pandémie stala bežnou súčasťou mnohých služieb sociálnej práce; 3. podnety členov komory týkajúce sa etických otázok výkonu sociálnej práce. Profesionálna komora vydáva stanoviská k etickým otázkam profesie a jej Profesionálna rada z vlastného podnetu, podľa vzoru americkej NASW, vydala *Stanovisko k etickým otázkam sociálnej práce počas pandémie koronavírusu a ochorenia COVID-19 (12 odporúčaní)* (Slovenská komora, 2021b). Mimo iného sa v ňom zdôrazňuje dôležitosť starostlivosti sociálnych pracovníkov (a asistentov sociálnej práce) o seba, záujem o kolegov, zastupiteľnosť, vzájomná kolegiálna výpomoc a psychosociálna podpora klientov. V nadväznosti na výzvy digitálnej éry, ktorej nástup na Slovensku zásadne urýchlila pandémia, sa v Stanovisku zdôrazňuje, aby sa sociálni pracovníci (a asistenti sociálnej práce) stávali kompetentnými v používaní nových technológií, vrátane etickej citlivosti pri ochrane súkromia a dôverných informácií pri elektronickej komunikácii. Viaceré podnety tohto Stanoviska sa stali súčasťou revidovanej verzie slovenského etického kódexu.

ZÁVER

Parafrázujúc titul práce citované slovinského autora (Rode, 2017) môžeme tvrdiť, že *eticky citlivá profesionalizácia sociálnej práce je nikdy sa nekončiaci príbeh*. V príspevku sme analýzou diel vybraných autorov z amerického a česko-slovenského spoločensko-kultúrneho kontextu poukázali, že etika mala a má stabilnú pozíciu v sociálnej práci, od jej počiatku až po súčasnosť, hoci jej vonkajšie vyjadrenia a dôrazy sa postupom dejín menili. Nadväzujúc na diela Fredericka Reamera a jeho päť období vývoja etiky v sociálnej práci, sme identifikovali viacero míľnikov z hľadiska odborných diel významných autorov a etických kódexov. Primárne bola sledovaná perspektíva americkej a československej, resp. slovenskej sociálnej práce, pričom sme prihliadali aj na globálne trendy jej vývoja, v nemalej miere ovplyvnenej americkou sociálnou prácou. Už v moralistickom období bolo možné nájsť implicitné etické princípy obsiahnuté vo vybraných dielach Richmond a Krakešovej, hoci tieto sa nachádzali v paternalistickej hodnotovej orientácii a pozornosť bola primárne upriamená na morálku klientov. Z tohto obdobia do súčasnosti platí, že etika nemá byť len osobitým predmetom akademických prác, ale integrálnou súčasťou všetkých jej teórií a metód práce. V období identifikovania etických hodnôt a princípov sa profesijná etika stala samostatným predmetom vedeckého záujmu a začali sa formulovať stručné etické kódexy. Aj tento proces má implikácie až do súčasnosti, a to najmä v systematizácii akademickej práce a vzdelávania v oblasti profesijnej etiky. Žiaľ, vývoj v tomto období v československom prostredí začal od roku 1948 stagnovať a reštartoval sa až po Nežnej revolúcii v 90. rokoch 20. storočia. Obdobie aplikovanej etiky a etického rozhodovania je veľmi úzko späté s formulovaním etických kódexov postavených na kľúčových hodnotách profesie. Obdobie záväzných etických štandardov a riadenie rizík sú spojené so skutočnosťou, že sociálna práca sa stáva (štátom) regulovanou profesiou. Na Slovensku toto obdobie začalo v roku 2014 a môžeme ho označiť ako trend smerujúci k záväznému etickému kódexu pre všetkých profesionálov vykonávajúcich sociálnu prácu. Etické výzvy digitálnej éry a obdobia svetovej pandémie sú kľúčové témy, ktoré musia byť súčasťou etickej reflexie, ako aj graduálneho a celoživotného vzdelávania sociálnych pracovníkov.

POUŽITÉ ZDROJE

- AADLAND, E., MATULAYOVÁ, T. (Eds.). 2011. *Etické reflexie v pomáhajúcich profesiách*. Prešov: Prešovská univerzita.
- ADDAMS, J. 1902. *Democracy and Social Ethics*. New York: Macmillan Company.
- ADLER F. 1918. *An Ethical Philosophy of Life Presented in Its Main Outlines*. New York: D. Appleton and Company.
- BALDWIN, J. M. 1902. *Social and Ethical Interpretations in Mental Development: A Study in Social Psychology*. New York: Macmillan Company.
- BÁLOGOVÁ, B., ŽIAKOVÁ, E. (Eds.). 2017. *Vademecum sociálnej práce*. Košice: FFUPJŠ.
- BANKS, S. 2012. *Ethics and Values in Social Work*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- BIESTEK, F. 1957. *The Casework Relationship*. Chicago: Loyola University Press.
- BRNULA, P. 2013. *Sociálna práca. Dejiny, teórie a metódy*. Bratislava: Iris.
- BRNULA, P. 2011. *Etika v sociálnej práci (učebné texty / skriptá)*. Bratislava: Iris.
- BRNULA, P., KODYMOVÁ, P., MICHELOVÁ, R. 2014. *Marie Krakešová, priekopníčka teórie sociálnej práce v Československu*. Bratislava: Iris.
- EAGLESTONE, R. 2005. *Postmodernismus a popírání holokaustu*. Praha: Triton.
- FLÍDROVÁ, M. 2015. Problematika aplikácie profesných hodnôt v sociálnej práci. *Caritas et veritas*, 5(2), 154–161.
- GORDON, W. E. 1965. Knowledge and Value: Their Distinction and Relationship in Clarifying Social Work Practice. *Social Work*, 10(3), 32–39.

- GÖPPNER, H. J., HÄMÄLÄINEN, J. 2008. *Rozprava o vede o sociálnej práci. Hľadanie prvkov pre programatiku*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety.
- HAILMAN, D. E. 1947. A Code of Ethics for the Social Worker. *Social Work Journal*, 30(2), 44–50.
- HAMILTON, G. 1931. Refocusing Family Case Work. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 12, 174–183.
- HARDIMAN, D. G. 1975. Not with My Daughter, You Don't! *Social Work*, 20(4), 278–285.
- INTERNATIONAL FEDERATION OF SOCIAL WORKERS. 2018. *Statement of Ethical Principles* [online]. Rheinfelden: IFSW. [10. 8. 2018]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/statement-of-ethical-principles/>
- INTERNATIONAL FEDERATION OF SOCIAL WORKERS. 2004. *Ethics in Social Work: Statement of Principles* [online]. Geneva: IFSW. [15. 8. 2017]. Dostupné z: <http://www.ifsw.org/p38000398.html>
- INTERNATIONAL FEDERATION OF SOCIAL WORKERS. 1994. *The Ethics of Social Work, Principles and Standards* [online]. Rheinfelden: IFSW. [12. 8. 2020]. Dostupné z: <http://ethics.iit.edu/ecodes/node/3935>
- INTERNATIONAL FEDERATION OF SOCIAL WORKERS. 1985. International Code of Ethics for the Professional Social Worker. *International Social Work*, 28(3), 9–11.
- KAPPL, M., SMUTEK, M., TRUHLÁŘOVÁ, Z. (Eds.). 2010. *Etika sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- KODYMOVÁ, P. 2018. Propojení americké a československé sociální práce na území Čech v letech 1918–1936. *Sociální práce / Sociálna práca*, 18(5), 19–34.
- KODYMOVÁ, P. 2013. *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*. Praha: Karolinum.
- KOVÁČIKOVÁ, D. 2000. *Základné otázky dejín sociálnej práce*. Žilina: EDIS.
- KRAKEŠ, J., KRAKEŠOVÁ-DOŠKOVÁ, M. 1934. *Sociální případ*. Praha: Organizace sociálních pracovníků.
- KRAKEŠOVÁ, M. 1973a. *Výchovná sociální terapie I. díl*. Praha: MPSV ČSR.
- KRAKEŠOVÁ, M. 1973b. *Výchovná sociální terapie II. díl*. Praha: MPSV ČSR.
- KRAKEŠOVÁ, M., KODYMOVÁ, P., BRNULA, P. 2018. *Sociální kliniky. Z dějin sociální práce a sociálního školství*. Praha: Karolinum.
- KRAKEŠOVÁ-DOŠKOVÁ, M. 1946. *Psychogeneze sociálních případů. O vzniku sociální úchylnosti*. Praha: Nová Osvěta.
- LEVICKÁ, J. 1999. *Náčrt dějin sociální práce*. Trnava: Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity.
- LEVICKÁ, J. a kol. 2015. *Identita slovenskej sociálnej práce*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis.
- LEVICKÁ, J., LEVICKÁ, K. 2015. *Případová sociálna práca – zdroj a rozvoj*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- LEVY, Ch. S. 1984. Values and Ethics. In: DILLICK, S. (Ed.). *Value Foundations of Social Work*. Detroit: School of Social Work, Wayne State University, 17–29.
- LEVY, Ch. S., SLAVIN, S. 1982. *Guide to Ethical Decisions and Actions for Social Service Administrators*. New York: Haworth Press.
- LOEWENBERG, F. M., DOLGOFF, R. 1982. *Ethical Decision for Social Work Practice*. Itasca: F. E. Peacock.
- LORENZ, W., HAVRDOVÁ, Z., MATOUŠEK, O. (Eds.). 2021. *European Social Work After 1989: East–West Exchanges Between Universal Principles and Cultural Sensitivity*. Cham: Springer.
- MALIŠKOVÁ, Z. 2013. Identifying the Differences in Ethical Decision-Making of Social Workers with Respect to Selected Socio-Demographic Factors. *Social Work Review*, 12(3), 13–20.
- MALIŠKOVÁ, Z. 2010. *Etické rozhodovanie sociálnych pracovníkov*. Dizertačná práca. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- MATULAY, S., MATULAYOVÁ, T. 1998. *Sociálna práca (vybrané kapitoly)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.

- MÁTEL, A. 2019a. Revízia slovenského etického kódexu. *Sociální práce / Sociálna práca* [online]. 19(2). [31. 5. 2019]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/revizia-slovenskeho-etickeho-kodexu/>
- MÁTEL, A. 2019b. *Teorie sociální práce I*. Praha: Grada.
- MÁTEL, A. 2018. Aktuálne trendy nového medzinárodného etického kódexu. *Sociální práce / Sociálna práca* [online]. 18(3). [30. 6. 2018]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/aktualne-trendy-noveho-medzinarodneho-etickeho-kodexu/>
- MÁTEL, A. 2015. Slovensko má nový etický kódex sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce. *Sociální práce / Sociálna práca* [online]. 15(5). [10. 12. 2015]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/slovensko-ma-novy-eticky-kodex-socialneho-pracovnika-a-asistenta-socialnej-prace/>
- MÁTEL, A. 2010. *Etika sociálnej práce*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety.
- MÁTEL, A., BRNULA, P. 2019. Identifikácia členov profesijnej komunity sociálnej práce na Slovensku s kľúčovými hodnotami profesie. *Sociální práce / Sociálna práca*, 19(3), 117–137.
- MÁTEL, A., GREY, E., JANECHOVÁ, L. (Eds.). 2012. *Aplikovaná etika v sociálnej práci 2: zborník z vedeckej konferencie*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety.
- MÁTEL, A., MALÍŠKOVÁ, Z. 2016. *Etické kódexy sociálnej práce*. Bratislava: Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce.
- MÁTEL, A., ROMAN, L., JANECHOVÁ, L. (Eds.). 2017. *Profesijné hodnoty sociálnej práce. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Piešťany: Ústav sv. Pátra Pia, Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety.
- MÁTEL, A., ROMANOVÁ, M., SENÁRIKOVÁ, Z. 2017. *Profesijné hodnoty sociálnej práce v Slovenskej republike*. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva Univerzita Konštantína Filozofa.
- MÁTEL, A., SCHAVEL, M., MÜHLPACHR, P., ROMAN, T. 2010. *Aplikovaná etika v sociálnej práci*. Brno: IMS.
- MOFFETT, J. 1968. *Concepts in Casework Treatment*. London: Routledge, Kegan Paul PLC.
- NATIONAL ASSOCIATION OF SOCIAL WORKERS. 2021. *Code of Ethics of the National Association of Social Worker* [online]. Washington: NASW. [1. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Highlighted-Revisions-to-the-Code-of-Ethics>
- NATIONAL ASSOCIATION OF SOCIAL WORKERS. 2017. *Technology in Social Work Practice* [online]. Washington: NASW. [12. 1. 2020]. Dostupné z: https://www.socialworkers.org/includes/newIncludes/homepage/PRA-BRO-33617.TechStandards_FINAL_POSTING.pdf
- NATIONAL ASSOCIATION OF SOCIAL WORKERS. 2015. *NASW Procedures For Professional Review*. [9. 1. 2021]. Dostupné z: <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=E6Gsz89w0rw%3D&portalid=0>
- NATIONAL ASSOCIATION OF SOCIAL WORKERS. 1996. *NASW Code of Ethics* [online]. Washington: NASW. [10. 1. 2020]. Dostupné z: <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=YkFrOi8Vu-0%3d&portalid=0>
- NATIONAL ASSOCIATION OF SOCIAL WORKERS. 1979. *Code of Ethics of the National Association of Social Workers* [online]. Washington: NASW. [10. 1. 2020]. Dostupné z: <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=eKQXR46sasc%3D&portalid=0>
- NATIONAL ASSOCIATION OF SOCIAL WORKERS. 1967. *Code of Ethics* [online]. Washington: NASW. [10. 1. 2020]. Dostupné z: <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=9PxSwiQrItA%3d&portalid=0>
- NATIONAL ASSOCIATION OF SOCIAL WORKERS. 1960. *NASW Code of Ethics* [online]. Washington: NASW. [10. 1. 2020]. Dostupné z: <https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/g/LinkClick.aspx?fileticket=lPpjxmAsCT%3d&portalid=0>
- NEČASOVÁ, M. 2004. Komentár k medzinárodnému etickému kodexu. *Sociální práce / Sociálna práca*, 4(4), 36–38.

- NEČASOVÁ, M., DOHNALOVÁ, Z., TRBOLA, R. 2020. *Výzkum etických dilemat, hodnot a princípy sociálnej práce* [online]. Brno: VÚPSV. [26. 5. 2020]. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/fulltext/vz_472.pdf
- NOVOTNÁ, V., SCHIMMERLINGOVÁ, V. 1992. *Sociální práce, její vývoj a metodické postupy*. Praha: Karolinum.
- OLÁH, M., SCHAVEL, M., ONDRUŠOVÁ, Z., NAVRÁTIL, P. 2009. *Sociálna práca – vybrané kapitoly z dejín, teórie a metód sociálnej práce*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety.
- PAYNE, M. 2005. *The Origins of Social Work*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- PUMPHREY, M. 1959. *The Teaching of Values and Ethics in Social Work Education*. New York: Council of Social Work Education.
- QUENN, S. A. 1922. *Social Work in the Light of History*. Philadelphia: J. B. Lippincott.
- REAMER, F. G. 2017. Evolving Ethical Standards in the Digital Age. *Australian Social Work*, 70(2), 148–159.
- REAMER, F. G. 2014. The Evolution of Social Work Ethics: Bearing Witness. *Advances in Social Work*, 15(1), 163–181.
- REAMER, F. G. 2013a. Distance and Online Social Work Education: Novel Ethical Challenges. *Journal of Teaching in Social Work*, 33, 369–384.
- REAMER, F. G. 2013b. Social work in a Digital Age: Ethical and Risk Management Challenges. *Social Work*, 58(2), 163–172.
- REAMER, F. G. 2001. *The Social Work Ethics Audit: A Risk Management Tool*. Washington: NASW.
- REAMER, F. G. 1998. The Evolution of Social Work Ethics. *Social Work*, 46(6), 488–500.
- REAMER, F. G. 1995. *Social Work Values and Ethics*. New York: Columbia University.
- REAMER, F. G. 1994. *Social Work Malpractice and Liability: Strategies for Prevention*. New York: Columbia University.
- REAMER, F. G. 1982. *Ethical Dilemmas in Social Service*. New York: Columbia University.
- REAMER, F. G., ABRAMSON, M. 1982. *The Teaching of Social Work Ethics*. New York: The Hastings Center.
- RICHMOND, M. E. 1922. *What is Social Case Work? An Introductory Description*. New York: Russel Sage Foundation.
- RICHMOND, M. E. 1917. *Social Diagnosis*. New York: Russel Sage Foundation.
- RICHMOND, M. E., HALL, F. S. 1913. *A Study of Nine Hundred and Eighty-Five Widows*. New York: Russel Sage Foundation.
- RODE, N. 2017. Defining Social Work is a Never-Ending Story. *European Journal of Social Work*, 20(1), 64–75.
- SCHAVEL, M., OLÁH, M. 2008. *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety.
- SLOVENSKÁ KOMORA SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV A ASISTENTOV SOCIÁLNEJ PRÁCE. 2021a. *Etický kódex sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce v SR* [online]. Bratislava: SKSPaASP. [27. 7. 2021]. Dostupné z: http://socialnapraca.sk/wp-content/uploads/2021/07/Etický-kodex_2-revizia_2021_FINAL_snem-27_4_2021-1-1.pdf
- SLOVENSKÁ KOMORA SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV A ASISTENTOV SOCIÁLNEJ PRÁCE. 2021b. *Stanovisko k etickým otázkam sociálnej práce počas pandémie koronavírusu a ochorenia COVID-19* [online]. Bratislava: SKSPaASP. [14. 4. 2021]. Dostupné z: http://socialnapraca.sk/wp-content/uploads/2021/05/Pandemia-a-eticke-otazky-profesie-SP_FINAL.pdf
- SLOVENSKÁ KOMORA SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV A ASISTENTOV SOCIÁLNEJ PRÁCE. 2019. *Etický kódex sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce v SR* [online]. Bratislava: SKSPaASP. [25. 1. 2019]. Dostupné z: <http://socialnapraca.sk/wp-content/uploads/2018/11/Etický-kódex-1.pdf>

- SLOVENSKÁ KOMORA SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV A ASISTENTOV SOCIÁLNEJ PRÁCE. 2015. *Etický kódex sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce* [online]. Bratislava: SKSPaASP. [18. 9. 2015]. Dostupné z: http://socialnapraca.sk/wp-content/uploads/2015/10/Etick%C3%BD-k%C3%B3dex_final.pdf
- SPOLEČNOSTI SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR. 2006. *Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků ČR* [online]. Praha: SSP ČR. [10. 1. 2021]. Dostupné z: http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/stanovy_ssp_cr_20161.pdf
- STRIEŽENEC, Š. 2006. *Teória a metodológia sociálnej práce*. Trnava: Tripsoft.
- STRIEŽENEC, Š. 1999. *Úvod do sociálnej práce*. Bratislava: AD.
- ŠPILÁČKOVÁ, M. 2016. *Česká sociální práce v letech 1968–1989*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- TVRDOŇ, M. a kol. 2014. *Etika sociálnej práce*. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, Univerzita Konštantína Filozofa.
- Zákon č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov.*
- ŽILOVÁ, A. 2005. *Úvod do teórie sociálnej práce*. Baďín: Mentor.

Potenciál a riziká moci v procese pomoci¹

Potential and Risks of Power in the Helping Process

Vladimír Labáth

Prof. PaedDr. Vladimír Labáth, PhD.,² študoval liečebnú pedagogiku, PhD. získal v pedagogickej psychológii, je profesorom sociálnej práce. V roku 1991 založil Katedru sociálnej práce na Univerzite Komenského v Bratislave. Zaoberá sa otázkami porúch správania, skupinovej dynamiky, aplikáciou metód skupinovej psychoterapie mimo klinickú sféru, dlhodobo sa venuje problematike konfliktov. Významnú úlohu vo všetkých z nich zohráva moc.

Abstrakt

CIELE: V článku sú v redukovanej podobe prezentované parciálne výsledky výskumu uplatňovania moci v pomáhajúcom procese. Jadrom príspevku sú implikácie pre prax sociálnej práce. Cieľom príspevku je identifikácia produktívnych prejavov mocenského správania v kontexte starostlivosti. **TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ:** Fenomén moci je analyzovaný z pohľadu individuálnej a inštitucionálnej perspektívy. Dôraz je kladený na produktívne módy moci. **METÓDY:** Vo výskume sa aplikovala metóda rozhovoru s fókusovými skupinami. Výskumnú vzorku tvorili pracovníci štyroch rôznych rezidenčných inštitúcií. **VÝSLEDKY:** Identifikované boli kľúčové faktory uplatnenia moci – individuálny prístup pomáhajúceho (motivácia, správanie a zodpovednosť), a sociálny systém inštitúcie. **IMPLIKÁCIE PRE SOCIÁLNU PRÁCU:** Moc je prítomná v každom pomáhajúcom vzťahu a systéme. Konštruktívna aplikácia moci predpokladá identifikovať moc, prijať ju, reflektovať, regulovať a kultivovať mocenské správanie, vnímať riziká vplyvu moci na klienta a na sociálneho pracovníka. Rozpoznať potenciál a dôsledky moci je pre efektivitu pomoci rozhodujúce.

Kľúčové slová

moc, typy moci, motivácia, mocenské správanie, zodpovednosť

Abstract

OBJECTIVES: The partial research outcomes of power application in the helping process are presented. The implications for social work practice are the core part of the contribution. The aim of the paper is to identify productive manifestations of power behavior in the context of care. **THEORETICAL BASE:** The phenomenon of power is analysed from individual and institutional perspectives. Emphasis is given to productive modes of power. **METHODS:** Focus group interviews were applied in the research. Professionals from four different residential institutions composed the research sample. **OUTCOMES:** Following key factors of power application were identified – individual approach of a caring professional (motivation, behaviour,

¹ Text bol podporený Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy číslo: APVV-16-0422 „Stratégie žien na predchádzanie, zmiernenie a zastavenie násillia v blízkych vzťahoch“. Výskum sa realizuje prostredníctvom organizácie BUDÚCNOST', n. o., Nitra.

² Kontakt: Prof. PaedDr. Vladimír Labáth, PhD., BUDÚCNOST', n. o., Wilsonovo nábrežie 159, 949 01 Nitra; Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku, Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok; labath@chello.sk

responsibility), and institutional social system. **SOCIAL WORK IMPLICATIONS:** Power is present in every helping relationship and system. Constructive application of power assumes identification, acceptance, reflexion, regulation, cultivation of power behaviour, and perception of risks of power influence on a client and a social worker, as well. From the point of a treatment the recognition of power, its potential and consequences are essential.

Keywords

power, types of power, motivation, power behaviour, responsibility

ÚVOD

Moc je súčasťou všetkých medziludských vzťahov (Scott, 2001; Guinote, Vescio, 2010; Diamond, 2016; Keltner, 2016) pomáhajúcu sféru nevynímajúc (Hugman, 1991; Fook, 1993; 2002; Schmidbauer, 2000; Healy, 2005; Guggenbühl-Craig, 2007; Howe, 2009; Smith, 2010). Uplatnenie moci môže pomáhajúci proces stimulovať, regulovať, ale aj limitovať a deštruovať. Mocenský potenciál majú obe participujúce strany, príspevok je zameraný na mocenské pôsobenie zo strany pomáhajúceho.

Prvú časť príspevku tvorí krátky prehľad teoretických pohľadov na moc, druhú stručný výber parciálnych poznatkov z výskumu. Ich cieľom je identifikovať a reflektovať, ako pomáhajúci odborníci, včítane sociálnych pracovníkov, vnímajú, verbalizujú a chápu produktívne prejavy a motívy mocenského správania v kontexte rezidenčialnej starostlivosti. Jadrom článku je tretia kapitola, kde sa zameriavame na aplikačnú rovinu moci v procese pomoci.

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Graf, Sator, Spranz-Fogasy (2014) chápu pomáhajúce profesie ako humánne a sociálne služby, ktorých jadrom je efektívna interakcia medzi odborníkom a klientom s úlohou sýtiť potreby rastu alebo sprostredkovať možnosti pre riešenie identifikovaného problému. Do kategórie pomáhajúce profesie zahŕňajú zdravotnícke odbory, psychologické poradenstvo, sociálnu prácu, psychoterapiu, pedagogické špecializácie, koučing. Vzhľadom na rámec tohto príspevku (rezidenčialna starostlivosť s jej multidisciplinárnym tímom) preferujeme strešný pojem pomoc pred užším záberom na sociálnu prácu. Termín pomoc považujeme za rovnocenný s pojmom starostlivosť (péče) s odkazom na staršie publikácie zamerané na ústavné prostredie (Matoušek, 1995; Labáth, 2004). Podľa Hugmana (1991) proces pomoci vychádza zo záväzku kvalifikovaného odborníka voči druhej osobe s cieľom umožniť, resp. uľahčiť jej dosiahnuť maximálnu zmenu alebo rozvíjať jej potenciál v oblasti, ktorá je pre danú osobu náročná alebo zložitá. Pomoc nie je statická, je dynamická, procesuálna, má kontextuálny charakter (Healy, 2005), odohráva sa v čase a priestore. Otázky moci nie sú v sociálnej práci nové (Fook, 1993; 2002; Healy, 2005; Howe, 2009; Gray, Webb, 2009; McLaughlin, in Payne, Reith-Hall, 2019). Na vysoké riziko moci v pomáhajúcich profesiách upozorňujú Guggenbühl-Craig (2007), Schmidbauer (2008).

Prostredníctvom analýzy teoretických konceptov a výstupov z iných výskumov sme definovali tri kritériá interpretácie moci. Na prvotnej úrovni sme sa sústredili na koncepty týkajúce sa mikrosociálneho prostredia a interaktívnej roviny pomoci. Druhá úroveň výberu vyplynula z tézy o prítomnosti moci pri dosahovaní zmien v pomáhajúcich profesiách. Tretí okruh sa týkal sociálneho kontextu.

Z nich sme sa na prvej úrovni opierali predovšetkým o koncept Diamondovej (2016), ktorá moc definuje ako energiu, hnacu silu a snahu ovplyvniť iných, prostredie a vzťahy. Moc je považovaná za prirodzenú potrebu zdravého osobnostného rastu a sebarealizácie v súlade s chápaním Adlera

(2018). Moc je viac ako pozícia, je vonkajším vyjadrením vnútorného sveta aktéra. Kľúčovú úlohu zohráva mocenská motivácia (Winter, in Guinote, Vescio, 2010), pričom motív moci (pomoc, aspirácie, kompenzácie, sebaurčenie) sa môže externalizovať rôznym spôsobom u pomáhajúceho i u klienta.

Na druhej úrovni sme identifikovali interpersonálny rozmer moci. Smith (2010) chápe moc ako kontextuálny, mnohotvárnny, dynamický a do istej miery nepredvídateľný jav. Vymedzuje tri elementárne úrovne – osobnú, pozícnú a vzťahovú moc. Moc prúdi medzi sociálnymi entitami, ktoré vzájomne interagujú, čím sa dotvára fluidný ráz vzájomnej komunikačnej výmeny (Bauman, Lyon, 2013).

Fiske, Berdahl (2007) moc definujú ako štrukturálny prvok medziľudského vzťahu vymedzujúci jeho organizáciu a dynamiku. Proces pomoci sa uskutočňuje prostredníctvom vzťahu odborníka a klienta, čím moc nadobúda nielen normatívny, formatívny, ale aj transformatívny charakter (Fook, 2002). Uvedené korešponduje s názorom, že moc nie je primárne represívna, ale produktívna (Foucault, 2000; 2010). Podľa Keltnera (2016) je potom rozhodujúce rozlišovať, v prospech koho sa moc uplatňuje. Bakalář (1992) v tomto smere diferencuje socializovaných a individualizovaných moc. Keltner (2016) vychádza z definície moci ako kapacity zmeniť stav odopretím alebo poskytnutím zdrojov pri realizácii zámeru. Keltner, Gruenfeld, Anderson (2003) rozlišujú neformálne a formálne zdroje moci (pozornosť, uznanie, vzťah vs. pozícia, hodnotenie, trestanie v procese pomoci). Produktívny, neproduktívny alebo kontraproduktívny význam moc získava uplatnením v danom kontexte. Vo výskumnom projekte zásadným kritériom diferenciacie produktívnej a kontraproduktívnej moci bolo napĺňanie cieľov pomoci.

Moc nie je vlastnená, ale uplatňovaná, uvádza Healy (2005) citujúc Foucaulta. V praxi ju teda možno aplikovať flexibilne. Túto tézu považujeme, vzhľadom na potenciál moci, za kľúčovú. Keltner (2016) tvrdí, že obojstranne vyvážená a kooperatívna moc (Tew, 2006; Tost, 2015) vzťahy zlepšuje. Podporuje sa tým samostatnosť a nezávislosť. Hugman (1991) považuje schopnosť zdieľať moc za významnú podmienku pomoci. Produktívne uplatnenie moci možno, inšpirujúc sa Keltnerom (2016), potom definovať ako snahu o pozitívny vzťah, obojstrannú dôveru (istej úrovne), spoluprácu, porozumenie a schopnosť dávať a prijímať v jasne vymedzených hraniciach pomoci.

Tretia úroveň teórií, ktorú sme vyhodnotili ako významnú, sa viaže k špecifikám ústavného prostredia. Jeho súčasťou je vždy istá forma režimu a inštitucionálnej moci (Foucault, 2000; 2010; Healy, 2005; Fook, 1993; 2002; Kaščák, 2006). Sociálny systém má tendenciu vytvárať nadindividuálny tlak pravidiel, zvykov, noriem, ako to potvrdzujú viaceré výskumy a teoretické zdroje (Foucault, 2000; Kaščák, 2006; Zimbardo, 2014). Pomoc je tak od prvého kontaktu klienta s inštitúciou a odborníkom distribuovaná a uplatňovaná asymetricky. Otázkou potom je, do akej miery môže byť moc z hľadiska cieľov pomoci produktívna.

Požiadavka operacionalizovať pojmy nasmerovala pozornosť na prejavy moci. „Mäkká“ moc a jej implicitné prejavy (vplyv, poznanie, spolupráca, manipulácia atď.) nemusia byť považované za moc (Scott, 2001; Tew, 2006; Howe, 2009; Bond, 2014). Naopak „tvrdá“ verzia (direktívne riadenie, disciplinárna kontrola, útlak a pod.) je identifikovaná ako mocenská interakcia / intervencia. Scott (2001) v tomto rozpätí rozlišuje dve zásadné kategórie moci – vplyv (persuazívny prístup) a vnucovanie (korektívny štýl). Pomáhajúce profesie uplatňujú moc v značnej šírke spektra a intenzity – od osobného vplyvu, expertízy, cez hodnotenie, diagnostiku, kategorizáciu klientov, proces a metódy pomoci, organizáciu práce a času, režimové prvky, štrukturálne faktory, nanútenú pomoc, reguláciu kontaktov s externým prostredím, návrhy na zákonné rozhodnutia, vylúčenie (napríklad z poradenského programu) až po represívne obmedzovanie (Hugman, 1991; Foucault, 2000; Schmidbauer, 2000; 2008; Fook, 2002; Healy, 2005; Kaščák, 2006; Guggenbühl-Craig, 2007; Foucault, 2010).

VYBRANÉ PODNETY Z VÝSKUMU UPLATŇOVANIA MOCI V REZIDENCIÁLNYCH INŠTITÚCIÁCH

Predmetom výskumu, ktorý sa realizoval v štyroch rezidenciálnych zariadeniach – v psychiatrickej nemocnici, v detskom diagnostickom centre, v resocializačno-terapeutickom stredisku a v domove sociálnych služieb pre seniorov – bolo vnímanie moci a jej produktívneho potenciálu v pomáhajúcom procese z pozície odborného pracovníka (Labáth, 2019). Voľba inštitúcií vyplynula zo zámeru skúmať moc ako spoločný fenomén rôznych rezidenciálnych systémov. Výskumné otázky sa týkali typov moci, produktívneho uplatnenia a distribúcie moci v sociálnom systéme starostlivosti aplikovanej zo strany odborného personálu. Výskum sa uskutočnil formou fókusových skupín (FS 1–4). Počet participantov v jednej skupine bol 8–11 odborných pracovníkov viacerých pomáhajúcich špecializácií. Výber participantov mal teoretický zámerný charakter. Podmienkou pre zaradenie do skupiny bola dobrovoľnosť, súhlas, stredoškolské alebo univerzitné vzdelanie, priamy pracovný kontakt s klientmi/pacientmi a skúsenosť s inštitucionálnou starostlivosťou.

Vo výskume sa použil metodologický postup zakotvenej teórie podľa Straussa, Corbinovej (1990). Prepisy facilitovaných skupinových pološtruktúrovaných diskusií sa postupne spracovávali, údaje sa kodovali a triedili trojstupňovým spôsobom. Na úrovni otvoreného kódovania sa porovnávali výroky zo záznamov a hľadala sa ich obsahová príbuznosť. Výroky boli označené, následne skúmané, porovnávaním výrokov bolo identifikovaných šesť významových kategórií – iniciátori interakcie, recipienti, podoby moci, reflexia moci, systém, externé prostredie. Po prvotnej analýze nasledovalo hľadanie súvislostí medzi jednotlivými kategóriami.

Integráciou kategórií iniciátor, podoby a reflexia moci a zohľadnením ich vzťahov sme definovali centrálnu kategóriu a kauzálne súvislosti. Kľúčovú úlohu v uplatňovaní moci zohráva správanie odborníka (aktér moci), ktoré bolo identifikované ako centrálna kategória. Rozhodujúci bol priamy kontakt s klientom. Pomáhajúci je vnímaný ako ústredná postava interakcie „on (klient) nás potrebuje“, uvádza participant fókusovej skupiny (FS4). Zásadný význam moci uvádza participant (FS1) „uvedomujem si, že máme možnosť vstupovať, podľa mňa veľmi vážne, klientom do života“. Na individuálnej úrovni je opakovane zdôrazňovaná motivácia profesionála: „... voľba pomáhajúcej profesie môže byť, pripúšťam, ... že je to čistý altruizmus, ale ja osobne tomu veľmi neverím.“ Na tejto úrovni sme tak identifikovali tri vlastnosti centrálnej kategórie – motivácia (vonkajšia – vnútorná), zodpovednosť (vonkajšia – vnútorná dimenzia, zodpovednosť za – zodpovednosť voči), prejavy moci (aktívita – pasívitá, produktívne – kontraproduktívne). Uvedené tri prvky tvoria individuálnu perspektívu uplatňovania moci pomáhajúceho.

Motivácia k moci je podľa participantov aktivizujúcim a akcelerujúcim faktorom. Je stimulovaná vonkajšími i vnútornými podnetmi. Vonkajšie vymedzujú ciele pomoci a očakávania prostredia. Sú asociované napríklad takto – „Systém je nastavený mocensky a keby nebol tak nastavený, tak by nefungoval“ (FS2). Vnútorné, významnejšie zdroje motivácie vyplývajú zo subjektívnych potrieb – „Myslím si, že si tu naplníme aj svoje vlastné potreby, ktoré nie sú vždy len zištné a krásne a neviem aké“ (participant z FS3). Motívy altruizmu dokladá viera, že pod vedením „od iného sa možno niečo naučiť, možno asertívnejšie správanie, presadiť sa“ (FS2), moc má v sociálnom učení svoje miesto.

Mocenské správanie je chápané ako legitímna intervencia odborníka. Z významových kategórií sa odvodil jeho dimenzionálny charakter v dvoch líniách – intenzita vedenia a kontraproduktívna vs. produktívna forma. Prvá z nich vedie k úvahám o diferencovanom „dávkaní“ moci v čase (v procese pomoci). „Je veľmi dôležité odhadnúť ten moment, kedy už ten dialóg nie že je možné viesť, ... kedy ho musím považovať za rovnocenného partnera, kde vlastne odstúpim z tej akože moci“ (FS1). Škála mocenských prejavov je široká – „... niektorí sa dostávajú do situácií, kedy musia použiť fyzickú prevahu“ (FS4), „... tá hranica s tým zneužívaním je... veľmi tenká“ (výrok pochádza z FS2). Inú polaritu vyjadruje výrok „moc ... mala by to byť aj pomocná ruka“ (FS2). Reflektovaná je nejednoznačnosť mocenského správania, interpretatívny rámec poskytuje odborník – „ja (odborník) viem najlepšie, čo je možno pre teba (klient) dobré. Myslím, že sa to podvedome možno aj stáva“

(FS2). Definovanie produktívnosti moci je do značnej miery v rukách profesionálov (nositeľov pozičnej moci). Na individuálnej úrovni je korigované prostredníctvom zodpovednosti.

Zodpovednosť je uvádzaná v dvoch rozmeroch – vonkajšie a vnútorné faktory, resp. zodpovednosť za – voči. Názory, ktoré boli priradené k vnútorným činiteľom, sme rozlíšili na presvedčenia (participant súboru FS4: „on vás potrebuje, ten klient“) a na normatívne imperatívy – naša „... zodpovednosť voči tomu pacientovi, ale hlavne aj voči spoločnosti...“ (FS1). Na intrapersonálnej úrovni pôsobí pocit zodpovednosti ako korektor osobných frustrácií – „... keď sme bezmocní..., či to nevyvoláva v nás agresiu, ... pri bezmocnosti, tam sa práve objavuje potreba moci“, alebo „strach o niekoho, zodpovednosť za niečo“ (FS1). Pri nedostatočnej sebaregulácii môže dôjsť k prekročeniu etických hraníc profesie – „Ak stratíme kontrolu nad sebou, odhalíme nejaké svoje abnormné správanie“ (FS1). Interpersonálne regulatívy vyplynuli z kategórie reflexie moci – „Ak to nemá ten zdravotník akože zreflektované, tak si tým posilňuje ego, že zotrvá na tej pozícii moci, už len z toho princípu, čo má často neblahý efekt...“ (FS1). Zodpovednosť podnecuje aj strach „o niekoho, ... alebo mám zodpovednosť za niečo a to môže vyvolávať potom aj takú reakciu, ktorá prekračuje únosnú mieru“ (FS1). Na úrovni postoja je v centrálnej kategórii faktor zodpovednosti definovaný v širokej dimenzii zodpovednosti za pacienta/klienta (účastník FS1 sa vyjadril „... tvojou povinnosťou je prevziať za neho moc a liečiť ho...“), zodpovednosť, za ochranu spoločnosti alebo voči klientovi, voči spoločnosti a voči profesii („Nie vždy súhlasíme s ich rozhodnutiami, ale..., až pokiaľ si neuvedomím ich zodpovednosť“, FS2).

Pomáhajúci vzťah nie je statický, vyvíja sa. Klienti nie sú pasívni, na podnety pomáhajúceho reagujú (kategória recipient) nezriedka veľmi citlivo, „... perfektne vedia vycítiť, kto aký je, čo si ku komu môžu dovoliť...“ (FS1). V rezidenciálnej inštitúcii klienti žijú 24 hodín denne, systém a spolupráca sú pre nich zásadnou otázkou. „Celý jeho priestor (rezidenciálny systém) je tak existenčnou témou, ako pre niekoho strata zamestnania, strata rodiny a podobne“ (FS1). Potreba uplatniť svoje potreby prirodzene vedie k snahe vyrovnávať mocenskú nerovnováhu – „Niekedy mám taký pocit, „... oni sú odrazu na mňa šiesti, tak ja si musím dávať veľký pozor ... čo poviem, pretože tá skupinová moc je oveľa väčšia ako ... moja autorita“ (FS2). Významnú úlohu zohráva mobilizácia klientskej skupiny, „... oni sú odrazu na mňa šiesti, tak ja si musím dávať veľký pozor ... čo poviem, pretože tá skupinová moc je oveľa väčšia ako ... moja autorita“ (FS2). Uvedené dokladuje premenlivý charakter mocenských prvkov vzťahu, čím vplýva na pomáhajúceho – jeho motiváciu, zodpovednosť a prejavy moci. Čo následne vedie k recipročným reakciám.

V pozadí uvedeného sa opakovane vynára riziko správať sa kontraproduktívne, resp. sa ukazuje istá ostrážitosť voči mocensky sytenej motivácii. Účastník facilitovanej diskusie to vyjadril takto: „Je dobré o tom (o moci) hovoriť, aj o tých impulzoch, ktoré protiprenosovo pri pacientoch mám...“ (FS1). Na interpersonálnej úrovni moc „vyžaduje od nás istú, ja neviem, nechcem povedať zrelosť... ale nejakú prácu na sebe alebo nejakú prípravu na tie situácie. Ale zároveň aj ... si ten priestor vytvárať“ (FS3). Vyjadruje tým jadro individuálneho rozmeru uplatnenia moci – dynamické prepojenie motívu moci, správania a zodpovednosti.

Individuálna rovina mocenského správania súvisí s kategóriou kontext, ktorý v tomto prípade predstavuje predovšetkým systém rezidenciálnej starostlivosti (v tomto príspevku nevenujeme pozornosť externým vplyvom). V záznamoch sme rozpoznali mocenské prvky nadosobnej moci. „Celý ten režim a pravidlá sú nejakým spôsobom štruktúrované zvrchu“ (FS2). Pravidlá a štruktúra sú vnímané ako podmienka fungovania systému – „Moc musí byť, inak by sa ten systém rozpadol“ (FS1). Moc je súčasťou systému, podporuje ju legislatívny rámec, profesia, vonkajší kontext a prvotná závislosť klientov. „Naša moc je inštitucionálna moc, čiže vyplýva z toho, že sme inštitúcia, je to aj v zákonoch podporené.“ Je to „veľká téma, pretože zdravotnícky personál je aj trestnoprávne zodpovedný“. Ak ide o starostlivosť „súdom nariadenú, ... je to vyslovene v silovej zložke“ (FS1). Moc je v organizácii asymetricky, primárne vertikálne distribuovaná od prvého kontaktu klienta s inštitúciou, odborníka a systém definujú mocenský rámec spolupráce. Neskôr sa môže meniť a „prelievať“ rôznym spôsobom, normalizačný formát mocenskej konštelácie však zostáva zachovaný počas celej spolupráce s klientom. Môže mať však rôznu podobu. Komunitné

modely poskytujú „taký unikátny mikrosvet, živý organizmus, ... aj tlak komunity, ktorý tu je, pretože tu máme režim, čo oni predtým nemali“ (FS3). Moc dotvárajú kategorizácie klientov (zadelenie do skupín, diagnostické jednotky), expertíza a odborný prístup, riadená sociálna mobilita a obsadzovanie účinných sociálnych rol (participant FS3 cituje ich klienta „som richtárom, mám určitú moc“). Moc je v inštitúcii distribuovaná prostredníctvom neformálnych a formálnych vzťahov a rol, pozícií, statusov, prostredníctvom skupinových procesov a dynamiky sociálnej organizácie.

IMPLIKÁCIE PRE PRAX SOCIÁLNEJ PRÁCE

Príspevok je orientovaný na konštruktívne uplatnenie moci v pomáhajúcom procese. Domnievame sa, že skúmanie mocenského správania nás oprávňuje predpokladať, že moc je univerzálnou súčasťou pomáhajúcich profesií včítane sociálnej práce. Je prítomná v každej interakcii, v sociálnych systémoch i v aplikačných prístupoch bez ohľadu na teoretické pozadie. Predpokladáme, že sú aplikovateľné pre širokú škálu rezidenciálnych inštitúcií od azylových zariadení až po uzatvorené modely resocializácie a reedukácie.

Vychádzame z predpokladu, že v inštitúciách a v skupinách je moc rôzne distribuovaná a je vedome či nevedome intencionálna (Foucault, 2000; Scott, 2001; Tew, 2006; Guinote, Vescio, 2010; Diamond, 2016). Na druhej strane je podľa Zimbarda (2014) evidentné, že rezidenciálne sociálne systémy sú často voči spontánnej distribúcii moci rezistentné a typické rigiditou svojich štruktúr (štruktúralnej moci).

Poznatky získané z výskumu a z analýzy teoretických zdrojov nás viedli k úvahám o uplatňovaní produktívnej, v prospech klienta uplatňovanej moci v sociálnej práci založenej na princípoch dôstojnosti, zmocňovania a tolerancie. Sú rozdelené do štyroch kategórií, ktoré korešpondujú s centrálnou kategóriou na osobnej a interpersonálnej úrovni v kontexte rezidenciálnej inštitúcie s reflektovaním rizika kontraproduktívnej aplikácie moci.

Úroveň osobnej moci – individuálna perspektíva

Diamond (2016) považuje osobnú moc za súhrn životných skúseností a schopností premietnutých do správania voči druhým. Na tejto úrovni produktívne uplatnenie moci podporuje:

- introspektívny rozmer – autorka odporúča skúmať a reflektovať vlastný mocenský vzorec (motívy, produkovaná moc, zodpovednosť, dôsledky mocenského správania),
- pokúsiť sa získať vhľad do vzťahu osobných aspirácií, mocenských potrieb a zvolenej profesie, získať náhľad v oblasti osvojených a uplatňovaných vzorcov mocenského správania a preferovanej odpovede na moc iných (včítane deštruktívnych mocenských prejavov), skúmať projektívne, prenosové a protiprenosové mechanizmy,
- rozpoznávať potenciál personálnej moci, akceptovať osobné potreby presadiť a uplatniť sa v smere „byť sám sebou“, nebáť sa vlastnej moci (pozičná, expertná, vzťahová, osobná moc) a uplatniť ju v produktívnom móde,
- regulovať vlastné aspirácie vzhľadom na kontext, zodpovednosť a ciele pomoci, rozpoznávať možnosti naplnenia potreby sebaúcty a sebaurčenia mimo rámec mocenskej asymetrie, vnímať riziká moci, jej atraktivitu a pod.,
- moc prispieva k vzťahovej asymetrii, Diamond (2016) odporúča konštruktívne pracovať s prirodzeným vyrovnávaním pozícií („rank“), resp. pracovať s emočnými dopadmi subjektívneho vnímania mocensky syténého vzťahu alebo situácie.

Sociálnu prácu možno charakterizovať z rôznych aspektov. Pokiaľ chápeme pomáhajúci proces ako interakciu medzi ľuďmi, nemôžeme obísť oblasť osobného prežívania vzťahu. Spolupráca s klientom sa u angažovaného sociálneho pracovníka nevyhnutne odráža v jeho vnútornom svete, vplýva na jeho potreby, aspirácie a prežívanie.

Úroveň interpersonalnej moci

Interakcia s klientom je vymedzená minimálne rolami, cieľmi a kontextom. Všetky z nich obsahujú prvky moci. Štandardne je vyššia miera závislosti na strane klienta, nemusí to tak byť vždy. Aj pomáhajúci je závislý na spolupráci s klientom, v tomto smere môžeme hovoriť o optime prijat' fakt vzájomnej závislosti. Medziludská dimenzia má svoje špecifiká, konštruktívny potenciál moci na tejto úrovni podporujú nasledovné prejavy:

- rolové správanie – vnímať a identifikovať moc v medziludskej interakcii, v rámci skupinových procesov, v dynamike inštitúcie, naplňovať roly pomáhajúceho autentickým obsahom seba (sklbiť pozičnú a osobnú moc),
- akceptovať fakt, že pomáhajúca profesia disponuje mocou a oprávnenie môže byť vnímaná ako mocenská sila v širokom rozpätí od nástroja štátnej, alebo verejnej moci až po osobný mäkký vplyv,
- uplatňovať moc produktívnym spôsobom – v prospech cieľa starostlivosti, v rámci právnej a odbornej legitimity, právomoci, schopností a etiky,
- prosociálne uplatniť expertnú moc, prijat' skutočnosť, že informácie, odbornosť, znalosti i pracovný vzťah majú významný mocenský potenciál,
- odmietat' opresivnú formu moci (mimo skutočne oprávnených, nevyhnutných situácií), odmietat' všetky formy implicitnej manipulácie, akúkoľvek podobu kontraproduktívnej moci,
- u klientov posilňovať iniciatívu a odvahu k zmene mocenských vzorcov správania, prístupu, prípadne i sociálneho systému, uplatňovať moc a niesť za rozhodnutie zodpovednosť (pomáhajúci i klient),
- pracovať s faktom, že mocenské prejavy pomáhajúceho môžu byť pre klienta identifikačným modelom správania,
- minimálne v záverečnej fáze spolupráce s klientom podporovať samostatnosť, emancipáciu, nezávislosť a svojpomoc klienta,
- vzťahový rámec a mocenské vzorce skúmat' v závislosti od kontextu a rozvíjať alternatívne spôsoby mocenského správania a kontextuálnu flexibilitu, prekonať nealternatívny prístup k uplatneniu moci,
- rešpektovať ciele, záujmy a potreby druhých (ak nepresahujú do teritória druhých), akceptovať odlišnosti a inakosť, prijat' zodpovednosť za vlastné prejavy a zodpovednosť voči klientom, preberať zodpovednosť za klienta len v skutočne nevyhnutných prípadoch,
- konštruktívne komunikovať, vyhýbať sa komunikačným a mocenským faulom, uplatniť produktívne formy mocenského správania pri rešpektovaní princípov asertivity (kooperatívna forma moci),
- regulovať asymetrický rámec vzťahu, kultivovať mocenské správanie v smere k tolerancii voči odlišnostiam, korektnému a konzistentnému správaniu, uplatňovať princípy socializovanej moci na úkor moci individualizovanej vo všetkých možných prípadoch.

Názor, že vedomosti a poznatky sú nástrojom moci (Foucault, 2000), nie je nový. Expertíza je dôvodom, prečo sa klienti obracajú o pomoc, expertíza sa od pomáhajúceho očakáva. Zámerom pomáhania je ovplyvňovanie (mäkká forma moci).

Úroveň moci sociálneho systému

Každý sociálny systém tvoria a udržiavajú prvky skupinovej dynamiky. Sociálny systém vyžaduje vedenie, istú hladinu konformity, participácie a súdržnosti. Keltner (2016) tvrdí, že všetko pozitívne, čo ľudia vytvorili, dokázali (aj) vďaka moci. Bez moci (smerovanie, vedenie, mobilizácia, presadzovanie, atď.) by sa cieľ nikdy naplniť nemohol. V tomto smere má nenahraditeľné miesto sociálna skupina. Každá malá i veľká, formálna i neformálna skupina disponuje silným potenciálom moci. V rámci sociálneho systému možno za opodstatnené považovať nasledovné postupy:

- v skupinových procesoch vnímať moc v kontexte celkovej dynamiky skupiny (klienti, pracovný tím), cielene pracovať s prvkami skupinovej konformity, rozpoznávať kritické

- a rizikové faktory distribúcie moci v skupine a v organizácii (skupinové myslenie, „antiterapeutické“ podskupiny, tabuizované témy a pod.),
- vytvárať fyzické, sociálne i psychologické bezpečie,
- rozpoznávať, akceptovať alebo meniť disciplinárne prvky nadindividuálnej (normalizačnej) moci sociálneho systému – zvyky, nepísané pravidlá, tabuizované témy, spôsoby a ciele kontroly, hierarchiu vzťahov, formalizovanú byrokráciu, režimové modely práce, rigidné a neaktuálne postupy,
- rešpektovať formálne definované alebo spontánne vytvorené normy udržiavajúce systém funkčným, pokiaľ sú v súlade s princípmi zdravého sociálneho prostredia; Bauer, Jenny (2013) za zdravé sociálne prostredie považujú zrozumiteľný, zvládnuteľný a zmysluplný systém práce s ľuďmi, kde je zdieľaná primeraná miera dôvery, konformity a (supertívnej) kontroly,
- zvažovať nevyhnutnosť existencie totálnych inštitúcií, resp. umiestnenia do zariadenia tohto typu.

Sociálna starostlivosť sa odohráva v kontexte sociálneho systému. Mocenská štruktúra otvorených, polootvorených či uzatvorených modelov práce (miery slobody) je zrejmá už z ich názvov. Domnievame sa, že vyššie uvedené zásady práce s mocou možno aplikovať vo všetkých z nich.

Kontraproduktívna moc a jej riziká

V tomto kontexte považujeme za významné upozorniť na opakovane zdôrazňované riziká moci. Za kľúčové sa považuje vedomá či nevedomá snaha o dlhodobu udržateľnú moc (Guggenbühl-Craig, 2007; Schmidbauer, 2008; Keltner, 2016), ktorá môže v pomáhajúcom procese viesť k opresívnym až vlastníckym prejavom, alebo k preferencii protektívnej moci na úkor moci kooperatívnej (Tew, 2006). S dôsledkami dopadu na klienta.

Nereflektované mocenské motívy a správanie môžu viesť k postupnému znižovaniu citlivosti na hranice slobody druhých, ich práva a k strate rešpektu k odlišnostiam. Podľahnutie úspechu nezriedka vyvoláva nekritickú eufóriu vedúcu k odbúraniu zábran (Robertson, 2013), odkiaľ nemusí byť ďaleko k prekročeniu právomocí, odborných a etických hraníc profesie. Predpokladáme, že „fascináciu“ mocou môžu limitovať, korigovať alebo zastaviť nasledovné postupy:

- vnímať ohrozenie klientov – nadužívanie a zneužívanie pozičnej, expertnej a inštitucionálnej moci, agresívne prejavy, násilie, udržiavanie klientov v závislosti,
- venovať pozornosť formálnej moci pomáhajúceho na úrovni rozhodovania o budúcnosti klienta, dôsledne zvažovať fyzický a psychologický zásah do rodiny a neformálnych vzťahov klienta,
- monitorovať účelovo adaptívne správanie klienta, ideálom je, ak sa vyvíja k sebaregulácii a znútorňovaniu sociálnych noriem, rizikom je silná normalizácia a konformizácia s dôsledkami neproduktívnej autocenzúry a závislosti klienta,
- sledovať a riešiť ohrozenie klientov deštruktívnymi vplyvmi inštitúcií a mocenským správaním iných (klientov i pomáhajúcich), skúmanie mocenských prejavov v subsystéme klientov, nebezpečenstvo prijať antisociálne a asociálne normy ako dôsledok skupinovej konformity (skupinovej moci),
- reflektovať moc pomáhajúceho (alebo klienta) a identifikovať nástrahy práce s mocou, akými sú – fascinácia mocou, získaný status, odmietanie spätnej väzby, omnipotencia, dehumanizácia, disinhibícia a ďalšie (Labáth, 2020),
- Zimbardo (2014) upozorňuje na deštruktívny potenciál sociálnych systémov v zmysle tlaku k poslušnosti a konformite, čo môže prispieť k postupnému nárastu tolerance voči asociálnym (antisociálnym) normám a intolerancie k odlišnostiam, osobitne v rezidenčnom rámci až k transformácii pomoci na disciplinárne akty.

Moc je zrejme pre mnohých atraktívna. Pravdepodobne nie je jednoduché odolávať jej silným lákadlám. Je preukázané, že získaná moc ľudí mení (Guinote, Vescio, 2010; Smith, 2010; Robertson,

2013; Zimbardo, 2014; Keltner, 2016). Poskytovanie pomoci prináša silné pocity sebauvedomenia, zvyšuje sa sebaúcta, akceptácia druhými prekrýva neistoty, zastiera kritické myslenie voči sebe, apeluje na narcistické potreby. Hovoríme o subjektívnych benefitoch moci (nielen) v pomoci.

Každého môže získaná moc zaskočiť, prekvapiť či lákať. Riešením nie je brániť sa jej, riešenie vidíme v spracovaní mocenských zážitkov. Znamená to rozpoznávať spúšťače egocentrizmu, vnímať a odolávať moci, reflektovať vlastné prežívanie a správanie spojené s mocou, uplatňovať kritický odstup od získanej pozície (moci) a vyhľadávať príležitosť dostať autentickú spätnú väzbu. Ciest zvládania moci je iste viac. Zrelým postojom k moci sa venoval Keltner (2016), vidí ich v nasledovných prvkoch:

- uvedomiť si vlastný pocit moci,
- vnímať a dokázať prejavovať pokoru,
- venovať pozornosť druhým a byť štedrý (v zmysle pozornosti, empatie a záujmu),
- prejavovať ľuďom rešpekt,
- meniť psychologický kontext bezmocnosti (napríklad dbať na ľudskú dôstojnosť).

Ak sa pomáhajúci mieni zaoberať témou moci, nemôže sa vyhnúť skúmaniu vlastného vnútra a vonkajších prejavov a vzťahov. V tomto smere vidíme niekoľko vzájomne prepojených možností, akými sú individuálna introspekcia, supervízia a intervízia, otvorenosť k spätnej väzbe, dlhodobý sebakúsenostný alebo iný sebaopoznávací výcvik a citlivosť voči zvodom narcizmu a exhibicionizmu. Byť teda obozretný voči nástrahám moci.

Produktívny aplikačný rozmer práce s mocou nachádzame aj v ďalších prakticky orientovaných modeloch za hranicou štandardných postupov sociálnej práce. Za inšpiratívne považujeme: prístup pozitívnej rovesníckej kultúry (Fahlberg, 1990), systém terapeutickkej komunity a jej rôznych mutácií (Kratochvíl, 1979; Kalina et al., 2008), myšlienky pedagogiky utláčaných (Freire, 2001), zásady demokratickej školy (Neill, 2015) alebo požiadavky na zdravé sociálne prostredie (Bauer, Jenny, 2013).

ZÁVER

Z výskumu vyplýva predpoklad o prepojení dvoch, v optimálnej konštelácii humanistickej praxe, dopĺňajúcich sa dimenzií moci. Relatívne statickú, normatívnu rovinu moci poskytuje sociálny systém rezidenčialnej inštitúcie. Štruktúrna a legitímna moc systém udržuje – „moc musí byť, lebo by sa ten systém rozpadol“ (FS1). Nadosobná moc noriem udržuje stabilitu (rigiditu) systému. Dynamická, premenlivá distribúcia moci poskytuje priestor pre flexibilné uplatňovanie moci v zmysle jednej z dimenzií intervencie sociálneho pracovníka – „Dôležité je odhadnúť moment, ... kedy klienta musím viesť, ... kedy odstúpim od moci a začnem s ním viesť rovnocenný dialóg“ (FS1). Na záver parafrázovaný výrok Bakalára (1992) – všetkým nám moc imponuje, málokto si to však prizná, a ak si to pripustí, potom si túto potrebu racionalizuje rôznymi dôvodmi. Túžba po moci vyznieva príliš príjemne v porovnaní s ušľachtilým poslaním pomáhajúceho.

POUŽITÉ ZDROJE

- ADLER, A. 2018. *Človek, jaký je: základy individuálnej psychologie*. Praha: Portál.
- BAKALÁŘ, E. 1992. *Úvahy o motivu moci*. Chrudim: MACH.
- BAUER, G. F., JENNY, G. J. 2013. *Salutogenic Organizations and Change*. Zürich: Springer.
- BAUMAN, Z., LYON, D. 2013. *Tekutý dohled*. Olomouc: Broken Books.
- BOND, M. 2014. *The Power of Others*. London: Oneworld Publications.
- DIAMOND, J. 2016. *Power. A User's Guide*. Santa Fe: Belly Song Press.
- FAHLBERG, V. 1990. *Residential Treatment*. Indianapolis: Perspective Press.
- FISKE, S. T., BERDAHL, J. 2007. Social Power. In: KRUGLANSKI, A. W., HIGGINS, E. T. (Eds.). *Social Psychology: Handbook of Basic Principles*. New York: Guilford Press, 678–692.

- FOOK, J. 2002. *Social Work. Critical Theory and Practice*. London: Sage Publications Ltd.
- FOOK, J. 1993. *Radical Casework. A Theory of Practice*. St. Leonards: Allen & Unwin.
- FOUCAULT, M. 2010. *Zrození kliniky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- FOUCAULT, M. 2000. *Dozerat a trestat. Zrod väzenia*. Bratislava: Kalligram.
- FREIRE, P. 2001. *Pedagogy of Freedom*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- GRAF, E. M., SATOR, M., SPRANZ-FOGASY, T. 2014. *Discourses of Helping Professions*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- GRAY, M., WEBB, S. A. 2009. *Social Work Theories and Methods*. London: Sage Publications Ltd.
- GUGGENBÜHL-CRAIG, A. 2007. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*. Praha: Portál.
- GUINOTE, A., VESCIO, T. K. (Eds.). 2010. *The Social Psychology of Power*. New York: The Guilford Press, 209–230.
- HEALY, K. 2005. *Social Work Theories in Context*. New York: Palgrave Macmillan.
- HOWE, D. 2009. *A Brief Introduction to Social Work Theory*. New York: Palgrave Macmillan.
- HUGMAN, R. 1991. *Power in Caring Professions*. London: The Macmillan Press Ltd.
- KALINA, K. et al. 2008. *Terapeutická komunita*. Praha: Grada.
- KAŠČÁK, O. 2006. *Moc školy. O formatívnej síle organizácie*. Bratislava: Veda.
- KELTNER, D. 2016. *Paradox moci. Jak získáváme a ztrácíme vliv*. Praha: Dobrovský.
- KELTNER, D., GRUENFELD, D. H., ANDERSON, C. 2003. Power, Approach, and Inhibition. *Psychological Review* [online]. 110(2), 265–284. [3. 12. 2018]. Dostupné z: [https://scholar.google.sk/scholar?q=KELTNER, D., GRUENFELD, D., H., ANDERSON, C. 2003. Power, Approach, and Inhibition&hl=sk&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholar](https://scholar.google.sk/scholar?q=KELTNER,D.,GRUENFELD,D.,H.,ANDERSON,C.2003.Power,Approach,andInhibition&hl=sk&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholar)
- KRATOCHVÍL, S. 1979. *Terapeutická komunita*. Praha: Academia.
- LABÁTH, V. 2020. *Pasce moci*. Bratislava: Wolters Kluwer.
- LABÁTH, V. 2019. *Moc a pomoc*. Ružomberok: Verbum.
- LABÁTH, V. 2004. *Rezidenčná starostlivosť*. Bratislava: OZ Sociálna práca.
- MATOUŠEK, O. 1995. *Ústavní péče*. Praha: SLON.
- NEILL, A. S. 2015. *Summerhill. Příběh první demokratické školy na světě*. Praha: PeopleComm, s. r. o.
- PAYNE, M., REITH-HALL, E. 2019. *The Routledge Handbook of Social Work Theory*. New York: Routledge, 331–339.
- ROBERTSON, I. 2013. How Power Affects the Brain. *The psychologist* [online]. 26(3), 186–189. [3. 4. 2019]. Dostupné z: <https://thepsychologist.bps.org.uk/volume-26/edition-3/how-power-affects-brain>
- SCHMIDBAUER, W. 2008. *Syndrom pomocníka*. Praha: Portál.
- SCHMIDBAUER, W. 2000. *Psychická úskalí pomáhajících profesí*. Praha: Portál.
- SCOTT, J. 2001. *Power*. Cambridge: Polity Press.
- SMITH, R. 2010. Social Work, Risk, Power. *Sociological Research Online* [online]. 15(1). [12. 1. 2020]. Dostupné z: <http://www.socresonline.org.uk/15/1/4.html>
- STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. 1990. *Základy kvalitativního výzkumu*. Brno: Sdružení Podané ruce.
- TEW, J. 2006. Understanding Power and Powerlessness: Towards a Framework for Emancipatory Practice in Social Work. *Journal of Social Work* [online]. 6(1), 32–51. [30. 4. 2015]. Dostupné z: <https://thepsychologist.bps.org.uk/volume-26/edition-3/how-power-affects-brain>
- TOST, L. P. 2015. When, Why, and How Do Powerholders „Feel the Power“? Examining the Links between Structural and Psychological Power and Reviving the Connection between Power and Responsibility. *Research in Organizational Behavior* [online]. 35, 29–56. [30. 6. 2017]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/284137100_When_why_and_how_do_powerholders_feel_the_power_Examining_the_links_between_structural_and_psychological_power_and_reviving_the_connection_between_power_and_responsibility
- ZIMBARDO, P. 2014. *Luciferův efekt. Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Praha: Academia.

Žitá zkušenost jako východisko pro profesionalizaci sociální práce ve vězení¹

Lived Experience as Source for Professionalisation of Social Work in Prison

Petra Horová

Mgr. Petra Horová, Ph.D.,² je absolventkou Katedry sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, kde působí jako odborná asistentka. Zaměřuje se na problematiku sociální práce s pachateli trestných činů.

Abstrakt

CÍLE: Článek odpovídá na otázku: V jakých oblastech je možné identifikovat potenciál posílení profesionalizace sociální práce ve vězení na základě každodenní žité zkušenosti sociálních pracovníků? **TEORETICKÁ VÝCHODISKA:** K zodpovězení otázky je využívána perspektiva a pojmosloví sociologické fenomenologie podle A. Schütze. **METODY:** Odpověď na kladenou otázku je hledána v datech získaných fenomenologickým výzkumem u sociálních pracovníků pracujících ve vězení, kteří byli dotazováni na žitou zkušenost sociální práce s vězni. Z těchto dat byly vybrány oblasti relevantní podle autorky k tématu profesionalizace sociální práce jako autonomní a svěbytné profese. **VÝSLEDKY:** Reflexe autorky objevila tyto oblasti s potenciálem posílení profesionalizace: oblast biografické situace sociálního pracovníka a jeho kvalifikace a prevence syndromu vyhoření; kompetence práce s reflexí ve vztahu s klientem a schopnosti práce s manipulací; rozmanitost práce a schopnost využívat různorodé úkoly pro cíle sociální práce; a sladění sociální práce a její autonomie v rámci sociálního systému. **IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI:** Jsou představeny možnosti-výzvy k posílení profesionalizace pro jednotlivé subjekty profesionalizace sociální práce: sociální pracovníky jako jednotlivce, vzdělavatele a profesní organizace a manažery v sociální práci.

Klíčová slova

sociální práce s vězni, profesionalizace, sociologická fenomenologie, Alfred Schütz, kvalitativní výzkum

Abstract

OBJECTIVES: The paper answers research question: In which aspects we can identify potential for strengthening of social work professionalization in prison on the base of everyday life experiences of social workers? **THEORETICAL BASE:** We used phenomenology proposed by Schütz to define perspective and terminology of the article. **METHODS:** We conducted qualitative research with social workers working in prison. Following the phenomenological perspective, we asked social

¹ Tento článek vznikl se státní podporou Technologické agentury ČR v rámci Programu ÉTA a projektu č. TL03000199.

² Kontakt: PhDr. Petra Horová, Ph.D. Katedra sociální práce a sociální politiky, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Joštova 10, 602 00 Brno; horova@fss.muni.cz

workers about their life experience gained during work with prisoners. In this article we worked with part of the data which was most relevant for topic of social work professionalization as autonomous and standalone profession. OUTCOMES: Reflection on data found the following aspects most relevant for strengthening potential of professionalization: biographic situation of the social worker, his/her qualifications, prevention of burnout syndrome, competence relevant for work in relationship with client, reflection and ability to avoid manipulation, diversity in work of social worker and his/her ability to use different tasks for goals of social work, and balancing social work and its autonomy within the framework of social system. SOCIAL WORK IMPLICATIONS: We discussed options for strengthening of various stakeholders of social work professionalization including individual social workers, teachers, professional organisations, and managers in social work.

Keywords

social work with offenders, professionalization, sociological phenomenology, Alfred Schütz, qualitative research

ÚVOD

Sociální práce ve vězení je jednou z oblastí tohoto oboru, o které toho nebylo v České republice mnoho napsáno. Tím, že její realizace je umístěna za zdi věznic, kde přístup k informacím je nesnadný a citlivý nejen z důvodu bezpečnosti, nacházíme jen málo výzkumů, publikací i článků. Při pohledu na problematiku vysoké recidivy (70 %; Vymazal, 2020) ve věznicích a vzhledem ke způsobu řešení této situace ve světě se ukazuje, jak významná sociální práce ve vězení je. Také na první konferenci „Sociální práce ve vězení“ v roce 2019 zaznělo z mnoha úst, jak významné téma to je (Bajcura a kol., 2020).

Tento článek má za cíl představit žitou zkušenost vybraných sociálních pracovníků pracujících ve vězení v České republice, se kterými byly vedeny fenomenologické rozhovory. Představena bude jejich žitá každodenní zkušenost podle fenomenologického hlediska za využití pojmosloví Alfreda Schütze (1962), jakožto jednoho ze zástupců sociálního konstruktivismu. Představeny budou sekundární interpretace (autorky), které představí nejvýznamnější fenomény sociální práce s pachatelí trestných činů. Některé z nich jistě budou mít průsečíky i s jinými oblastmi sociální práce, avšak budeme se obzvláště zaměřovat na kontext sociální práce s pachatelí trestných činů ve výkonu trestu odnětí svobody (dále jen VTOS). Na základě těchto fenoménů – jejich interpretací a relevancí můžeme identifikovat slabá místa sociální práce ve vězení jako svébytné profese a předložit tak návrhy pro podporu profesionalizace sociální práce ve vězení, s možnými přesahy i mimo vězení. Článek tedy bude odpovídat na otázku: „**V jakých oblastech je možné identifikovat potenciál posílení profesionalizace sociální práce ve vězení na základě každodenní žité zkušenosti sociálních pracovníků?**“

V první řadě v článku představím teoretická východiska. Stručně nastíním téma profesionalizace, představím pojmosloví a perspektivu sociologické fenomenologie podle Schütze, jejíž optikou na danou problematiku budu nahlížet. V další kapitole budou představeny metoda a výzkum, ze kterého byla data pro tento text sekundárně interpretována. V kapitole „Výsledky – fenomény sociální práce s pachatelí...“ budou prezentovány jednotlivé oblasti představené respondenty na základě jejich žité zkušenosti se sociální prací s pachatelí ve VTOS. Jedná se o sekundární interpretace, které nejprve nebudou přímo konfrontovány s tématem profesionalizace sociální práce, ale mají pomoci jednotlivé fenomény pouze ilustrovat a představit. Až následující kapitola je zaměřena na reflexi a diskusi těchto fenoménů ve vztahu k profesionalizaci. Profesionalizace je zde jasněji definována s odkazem na žitou zkušenost sociálních pracovníků. V závěru jsou nabídnuty možnosti-výzvy pro různé subjekty sociální práce, jak posílit profesionalizaci sociální práce s pachatelí trestných činů.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

V první řadě stručně představím pojem profesionalizace, jak jej budu chápat v této práci. Následně vydefinuji perspektivu a jednotlivé pojmy Alfreda Schütze využívané jako interpretační rámec článku.

Profesionalizace

Profesionalizace je v posledních letech v českém prostředí velmi aktuální téma, o kterém bylo mnoho napsáno (Baláž, 2017; Vojtíšek, 2017; Kaňák, 2019; Matoušek, Navrátil, Matulayová, 2019). Definovat ji je možné více způsoby a s důrazem na různé relevance. Jak píše Baláž (2017), sám pojem profese je mnohoznačný a o profesionalitě sociálních pracovníků existuje mnoho teoretických konstrukcí. Greenwood (1957) vytyčil šest kritérií pro zhodnocení profesionality sociální práce: 1. specifickou „filosofii služby“, 2. soubor systematicky propojených znalostí, 3. autoritu profese uznávanou jejími klienty, 4. schválení ze strany společnosti, 5. etická pravidla regulující výkon profese a 6. kulturu profese udržovanou odbornou společností. Toto pojetí je vnímáno většinou autorů za jakýsi zlatý standard (Matoušek, Navrátil, Matulayová, 2019). Baláž (2017) vychází z historického významu pojmu profese a z něho vyvozuje předpokládané společenské významy spojené se sociální prací v procesu profesionalizace. Mnohé z nich však považuji za méně relevantní ve vztahu k sociální práci a v kapitole o zjištěních a v závěru textu vysvětlím proč.

V tomto článku budeme sledovat verbalizované nesnáze prezentované na základě žité zkušenosti sociálních pracovníků. Zaměříme se hlavně na ty, které mají vztah k postavení sociální práce jako profese, a jsou tak vnímány jako potenciál pro její posílení. V tomto textu tedy chápu profesionalizaci též jako cestu k posílení prestiže, autonomie, moci a schopnosti prosazovat oborové zájmy (tak, jak o nich mluví Baláž a Musil, 2016).

Sociologická fenomenologie podle Schütze

Nyní představím základní konceptuální rámec chápání problematiky a vydefinuji jednotlivé pojmy. Tím představuji perspektivu, v níž byl proveden výzkum. Sociologická fenomenologie popsaná Alfredem Schützem je zaměřená na „*přirozený postoj*“, jako něco, „co žiji ve skutečnosti, jak se mi dává“ (Petríček, 1997:25). Schütz byl inspirován Husserlem, který poukazuje na význam věcí tak, jak existují v našem vědomí a jak k nim přistupujeme (srov. Petříček, 1997:25). Vedle toho další inspirací pro něho byl Weber a jeho východiska pro interpretaci lidského jednání (Šubrt, Balon, 2010). Schütz se tak ve velké části svého díla zabývá lidskou interpretací světa jako přiřazováním významů.

Zaměřuje se také přímo na intervenci a její interpretaci ve světě lidí, což je pohled, který je velmi blízký sociální práci a dobře zde uplatňovaný. Jeho koncept je tak často nazýván interpretativním paradigmatem. Schütz (1962) vytvořil pojmovou výstavbu sociálně-vědní teorie, jazykovou výstavbu sociálního světa z hlediska zdravého rozumu a nastínil možnosti porozumění sociálnímu jednání v životním světě. Hubík (1999) dodává, že Schütz vytvořil určitou kompatibilitu vědeckého poznání sociální skutečnosti a vědění o sociální skutečnosti na úrovni životního světa (srov. Hubík, 1999:9). Toto všechno jsou důvody, pro které tento koncept považuji za dobře použitelný pro porozumění tomu, co sociální pracovníci dělají ve vězení a jaký tomu dávají význam. Zároveň nám tento přístup, se svojí snahou o odložení předpojatosti a zaměření se na přiřazování významů, poskytuje nadhled, který nám umožní lépe rozumět celé situaci jedince jako sociálního pracovníka ve vězení, jako člověka v určité situaci. Tento náhled nám následně může pomoci také hledat nová řešení a cesty ke zlepšení. Schützovo pojmosloví a východiska využijeme pro popis a porozumění žité realitě sociální intervence při práci s pachatelci ve VTOS. A to jak v případech, kdy sociální pracovník vnímá sociální intervenci jako opatření v rámci své role, jak ji chápe Musil (2013), tak také ve významu definovaném Hartlem a Hartlovou (2000) jako cílený a promyšlený zásah zpravidla zaměřený na zmírnění tíživé osobní situace. Žitou zkušenost a v ní identifikované

specifické fenomény týkající se sociálních pracovníků pracujících ve vězení budeme představovat v rámci konceptu pojetí pachatele trestné činnosti z hlediska sociální práce jako profese (Horová, 2015).

Schütz ve své fenomenologické koncepci zachycuje jak hledisko individua a jeho jedinečnosti, tak také společenského kontextu významně utvářejícího jedince jako individuum. To nám umožňuje uchopit sociální realitu v šířce jejích vztahů. Schütz zakládá celou koncepci na podkladu „světa zdravého rozumu“, na kterém je nejvýznamnější právě jeho vztah k sociální realitě. O „světě zdravého rozumu“ můžeme mluvit také jako o „každodenním životě“ a na mysl tím máme intersubjektivní svět prožívaný člověkem. Je „základním rámcem“ sociální reality, ve které člověk vstupuje do vzájemných vztahů a zkouší dojít určité shody s ostatními, stejně jako sám se sebou“ (Schütz, 1962:27). Základní platformou je tedy „svět zdravého rozumu“ jedince. Ten je ovlivněn „biografickou situací“ jedince a jeho zásobou „příručního vědění“. Když mluvíme o biografické situaci, máme na mysli jedinečnou situaci, která se nikdy znovu nevyskytuje za zcela stejných podmínek. Biografická situace charakterizuje polohu jedince ve „světě zdravého rozumu“, která má unikátní místo. Biografická situace je udávána prostředím, a to jak prostorovým, tak časovým i sociálním, a je tvořena veškerými motivy, touhami, zájmy a ostatními obsahy osobnosti člověka. Schütz (1962) uvádí, že biografická situace definuje způsob, jakým člověk vymezuje arénu jednání, interpretuje možnosti a způsob, jimiž se angažuje v reakci na jednotlivé výzvy (viz také Guimarães a kol., 2019). Zásoba příručního vědění je vytvořena typifikací „světa zdravého rozumu“. Znak vytvářející ono „příruční vědění“ vychází ze zkušeností našich předchůdců, současníků i nás samotných. Jsou to znalosti, které se stávají časem pro nás něčím naprosto samozřejmým a přirozeným a slouží člověku jako schéma interpretace jeho minulé a současné zkušenosti, a také určují jeho očekávání věcí přicházejících (Schütz, Wagner, 1970). Již od raného věku poznáváme, že náš svět obsahuje živé bytosti stejně jako nehybné předměty. Tyto objekty a bytosti jsou od začátku vnímány „typicky“ a v horizontu známosti (ibid.:29). Příruční vědění tedy obsahuje informace a předpoklady, které na základě své zkušenosti vnímáme velmi samozřejmě a běžně. Třetím základním konceptem je „sladění sociálního systému“, ve kterém Schütz zdůrazňuje výchozí pozici jedince. Místo, které člověk zabírá v tomto světě, jeho aktuální „tady“, je odrazovým bodem, ze kterého jedinec pojímá prostor. Je centrem jeho „životního světa“, kde je klíčový subjektivní prostor a čas jedince. To je výchozí bod, z něhož je na celou realitu každodenního života nahlíženo jedincem tak, aby se v něm orientoval. V pojetí Schütze však zde nejde pouze o jednosměrný pohled z hlediska jedince, ale celý obraz je dotvořen až v intersubjektivním světě, který vychází ze světa každodenní zkušenosti („přirozeného světa“). Takovou pozici může být právě role sociálního pracovníka v konkrétním zařízení nebo organizaci, který je tvůrcem pojetí. Toto pojetí vytváří na základě systému, ve kterém se vyskytuje. Problematikou sladění sociálního systému z hlediska sociálních pracovníků se zabývají Musil (2004) a Lipsky (1980), kteří se ve svých dílech zaměřují na organizační kulturu.

Na základě těchto východisek byla ve výzkumu sledována žitá zkušenost sociálních pracovníků (jako subjektů sociální práce) v horizontu situace výkonu sociální práce s pachateli trestných činů ve VTOS (jakožto objektů sociální práce) a jejich způsob porozumění tomuto objektu (pachateli). Tím máme na mysli interpretace sociálních pracovníků v horizontu situace vycházející ze zásoby příručního vědění se systémem relevancí (významností). Samotnou interpretaci se pak má na mysli přiřazování významů k jednotlivým prvkům žité skutečnosti a způsob dávání je do vzájemné souvislosti.

METODY

V této kapitole představím výzkum, ze kterého jednotlivé sekundární interpretace byly vyvozeny. Představovaná zjištění vychází z kvalitativního fenomenologického výzkumu realizovaného v roce

2014³. Nyní tato data využívám sekundárně k jinému cíli než v původním výzkumu. Vzhledem k tomu, že v oblasti sociální práce ve vězení nedošlo od té doby k žádným významným změnám, považuji tato data za stále aktuální a relevantní i v současné době. Tento článek vybírá z daného širšího výzkumu oblasti, které jsou relevantní k otázce profesionalizace v rámci sociální práce.

Ve výzkumu byly využívány výše definované prvky způsobu porozumění dle Schütze jako nástroje popisu a orientační vodítka pro strukturu ozřejmování dat. Sledovanými prvky způsobu porozumění byly: (1) biografická situace jedince, (2) příruční vědění, (3) slaďování sociálního systému a (4) intersubjektivita – vzájemná orientace subjektů, (5) jednání – činnost, jež má smysl a význam (Schütz, in Hendl, 2008:75). Kvalitativní strategie vedla k nalezení nových témat.

Kvalitativní fenomenologický výzkum byl realizován s 12 respondenty (9 pracovalo ve Vězeňské službě ČR a 3 v neziskových organizacích). S téměř každým respondentem byly provedeny dva fenomenologické rozhovory, kdy druhý rozhovor sloužil k ujištění správného porozumění výzkumníka (pouze u jednoho z důvodu úmrtí k druhému rozhovoru nedošlo). Respondenti byli osloveni na základě kritériálního vzorkování. Šlo tedy o výběr případů, které splňují daná kritéria (srov. Hendl, 2008). Hlavní kritériem pro výběr respondentů byla skutečnost, že respondent má každodenní zkušenost se sociální prací s pachatelí. Hlavní výzkumná otázka definovala sledované jedince jako subjekty sociální práce jako profesní činnosti. Tedy osoby, které vykonávají profesi sociálního pracovníka.

Určit jednotná kritéria pro všechny respondenty se ukázalo při realizaci výzkumu jako značně komplikované. Pro jasnější vysvětlení problematiky vymezení profese sociálního pracovníka představím nyní konkrétní zkušenosti s definováním respondentů. To nám může pomoci lépe pochopit subjekt pojetí a také nám odhalí určitou problematickou oblast související s profesionalizací sociálních pracovníků. Tím tak také nepřímo pomáhá odpovědět na poznávací cíl tohoto textu.

Vzdělání jako kritérium pro sociálního pracovníka nebylo určující, neboť existuje hned několik způsobů vzdělání, a to středoškolské, nástavba, vysokoškolské nebo jen různé kurzy. V historii bylo možné dělat pozici sociálního pracovníka téměř s jakýmkoliv vzděláním, a proto někteří sociální pracovníci nemají vzdělání v sociální práci a požadavek společnosti na vzdělání nahrazuje jejich dlouholetá praxe.

Název pozice se ukázal jako také omezující, neboť v současné době vzniklo několik specifických pozic, které mají k sociální práci velmi blízko a je otázkou diskuse, zda je můžeme považovat za subjekty sociální práce jako profese. Jedná se hlavně o případy, kdy je vykonávají lidé s jiným vzděláním, než je sociální pracovník. Jako příklad můžeme uvést probačního pracovníka, dlouhého poradce, mentora. Zároveň však naplňují tyto pozice v mnoha ohledech rysy sociální práce. Baláz, Musil (2016) o tomto jevu mluví jako o profesionalizaci dílčích specializací.

Obsah činnosti odpovídající profesní činnosti sociálního pracovníka je obzvlášť problematický. Náplň práce sociálního pracovníka je natolik široká až „bezbréhá“, že jen těžko by se na základě ní dala definovat kritéria pro výběr respondentů. Každodenní zkušenost s pachatelí je problematická v tom, že mnoho služeb z důvodu vysoké náročnosti (na psychiku pracovníka) a omezené kapacity nejsou poskytovány každý den, ale třeba jen pár dní v týdnu (týká se to hlavně neziskových organizací). Ukázalo se také, že pro respondenty není určující, zda tuto zkušenost

³ Pro pochopení kontextu představovaných dat považuji za žádoucí představit i samotný výchozí výzkum. Výzkum se snažil zjistit pojetí v rámci konkrétních sociálních pracovníků majících zkušenost se sociální prací s lidmi ve výkonu trestu. Výzkumná otázka zněla následovně: Jaká jsou pojetí pachatele u vybraných subjektů sociální práce jako profesní činnosti z pohledu fenomenologie? Pojetí pachatele z hlediska fenomenologie znamená, že byl využíván fenomenologický jazyk vycházející z textů Alfreda Schütze (viz Sociologická fenomenologie podle Schütze). „Vybrané subjekty sociální práce jako profesní činnosti“ představovaly subjekt zájmu. Samotné sousloví subjekty sociální práce jako profesní činnosti pak naznačuje klíčové kritérium výběru vzorku – jednalo se o jedince, kteří mají osobní zkušenost s profesí sociálního pracovníka, přesněji řečeno ji sami vykonávají nebo vykonávali. Cílem bylo sestavit obraz (případně alespoň jeho jasné rysy) pojetí pachatele z hlediska sociální práce.

zažívají v přítomnosti, nebo ji měli v minulosti. Na základě těchto zkušeností tedy bylo stanoveno jedno hlavní kritérium, a to, aby respondenti odpověděli kladně na otázku: Máte osobní zkušenost s každodenní sociální prací s pachateli?

V té době pracovalo ve Vězeňské službě 123 sociálních pracovníků. Seznam ani kontakty na sociální pracovníky však nejsou nikde zveřejněny. Pro získání kontaktů byla tedy využita technika sněhové koule se snahou o co největší zastupitelnost. V konečném stavu se jednalo o sociální pracovníky ze 4 různých věznic. V případě neziskových organizací byli osloveni všichni pracovníci odpovídající kritériím, kteří byli oficiálně dohledatelní na webových stránkách organizací. Vzhledem k fenomenologické povaze výzkumu můžeme považovat vzorek respondentů za dostačující pro účel porozumění respondentům jako prostředku rozvoje teorie o sociální práci, neboť již docházelo k určité základní saturaci témat. Při výzkumu jsme upřednostňovali hloubku obsahu jednotlivých rozhovorů (průměrně cca 3 hodiny) před vysokým rozsahem provedených rozhovorů. Provedený výzkum nereprezentuje všechny pracovníky pracující s pachateli trestných činů (viz též níže typy pracovníků).

VÝSLEDKY – FENOMÉNY SOCIÁLNÍ PRÁCE S PACHATELI VE VTOS JAKO OBLASTI PRO IDENTIFIKOVÁNÍ POTENCIÁLU POSÍLENÍ PROFESIONALIZACE

V této kapitole představím fenomény sociální práce s pachateli ve VTOS. Přesněji řečeno sekundární (výzkumníkovy) interpretace fenoménů, které se vyjevily u více respondentů a představovaly tak sdílenou zkušenost. Fenomémem je míněna tematická oblast obsahující různé interpretace a významy. Představeny budou ze třech perspektiv: (1) Interpretace sociálních pracovníků o sobě samých v roli sociálního pracovníka, (2) perspektiva vycházející z interpretací o pachateli a (3) interpretace a relevance představeny sociálními pracovníky samy o sobě. Reflexe těchto interpretací a diskuse ve vztahu k profesionalizaci budou následovat až v pozdější kapitole.

Jak sociální pracovníci interpretují sami sebe při své sociální práci s pachateli ve výkonu trestu

Způsob, jakým pojmají sociální pracovníci pachatele, je ovlivněn pojmáním své vlastní pozice, role, profese. Nejde přitom pouze o pojmání jich samotných, ale také jejich organizace, instituce, což znamená také prostřednictvím jejich současných (kolegů a nadřízených). Je to pochopitelné obzvláště ve vztahu k tomu, že význam sociální práce, který mnozí pracovníci uváděli, spočívá v tom, že je to „práce“. Těto „práci“ rozumím jako způsobu obživy, práci, za kterou jsou pracovníci placeni.

Pracovníci při rozhovoru mluvili ve vztahu k sobě jako subjektu pojetí nejčastěji ve formě *interpretací o činnostech*, které realizují. Silným fenoménem (to znamená často se vyskytujícím) je *různorodost a rozmanitost práce*, a to obzvláště sociálních pracovníků ve vězení. Má to podle jejich slov své klady i zápory. Pracovníci často interpretovali tuto různorodost jako zdroj zajímavosti a vyslovovali uspokojení z práce, která je díky tomuto charakteru baví. I pracovníci, kteří byli v praxi sociálního pracovníka ve vězení dlouho, i několik desítek let, díky tomu považovali tuto práci za zajímavou a pro ně stále atraktivní. Na druhou stranu práce sociálního pracovníka ve VTOS přináší riziko určité bezbřehosti, neohraničitelnosti, která může být vnějšími subjekty (nadřízení, kolegové jiných profesí) nepochopena, a slovy některých sociálních pracovníků „je zneužívána“. Kolegové pak předávají sociálnímu pracovníkovi všechnu možnou práci, která nespadá do kompetence jejich vlastní role, a to bez ohledu na cíl práce sociálního pracovníka. Tato jakási rozmanitost a bezbřehost práce sociálního pracovníka pak také přispívá k nízké prestiži pracovníků a nejasnému chápání role sociálního pracovníka jinými profesemi a společností celkově. Tato situace však není specifikem sociální práce s pachateli, ale je problémem sociální práce jako takové, tak jak to popisuje Musil (2013). V důsledku uvedeného může hrozit riziko, že se pracovníci mohou stát jakýmsi „služebníky“. Očekává se pak od nich, že pouze plní zadání jak ze strany pachatelů, tak i kolegů a vedení bez výraznější vlastní odborné intervence, která by umožňovala skutečně naplňovat cíle

sociální práce. Sociální pracovníci, kteří přijmou takové pojetí své role, pak automaticky aplikují *pojetí pachatele jako uživatele jakési informační a asistenční služby*.

Některé pracovnice pracující ve VTOS hovořily o aktivitách „Každý vede aktivitu, která...“. Konkrétně v praxi jde o kroužky nabízené v rámci programu zacházení, které povinně musí vést v rámci své role sociálního pracovníka. Interpretace těchto aktivit byla různá. Jedna interpretace přikládala aktivitě význam, který nemá nic společného se sociální prací. Naopak jiné interpretace představovaly význam těchto aktivit v souladu s odborností pracovníka. Dle mého porozumění zde mohou být tři vysvětlení. První je postavené na tom, že v každé věznici může určovat typ této aktivity někdo jiný. Někde to může být nadřízený, jinde sám sociální pracovník. Situace v každé organizaci může být tedy jiná. Druhým vysvětlením je loajálnost pracovníků, kdy interpretace těch, kteří představovali aktivity jako odborné, dle jejich vyjádření odpovídaly očekávání jejich nadřízených. U jiné pracovnice, která je jako odborné nevnímala, autentičnost výpovědi mohla převážit před loajálností vůči organizaci. Schopnost reflektovat tyto procesy by tak měla být dovednostní výbavou sociálních pracovníků získanou v rámci vzdělávání. Poslední možné vysvětlení vidím ve vnitřnění interpretací o odbornosti ze strany nadřízených. Sociální pracovnice tedy mohla interpretovat aktivitu určitého typu (např. vaření) jako odbornou činnost spadající do kompetencí sociálního pracovníka. Způsob uchopení takové činnosti pracovníkem tak může být otázkou sebepojetí role sociálního pracovníka a případně jeho schopností využít takový prostor způsobem relevantním jeho roli.

Silnými významy, které pracovníci využívali pro interpretaci své práce, je „*pomoc*“ a „*potřeba*“. Mluví o nich jak v rámci rozhovoru, tak i v závěrečných volných interpretacích. Z interpretací však není často jasné, co tato pomoc a potřeba přesně znamenají. Komu se tím pomáhá? Či jsou to potřeby? Kdo definuje tyto potřeby? V situaci sociálního pracovníka, který často stojí na hranici mezi potřebami společnosti a jedince, které na sebe naráží (respektive mohou být odlišné), není jasné, co přesně tato pomoc a potřeby znamenají. A otázkou je, zda pracovníci sami to vědí. S ohledem na jejich výpovědi se zdá, že tato odpověď je individuální. Zároveň se také jeví, že sociální pracovníci mohou neadekvátně přisuzovat tyto potřeby a pomoc pachatelům. Představují tak jakési pojetí pomoci pachatelům podle sebe, případně podle své organizace. Otázkou zůstává, zda jsou identifikovány opravdu potřeby pachatelů. Mluvíme tady o představě sociálních pracovníků o tom, jak pachatelům pomáhají, avšak pramen této představy vychází ze společenských potřeb. To může znamenat například, že pracovník „pomáhá“ pachateli s vyřízením občanského průkazu, ale přitom potřeba, aby občané měli občanské průkazy, je potřebou společnosti. V jiných případech (interpretacích) se ukazuje, že pracovníci reflektují i potřeby samotných pachatelů. A to v případě, že reflektují jejich psychický stav a dávají stranou činnosti očekávané společností ve prospěch například pozornosti a času, který je aktuální potřebou konkrétního pachatele. Takové situace však nenacházíme u jiných subjektů (jiných pachatelů, nadřízených, kolegů). Na základě této zkušenosti můžeme rozlišit pojetí pachatele jako toho, kdo přichází se „*zakázkou*“, nebo toho, kdo je objektem zakázky společnosti. Z některých interpretací vyplývá, že za legitimní požadavky pachatelů jsou považovány jen ty, které jsou očekávány podle potřeb společnosti.

Dalším zajímavým fenoménem, který můžeme sledovat v interpretacích vztahujících se k činnosti pracovníků, je odlišnost práce sociálních pracovníků ve věznici a těch pracujících v neziskové organizaci. Pracovníci ve věznici používají často pojmy jako „*zajištění*“, „*vypravit do života*“, „*resocializace*“, „*výchova*“, „*pomáhat*“, „*ulevit*“, jedná se o pojmy vyjadřující spíše činnosti založené na aktivitě pracovníka. Pracovnice z neziskových organizací používaly slovesa jako „*dát představu*“, „*umět mu najít*“, „*pomoc*“, „*změna*“ „*zkompetentování*“... Ve svých interpretacích vyjadřují často více představu o cíli, kterého u klienta chtějí dosáhnout. Jejich teoretická, koncepční výbava pro práci s pachateli se zdá být také mnohem bohatší. O své práci mluví často v celistvých konceptech. Tyto koncepty obsahují často jasný cíl, cestu k tomu cíli a nástroje, které zde mohou použít, případně i bariéry a osobní limity, se kterými se setkávají. U sociálních pracovníků ve vězení spíše můžeme sledovat dílčí strategie a interpretace činností bez toho, že by je nějak více dávali do souvislostí

navzájem. Prvek, který také pracovníce z neziskových organizací v přímé práci s klientem zmiňují, je vědomí vlastní osoby jako nástroje své činnosti, o kterou je třeba se také starat. Jeví se, že pracovníci ve věznicích tento prvek spojený s určitou psychohygienou nereflktují. Řešení, které pak volí, když jim dochází kapacity, je rozlišný. Pracovníce z neziskových organizací snižují počet klientů, aby udržely kvalitu poskytované služby, naopak některé pracovníce v rámci zvládnutí kvantitativy pachatelů snižují kvalitu. Takto interpretují na základě výroku pracovníce, která uvádí: „*Už se s ním nemazlím, jak je jich moc, tak to nejde.*“ Domnívám se, že je to spojeno v případě pracovníce z neziskových organizací s jejich psychoterapeutickým vzděláním. Prvky optiky psychoterapie můžeme sledovat v jejich interpretacích na víceru míst. Zároveň však také může být tato tendence spojena s požadavky společnosti a organizace kladenými na pracovníky. Může to být také z toho důvodu, že počet pachatelů, kterým pracovníci mají být k dispozici se svou službou, je odlišný a pracovníci mají různou moc ho ovlivnit.

Poslední fenomén, který považují za významný v interpretacích subjektu pojetí pachatele, je téma bezmoci ve vztahu ke změně systému. Toto téma také poukazuje na pojetí pachatele, neboť vypovídá o nemožnostech pracovníka něco pro pachatele udělat, pokud to organizace, instituce neočekává. Dle mého názoru je to dáno charakterem věznice jako totální instituce (Goffman, 1991). Tento prvek tak má význam nejen ve vztahu k prestiži sociální práce jako profese, ale také k samotným kompetencím pracovníků, které mají jako nástroje své činnosti. Můžeme však sledovat, že se jedná o bezmoc vyjadřovanou jen některými pracovníky ve vězení. Opačný fenomén – moci ve vztahu k systému, představuje pracovníce neziskové organizace, která mluví o „boji na úřadech“, kde učí klienty, jak prosazovat svá práva. A přesto, že úřednice prohlásí, že například klientka nárok nemá, tak pracovníce disponuje nástroji, jak takovou situaci změnit a klientovi jeho nárok pomoci prosadit. Pozice této pracovníce a jakási profesní svoboda ve srovnání s pracovníci ve vězeňské službě je očividně jiná.

Typifikace pojetí pachatele podle osobnosti pracovníka

„Typifikaci“ v tomto případě rozumím tvorbu obecných principů. Vytváříme tak základní rysy poznávání, které umožňují vzájemné porozumění a jsou odrazovým můstkem pro primární interpretaci. „*Poznávání světa (...) je typizovaným poznáváním typických procesů a struktur. Vědění o světě (...) je typizovaným věděním o typických procesech a strukturách. Je to poznání „čehosi a kohosi“, nikoliv poznávání konkrétních lidí, je to vědění „o čemsi a o komsi“, nikoliv o konkrétních lidech. V procesu poznávání (...) nejsou mými protějšky konkrétní jedinci, nýbrž typy*“ (Schütz, in Hubík, 1999:118). Na základě poslechu a zpracování všech rozhovorů vstaly určité typy sociálních pracovníků, jakožto ideálních typů. Následující řádky představují rysy, které tyto typy definují. Není cílem této typifikace nějak generalizovat nebo nálepkovat sociální pracovníky. Domnívám se ale, že nám tyto typy mohou pomoci zachytit prvky biografické situace pracovníků, které mohou poskytovat potenciál pro posílení profesionalizace sociální práce. Je také potřeba si uvědomit, že se jedná o typifikaci vztahující se pouze k tomuto výzkumu. Klíčovými rysy, podle kterých byla typologie vytvořena, jsou relevance, které pracovníci v rozhovoru zdůrazňují – často o nich mluví a kladou na ně důraz.

- a) Pracovník bez zájmu – Na mysli tu mám zájem o účast na výzkumu i o pachatele. Do této kategorie mohli spadat někteří sociální pracovníci, kteří se výzkumu neúčastnili z důvodu jejich nezájmu. Považuji za důležité je zde obsáhnout, neboť jejich pojetí pachatele je také jedno z řady. S těmito pracovníky jsem mluvila jen velmi okrajově, ale většinou jsem o nich dostala informace zprostředkovaně – od kolegů. Jedna pracovníce o nich mluvila i v rámci své zkušenosti a popsala jejich pojetí tak, že „nejeví zájem o práci“, „chodí málo mezi odsouzené“, jejich práce se zaměřuje převážně na administrativu a na nejnutnější. Tato pracovníce (konkrétní identifikace není z anonymních důvodů upřesněna) také vysvětluje, jak pozná, že pracuje sociální pracovník s odsouzenými: „*To, že sociální pracovník pracuje s pachateli, se pozná tak, že zná jejich druhý život*“, „*že má indicie z toho, jak dělají, co mezi nimi funguje*“ (...) „*že to nemá jen načtený nebo získané ze stroje... že se mezi nimi pohybuje*“ (X).

- b) Pracovník neznámý – Do tohoto typu zařazují pracovníky a jejich interpretace, kteří se výzkumu neúčastnili, avšak jejich důvod není znám a nepatří do první skupiny. Důvodem, proč nereagovali na žádost o rozhovor, může být technické selhání komunikace či jiné důvody. Považují za důležité je uvést v této typologii, protože mají upozorňovat čtenáře na potřebu otevřeného vnímání.
- c) Pracovník filantrop – neboli také „rozený sociální pracovník s vězni“. Jedná se o pracovníky, kteří mají vzdělání v sociální práci. Už jejich volba studovat tento obor v sobě nesla touhu po práci s lidmi. Někteří z nich uvádí, že přemýšleli o tom pracovat s touto cílovou skupinou nebo po tom toužili. Práce s lidmi je baví a projevují značný zájem o druhé. Tito pracovníci vyjadřovali vstřícnost a otevřenost již při rozhovoru vůči výzkumníkovi. Rádi komunikují a být v kontaktu s lidmi je pro ně něco naprosto přirozeného. Osobně se do své práce angažují, jsou empatičtí a zaměřeni na druhé lidi. Často mluví o „pomoci“ a práce s lidmi je baví a naplňuje. Díky tomu také tito lidé často zůstávají u této práce mnoho let, a to i přesto, že vyjadřují nespokojenost s mnoha jinými pracovními podmínkami. Po svých zkušenostech už se také nebojí být více kritičtí k instituci, kde pracují, a zpochybňovat některá její pravidla. Tito sociální pracovníci se často rádi vzdělávají a prohlubují své znalosti a dovednosti v sociální práci. Díky tomu také jejich působení a interpretace obsahují mnoho shod s odbornou veřejností. Určitou podskupinou tohoto typu je sociální pracovník-terapeut, který ještě charakter své práce prohlubuje o sebezkušenost. Řízeně používá sám sebe jako nejčastější nástroj práce s odsouzenými.
- d) Pracovník začátečník – Klíčovou relevancí pro tento typ sociálního pracovníka a jeho interpretace je loajalita vůči organizaci, jasné sledování a dodržování potřebných norem a pravidel. Jedná se často o pracovníky, kteří jsou na pozici sociálního pracovníka pouze pár let a stále potřebují sledovat své hranice, aby jak často říkají, „nebyl problém“. Mají respekt k pravidlům a nerozporují je. Tito pracovníci často zdůvodňují své strategie jednání tím, „aby nebyly problémy“. O problematice závislosti profese na organizační struktuře v této souvislosti mluví také Matoušek, Navrátil a Matulayová (2019).
- e) Sociální pracovník jako náhodná možnost – jedná se o pracovníky, kteří nemají vzdělání sociálního pracovníka a na tuto pozici se dostali tak nějak, že jim byla nabídnuta. Často díky tomu, že dělali již ve věznici na nějaké jiné pozici. Tito pracovníci vždy mluvili o jakémsi srovnávání s jinou pozicí a případně s problémy, které jim činila změna této pozice na pozici sociálního pracovníka. Obzvláště když se jednalo dříve o pozici dozorce nebo kriminalisty, jejichž zaměření je z charakteru pozice dost odlišné. Tito pracovníci v některých tématech projevují empatii a vcítění, v některých situacích jim však chybí strategie jednání a cíle definované sociální prací. Spíše v těchto momentech mají tendenci jednat intuitivně lidsky.
- f) Sociální pracovník – loajální zaměstnanec – minimálně mluví o pachatelích a jejich charakteristikách, popisuje hlavně obecné principy práce s vězni a jak to s nimi chodí. Vyjadřuje se velmi konstruktivně a obecně, při otázce na zkušenost s pachateli neví, co se od něho očekává, a spíše vyčkává a promýšlí svou odpovědnost. Jeho vystupování působí omděně.

Konkrétní intervence jednotlivých pracovníků se zdají být rozličné. Pracovníci různě interpretují požadavky odsouzených a vnímají i různý rozsah možnosti reakce na ně. Z hlediska teorie sociální práce bychom tu mohli mluvit o dvou konceptech, a to o *strategii zmocnění*, kdy se sociální pracovník snaží nedělat věci za odsouzeného, ale vést ho k tomu, aby se to sám naučil a aby odsouzený v rámci svých kompetencí sám, alespoň částečně, řešil své problémy. Druhý koncept interpretuje *požadavky odsouzeného jako nárok*, který on jako sociální pracovník má naplnit.

Jak sociální pracovníci interpretují pachatele, se kterými pracují v rámci své sociální práce

Významy, které se bohatě objevovaly ve vyjádřeních sociálních pracovníků, poukazují na opravdu širokou škálu rysů, které sociální pracovníci u pachatelů identifikují. Dle jejich výroků kladou

v první řadě důraz na individualitu a jedinečnost každého člověka. Nejde však pouze o vnímání jedince z této cílové skupiny, ale také o širší horizontu jeho situace jako takové. Rysy pachatelů, na základě kterých následně sociální pracovníci mluvili o pachatelích v určitých typech, jsou, jak se zdá, založeny na prostředí a charakteru činnosti sociálních pracovníků. Sociální pracovníci věznic používají nejčastěji typifikace užívané a zažité v prostředí legislativy a vězeňství, tedy založené na *klasifikaci podle trestných činů a trestů*. To je projevem *sladění sociálního systému* v žité zkušenosti pracovníka. Pro sociální pracovníky z neziskových organizací se zdála být klíčová *motivace*, která s ohledem na jejich službu předurčuje samotnou spolupráci s pachateli.

Pachatelé jsou často popisováni na základě jejich chování, zároveň pracovníci sledují interpretace o tom, jak se jim s nimi pracuje. Spousta z nich má již zažité označení, které není jen otázkou jedince, ale je sdílené v rámci určitého kolektivu (např. věznic, sociálních pracovníků, vězeňského systému apod.). V některých případech pracovníci kladou důraz zase na okolnosti trestného činu nebo svůj vztah k pachatelům. Relevance, podle kterých tedy pracovníci pojmá pachatele, se liší a rozdělují je podle toho do různých typů. Pracovníci zmiňují tyto typy pachatelů: „nehodáři“, „protřelí podvodníci“, „fetáči“, „za výživné“, „násilný trestný čin“, „bezproblémoví lidé“, „exhibicionisté“, „zvrhlíci“, „inteligentní“, „mladí“, „prvotrestanci“, „recidivisté“, „ostraháři“, „dozor“, „pako“ a „opravdu nebezpečné osoby“.

Klíčový prvek ve vztahu k interpretacím pracovníků je jejich *dovednost empatie a pochopení*. Schopnost překonat své předsudky a stereotypy a otevřít se všem okolnostem a vlastnostem, které jsou s pachateli spojeny. Při pohledu na interpretace pracovníků můžeme sledovat, jak je široká škála významů, kterou zde využívají. Ani jeden z dotazovaných pracovníků nepředstavuje interpretace, které by obsahovaly jen jeden druh významů (pouze pozitivní nebo negativní interpretace o pachateli). Zdá se tedy, že jeden z nejsilnějších společných prvků pojetí pachatele dotazovaných pracovníků je schopnost *vnímat diverzitu pachatele a jeho situace*. Schopnost odložit své předsudky a poskytnout pachateli službu bez ohledu na jeho trestný čin je interpretována jako profesionalita spojená právě s rolí sociálního pracovníka (Hanzelová, 2020). Tuto dovednost považují za jednu z klíčových ve vztahu k profesi sociálního pracovníka.

I v interpretacích objektu pojetí můžeme sledovat, že sociální pracovníci neziskových organizací disponují interpretačními schémata ve formě konstruktů a teorií, kterými vysvětlují, jací pachatelé jsou a jak a proč jednají.

Jakých témat se dotýkají interpretace sociálních pracovníků při popisování své zkušenosti se sociální prací s pachateli a jak tato témata představují?

Třetí skupina fenoménů, o kterých mluvili pracovníci, se ukazuje jako nejrozsáhlejší. Ukazuje přitom na význam mnoha prvků, které hrají roli v pojetí pachatele sociálních pracovníků.

Pracovníci mluvili při svých pojetích na mnoha místech o tématech vztahujících se k vztahu – intersubjektivitě, kterou s pachateli zakouší. *Vztah* je tedy něco, co hraje významnou roli v pojetích objektu sociální práce. V rámci těchto vztahů pracovníci zpracovávají mnoho témat.

Fenomén, který považují za velmi specifický ve vztahu k této cílové skupině, je *zážitek neúspěchu*, který s ohledem na vysokou recidivu pachatelů musí nějakým způsobem zpracovat i sociální pracovníci. Obzvláště relevantní se toto zpracování ukazuje pro pracovníky, kteří pracují na pozici sociálního pracovníka již dlouho a potkávají se opakovaně se stejnými klienty. Stejně tak se ukazuje toto téma jako významné pro všechny dotazované pracovníky z neziskových organizací, neboť na základě neúspěchů klientů je často posuzována jejich služba. Neúspěch ovlivňuje také přísun financí, které jsou pro poskytování služby existenční. Dle mého názoru se jedná o jeden z největších nároků na sociálního pracovníka. Neboť je velmi náročné vykonávat s osobním nasazením činnost, u které člověk nevidí jasné pozitivní výsledky. Interpretace a interpretační schémata ukázaly, že způsob, jakým pracovníci zpracovávají tento neúspěch klientů, je založen na nízkých očekáváních a velké hodnotě malých úspěchů. Případně můžeme mluvit o přerámování toho, co je to úspěch. Pracovníci tak připravují sami sebe na skutečnost, že kapacity pachatele

„jsou omezené ve vztahu k očekáváním společnosti“. Druhým způsobem interpretace je posouzení těchto situací přes hodnoty. Konkrétně přes hodnotu svobodné volby, kdy každý člověk se může svobodně rozhodnout, jakou cestou v životě chce jít. Připuštění možnosti volby nejít v konvencích společnosti je způsob, jakým pracovníci mohou interpretovat neúspěch klienta. Tento neúspěch pak není přikládán jim.

Význam komunikace se ukazuje pro sociální pracovníky také jako velmi relevantní téma. Tento fenomén je velmi dvojsečný. Na jednu stranu může být komunikace interpretována jako běžná lidská dovednost, kterou zvládá téměř každý člověk, a tudíž se nejedná o specifickou kompetenci. Na druhou stranu může být komunikace mocným nástrojem sociálních pracovníků. Jak již bylo řečeno, sociální pracovníci ve vězení vypovídali o zkušenosti, kdy pracovníci jiné profese ve vězeňství snižovali význam jejich práce na základě interpretace, „že si s odsouzenými jen povídají“. Sociální pracovníci však tomuto povídání přikládají jiný význam. Vysvětlují, že díky tomu mohou snížit napětí u jedinců a tím předcházet konfliktům ve vězení, mohou díky tomu získávat také významné informace potřebné pro kvalitní posouzení situace jednotlivých pachatelů a posouzení celkové situace ve vězení (šikana, kupčení...).

Problematika nepochopení činnosti sociální práce se line v průběhu rozhovorů u několika pracovníků. Někteří z nich *mluví o nízké prestiži a statusu*, jiní *o neporozumění obsahu role ze strany nadřízených a kolegů jiných profesí*. O této problematice mluví i odborná literatura. Witkin a Iversen (2008, in Musil, 2013) hovoří o zkušenosti sociálních pracovníků s nedostatkem autority a s následujícím nedostatkem respektu pro obor sociální práce jako takový. Tato zkušenost je posílena ještě tím, že cíle sociálních pracovníků jako profese jsou filantropicky zaměřeny, kdežto Vězeňská služba ČR sleduje primárně jiné (např. represivní) cíle. To je také důvod, proč u sociálních pracovníků z neziskových organizací se s takovými interpretacemi nesetkáváme. Problém i jeho řešení vidím ve vzdělání a ve schopnosti pracovníků pracovat s teoriemi a vědomostmi. Jak píše Turner, in Erath (2008), o angloamerickém chápání teorie: Teorie nám mají poskytnout modely reality a pomoci porozumět, co je možné a jak toho můžeme docílit. Také Payne (2006) věří, že specifická identita a specifické vědomosti sociální práce jsou zdrojem specifického přínosu pro akci v multidisciplinární síti. Prvním krokem k posílení prestiže profese sociálních pracovníků je tedy sebepojetí a sebevědomí sociálních pracovníků jako takových. Ti pak by měli být schopni přesvědčit společnost o svých specifických dovednostech, které pro společnost mohou být přínosné. Dalším specifickým fenoménem pro sociální práci s pachateli je *manipulace a účelové jednání pachatelů*. Někteří pracovníci interpretují toto jednání jako logické a chápou i jeho využívání ze strany odsouzených. Nejedná se však o jednoduchý fenomén. Základem reakce na tento fenomén je *nedůvěra*, která je ve vězení nastavena systémově a nedotýká se jen pachatelů, ale i samotných pracovníků, kteří ji zakouší. Tato nedůvěra není dána pouze bezpečnostními podmínkami věznice jako takovými, ale i pojetím sociálního pracovníka jako zaměstnance Vězeňské služby ČR. Pro pracovníka jako pomocníka, v roli poradce a průvodce, sama *manipulace* pachatele se nezdá být zas tak riziková. Domnívám se, že to je ten důvod, proč sociální pracovníci z neziskových organizací toto téma tak neřeší. V okamžiku, kdy je však sociální pracovník součástí systému věznice a má nějakou pravomoc, která právě manipulací může být zneužita, tak se pro něj tato situace stává rizikovou. Obzvláště se to projevuje *ve vztahu k informacím (jejich sdílení)*, a to ať už v rámci věznice, tak i mimo. Zároveň tato informační opatrnost je nutná nejen ve vztahu k pachatelům, ale i směrem od nich. Sociální pracovníci se tak dostávají do tíživé situace, kdy balancují mezi několika strategiemi jednání. Na jednu stranu se snaží pachatelé porozumět a pomoci mu v jeho situaci, na druhou stranu mu nesmí plně důvěřovat a poskytovat všechny informace. Snaží se tedy pomáhat s problematickými interakcemi, ale zároveň jsou v nebezpečí, že by mohli nechtěně podporovat interakce pro společnost nežádoucí. Nejčastěji to pracovníci interpretovali jako potřebu *být ve střehu a být obezřetný*. Zároveň neustále musí mít na zřeteli veškerá bezpečnostní opatření a pravidla. Přes náročnost této situace se podle výroků některých pracovníků ukazuje, že toto vnitřní nastavení je možné se naučit a zautomatizovat takovým způsobem, že to pracovníkům již nepříjde nikterak těžké.

To nás vede k dalšímu fenoménu, se kterým se v sociální práci s pachateli setkáváme a který bychom mohli podle odborné literatury (Musil, 2004; Janebová, 2017) interpretovat jako *dilemata*. Jedna z pracovníků hovoří o „*balancování*“. Zajímavé je, že ačkoliv je můžeme implicitně, jak bylo ukázáno v předešlém odstavci, identifikovat u více pracovníků, tak vědomě a explicitně o nich mluví jen tři pracovníci. Naskytuje se tak otázka, nakolik pracovníci ve své praxi využívají reflexi pro identifikování a pojmenování těchto situací.

Určitým dalším rysem pojetí pachatele sociálních pracovníků, který můžeme sledovat snad u všech, je *práce s motivovanými pachateli*. Sociální pracovník ve vězení, stejně jako v neziskových organizacích, poskytuje své služby většinou těm, kteří se o ně přihlásí. Pracují tedy s motivovanými a aktivními pachateli. Vystává tady otázka, zda – na základě potřeb a požadavků společnosti – by neměla určitá iniciativa kontaktu s pachatelem být vytvářena ze strany samotného sociálního pracovníka. Práce s motivací pachatelů považují za jednu s klíčových pro řešení problematiky práce s pachateli a domnívám se, že v tomto směru jsou velké rezervy. Zdá se tedy, že platí, jak píše Musil (2013), že manažeři a sociální pracovníci z některých organizací často neočekávají, že pomoc s problémy s interakcí by měla být nabídnuta sama o sobě, a ani příjemci pomoci to vlastně neočekávají (Musil, 2013:10). Druhá otázka je, kdo by tuto potřebu měl reflektovat a vyslovit? Má to být sociální pracovník v rámci svých kompetencí a odborné reflexe, nebo sama instituce, jejíž organizační cíle se pracovník snaží naplňovat? Je zároveň důležité si uvědomit, že práce s motivací je velmi náročná, ať už časově, nebo na kompetence pracovníka, což by v případě jejího rozvoje vyžadovalo navýšení kapacit sociálních pracovníků obzvláště v případě vězení a také osvojení si takových dovedností.

V neposlední řadě významným fenoménem je *prostředí věznic*. Jedná se o natolik specifické prostředí, že s sebou přináší mnoho relevantních okolností majících značný význam jak pro pojetí pachatele z hlediska sociální práce, tak pro pozici sociálního pracovníka jako takovou. Samotné prostředí totiž svými opatřeními a podmínkami vytváří určitou představu o pachatelích a také o sociálních pracovnících. Zrcadlí tak prestiž i (bez)moc sociální práce.

Poslední z uvedených fenoménů, který můžeme sledovat u dotazovaných sociálních pracovníků, je *pozitivní hodnocení zkušenosti se sociální prací s pachateli i prožitku z ní*. Všichni pracovníci se v určité části rozhovoru vyjádřili, že je to baví a naplňuje. Někteří představovali pozitivní interpretace ve vztahu k pachatelům jako takovým a jejich vzájemnému vztahu. V tento moment je však třeba si uvědomit, že tito pracovníci, kteří sami souhlasili s rozhovorem a vyjadřovali dle mé zkušenosti jakousi přirozenou vřelost a snahu po příjemné komunikaci ze své vlastní podstaty, jsou jen jednou skupinou sociálních pracovníků. Po dobu rozhovorů i domluvy byli všichni velmi příjemní, pozorní ve vztahu k mé osobě, empatičtí a prokazovali vlastnosti filantropické osobnosti. Zároveň je třeba si uvědomit, že značná část pracovníků odmítla rozhovor nebo nebylo možné s nimi rozhovor vést z důvodu nepovolení ze strany věznic. Z výpovědí některých pracovníků vyplývá, že mají zkušenost s kolegy, kteří mají jiné pojetí pachatele z hlediska sociální práce než oni sami.

ZJIŠTĚNÍ A IDENTIFIKOVANÝ POTENCIÁL PROFESIONALIZACE

V této kapitole budu vybraná zjištění z předešlé kapitoly využívat k identifikaci oblastí potenciálu posílení profesionalizace v sociální práci.

Z výzkumu vyplynulo několik významných sdílených fenoménů sociální práce s pachateli. V těchto fenoménech zakotvených v horizontu sociální práce a v systému sociálního sladění nyní budu identifikovat potenciál jako možnosti, které můžeme využít pro posílení profesionalizace. Než představím oblasti, které na základě výzkumného zjištění vnímám jako oblasti obsahující možnosti pro posílení profesionalizace, ráda bych se ještě více zamyslela nad pojmem profesionalizace ve vztahu k sociální práci. Docházím k závěru, že sociální práce ze své současné podstaty nemůže plně naplnit pojetí profesionalizace definované jinými obory. A to ve třech oblastech uváděných v definicích profesionalizace: (1) požadavek neosobního přístupu (viz Baláz, 2017), který je

v rozporu např. s novým principem Elberfeldského systému sociální práce založeným na osobním vztahu. (2) Způsob, jakým sociální práce pracuje s informacemi, není v souladu s požadavkem vymezení hranice specifických profesních znalostí nebo souboru systematicky propojených znalostí (Greenwood, 1957). Tento fenomén považují za specifický pro sociální práci a je možné mu dát i pozitivní relevanci. Nezaměnitelnost v sociální práci je ve schopnosti pracovat s různými informacemi spíše než ve využívání konkrétní propojené znalostní databáze (typicky právníká nebo lékařská profese). Takové chápání profesionality se spíše přibližuje k pojetí profesionality popsané Noordegraafem (2007), ve které jde o „reflexivní hledání“. V náročné životní situaci tak sociální pracovník je ten, kdo vede řešení problémů (Matoušek, Navrátil, Matulayová, 2019). (3) Požadavek schválení činností sociální práce ze strany společnosti a prestiž jako prvek profesionalizace (viz Greenwood, 1957; Baláz, 2017) mohou být v rozporu s hodnotovým rámcem sociální práce. Například sociální práce nemůže zřejmě očekávat uznání a prestiž od společnosti, pro niž hlavními (a často jedinými uznanými) hodnotami jsou ekonomický zisk a moc, která k němu vede. Absolutní důraz na instrumentální hodnotu peněz totiž může být v zásadním rozporu s jinými hodnotami uplatňovanými v sociální práci. A ani by z podstaty svých hodnot sociální práce neměla tento diskurz přebírat.

K popisu oblastí potenciálního posílení profesionalizace sociální práce využiji pojmosloví Schützovy fenomenologie. V rámci *biografické situace* každého sociálního pracovníka, jeho postavení tady a teď, jsem nenahlížela na okolnosti jeho pozice (např. rodinná situace, zdravotní stav). Ani to nebylo tolik relevantní z hlediska výpovědí respondentů k tématu sociální práci s pachatelem. Jakýsi náhled do této oblasti nám poskytla typifikace sociálních pracovníků, kde můžeme vyvodit následující témata k zamyšlení a diskusi. Můžeme se ptát, jaký typ (případně typy) sociálního pracovníka nacházíme a jak se (ne)podobá naší ideální představě profesionálního sociálního pracovníka. Domnívám se, že velmi vzdálen takovému ideálu je sociální pracovník ve vězení bez zájmu. Například Lishman (1998) představuje mezi normativními požadavky na profesionálního sociálního pracovníka právě zájem o jednotlivé lidi, o zlepšení jejich života a vztahů. Baláz a Musil (2016:54) definují zájem na úrovni jedince jako „motivaci k výkonu nějaké činnosti“. Tento zájem můžeme tedy považovat za důležitý pro sociálního pracovníka. Následuje otázka: *Proč jsou někteří sociální pracovníci ve vězení bez zájmu o pachatele-klienta?* Jednou z možných odpovědí, kterou může nabídnout odborná literatura, je *syndrom vyhoření* (např. Kebza, Šolcová, 2003). Téma, které je pro sociální práci velmi aktuální, a zároveň se domnívám, že stále dost opomíjené. V každém případě poskytuje potenciál pro změnu, a to hlavně u sociálních pracovníků ve vězení. Druhou možností je, že se na pozici sociálního pracovníka dostal člověk, který se vědomě či nevědomě neidentifikuje s hodnotami sociální práce a jejími cíli. V rámci rozhovorů jsem se setkala hned se dvěma případy sociálních pracovníků, kteří se na tuto pozici dostali z docela odlišné, co se týče přístupu až opačně směřované profese. Jeden z těchto respondentů byl původně kriminalista a druhý dozorce, následně právník, a když měl jít do důchodu, tak mu z vedení věznice byla nabídnuta pozice sociálního pracovníka. V žádném případě nechci tímto konstatováním zpochybňovat kvalitu práce těchto sociálních pracovníků, avšak taková zkušenost představuje možné negativní dopady na vnímání sociální práce jako svébytné profese hned z několika důvodů. (1) Posiluje tvrzení, že sociální práci může vykonávat kdokoli. (2) Sociální pracovníci, kteří nemají adekvátní vzdělání a neidentifikují se s filosofií sociální práce jako oboru, nemohou prezentovat adekvátní zkušenost a obraz sociální práce. To také nese otázku společenskou – jak může sociální práce jako obor nést odpovědnost za výkon profese, když na pozice sociálních pracovníků (nazvaných formálně sociální pracovník) jsou manažery (v tomto případě vězeňské služby) umísťováni jinak kvalifikovaní či případně *nekvalifikovaní lidé*? Zajímavou výzkumnou výzvou je pak otázka, která se propojuje s fenoménem prezentovaným v odstavci výše, a to: Jakou roli hraje kvalifikace sociálních pracovníků u typu sociálního pracovníka bez zájmu? To však s sebou již a priori přináší výzkumnické nesnáze. Neboť lze předpokládat, že ředitel věznice, který takovým způsobem vybírá pracovníky na pozici sociálního pracovníka, je někdo, kdo nemá zájem se takových výzkumů účastnit, stejně tak nedává povolení

svým zaměstnancům se takových výzkumů účastnit. V současné situaci sladění sociálního systému předepisuje alespoň minimální potřebu vzdělání zákon 108/2006 Sb., o sociálních službách.

V rámci biografické situace sociálního pracovníka a sladění sociálního systému bych se nyní ráda zamyslela nad fenoménem schopnosti vytvoření *osobního vztahu s pachatelem*. Jedná se o sociální dovednost empatie a pochopení pachatele. I sociální pracovnice Hanzelová na konferenci o sociální práci ve vězení mluví o empatii jako o základním požadavku pro výkon funkce sociálního pracovníka (Hanzelová, 2020). Tato dovednost je v rozporu s definicí profesionalizace, jak ji zmiňuje Baláz (2017). Empatie je také dovednost, která se často podle slov respondentů jeví jako pochybná kolegům z jiných profesí (např. dozorcům). Tato dovednost však je charakteristická pro sociální práci již od jejího počátku (např. Elberfeldský systém uplatňoval jako jeden z nových principů osobní vztah mezi pomáhajícím a příjemcem pomoci (Münchheimer, in Matoušek, Navrátil, Matulayová, 2019)). Zároveň sami sociální pracovníci představovali přínosy takového přístupu. Zmiňovali například psychologický efekt, kdy poskytnutí prostoru pro ventilaci emočního tlaku u pachatele ve vězení preventivně předchází konfliktům a negativnímu klimatu ve vězení. Také díky těmto vztahům a důvěře má sociální pracovník přehled o situaci na oddílech a může tak předcházet negativním jevům (šikana, zneužívání, pašování atd.), případně adekvátně intervenovat. Považuji tedy tuto dovednost za významnou a svým způsobem specifickou pro profesi sociálního pracovníka. Zároveň je potřeba jedním dechem dodat, že tato dovednost nesmí být uplatněna bez *kvalitní reflexe a schopnosti odhalovat manipulaci a účelové jednání*. Téma manipulace je velmi důležité právě pro pozici sociálního pracovníka pracujícího ve vězení. Bez této dovednosti předešlá dovednost empatie a pochopení se může stát nebezpečnou, jak pro pracovníka, tak vězňici. Tyto neodlučitelné kompetence (empatie a reflexe – se schopností odhalovat manipulace a čelit jim) by tak neměly chybět při přípravě studentů na profesi sociálního pracovníka. Kombinaci těchto dvou dovedností považuji za klíčovou ve vztahu k profesionalizaci sociální práce. Schopnost pochopení a empatie vůči různým aktérům situace a schopnost nadhledu nad celým systémem (tedy jak situace klienta, tak státního systému – systému vězňice a její role ve společnosti), považuji právě za tu kompetenci, která je jedinečnou pro sociální práci a dělá z ní nezaměnitelnou a nenahraditelnou profesi ve společnosti.

Dalším fenoménem v sociální práci, a to jistě i v jiných oborech, je *rozmanitost* (též některými pracovníky interpretováno jako bezbřehost) *úkolů a práce* sociálního pracovníka (zmiňuje ji také Vojtíšek, 2017). V této oblasti vnímám značný potenciál pro sociální práci, a to z několika důvodů. (1) Věta „*končí mi na stole práce, o které se neví, kdo ji má dělat nebo ji nikdo neumí vyřešit*“ (podobnou také uvádí Vojtíšek, 2017) je často vyslovována s negativním významem, avšak dle mého názoru skýtá právě potenciál pro posílení profesionalizace, konkrétně její nenahraditelnosti a specifčnosti. A to z důvodu, že dělá ze sociálního pracovníka někoho, kdo je schopný nalézat řešení tam, kde jiné profese skončily nebo se nechtějí angažovat. Zároveň je ale důležité si uvědomit, že to předpokládá jakousi schopnost vzdát se předsudků a pejorativního hodnocení (vlastní) práce. Nejde o rozlišování práce na „lepší a horší“, ale o volení takových aktivit, které vedou k naplňování cílů sociální práce. Toto je také podle mě možný důvod, proč je pro sociální práci profesionalizace podle definice jiných oborů tak nedosažitelná. Je to další prvek, který je svou podstatou sociální práci (minimálně určitému proudu) cizí. Prestiž obsahuje relevanci o společensky definované úrovni určité práce. Určité práce jsou interpretovány jako „pod úroveň“ dané profese, avšak sociální práce a její hodnoty zaměřené na člověka, který není hodnocen jako někdo, kdo má větší či menší hodnotu na základě toho, zda dělá „podřadnou“, nebo odbornou práci, se s tímto pojetím nemusí identifikovat. Tak například „vaření“ jako aktivita vedené sociálním pracovníkem nemusí být přiřazován negativní význam. Pokud sociální pracovník vaření vnímá jako prostředek, jakým vzdělává a pomáhá odsouzeným získat kompetence, které jim pomohou zlepšit jeho životní situaci, tak může být interpretována jako velmi kvalifikovaná práce. Ta by však neměla být založená pouze na samotném osvojování kulinářského umění, ale také například na posilování spolupráce, komunikačních dovedností aj. Sociální pracovník se tím nestává kuchařem, stejně jako každý,

kdo občas v rámci své práce řídí, se nestává řidičem z povolání. Potenciál pro profesionalizaci sociálního pracovníka v této oblasti identifikuji ve schopnosti sociálních pracovníků bez předsudků a automatické akceptace společenských významů kreativně využívat různé činnosti pro naplňování zájmů a cílů sociální práce. Důležité pak je, aby toto sociální pracovníci reflektovali a sami byli sebevědomí ve významech své profese vlastní. Zároveň by takové aktivity měly být voleny samotným pracovníkem – ten by měl být schopný sám identifikovat, jaké volnočasové nebo vzdělávací aktivity mají potenciál odsouzeným posílit jejich schopnost reintegrace do společnosti. To všechno by mělo být součástí příručního vědění, jehož zásadní část by měli sociální pracovníci získat vzděláním.

Další oblastí, ve které můžeme identifikovat značný a klíčový potenciál pro profesionalizaci sociální práce, je *sladění sociální práce v rámci sociálního systému*. Jde o vytvoření postavení pozice sociálního pracovníka, která bude mít autonomii, respekt a prostor pro realizaci kvalitní sociální práce. Taková sociální práce pak může mít adekvátní efekt – napomoci člověku ve vězení navrátit se úspěšně do společnosti (srov. Leighing, 1978). Předpokladem vytvoření dobré pozice v systému předpokládá sebejisté postavení a jasné vědomí profesní identity u sociálního pracovníka. V další úrovni je pak potřeba vyjednat postavení sociální práce v systému. Aby to bylo možné, musí sami zástupci sociální práce být schopni představit sociální práci jako profesi, která má co nabídnout a svou výbavou přinese společnosti příslib řešení konkrétních problémů. V důsledku adekvátního sladění sociálního systému a příručního vědění by pak časem byly vyjasněny i fenomény bezmoci v systému a problematika neúspěchu, která je také důsledkem celkového nastavení spolupráce a rozsahu sociální sítě.

Hlavním úkolem sociální práce ve vztahu k vlastní profesionalizaci tak je komunikace v intersubjektivním světě o své pozici ve společnosti, a o své schopnosti a ochotě jednat ve prospěch klientů i společnosti, tak aby sociální práce jasně představovala své relevance a významy – ať už sebe sama jako profese, tak důsledků a efektů své činnosti. Už Munro (2004) psal o tom, že tlak na dokládání efektivity sílí. To ovšem neznamená přijetí instrumentalit a ekonomické efektivity jako jediného hlediska účinnosti intervence.

ZÁVĚR

Text má za cíl odpovědět na otázku: „*V jakých oblastech je možné identifikovat potenciál posílení profesionalizace sociální práce ve vězení na základě každodenní žité zkušenosti sociálních pracovníků?*“ Z kvalitativního fenomenologického výzkumu jsme identifikovali několik významných fenoménů, které se staly východiskem pro volbu oblastí, které mohou poskytovat potenciál (možnost změny k lepšímu) pro posílení profesionalizace. Pro interpretaci jsem využívala pojmosloví Alfreda Schütze. Text představuje také nový pohled na profesionalizaci. Ne profesionalizaci jako univerzální kategorii pro všechny profese, ale poukazuje na to, že je potřeba pro indikátory profesionality u profese sociálních pracovníků respektovat také specifika sociální práce jako takové. Svou identitu by si sociální práce měla zachovat ve vztahu k hodnotám, které sama vyznává (skrže shodu sociálních pracovníků), i když to vždy nevede k vysoké prestiži a uznání profese ve společnosti. V tomto pojetí je sociální práce založena více na způsobu práce se znalostmi více oborů (včetně specifických znalostí vlastních sociální práci) a s různými informacemi spíše než na systematicky ohraničené znalostní bázi pouze jednoho oboru. Důležitá přitom je reflexe osobnosti sociálního pracovníka jako klíčového nástroje. Sociální pracovníci by měli využívat osobní přístup ke klientům spíše než neosobní přístup založený na bezpodmínečném naplňování formalizovaných požadavků některých reprezentantů společnosti.

Potenciál v různých oblastech tak nyní v závěru představím jako doporučení v struktuře subjektů, které mají dle mého názoru prostor ho využít. Kdo a jak tedy může posílit profesionalizaci sociální práce jako autonomní a svébytné profese?

S pohledem na sociálního pracovníka jako jedince z praxe, který čte tento text, horuji pro možnost kvalitní reflexe své práce, hodnot, které v každodenní zkušenosti promítá pracovník do své práce, vzdělávání se, a to v oblastech seberozvoje, sebepečce a prevence syndromu vyhoření. Rozvoj

dovedností komunikace, různorodého nahlížení na stejné věci, reflexe různých zájmů a diskurzů jednotlivých aktérů považují také za velmi žádoucí. Mezi další žádoucí cíle v individuální rovině řadím práci na svých schopnostech s nadhledem, schopnost chápat situaci klientů ve společnosti, pojmenovávat je, pracovat s nimi a vykomunikovávat je s ostatními. Také bych ráda podpořila sociální pracovníky v dialogu, ve vzájemném i neformálním povídání si o svých pozicích a identitě sociálního pracovníka.

Pro vzdělavatele v sociální práci bych pro posílení profesionalizace ráda nabídla možnost více studenty vést k dovednosti reflexe situace i vlastních osobnostních charakteristik a dovedností. Možnost vybavit studenty dovednostmi a znalostmi prevence syndromu vyhoření, dobré komunikace, vyjednávání a práce s manipulací. Stejně tak považují za důležité vést budoucí sociální pracovníky ke spolupráci a zdravému profesnímu sebevědomí. Významnou oblast představuje způsob práce s informacemi. Jako klíčovou vnímám schopnost najít potřebné informace, adekvátně s nimi zacházet a kreativně přemýšlet při řešení. Zároveň je potřeba u toho zohledňovat nejen klienta, ale také společnost a danou komunitu, ve které klient žije.

Posledním subjektem, ke kterému je směřována má výzva, jsou profesní organizace i manažeři v sociální práci na významných pozicích, kteří mají možnost vyjednávat pozici sociální práce ve společnosti. Podporou profesionalizace sociální práce může být vyjednávání postavení sociální práce jako profese s významnou mírou autonomie a respektu ve vztahu k jiným oborům.

Posílení profesionalizace sociální práce je výzva pro všechny sociální pracovníky na různých úrovních a pozicích. Dobrá praxe, která může být východiskem pro vyjednávání silnější pozice sociálních pracovníků ve společnosti, se ale dá realizovat pouze s relevantními kompetencemi, prostorem a mocí uplatňovat dobrou praxi. K rozvoji sociální práce je třeba trpělivé a kvalitní práce, která 'spirálovým efektem' postupně bude zvyšovat úroveň profesionalizace i uznání ve společnosti. V neposlední řadě je tedy důležitá vzájemná a zodpovědná komunikace, tak jak o ní píše také Baláž a Musil (2016).

POUŽITÉ ZDROJE

- BAJCURA, L. a kol. 2020. *Sociální práce ve vězení*. Stráž pod Ralskem: Akademie Vězeňské služby České republiky.
- BALÁŽ, R. 2017. Profesionalita sociálních pracovníků: Známká kvality, nebo procedurální berlička? *Sociální práce / Sociální práce*, 17(6), 131–151.
- BALÁŽ, R., MUSIL, L. 2016. Faktory bránící dosahování oborových zájmů sociální práce. *Sociální práce / Sociální práce*, 16(5), 52–61.
- ERATH, P. 2008. Theory Building, Research and Knowledge Transfer in Social Work. In: ADAMS, A., ERATH, P., JOVELIN, E. (Eds.). *Social Work and Science – An Uneasy Relationship*. Eichstätt: ISIS, 11–25.
- GOFFMAN, E. 1991. *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. London: Penguin Books.
- GREENWOOD, E. 1957. Attributes of a Profession. *Social Work*, 1957(2), 45–55.
- GUIMARÃES, A. N. et al. 2019. Alcoholism in Rural Areas: Biographical Situation of Relatives of Patients Admitted to a General Hospital. *Escola Anna Nery*, 23(4), 1–9.
- HANZELOVÁ, J. 2020. Zkušenosti z praxe sociálního pracovníka výkonu trestu odnětí svobody. In: BAJCURA, L. (Ed.). *Sociální práce ve vězení. Sborník příspěvků z konference VII. Penologické dny 2019*. Stráž pod Ralskem: Akademie Vězeňské služby České republiky, 71–76.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. 2000. *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- HENDL, J. 2008. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
- HOROVÁ, P. 2015. *Pojetí pachatele trestné činnosti z hlediska sociální práce*. Disertační práce. Brno: Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita.

- HUBÍK, S. 1999. *Sociologie vědění: základní koncepce a paradigmaty*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- JANEBOVÁ, R., TRUHLÁŘOVÁ, Z. 2017. Janusova tvář sociální práce: Tři pohledy na pojetí kontroly v sociální práci. *Sociální práce / Sociálna práca*, 17(6), 116–130.
- KANÁK, J. 2019 „Ale hlavně, když se to trénuje“: Výcviková profesionalita a primární profesní identita sociální práce. *Sociální práce / Sociálna práca*, 19(3), 82–99.
- KEBZA, V., ŠOLCOVÁ, I. 2003. *Syndrom vyhoření*. Praha: Státní zdravotní ústav.
- LEIGHINGA, L. 1978. Professionalism and Social Work. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 5(2), 188–213.
- LIPSKY, M. 1980. *Street-level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russell Sage Foundation.
- LISHMAN, J. 1998. Personal and Professional Development. In: ADAMS, R., DOMINELLI, L., PAYNE, M. (Eds.). *Social work: Themes, Issues and Critical Debates*. Basingstoke: Macmillan.
- MATOUŠEK, O., NAVRÁTIL, P., MATULAYOVÁ, T. 2019. Ideál profesionalizace v sociální práci. *Fórum sociální práce*, 10(2), 28–39.
- MUNRO, E. 2004. The Impact of Audit on Social Work Practise. *British Journal of Social Work*, 34(8), 1075–1095.
- MUSIL, L. 2013. Challenges of Postmodern Institutionalisation for Education in Social Work. In: MATULAYOVÁ, T., MUSIL, L. (Eds.). *Social Work, Education and Postmodernity. Theory and Studies in Selected Czech, Slovak and Polish Issues*. Liberec: Technical University of Liberec, 10–72.
- MUSIL, L. 2004. „Ráda bych Vám pomohla, ale...“: dilemata práce s klienty v organizacích. Brno: Marek Zeman.
- NOORDEGRAAF, M. 2007. From “Pure” to “Hybrid” Professionalism: Present-Day Professionalism in Ambiguous Public Domains. *Administration and Society*, 39(6), 761–785.
- PAYNE, M. 2006. *What is Professional Social Work?* Bristol: BASW.
- PETŘÍČEK, M. 1997. *Úvod do (současné) filosofie*. Praha: Herrmann & synové.
- SCHÜTZ, A. 1962. *Collected Papers*. Hague: Martinus Nijhoff.
- SCHÜTZ, A., WAGNER, H. R. 1970. *Alfred Schutz on Phenomenology and Social Relations: Selected Writings*. Chicago: University of Chicago Press.
- ŠUBRT, J., BALON, J. 2010. *Soudobá sociologická teorie*. Praha: Grada.
- VOJTÍŠEK, P. 2017. Sociální pracovníci o profesionalizaci sociální práce v ČR. *Sociální práce / Sociálna práca*, 17(6), 152–159.
- VYMAZAL, T. 2020. Sociální rizika vězněných osob. In: BAJCURA, L. (Ed.). *Sociální práce ve vězení. Sborník příspěvků z konference VII. Penologické dny 2019*. Stráž pod Ralskem: Akademie Vězeňské služby České republiky, 71–76.

Hranice spolupráce v sociální práci v kontextu náhradní rodinné péče

The Boundaries of Cooperation in Social Work in the Context of Substitute Family Care

Karel Řezáč

Mgr. Karel Řezáč, Ph.D.,¹ je absolventem doktorského studijního programu Sociální politiky a sociální práce na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Působí jako odborný asistent na Katedře sociologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. Od roku 2014 pracoval 7 let jako sociální pracovník náhradní rodinné péče v organizaci pověřené doprovázením pěstounských rodin. Nadále lekturuje semináře pro pěstouny.

Abstrakt

CÍLE: Cílem článku je zjistit, jaké zkušenosti mají sociální pracovníci a klienti s překračováním hranic intervence při spolupráci. **TEORETICKÁ VÝCHODISKA:** Na problematiku hranic je v práci nahlíženo ve třech teoretických rovinách. První rovinou je hranice ve smyslu obecné praxe sociální práce jako oboru. Druhá rovina se týká ohraničení intervence, tedy konkrétní metody výkonu praxe. Třetí rovina představuje hranice ve smyslu vymezení vztahu sociálního pracovníka a klienta. **METODY:** Výzkum byl realizován prostřednictvím kvalitativní výzkumné strategie, za využití přístupu deduktivně kvalitativní analýzy. **VÝSLEDKY:** Výsledkem výzkumu je ohraničení a sestavení typologie poskytování psychické podpory pracovníkem. Na základě výzkumu byl také vymezen pojem maska profesionála sloužící jako nástroj k ohraničení vnitřního světa pracovníka a světa klienta. Dále výzkum odhaluje podstatu profesionálního vztahu mezi pracovníkem a klientem. Práce se také zabývá problematikou duálních vztahů. **IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI:** Výzkum přináší poznatky pro lepší porozumění teoretickému vymezení sociální práce jako oboru a poskytuje zjištění s potenciálem pro aplikaci v praxi sociálních pracovníků.

Klíčová slova

hranice, profesionální vztah, duální vztahy, sociální pracovník, klient, intervence

Abstract

OBJECTIVES: The aim of the paper is to analyse the experience of social workers and clients with the crossing of boundaries of intervention during their mutual cooperation. **THEORETICAL BASE:** The issue of boundaries is perceived in three theoretic dimensions. The first dimension is defined as a boundary in the sense of social work as a discipline. The second dimension sees the boundary of intervention as particular methods of performing social work practice. The third dimension is the boundary of the relation between social worker and client. **METHODS:** The research was conducted through qualitative research strategy, using deductive qualitative analysis. **OUTCOMES:** As a result, the boundary is set and a typology of providing psychological support

¹ Kontakt: Mgr. Karel Řezáč, Ph.D., ZČU, Fakulta filozofická, Katedra sociologie, Sedláčkova 38, 301 00 Plzeň; rezack@kss.zcu.cz

by social worker is established. On the basis of the research, the concept of the mask of the professional used as a tool to set boundaries of the worker's inner world and the client's world is also defined. Additionally, the research reveals the nature of professional relationships between worker and client. The thesis also deals with the issue of dual relationships. SOCIAL WORK IMPLICATIONS: The research provides knowledge for a better understanding of the theoretical definition of social work. Also, it presents findings with potential for application in social work practice.

Keywords

boundaries, professional relationship, dual relationships, social worker, client, intervention

ÚVOD

Předpoklad úspěchu při spolupráci dvou a více lidí je úzce svázán s potřebou vymezení zřetelně ohraničeného směru společných činností. Takové činnosti na jednu stranu přinášejí významný potenciál k rozvoji, ale současně mají svá specifická rizika. Kvalitu a efektivitu spolupráce mezi sociálním pracovníkem a klientem lze označit jako východisko úspěšného dosažení cíle sociální práce. Samotný cíl sociální práce však nemá exaktní charakter, a proto jej lze interpretovat různými způsoby, což může být způsobeno zejména v důsledku opomíjení společného tematického jádra sociálních pracovníků (Musil, Jaklová-Střihavková, 2020). Absence jednotného pohledu na cíl sociální práce způsobuje dilema, které Musil (2004) označuje jako *komplexní, nebo zjednodušené cíle*, v jehož důsledku je sociální pracovník nucen kvůli neurčitosti své práce individuálně interpretovat cíle spolupráce do zjednodušené podoby. Nejasnost obecného cíle sociální práce se tedy projevuje přímo v nejednotnosti intervence a potažmo i v mnoha dalších aspektech výkonu této profese. Právě z těchto důvodů je problematika cíle sociální práce, respektive jejího ohraničení, relevantním problémem. S nevyjasněností cíle úzce souvisí nejasnost role sociálního pracovníka. Zejména v kontextu praxe náhradní rodinné péče lze tuto rozporuplnost zřetelně sledovat, neboť spolupráce sociálního pracovníka a klienta (pěstouna) zahrnuje určitý vyšší zájem v podobě zajištění nejlepšího zájmu a blaha dítěte. Kontrolní role pracovníka tak nabývá na významu. Paleček (2015:7) na základě svého výzkumu praxe doprovázení pěstounských rodin formuluje v tomto kontextu zásadní otázky: „*Kde má vést hranice mezi kontrolou a podporou? Má vést uvnitř organizací, nebo mezi nimi? Jinými slovy, může tatáž organizace vykonávat provázení i kontrolu? Pokud ano, jak lze obě role zoládat, aniž by jedna byla vykonávána na úkor druhé?*“ V důsledku absence srozumitelných a zřetelných hranic intervence sociálního pracovníka tak lze pozorovat určité zmatky dopadající na praxi. Ty pak mohou snadno vyústit v překračování hranic intervence například při spolupráci sociálního pracovníka náhradní rodinné péče s klientem (pěstounem)².

Tento text prezentuje výzkumnou sondu zkoumající výše uvedenou problematiku v kontextu již zmíněného segmentu praxe doprovázení pěstounských rodin. Za účelem potenciální možnosti využití výsledků i v dalších segmentech praxe bylo zachováno teoretické východisko obecného cíle sociální práce. Kontext náhradní rodinné péče je tak uváděn spíše jako příklad, v jehož rámci je daná problematika zkoumána. *Cílem výzkumu bylo zjistit, jaké zkušenosti mají sociální pracovníci a klienti s překračováním hranic intervence při spolupráci.* Na problematiku hranic je v kontextu výzkumu nahlíženo ve třech rovinách. První rovinou je hranice ve smyslu sociální práce jako oboru. Druhá rovina se týká ohraničení intervence, tedy konkrétní metody výkonu praxe

² Ačkoliv praxe náhradní rodinné péče zahrnuje spolupráci nejen s pěstounem, ale současně s jemu svěřeným dítětem, v kontextu výzkumu byla do výzkumného vzorku vedle sociálních pracovníků vybrána pouze skupina pěstounů, v jejichž případech lze výrazněji pozorovat rozporuplnost vyplývající z překrývajících se aspektů podpory a kontroly sociálního pracovníka.

sociálních pracovníků. Třetí rovina představuje hranice ve smyslu vymezení vzájemného vztahu mezi sociálním pracovníkem a klientem, přičemž východiskem tohoto vztahu je role sociálního pracovníka.

METODIKA VÝZKUMU

Na základě povahy cíle práce a předkládané problematiky splňoval realizovaný výzkum kritéria kvalitativní výzkumné strategie. Podle Hendla (2008) jsou hlavními výhodami kvalitativního výzkumu porozumění zkušenosti, získání potřebného popisu a vhledu při zkoumání jedince. Jelikož porozumění zkušenostem bylo součástí formulované výzkumné otázky, bylo nasnadě výzkum realizovat tímto způsobem, který umožňuje hloubkové vysvětlení podstaty určitého jevu sociální reality.

Jako výzkumný přístup byla zvolena *deduktivně kvalitativní analýza*, která ve své podstatě zahrnuje výhody přístupů zakotvené teorie i fenomenologicky orientovaného přístupu a současně je velmi liberální, otevřeným a relativně nově formulovaným přístupem k vědeckému bádání (Gilgunová, 2019). Deduktivně kvalitativní analýza odpovídá parametrům tradičního a zažitého modelu zkoumání, jelikož podporuje výzkumníka v tom, aby před započítím výzkumu sestavil konceptuální rámec výzkumu. Tento rámec zahrnuje relevantní východiska, která mohou „*pocházet prakticky odkudkoliv, včetně vlastních znalostí, zkušeností znevýhodňovaných osob, předtuch, osobních a profesionálních zkušeností výzkumníků, publikovaných výzkumů, teorií a konceptních rámců jiných autorů*“. Předpokladem výzkumu je tedy zpracování dostupných pramenů (Gilgunová, 2019:112). Pro výzkumné šetření byla zvolena metoda polostrukturovaného hloubkového rozhovoru. Dílčí výzkumné otázky byly formulovány na základě sestaveného teoretického rámce.

Výzkumný soubor byl sestaven na základě metody záměrného výběru. Tuto metodu označuje Miovský (2006) za jeden z nejrozšířenějších způsobů. Při tomto postupu je výběr výzkumného souboru cílený a výzkumník vyhledává účastníky podle jejich specifických vlastností, které jsou kritériem jejich výběru. Jelikož se výzkum zabýval problematikou hranic intervence při spolupráci sociálního pracovníka a klienta, bylo prvním kritériem, aby respondent byl přímým účastníkem spolupráce v sociální práci. Za účelem podpory platnosti závěrů pro širší oblast sociální práce byla jako druhé kritérium stanovena podmínka být v přímém kontaktu s případem spolupráce, který zahrnuje kontrolní i podpůrnou složku intervence. Jelikož byl výzkum zaměřen na zkoumání zkušeností, zahrnovalo třetí kritérium podmínku minimálně roční spolupráce klienta se sociálním pracovníkem v rámci případu praxe sociální práce. Výsledný výzkumný soubor proto tvořilo celkem 8 respondentů, respektive 4 páry případů z oblasti náhradní rodinné péče, konkrétně doprovázení pěstounských rodin, jejichž praxe splňuje výše uvedená kritéria.

Získaná data byla následně zpracována prostřednictvím tří základních způsobů kódování, tedy otevřeného, axiálního a selektivního (Strauss, Corbinová, 1999). Využito bylo také standardního způsobu kategorizace, která je dle Givenové (2008) hlavní složkou kvalitativní analýzy dat, jejíž pomocí se výzkumníci snaží seskupit vzorce pozorovaného chování do smysluplných kategorických struktur. Jelikož deduktivně kvalitativní analýza částečně vychází také z analytické indukce, uvádí Gilgunová (2019) jako jeden ze způsobů vyhodnocování dat vedle standardních metod kódování také tzv. analýzu negativních případů. Tato analýza je založena na principu hledání dat, která nekorespondují s původní předkládanou teorií. Pokud se takový případ vyskytne, výzkumník mění původní teorii, aby byla v konsenzu s novými poznatky

HRANICE SOCIÁLNÍ PRÁCE

Klíčovým pojmem výzkumu je termín *hranice* sociální práce. Prvotní problém související s problematikou hranic lze spatřit zejména u v úvodu zmíněné nejasnosti vymezení stanoveného cíle práce sociálního pracovníka. Kopřiva (2011) hranice vymezuje jako důležité dělítko určující

kompetence dvou celků, které vstupují do vzájemného působení, přičemž každý z účastníků vztahu může rozdělení kompetencí vnímat odlišně. Po delší době spolupráce se však ve vztahu ustálí víceméně sdílený model. Cooper (2012) popisuje hlavní úkol sociálního pracovníka jako udržení odborného zaměření a směřování k vytyčeným cílům. O různorodosti formulace cílů sociální práce hovoří Navrátil a Musil (2000), podle kterých jsou častým společným jmenovatelem cílů mnohdy obtížně definovatelné termíny *sociální fungování* a *životní situace*. Právě kontroverze mezi individuálními náhledy na určení momentu dosažení adekvátního sociálního fungování a životní situace člověka nám znovu připomíná význam a potřebu srozumitelně určených hranic spolupráce a jednotlivých kompetencí účastníků při výkonu sociální práce. Čím konkrétnější a jasnější cíl si stanovíme, tím snáze si totiž uvědomíme jeho dosažení. Navrátil a Musil (2000) si pokládají otázku, co má sociální pracovník dělat, aby pomohl klientovi sociálně fungovat. Dle jejich odpovědi by se měl pracovník zabývat překážkami a schopnostmi klienta zvládat požadavky prostředí. Důraz je při tom autory kladen na volbu příslušného paradigmatu (Payne, 1997), respektive přístupu sociální práce (Payne, 2006).

Navrátil a Musil (2000) popisují cíl sociální práce jako zlepšení, či obnovení sociálního fungování klienta a tvorbu příznivých společenských podmínek pro tuto aktivitu. Vymezení sociální práce stanovují na základě teorie Payna (1997) prostřednictvím 3 malých paradigmat sociální práce. Perspektivu *terapeutického paradigmatu* považuje sociální pracovník za hlavní faktor sociálního fungování duševní zdraví a pohodu člověka. V případě *reformního paradigmatu* je pojem sociálního fungování dáván do souvislosti se společenskou rovností. Princip tohoto paradigmatu spočívá v myšlence, že podpora spolupráce a solidarity určitého společenství pomůže utlačeným získat vliv na vlastní životy. Děje se tak prostřednictvím zmocňování, kdy skupina lidí v důsledku poskytnuté podpory rozšiřuje své kompetence. V posledním *poradenském paradigmatu* závisí sociální fungování na schopnosti zvládat problémy a na přístupu k odpovídajícím informacím a službám.

Životní situace v pojetí Navrátila a Musila (2000) tvoří jedinečný kontext klienta, jeho specifčnost a individuální možnosti. Znalost tohoto kontextu následně usnadňuje volbu metody intervence. Právě životní situace je tedy to, co diferencuje sociální práci na její jednotlivé cílové skupiny. Úkolem sociální práce je pak snaha o maximalizaci samostatnosti člověka, a tudíž snaha o to, aby potřebná podpora klienta k jeho sociálnímu fungování byla minimální. Také Cooper (2012) tvrdí, že úkolem pracovníka je povzbuzovat klienty v maximální nezávislosti. Různí klienti podle něj mohou dosahovat různé úrovně nezávislosti při řešení problémů, které v životě mají.

Na základě výše uvedených východisek lze konstatovat, že úkolem sociálních pracovníků a konkrétnějším cílem sociální práce je podporovat klienty k jejich psychické pohodě, uschopňovat je ke zvládání nároků společnosti tak, aby byli schopni v rámci svých možností maximálně usilovat o vlastní zmocnění a zprostředkovat jim potřebné informace a služby. Vymezení hranic sociální práce vyplývající z této koncepce pak lze hledat v odpovědích na otázky: (1) *Jaká je adekvátní psychická pohoda člověka?* (2) *Jaké jsou nároky společnosti na to, aby člověk mohl usilovat o rozhodování o sobě samotném?* (3) *Kdy je klient dostatečně informován o tom, jak uspokojit své individuální potřeby?* Formulace možných interpretací odpovědí na tyto otázky je obsahem následujících podkapitol.

Adekvátní psychická pohoda

Koncepci osobní pohody se zabývala například Ryffová (1989), která dospěla k závěru, že struktura tohoto stavu má celkem 6 základních dimenzí. Jedná se o (1) *sebepřijetí*; (2) *pozitivní vztahy*; (3) *kontrolu prostředí*; (4) *autonomii*; (5) *smysl života*; (6) *osobní růst*. Rozvinutější seznam dimenzí osobní pohody, respektive základních lidských potencialit člověka, formulovala později Nussbaumová (2011), která osobní pohodu rozděluje na oblasti: (1) *život*; (2) *tělesné zdraví*; (3) *tělesnou integritu*; (4) *smysl, představitelství a myšlení*; (5) *emoce*; (6) *praktické uvažování*; (7) *vztahy*; (8) *jiné druhy*; (9) *hra*; (10) *kontrola nad svým prostředím*. Pohoda člověka je obvykle kategorizována do jednotlivých dimenzí, které ji determinují. Psychická rovina pohody člověka pochopitelně není tématem jen sociální práce, ale ještě výraznějším tématem je pro oblast psychologie a psychiatrie,

jakožto věd zabývajících se lidskou psychikou explicitně. Teorie psychologie se snaží rozklíčovat vzorce chování a interpretovat jednotlivé psychické jevy. Psychiatrie se zase zabývá léčbou vážných duševních poruch. Tím se příhodně stanovuje hranice mezi těmito dvěma disciplínami. Tato hranice je v podstatě určena diagnostikou duševní nemoci (Svoboda, Česková, Kučerová, 2006). Podle Navrátila a Musila (2000) je úkolem sociálního pracovníka zajistit klientovi psychickou pohodu. Nabízí se tedy jednoduchá varianta, že pokud sociální pracovník není schopen psychickou pohodu zajistit sám, odkáže klienta na psychologickou pomoc. Takové pojetí je závislé na individuálních schopnostech sociálního pracovníka. Pokud sociální pracovník disponuje například psychoterapeutickým výcvikem, intervence by měla nabývat svého rozsahu. Toto tvrzení podporuje také pojetí Coopera (2012), který v tomto smyslu odkazuje na Hippokratovu přísahu. Pomáhající pracovník by si měl být vědom svých znalostí a schopností a nepracovat mimo ně. Práce s klientem je tedy závislá na tom, jaké schopnosti a znalosti pomáhající ovládá.

Proces odborné podpory k zajištění psychické pohody klienta tedy můžeme rozdělit do jakési triády profesních kompetencí práce s lidskou psychikou, podle intenzity psychické nepohody: (1) *intervence sociálního pracovníka*, která je poskytována v rámci individuálních možností sociálního pracovníka a zdrojů klienta; (2) *pomoc psychologa*, probíhající do momentu diagnostiky psychického onemocnění; (3) *psychiatrická léčba*, kterou je proces zajišťování psychické pohody zakončen.

Nároky současné společnosti

„Výživa, která až dosud postačovala k obnovení rovnováhy organismu, nadále už dostatečná není“ (Durkheim, 2004:230). Tento výtažek z Durkheimova pojednání o dělbě práce vedl sociologa Filipa Lachmanna (2012) k jeho rozšíření mimo oblast lidské produkce. Uvádí, že význam tohoto výroku lze aplikovat na téměř všechny sféry společenského života. Vývoj společnosti je nezadržitelný a probíhá, aniž by v jeho pozadí byla jakákoliv touha. Společně s tímto vývojem také přichází i větší nároky. Jedná se o lidskou přirozenost pramenící z touhy po větším uspokojení, která je součástí každého z nás. Nároky společnosti na jednotlivce tak vycházejí z potřeb jednotlivců samotných. Tento fenomén můžeme postupem času sledovat čím dál tím zřetelněji.

Rabušicová (2002) hovoří o inovovaném konceptu schopností splňovat nároky současné sociální společnosti, který je označován jako *funkční gramotnost*. Podle autorky existuje řada koncepcí funkční gramotnosti, ale žádná nezískala všeobecnou platnost, jelikož je pro její určení potřeba vzít v potaz širší společenský kontext. Konkrétnější určení těchto specifík přinesl například projekt *„Vzdělávání napříč Královéhradeckým krajem“*, který si kladl za cíl předat informace o funkční gramotnosti pedagogickým pracovníkům, potažmo žákům v rámci vzdělávání (Ševčíková, 2013). Metodika tohoto projektu v sobě zahrnuje 6 oblastí funkční gramotnosti: (1) *čtenářskou gramotnost*; (2) *matematickou gramotnost*; (3) *ICT gramotnost*; (4) *sociální gramotnost*; (5) *mediální gramotnost*; (6) *finanční gramotnost*. Jelikož se daný projekt zaměřoval na rozvíjení funkční gramotnosti u studentů základních škol, je nasnadě danou úroveň označit za určitou minimální kapacitu funkční gramotnosti u příslušníků české společnosti. Tento projekt také upozorňuje na nedostatky školského zákona a rámcových vzdělávacích programů, které se problematikou gramotnosti nezabývají dostatečně.

Nároky společnosti jsou tedy neustále se vyvíjejícím komplexem schopností člověka, které zasahují do celé řady oblastí každodenního života. Souhrnně lze tyto schopnosti označit jako základní funkční gramotnost moderního společenského života. Tento pojem v podstatě stanovuje hranici pro označení člověka za sociálně fungujícího z pohledu nároků společnosti. K těmto oblastem (případně k jejich kompenzaci) by měl být klient veden sociálním pracovníkem, aby mu v důsledku toho, že jimi disponuje, bylo umožněno samostatně usilovat o své zmocnění. Kompenzace může spočívat v propojení klienta se zdroji pomoci, které klientovi se zajištěním potřeby pomohou.

Dostatečně informovaný člověk

Z uvedeného vymezení poradenského paradigmatu sociální práce vyplývá, že informovaným člověkem je ten, kdo má přístup k informacím a službám (Navrátil a Musil, 2000). Sociální

pracovník má tedy za úkol zprostředkovat klientovi potřebné informace k řešení jeho problému a úkolem sociální práce jako oboru je zajistit potřebným lidem sociální služby. Informace sociální práce obvykle zprostředkovává prostřednictvím poradenství. Základní sociální poradenství je podle legislativy (zákon č. 108/2006 Sb.) poskytováno všemi sociálními službami. Jedná se o předání informací přispívajících k řešení nepříznivé sociální situace klienta. Odborné poradenství je pak poskytováno se zaměřením na potřeby jednotlivých sociálních skupin.

Podle Bobka a Penišky (2008) je poradenský proces určen k tomu, aby jeho pomocí byly odhalovány, zmírňovány a řešeny sociální problémy. Sociální problém je autory nahlížen v užším (individuálním) slova smyslu, pro jehož řešení je potřeba odstranit překážky, které vznikají v důsledku obecného sociálního problému v širším slova smyslu. Na systém lze nahlížet tak, že cílem základního sociálního poradenství je, aby klient získal obecné povědomí o svém problému a věděl, na koho se dále obrátit pro jeho zdárné řešení, které zaštiťuje odborné poradenství.

Poradenskou činnost by sociální pracovník měl poskytovat do té chvíle, dokud není odhalen, zmírněn, nebo v ideálním případě vyřešen důsledek sociálního problému. Tímto důsledkem je překážka, která klientovi brání v sociálním fungování. Tato definice často zahrnuje i dlouhodobou spolupráci. Sociální pracovník pak poskytuje odborné poradenství do té míry, do které je schopen, nebo mu určuje nastavení příslušné služby či organizace. Pokud problém přesáhne tyto profesní kompetence, klient by měl hledat pomoc u instituce či odborníka, který se oblastí zabývá více do hloubky. Dostatečně informovaný člověk je pak ten, který má základní povědomí o svém problému a zná dostupné prostředky, jak se s tímto problémem vypořádat nebo jej alespoň minimalizovat.

INTERVENCE SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA

Intervence probíhá od prvního kontaktu sociálního pracovníka s klientem až do ukončení spolupráce, kterým je v ideálním případě dosažení cílů sociální práce. Nedílnou součástí intervence je také vzájemný vztah mezi pracovníkem a klientem. Hlavním instrumentem pracovníka při intervenci je nepochybně rozhovor (Úlehla, 1996; Kopřiva, 2011). Principem rozhovoru je vzájemné pochopení, přijetí, podpora nebo poskytnutí zpětné vazby, rady či inspirace (Matoušek, 2003). Podle Úlehly (1996) je schopnost sociálního pracovníka vést rozhovor přímo úměrná tomu, do jaké míry rozumí událostem odehrávajícím se v průběhu rozhovoru. Prakticky vše, co pracovník dělá, činí v určité formě dialogu s někým (případně i sám se sebou). Právě rozhovor je pomyslnou kouzelnou hůlkou, kterou disponuje většina sociálních pracovníků a jejíž pomocí dokážou měnit svět ostatních. Umění rozhovoru netkví v pouhé verbalizaci myšlenek, ale především v citlivém a odůvodněném řešení klientovy situace. Z těchto důvodů může mít selhání v dovednostech spojených s vedením rozhovoru fatální důsledky na celou spolupráci. Úlehla (1996) rozděluje 5 fází rozhovoru, které se cyklicky opakují: (1) *Příprava*; (2) *Otevření*; (3) *Dojednávání*; (4) *Průběh*; (5) *Ukončení*. Každá fáze je specifická a má svou nezastupitelnou roli. Pro správné a efektivní užívání rozhovoru je potřeba zabývat se každou z výše jmenovaných částí a brát na vědomí s nimi související nástrahy.

Význam *přípravy* rozhovoru spočívá zejména v událostech odehrávajících se do uskutečnění prvního setkání s klientem a eventuálně pak v jeho průběhu. Podle Coopera (2012) by se v této části měl sociální pracovník zaměřit na získání potřebných pravdivých informací o klientovi a současně se ujistit, že informace, které mu naopak plánuje předat, jsou správné a podstatné. Podle Úlehly (1996) tkví smysl *přípravy* rozhovoru v tom, aby byl pracovník schopen z velkého množství informací, které od klienta přijímá, selektovat ty smysluplné. Posouzení smysluplnosti informací pak závisí na povědomí o cíli spolupráce.

Fáze *otevření* rozhovoru se více zaměřuje na podstatu terapeutického paradigmatu sociální práce (Payne, 1997) a zdůrazňuje význam toho, aby se u pracovníka klient „měl dobře“. Na základě toho vzniká potřeba starat se o psychickou pohodu klienta po dobu intervence. Je třeba si uvědomovat, že specifika klientů sociální práce se často pojí se stavem duševní nepohody. Klient by měl být v této

souvislosti do určité míry pracovníkem „opečován“. Ať již přijímající postoj pracovníka, nebo jeho využívání ocenění usnadňují práci s klienty. Nehledě na to, že přívlastky spojené s empatií, vřelostí a pozitivností se často s pomáhajícími profesemi ve všeobecném povědomí pojí, a mohou tak být ze strany klientů přímo očekávány. Potenciálního klienta služby by pak odlišný přístup pracovníka mohl odradit.

Fáze *dojednávání* je podle Úlehly (1996) nejčastěji zanedbávanou. Jedná se o podmínku otevření pomoci. Právě kvůli tomu, že tato část profesionálního rozhovoru je často zanedbávána, bývá také nejčastější příčinou problémů, do kterých se pracovník při spolupráci s klientem může dostat. Dojednávání je způsob, jak společně s klientem nalézt cíl spolupráce. V této fázi spolupráce Úlehla (1996) dále zdůrazňuje, že profesionální pracovník by měl rozvážně nakládat se svými emocemi a svým aktuálním rozpoložením vůbec, neboť tyto faktory mohou mít bezprostřední dopad na spolupráci. Seaburyovi a Garvin (2011) rovněž vyzdvihují význam dojednávání, respektive vyjasněných rolí a s nimi pojících se očekávání v praxi sociální práce. Tento vyjasňující proces nazývají *indukce rolí*. Základní premisou je skutečnost, že ti klienti, kteří mají o své roli určité poznání a rozumí očekáváním, která jsou na ně kladena, prokazují po intervenci lepší výsledky.

Průběh je částí intervence, kdy se pracuje na řešení problému (Úlehla, 1996). Pracovník by neměl zapomínat na to, že expertem na život klienta je sám klient. Měl by na klienta adekvátně reagovat a korigovat aktivitu a pasivitu rozpravy tak, aby rozhovor směřoval k dialogu. Klient by měl být uveden do stavu, kdy bude zvládat nároky společnosti a bude moci zdravě rozhodovat o sobě i svém okolí. Mezi profesionální kompetence pracovníka lze zařadit schopnost uvědomění si, že ne všichni klienti jsou ochotni pracovat na změně. To, že se změna neudá, zdaleka ne vždy znamená selhání sociálního pracovníka.

Významem fáze *ukončení* spolupráce se zabývá více autorů (Úlehla, 1996; Kopřiva, 2011; Cooper, 2012). Často je zdůrazňováno, že při ukončování spolupráce by se měl pracovník naposledy pokusit použít intervenci jako zdroj a vytěžit pro klienta co největší užitek. Společnou rekapitulaci si pak může klient vybavit všechny významné situace, které se během spolupráce uskutečnily. Pracovník by měl klientovi pomoci uvědomit si, že z velké části za řešením problému stojí sám klient. Pokud tak pracovník neučiní, riskuje opětovné navrácení klienta s prosbou o pomoc v záležitostech, které by klient sice byl schopen vyřešit sám, ale není si toho vědom.

ROLE SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA

Podle Úlehly (1996) lze všechno, co pracovník pro klienta udělá, zařadit do jedné z kategorií *pomoc*, nebo *kontrola*. Jedná se o dva základní instrumenty sociálního pracovníka. Pojem *pomoc* bývá někdy zaměňován za synonymní termín *podpora*. O možnosti využití skryté diverzity v těchto pojmech hovoří Chloupková (2011), která pojmy rozlišuje na (a) *podporu*; (b) *pomoc*; (c) *péči*. Rozdíl spočívá v odlišném poměru aktivity klienta a pracovníka. Zatímco v případě péče je klient pasivní a většinu aktivity vyvíjí pracovník, v případě podpory je poměr přesně opačný, a klient tak více participuje na spolupráci. V případě pomoci je aktivita rozložena rovnoměrně. Pro příklad uvedeného výzkumu bylo pracováno s pojmem podpora, jelikož praxe náhradní rodinné péče, respektive doprovázení klientů-pěstounů, vzhledem k jejich soudem uznané kompetentnosti k péči o děti poskytuje určitou legitimitu větší aktivity. Klient by měl být vždy veden k tomu, aby maximalizoval svůj potenciál, jak mimo jiné uvádí etický kodex sociálních pracovníků (SSP ČR, 2006). Při spolupráci je důležité hranici intervence přizpůsobit schopnostem klienta a snažit se o jeho maximální aktivizaci. S ohledem na vývoj schopností aktivity klienta by měla být tato hranice proměnlivá.

Kontrola je podle Úlehly (1996) nevyhnutelná, účelná a potřebná. Od podpory se liší tím, že je postavena na zájmech jiných osob než toho člověka, kterému je poskytována. Jako příklad tedy lze uvést dodržování práv dítěte. Šimková a Úlehla (2001) zdůrazňují základní kritéria kontroly, která by podle nich měla být etická, užitečná a transparentní. Problematikou kontroly a podpory se zabývá také Kopřiva (2011), který moc, kterou pracovník prostřednictvím těchto instrumentů

vykonává, rozděluje na moc institucionálně přidělenou a moc založenou na neformálních pravomocích. Čím větší je institucionálně přidělená pravomoc pracovníka, tím komplikovanější má podmínky pro to, aby se stal klientovým důvěrníkem. Mocenská pozice pracovníka má výrazný vliv na způsob poskytování pomoci. Čím větší mocí pomáhající disponuje, tím větší je tendence klienta k odstupu a nedůvěře. Zajištění rovnováhy v kontrolní a podpůrné složce intervence může spočívat v tom, aby pracovník, který je pro klienta důvěrníkem, jemuž se klient svěřuje a čeká od něj podporu, nemusel být současně osobou, která vůči němu vykonává institucionální moc a dělá administrativní rozhodnutí.

Této problematice se věnuje také Musil (2004), který moc označuje jako jednu z dimenzí dilematu jednostrannost, nebo symetrie ve vztahu s klientem. Podobně též Musil (2004) rozlišuje dva typy moci–autority: (1) *přidělenou*, (2) *přirozenou*. Přidělená autorita je obdobou institucionální moci a spočívá v uznání vlivu plynoucího z postavení pracovníka v organizaci a z pravomocí přidělených zákonem či jiným pověřením. Přirozená autorita je založena na osobních kvalitách pracovníka. Kvalitami je zde myšlena moudrost, zkušenosti, vzdělání apod. Tento typ autority klienti spontánně akceptují. Přirozená autorita je podmíněna určitou symetrií ve vztahu pracovníka a klienta.

Profesionální vztah pracovníka a klienta

Skutečnost, že mezi pracovníkem a klientem sociální práce je v rámci spolupráce zpravidla blízký profesionální vztah, s sebou přináší mnohé problémy. Seznámení klienta s tím, jakou roli zastává pracovník v jeho životě, označuje Cooper (2012) společně s vysvětlením cíle spolupráce za jednu z nutností při navazování vztahu s pracovníkem. Klient na počátku spolupráce nemusí dobře rozumět náplni pracovníkovy práce, může si chybně interpretovat jeho intervenci, a v důsledku toho pak očekávat, že jej sociální pracovník podpoří i v oblastech, které nespadají do jeho kompetencí. Přestože jsou blízké a důvěrné vztahy pro výkon sociální práce nezbytné, přináší nám také rizika. Pokud sociální pracovník přistupuje ke vztahu s klientem neprofesionálně. Tato neprofesionalita představuje překročení hranice ve smyslu profesionálního vztahu mezi pracovníkem a klientem. Na hranici vztahu při spolupráci upozorňuje Cooper (2012). Hovoří zde o tzv. *duálních vztazích*, které mají na spolupráci negativní dopad. Teorie etické nepřipustnosti duálních vztahů má však i své odpůrce, respektive umírněné teoretiky. Freudová a Krug (2002) upozorňují na nepřiměřenost etického kodexu při řešení duality vztahů. Dokonce kritizují i jejich označování a preferují termín *souběžné vztahy*. Argumentují tím, že různorodý kontext, ve kterém vznikají dilemata pojící se s duálními vztahy, se nedá zahrnout do směrnic etického kodexu. Přesto souhlasí s tím, že je potřeba vztah jasně ohraničit ze tří důvodů: (1) *ochrana terapeutického procesu*; (2) *ochrana klienta před zneužitím*; (3) *ochrana sociálních pracovníků před neadekvátní právní odpovědností*.

Cooper (2012) uvádí tři typy duálních vztahů. Prvním typem jsou *sexuální vztahy*, které považuje za urážlivé a nevhodné zneužití moci. Neexistuje žádný přijatelný důvod pro jakýkoli druh sexuálního kontaktu s klienty. Je třeba poznamenat, že sexuální chování se vztahuje i na flirtování nebo koketování, sexuální vtipy nebo narážky a diskuse o sexuálních problémech, které nejsou relevantní pro spolupráci. *Osobní vztahy* vymezuje velmi jasným upozorněním, že pracovník není a neměl by být klientovým přítelem. Pracovník by neměl vytvářet sociální vztahy se současným ani bývalým klientem, neměli by se jen tak setkávat u kávy, volat si, nebo dělat cokoliv, co by iniciovalo osobní vztah. Pokud se potřebují vidět, mělo by to být provedeno v pracovní době a v pracovním prostředí. Dále upozorňuje na tzv. *speciální vztahy*. Pro omezení jejich vzniku je důležité s klienty jednat spravedlivě a konzistentně. Pracovník by neměl ohýbat pravidla, nebo upřednostňovat některé klienty před ostatními. Ke klientům, kteří jsou pracovníkovi sympatičtí, i k těm, kteří mu sympatičtí nejsou, by měl přistupovat jednotně. Takové jednání je spravedlivé a etické. Rovný přístup je žádoucí z důvodu potřeby respektování individuálních rozdílů mezi lidmi. V druhé řadě by si sociální pracovníci měli uvědomit rizika potenciální situace, kdy jeden klient nabude dojmu, že se jinému dostalo speciálního zacházení. Takové jednání může vzbudit odpor, který je kontraproduktivní pro všechny zúčastněné. Je přirozené, že pracovník má některého klienta, se

kterým se mu spolupracuje lépe a čas s ním strávený je pro něj příjemnějším než s jiným. Tendence odlišného přístupu na základě této skutečnosti je však třeba potlačit.

Novým zajímavým fenoménem, který se v důsledku svého rozšíření infiltroval také do sociální práce, jsou sociální sítě. Také ve virtuálním prostoru člověk navazuje určitý druh vztahu, který můžeme označit jako *online vztah*. Toto téma je v důsledku aktuální koronavirové pandemie, kdy se značná část pracovních i osobních mezilidských kontaktů přesunula do virtuálního prostoru, postupně stále více relevantní. V některých případech však můžeme online vztah s klientem považovat také za typ duálního vztahu. Reamer (2009) uvádí, že relativně nedávný nástup sociálních sítí vytvořil další etický problém v sociální práci a příležitost rozvíjet etické směrnice, jejichž cílem je chránit klienty, stejně jako pracovníky. Upozorňuje na to, že pracovník může svými aktivitami na sociální síti neúmyslně zpřístupnit řadu osobních informací nejen klientům, ale například i svým kolegům. Tím, že klienti mají přístup k osobním údajům o životě pracovníka, může docházet ke kontraproduktivním situacím. Z tohoto důvodu je klíčové používat ke komunikaci s klienty výhradně pracovní účty bez citlivých informací o pracovníkovi.

KLIENT SOCIÁLNÍ PRÁCE

Neopomenutelným aspektem praxe sociální práce je potřeba seznámit se s tím, zda sociální pracovník jedná s klientem *dobrovolným*, nebo *nedobrovolným*. Toto zařazení lze spojit s původní motivací klienta k vyhledávání pomoci. Obecně lze u většiny klientů tento fakt rozlišovat ze samotné povahy služby. Nicméně i ve službách, které bychom na první pohled označili jako ryze dobrovolné, nebo naopak nedobrovolné, může nastat situace, kdy jednáme s typem klienta, kterého bychom v tomto ohledu neočekávali.

Nedobrovolný klient přichází za sociálním pracovníkem bez vlastní motivace řešit své problémy a nemá zájem usilovat o změnu své situace. Problémy si nepřipouští, a pokud ano, nemá zájem o nich s pracovníkem hovořit (Gabura, 2005). Takový klient nepřichází z vlastní vůle, ale zpravidla je k sociálnímu pracovníkovi někým odeslán, například soudem, lékařem, nebo jiným odborníkem. Také je ale určité množství klientů, kteří přicházejí pod hrozbou, nebo nátlakem někoho z jejich okolí, například rodiče, partnera, zaměstnavatele apod. (Trotter, 2006). Nedobrovolný klient může pociťovat nátlak okolí a nemusí být ochotný spolupracovat. Otázkou v takové situaci je, jak klienta motivovat ke spolupráci.

Pokud budeme vycházet z úvahy, že hlavním nástrojem sociálního pracovníka je rozhovor, je nasnadě odvodit, že i skrze něj bude motivace klienta probíhat. Miller a Rollnick (2004) se zabývají problematikou motivačních rozhovorů. Jejich koncepce je určená pro terapeutů, ale lze ji využít v kontextu pomáhajících profesí obecně. Autoři vymezují osm základních postupů, které ke zvýšení motivace klienta přispívají: (1) *předávání informací a rad*; (2) *odstranění překážek*; (3) *nabídka výběru*; (4) *snížování přitažlivosti*; (5) *uplatnění*; (6) *poskytování zpětné vazby*; (7) *vyjasňování cílů*; (8) *aktivní pomoc*. Prostřednictvím těchto postupů může pracovník s motivací klienta pracovat.

ZKUŠENOST

Pojem zkušenost představoval podstatu cíle výzkumu. Ačkoliv se zdá být vcelku jednoznačným pojmem a pravděpodobně jej i většina z nás každodenně a mnohdy bezmyšlenkovitě užívá, bylo třeba správně vymezit jeho podstatu. Olšovský (2018:491) vymezuje zkušenost obecně jako „*zdroj a pramen lidského poznání, vědění, rozumění, smyslu, pravdy a významu*“. Dle Cambridgeského slovníku (2021) je zkušenost „*proces získávání poznání nebo dovedností z činností a vnímání*“. Dle Petruska a kol. (1996) je zdrojem zkušenosti veškeré subjektivně významné prožívání fixované v paměti. Toto prožívání však nevytváří pouze shluk informací, nýbrž vystupuje také jako faktor změn psychických činností, jejichž kritériem je účelné přizpůsobování novým životním podmínkám. V kontextu výzkumu bylo na zkušenost, jakožto podstatu zkoumání, nahlíženo jako na subjektivní

poznání získané vlastním jednáním respondentů výzkumu. Získaná data byla považována za relevantní formulované interpretace vlastních zkušeností pramenících z poznání praxe sociální práce.

INTERPRETACE VÝSLEDKŮ

V této části jsou postupně interpretována jednotlivá zjištění vyplývající z realizovaného výzkumu. Zjištění byla formulována na základě provedeného vyhodnocení nashromážděných dat. V interpretační části byly jako názorné příklady používány pasáže přímých citací výpovědí některých respondentů.

Diferenciace způsobů zajištění psychické pohody

Na základě výzkumu byl potvrzen předpoklad, že sociální pracovníci využívají zprostředkování psychické podpory, která pro ně představuje hranici jejich vlastní intervence. Pracovníci odkazují na návazného odborníka v situacích, kdy mají pocit, že míra zatížení klienta přesahuje hranice jejich kompetencí. Jak uvedla například pracovnice P1: *„... situace je už tak náročná, že bych teď chtěla zatlačit na to, aby začala spolupracovat s terapeutkou...“* Pracovnice P4 zmínila konkrétní příklad klientky, jejíž obtíže vnímala jako příliš závažné pro jejich zvládnutí vlastními kompetencemi, takže klientku odkázala na odbornou pomoc: *„... té se ale nedala poskytnout psychická podpora, protože tam mi to hraničilo už s tím, že by měla jít do péče psychologa, a myslím si, že to nebylo v mých kompetencích... z mojí strany bylo jen doporučení, že by měla teda možná vyhledat odbornou pomoc... byly už deprese a já si myslím, že pracovat s depresemi už by měl určitě odborník a určitě bych se do toho neměla pouštět já...“* Tato výpověď je tedy názornou ukázkou, jak sociální pracovník pracuje s hranicemi svých kompetencí při zajišťování psychické pohody klienta. Hranice byly v tomto ilustrativním případě stanoveny podezřením na diagnózu deprese. Respondenti výzkumu vnímali hranici v kontextu triády kompetencí při zajišťování psychické podpory a někteří klienti uvedli pozitivní zkušenost, kdy je sociální pracovník odkázal na odbornou psychologickou pomoc. Tato hranice je z pohledu pracovníků pohyblivá na základě dvou faktorů: (1) *souladu s kompetencemi své pracovní pozice*; (2) *vlastními odbornými schopnostmi*. Například pracovníci s terapeutickým výcvikem se cítili být kompetentnější pro práci s psychickou pohodou klientů. Někteří však uváděli, že nevnímají kompetentní svou pracovní pozici, a proto v případě psychických obtíží ve většině případů odkazují klienty na odborníky.

Nutno podotknout, že poskytnutí psychické podpory klientovi bylo ze strany prakticky všech pracovníků v určité míře vnímáno jako součást role pracovníka. Tato podpora však nabývá různých podob, které explicitně popisují to, jakým jednáním je podpora poskytnuta. Na základě toho byla sestavena základní typologie psychické podpory poskytované ze strany pracovníků. Tyto typy podpory v kontextu hranic role sociálního pracovníka podle respondentů spadají do jejich kompetencí: (1) *ubezpečování* – tento styl podpory funguje na principu ujištění klienta ve smyslu toho, že v dané situaci jedná správně. Jedná se o vyzdvížení schopností a kompetencí klienta. Současně pracovníci v této formě podpory usilují o odstranění případných pochybností klienta o sobě samém; (2) *legitimizace emocí* – podobně jako v případě ubezpečování se jedná o ujištění klienta, nikoliv ovšem ve vztahu k jeho konání, nýbrž v případě jeho emocí. Příklad takové podpory můžeme vidět u respondentky P4: *„... to byla podpora, že ty slzy jsou v pořádku a ten pláč je forma vzpomínání... takže nějaká normalizace toho chování...“*; (3) *naslouchání* – pracovník klienta podporuje prostřednictvím naslouchání, čímž poskytuje klientovi prostor se svěřit a vypovídat. Příklad této formy uvádí respondentka (klientka) K3: *„... takže je to takový, že se můžu někde vypovídat, postěžovat si a ona mě vyslechne...“*; (4) *empatie* – podstatou přínosu empatie pro intervenci je to, že pracovník dává klientovi najevo, že na řešení problému zde není sám; (5) *hledání řešení* – společné hledání řešení je posledním identifikovaným typem podpory, který se ve výpovědích objevil. Již z názvu je patrné, že se jedná o situace, jejichž součástí je problém, se kterým

si klient neví zcela rady. Tento problém pak může mít vliv na klientovu psychiku, a pracovník tedy podporuje psychický stav klienta hledáním možností odstranění tohoto problému.

Univerzální souvislosti

Jako další z cílů sociální práce byla stanovena podpora klientů ke stavu, kdy zvládají nároky současné společnosti. Tyto nároky byly interpretovány v souvislosti s funkční gramotností. Respondenti tedy byli dotazováni na to, jaké mají zkušenosti s poskytováním podpory v těchto oblastech ze strany pracovníka. Přestože výzkumný soubor byl zvolen ze segmentu praxe, kde lze očekávat menší potřebu rozvíjení kompetencí funkční gramotnosti klientů, jelikož jsou soudem označeni za kompetentní k péči o dítě, z výsledků výzkumu je patrné, že i při spolupráci v rámci doprovázení pěstounských rodin k této formě podpory klientů dochází. I tato forma pomoci má však své specifické hranice.

Výstižné příklady se objevily přímo ve výpovědích klientů. Respondentka K2 například hovoří o problémové situaci rozbitého kotle, se kterou se na sociální pracovníci obrátila: „... jednou se mi třeba rozbil kotel, tak jsem se na ně obrátila...“ Respondentka K4 zase uvádí, že jí pracovníce pomohla s řešením exekuce: „... to jsou právě ty exekuce. Já mám jednu strašně velkou a ona mi pomohla s tím si to vyřešit... no informace mi chybí o daních, to my tady zkoumáme...“ Navzdory tomu, že klienti se s problémy tohoto typu potýkají, pomoc jim není pracovníkem poskytnuta vždy. Výstižný výrok uvádějící tuto skutečnost zmínila pracovníce P3: „... nemyslím si, že je naše role za ně dělat úplně všechno...“ Ovšem otázkou zůstává, jak pracovníci rozlišují, který úkon za klienta vykonají a který nikoli. V tomto smyslu odpovídala respondentka P4: „... neudělala jsem to, když jsem věděla, že ten klient je kompetentní a zvládne to udělat sám... když mu stačí říct jenom návod, jak na to, a on už si to udělá. Asi málokdy jsem to vyplňovala za něj, spíše s ním, aby on to viděl a příště si to mohl vyplnit sám...“ Respondentka tedy vypovídá o tom, že pokud je přesvědčena o dostatečné schopnosti klienta úkon vykonat samostatně, do intervence jej nezahrnuje. Výpověď respondentky P2 zase dokládá, že se pracovníce snaží odkazovat na návazné pracovníky a služby: „... spíše odkazuju na ty ostatní lidi, než že bych se v tom nějak angažovala, protože mám pocit, že tomu nerozumím úplně stejně jako ona...“, což v podstatě uvádí i pracovníce P4: „... když to nespadá do mých kompetencí, tak oni vědí, že jim řeknu, kam se mají obrátit jinak... když můžu, doporučím jim navázání se na jinou službu...“

V praxi se tedy setkáváme s případy, kdy je klient veden ke zkompetentnění, respektive vlastnímu uschopnění, ale současně při intervenci mohou být identifikovány obtíže klienta, kterými se pracovník nezabývá. Situace, kdy podpora v této oblasti není poskytnuta, bývá zpravidla opodstatněno jedním z následujících důvodů: (1) *klient je schopen si poradit sám*; (2) *záležitost není v souladu s cílem služby*. Vedle podpory k funkční gramotnosti se objevily i jiné oblasti související se zvládáním nároků společnosti. Podobně jako funkční gramotnost nejsou explicitně popsány jako cíle spolupráce a současně nespádají do vymezení funkční gramotnosti. Pracovníci konkrétně hovoří o tom, že v případě potřeby klienta v oblasti, která nespadá do jejich kompetencí, odkazují na návaznou službu.³

Jako problematické se jeví ve výzkumu identifikované zjištění, že vnímání toho, co lze označit za oblast spadající do kompetencí jiné služby, může být pro pracovníka nejasné. Jak vyplývá například z výpovědi respondentky P1: „... je těžký říct, který téma není předmětem spolupráce, protože mám pocit, že všechno souvisí se vším...“ Stejně problematickou myšlenku uvedla pracovníce P2: „... když tam oni vnášejí něco, co je třeba trápit v jejich životě, ale až tak to třeba nesouvisí se situací jejich dítěte. Třeba něco v práci... Ale já jako v tomhle nějak věřím, že všechno souvisí se vším...“ Hranice mezi tím, co je a není předmětem spolupráce, se jeví jako velmi nejednoznačná a individuální. Následně tak vyplývá na povrch dilema, které lze označit souslovím „*vše souvisí se vším*“. Tato univerzálnost souvislostí pak může sloužit jako odůvodnění podpory prakticky každé obtíže klientovy situace.

³ Takovému postupu jsou nakloněny rovněž standardy kvality sociálních služeb, prostřednictvím standardu návaznosti služby na další zdroje (Vyhláška č. 505/2006 Sb.).

Vzdělávání klientů

Jako třetí cíl sociální práce bylo stanoveno zajištění dostatečné informovanosti klienta. Z výzkumu vyplynulo, že v oblasti doprovázení pěstounských rodin jsou klienti dostatečně informováni o problematice, kvůli které spolupracují se sociálním pracovníkem. Velký podíl na této skutečnosti má ovšem fakt, že v rámci doprovázení jsou pěstouni ze zákona povinni navštěvovat vzdělávací semináře rozšiřující jejich kompetence péče o dítě. Tato povinnost je napříč klienty vnímána spíše pozitivně. Klientka K1 například sdělila: „... vnímám to pozitivně... dostávám vzdělávání, díky kterému mi něco pomůžou, zjistím něco nového... je to přínosné a pozitivní... například, když mi řekne termíny vzdělávání, tak si vybírám. Na něco rovnou povím, že mě to zajímá, nebo nezajímá... mám na to čas, takže já se ráda vzdělávám a nikdy jsem proti tomu nebyla. Když zjistím něco víc, tak je to pro mě přínos...“ Respondentka K2 v podobném duchu uvedla: „Já si myslím, že nám tam určitě jako pomohli, už jenom tím, že jsme se tam chodili vzdělávat... byly tam témata, který jako byly dobrý, který nás poučily, a každé jsme si z toho něco vzal...“ Je patrné, že sociální pracovníci náhradní rodinné péče mají v tomto směru „ulehčenou“ práci, jelikož prostřednictvím těchto seminářů jsou jejich klientům sdělovány potřebné informace i mimo individuální intervenci. Hranice je v tomto ohledu relativní, neboť jen velmi těžko lze stanovit, kdy má klient informací dostatečné množství. Z důvodu různých legislativních změn a obecného vývoje společnosti se problémy klientů sociální práce neustále vyvíjejí. Přesto se nabízí potenciální možnost aplikovat princip vzdělávacích seminářů pro klienty napříč dalšími oblastmi sociální práce, neboť se v podstatě jedná o kolektivní způsob poradenské intervence. Taková podoba praxe by mohla vést k větší efektivitě a dynamice předávání informací.

Maska profesionála

Na hranice vedení rozhovoru je možné nahlížet z několika hledisek, která lze shrnout do obecného pojmu profesionalita. Na základě selektivního kódování vyplynul z výzkumu fenomén, který lze s trochou nadsázky označit jako *maska profesionála*. Jedná se o účelně poskytovaný dojem z pracovníka, který je klientem pozorován a pracovníkem řízen.

Přestože se pracovník navenek snaží působit a jednat podle určitých profesionálních zásad, nemusí s nimi být vždy vnitřně ztotožněn. Tato pomyslná maska pak utváří hranici mezi profesionálním a neprofesionálním vedením rozhovoru, a to jak v očích klientů, tak pracovníků. Pracovnice P1 výstižně o tomto fenoménu hovoří jako o přechozené výhybce: „... protože si umím přehodit tu výhybku a nějakým způsobem si to oddělit... musím přehodit ty emoce...“ Pracovnice hovoří o momentu zamyšlení se nad svým vlastním rozpoložením před tím, než vstoupí do rozhovoru s klientem, přičemž uvádí, že tento proces doprovází jev oddělení tohoto vlastního světa. Metaforicky tak dochází k „nasazení“ masky profesionála. Pracovnice P1 konkrétně pojmenovala, co tímto procesem sleduje: „*Neprinášet do toho kontaktu nějaký svoje osobní nastavení...*“ Tímto postojem vytváří hranice mezi svými vnitřními procesy a tím, jak je vnímána klienty. Pracovnice P2 hovořila o stejné zkušenosti, přičemž sama sebe v tomto ohledu současně hodnotí: „... jsem dost schopná vnímat svoje aktuální rozpoložení a nějak se jako nastavit na tu konzultaci...“ Zde je stejný proces pojmenován jako „nastavení se“. Jedná se de facto o činnost pracovníka, kterou nastavuje určité hranice rozhovoru ještě před jeho započatím. Podobně jako u předchozí respondentky je popisováno vlastní aktuální rozpoložení sociálního pracovníka. Tento fenomén je ve smyslu očekávání zmíněn také ze strany klientů, jelikož jak uvádí nejvýstižněji příklad respondentky K2: „... bohužel to je jejich práce, takže by to neměli dávat najevo... I když vím, že mají třeba taky doma děti a ty starosti taky jsou, tak člověk taky nemá furt náladu, ale bohužel jsou to pracovnice, takže to musí nechat za dveřma...“ Můžeme tedy říct, že maska profesionality může být ze strany klientů dokonce vyžadována. Je zde demonstrován příklad potenciálního zdroje těchto nežádoucích emocí, tedy vlastní rodinné problémy pracovníka. Takových zdrojů je pochopitelně více a pravděpodobně se ne všechny pod maskou profesionála dají schovat a způsobí tak překročení hranic osobního rozpoložení klienta a jejich promítnutí do intervence.

U klientky K4 se vyskytla následující výpověď: „... *ale někdy mi přijde unavená...*“ Klientka zde popsala narušení hranice masky profesionála, jelikož pozorovala a konkrétně pojmenovala zdroj negativního vlivu, tedy únavu. Nejedná se o ojedinělý případ. Respondentka K1 uvedla podobnou zkušenost: „*Poznám, když už toho má až nad hlavu... v poslední době si toho všímám...*“ Je na místě zdůraznit, že se však nejedná o důsledek špatné sebereflexe, jelikož pracovnice P4 si toto riziko uvědomuje: „... *co mě může ovlivňovat, tak je třeba vyčerpánost...*“, a současně sděluje i to, že se s ním snaží pracovat: „... *snažím nacházet mechanismy, jak se s tou únavou vyrovnat, abych do té rodiny prostě jakoby šla v pohodě...*“ Přestože se v jiných oblastech pracovníkovi daří hranice udržovat, v souvislosti s únavou pracovníka, jakožto negativním zdrojem rozpoložení, je hranice narušována. Je tedy nasnadě vyvodit následující rozdělení: (1) *obranitelné zdroje rozpoložení*; (2) *neobranitelné zdroje rozpoložení*. Je otázkou, do jaké míry je ohraničení druhé kategorie nemožné, či pouze obtížné zvládnutelné. V případě uvedeného příkladu únavy pracovníka považují z logiky věci jako nejschůdnější řešení takových problémů prevenci.

Motivace otevřeným dialogem

Dílí výzkumná otázka zkoumající dobrovolnost a nedobrovolnost klientů představuje zásadní význam pro spolupráci a částečně je také faktorem utváření hranice. Zde se jedná o hranice ve smyslu toho, jak široce může pracovník intervenovat. Je zpravidla otázkou motivace klienta, do jaké míry umožní pracovníkovi působit. V rámci výsledků výzkumu byla potvrzena souvislost (ne)dobrovolnosti klientů s jejich motivací spolupracovat.

Jako potenciální problém pojící se s nedostatečnou motivací klientů se ukázalo neporozumění roli pracovníka, potažmo cílům intervence. Pracovnice P2 řekla: „... *je to takový, že vlastně nevím, jestli má poněti o nějakých jako oblastech naší spolupráce, který bychom měly projít...*“ Souvislost s vymezením cílů spolupráce pak u téže respondentky lze spatřit v následující výpovědi, kterou pracovnice odpověděla na to, co je podle ní nejdůležitějšími faktory pro kvalitní spolupráci: „... *to je ta otevřenost i ze strany toho pracovníka, když on vnímá třeba něco špatně v té spolupráci, tak jako doptávat se, jestli je to v pořádku, a když ne, tak hledat řešení...*“ Pracovnice, podobně jako ostatní, tak motivaci klientů zajišťuje prostřednictvím *otevřeného dialogu*. Jedním z přístupů, kterými sociální pracovníci mohou zajišťovat motivaci klientů, tedy může být otevřený dialog o tom, co je klientovi v rámci spolupráce nepříjemné, a snaha o následné řešení těchto problémů. Způsob motivace klienta se může jevit jako totožný s motivačním přístupem *odstranění překážek* (Miller, Rollnick, 2004), je ovšem důležité zmínit, že autoři spíše pojmenovávají konkrétní činnosti, které pracovníkovi pomáhají překážky překonávat, „*například mu poradí, na koho se může obrátit, telefonicky mu domluví návštěvu, zjistí dopravní spojení apod.*“ (Miller, Rollnick, 2004:3). Autoři také nezmiňují, jakým způsobem zajistit, aby klient o těchto svých obtížích s motivací vůbec hovořil. Otevřený dialog může zajistit adekvátní motivaci, čímž usnadňuje pracovníkovi držet širší možnosti své intervence. Záleží ovšem patrně i na dalších faktorech, zda se klient do otevřeného dialogu aktivně zapojuje.

Separace moci

Další dílí zaměření výzkumu se týkalo zkušenosti pracovníků a klientů s používáním kontroly a podpory při intervenci. Z výzkumu vyplývá, že pracovníci jednoznačně shledávají podporu jako dominantnější složku své role. Někteří se vnímají jako ryze podporující, jiní, jako například respondentka P4, hovořili o poměrném rozdělení, v jehož rámci je podpora dominující: „... *já to mám tak, tři čtvrtě a čtvrt. Takže jako přesahuje ta podpora, ale hodně si dávám pozor na to, abych nezapomínala na tu kontrolu...*“ Pracovníka jako podporovatele vnímali také klienti. Ne vždy však tato skutečnost byla přijímána pozitivně. Pracovnice P1 uvedla: „... *bohužel nemáme příliš těch pravomocí a málokdo je má... proto je to pak leckdy běh na dlouhou trať...*“ Na základě tohoto omezení tedy pracovnice vnímá sníženou efektivitu intervence. Tato institucionální moc ovšem podle většiny respondentů náleží spíše pracovníkům orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD). Pracovnice P2 k tomu sdělila: „... *Myslím si, že by měl kontrolovat OSPOD...*“ Ze strany

pracovnice je tedy kontrola vnímána jako kompetence jiného odborníka, který v rodině intervenuje. Respondentka P2 dále uvedla: *„... ale u nás si myslím, že by měla převažovat ta podpora, protože si to můžeme dovolit, že tu kontrolní složku přebírá právě ten OSPOD...“*, což dokládá představu pracovníka o dělbě moci mezi doprovázejícími pracovníky a OSPOD. Také u klientky K4 bylo identifikováno pojetí instituce OSPOD jako kontrolní moci: *„... sociálku vnímám jako větší kontrolu a podporu tam žádnou nevidím... ty Vám moc nepomohou... ty Vás spíše ještě zdeptají...“* Přesto se v této roli nachází i složka kontroly, která ovšem vzniká na základě přirozené autority pracovníka. Prostřednictvím této své mocenské pozice pracovník působí na klienta takovým způsobem, aby byl klient schopen porozumět smyslu pracovníkem vytyčeného cíle spolupráce. Hranicí je v tomto ohledu pak moment, kdy klient porozumí problému a začne se sám podílet na jeho řešení. Institucionální autoritu zastává ve zkoumaném příkladu praxe sociální práce podle pracovníků a klientů pracovníků OSPOD. Toto rozdělení předpokládá úzkou spolupráci mezi doprovázející organizací a OSPOD, což je ovšem podle zkušeností pracovníků v praxi občas problematické, jelikož se někteří pracovníci setkávají s neochotou ke spolupráci. Kvůli nízké přítomnosti institucionální moci si někteří pracovníci připadají vůči klientovi bezmocní. Hranice kontroly je tedy v tomto případě ohraničena prostřednictvím legislativy, která separuje institucionální moc do rukou pracovníků OSPOD a implicitně tak doprovázející pracovníky odkazuje na moc přirozenou.

Podstata a hranice profesionality

Výpovědi pracovníků ani klientů velmi často nezahrnovaly zmínky o obecné potřebě blízkého vzájemného vztahu. Zmiňována však byla konkrétní složka, která do takového vztahu patří. Jedná se o *rovnocennost* mezi pracovníkem a klientem, kterou jako předpoklad dobré spolupráce konkrétně zmínila například pracovnice P2: *„... být jako rovnocennější s těma lidma...“* Klientka K3 popsala tuto potřebu v podobě konkrétního jednání: *„... nepovyšuje se nade mnou...“* Také pracovnice P2 o rovnocennosti hovořila: *„... je jako důležitý se na ty lidi nepovyšovat jenom proto, že vím, že špatný citový pouto může dítěti poškodit mozek...“* Povyšování je zde vnímáno jako nerovnost na základě odborné znalosti pracovníka. Potřebu nepovyšování se, tedy určité pokory, uvedla tatáž respondentka i v situaci, kdy musí rovnocennost udržovat navzdory skutečnosti, že klient dělá něco špatně, co si sama interpretuje jako špatné: *„... mít na paměti to, že když vidím, že dělají něco blbě, není důvodem k tomu se nad ně nějak povyšovat...“* Respondentka dále uvádí, že se přímo jedná o přístup, který představuje určité opuštění odbornosti: *„... prostě jako nějaký odklon od expertnosti mi přijde důležitější...“* U výpovědi pracovnice P3 je tato složka vzájemného vztahu usazena do kontextu naladění se na životní situaci klienta: *„... jako jednáme s každým stejně, ale vždy se musím naladit na nějakou sociální úroveň toho klienta...“* Takové jednání pak přináší větší šanci porozumění a přijetí ze strany klienta. Na základě výpovědi klientky K3: *„... vím, že se nebude stydět se ke mně otočit, pozdravit mě a popovídat si se mnou...“* byl zmíněn kontext studu v takovém případě. Klientka označuje potřebu takového vztahu, který předpokládá otevřené přijetí. I tato podoba jednání s klientem představuje vzájemnou rovnost. O rovnosti lze také hovořit v kontextu lidskosti pracovníka, která je předpokladem dobré spolupráce. Jak konkrétně uvedla respondentka K2: *„... já jsem měla tu první ráda jako. Ta mi přišla taková jako lidská...“*, kdy mluví o větším souznění s dřívější pracovnící, právě na základě její lidskosti. Rovnocennost mezi pracovníkem a klientem je tedy složkou vztahu, která představuje hranici mezi profesionálním a neprofesionálním vztahem, jelikož se jedná o předpoklad toho, aby byl vztah pro spolupráci prospěšný, zachoval si svůj význam a současně nepřesahoval rámec profesionality.

Respondenti ovšem reflektovali také zkušenost se situacemi, kdy byly hranice profesionálního stavu v určitém ohledu překročeny. Prakticky každý pracovník disponoval zkušeností, kdy byl klientem postaven do pozice, ve které musel čelit osobnímu dotazu nebo jiné pro něj hraniční situaci. Samotnou podstatou překračování hranic je interpretace blízkého vztahu mezi pracovníkem a klientem. Dezinterpretace této blízkosti může být příčinou toho, že klient se ve vztahu špatně orientuje a přisuzuje mu větší váhu. Klient pak může inklinovat k zájmu o osobní

informace o pracovníkovi. Pracovnice P2 sdělila: „... jako když se mě tady jedna klientka ptala, jestli bych šla do té ciziny a prostě jaký mám teď plány do budoucna...“ Pracovnice P3 také zmínila osobní dotaz, se kterým se v praxi setkala: „... ptali se mi, kdy třeba já jsem poprvé byla u svého přítele přes noc...“ Přestože dotaz se týká předmětu spolupráce, jelikož vznikl v kontextu řešení problematiky dospívání dítěte, jeho povaha je velmi osobní, což nasvědčuje chybné interpretaci blízkého vztahu s pracovníkem. Pracovnice P2 na dotaz, zda s klienty probírá témata, které nejsou předmětem spolupráce, odpověděla následovně: „... třeba, když se mě zeptají na něco z mého života. Vnímám, že mají pocit, že potřebují vědět něco o mně...“ Pracovnice tak připouští, že určité odkrytí vlastního osobního života shledává jako pozitivní pro spolupráci. Respondentka P3 k problematice osobních informací řekla: „... ne, tak já na tohle jsem hodně opatrná. A nerada... a nesděluju klientům ze svého osobního života...“ Navzdory tomuto striktnímu odmítnutí sdílení osobních informací s klientem respondentka vzápětí rovněž připouští, že určité informace klientovi v rámci podpory vztahu s klientem sděluje: „... opravdu jen jako běžný obecný věci, protože jako já vnímám, že o nich vím jako spoustu věcí a oni o mně vůbec nic. Tak jen aby jako viděli, že jsem taky jako normální člověk s normálním životem, ale konkrétnosti ne...“

Tuto skutečnost z praxe potvrzují i samotní klienti. Z jejich výpovědí je ovšem místy patrné, že pro ně získané osobní informace o pracovníkovi mají větší význam, než jaký jim přisuzují pracovníci. Jak lze vyvodit na základě výroku klientky K3: „... já o ní vím všechno. Kdy se vdala, že mají domeček, že mají zahradu, vím o ní všechno zkrátka...“ Je otázkou, do jaké míry by pracovník tyto informace vnímal jako (ne)osobní, a jednalo by se z jeho pohledu o (ne)vědomý únik informací. Vědomé uvolnění informací osobní povahy totiž může být provedeno záměrně za účelem prohloubení vztahu a potažmo dosažení lepší spolupráce. V případě klientky K4 byly uvedeny informace vysvětlující aktuální rozpoložení pracovnice: „... ptám se, a ona mi to řekne, že třeba jí bolí hlava, nebo že měla nějaký problémy, ale že je nebudeme řešit, že měla nějaký starosti, ale není konkrétní...“ Zde je přehledně demonstrováno, do jaké míry pracovník informace poskytuje. Nejprve sděluje obecnou osobní rovinu vlastního rozpoložení, ale nepojmenovává podrobnější konkrétní souvislosti. U uvolněných obecných informací můžeme shledat přínos, jelikož pracovník informuje o svém aktuálním rozpoložení a upozorňuje tak klienta například na vlastní omezenou pozornost, či jiný projev. Takové jednání ovšem nenastalo ve všech případech. Klientka K4 ke své pracovnici řekla: „... má dohromady 6 dětí, jestli se nepletu. Vlastně tři manželů a tři její. A vím, že to poslední má se současným manželem a vím, kde ten její manžel pracuje...“ Zde již narážíme na méně relevantní informace z hlediska spolupráce. Pravděpodobně se jednalo o nevědomý únik. Hranice při sdělování osobních informací je tedy konstruována na základě sdílení osobních informací v obecné osobní rovině. Vždy je třeba úniky informací hlídat a usilovat o to, aby byly vědomé, tedy za účelem záměrného prohloubení vztahu, a obezřetné, respektive bezpečné z hlediska udržování soukromí pracovníka.

ZÁVĚR

Na základě interpretace závěrů výzkumu bylo zjištěno, že v rámci zkoumaného příkladu spolupráce je skutečně využíváno triády kompetencí, která představuje odkazování sociálního pracovníka na návazného odborníka. Hranice mezi poskytováním psychické podpory sociálním pracovníkem a dalším odborníkem spočívá v souladu s kompetencemi pracovní pozice a individuálními odbornými schopnostmi pracovníka. Současně byla formulována typologie psychické podpory ze strany sociálního pracovníka. Výzkum dále ukázal, že sociální pracovníci v praxi vedou své klienty k uschopňování a snaží se pracovat na rozšíření jejich dovedností a kompetencí, a to v souladu s principy funkční gramotnosti. Hranice této pomoci je utvářena dvěma situacemi, kdy pracovník pomoc již neposkytuje. Jednak v případě, že klient je schopen si poradit sám, a mimo to také v situaci, kdy záležitost není v souladu s cílem služby. Rizikem pojmím se s touto oblastí intervence sociálního pracovníka je překážka stanovení pevných hranic v důsledku dilematu „vše

souvisť se vším“. Ve zkoumaném segmentu praxe byla identifikována pozitivní odezva na legislativní specifikum klientů doprovázení pěstounských rodin, tedy na zákonnou povinnost vzdělávání se. Klienti převážně tuto možnost vzdělávání kvitují a vítají skupinově zprostředkované informace. Na základě výzkumu byl definován pojem maska profesionála. Tuto metaforickou masku pracovník „nasazuje“ při kontaktu s klientem. Jedná se o jeden ze způsobů uskutečnění profesionálního přístupu. Pracovník skrze tuto masku odděluje svůj vlastní vnitřní svět od světa klienta. Pod maskou pracovník skrývá ohraničitelné zdroje rozpoložení. Současně však byly identifikovány zkušenosti s neohraničitelnými zdroji rozpoložení, které se jeví jako „nezamaskovatelné“. Dále byl identifikován způsob motivace nedobrovolných klientů prostřednictvím otevřeného dialogu, který sociální pracovníci ve zkoumaném segmentu praxe využívají. Výzkum přinesl také poznatky o zkušenostech s dělením moci mezi více institucí sociální práce, která přináší rizika i příležitosti. Součástí výsledků výzkumu byla také identifikace podstaty profesionálního vztahu mezi pracovníkem a klientem a zkušeností respondentů s jeho ohraničením. Závěrem je potřeba podotknout, že problematika hranic je dle realizovaného výzkumu a jeho výsledků zdánlivě komplikovaným komplexem různorodých aspektů. Princip úspěšného udržení profesních hranic sociálního pracovníka však lze shrnout jednodušeji. Sociální pracovník by se v rámci výkonu své profese měl tématu hranic vědomě věnovat a reflektovat vztah s klientem včetně informací, které směřem k němu uvolňuje. Měl by usilovat o srozumitelnost cílů své práce a průběžně rozšiřovat své profesní kompetence. To vše se jeví jako nejdůležitější podstata udržení zdravých profesionálních hranic sociálního pracovníka.

POUŽITÉ ZDROJE

- BOBEK, M., PENIŠKA, P. 2008. *Práce s lidmi*. Brno: NC Publishing.
- CAMBRIDGE DICTIONARY. 2021. *Cambridge Dictionary / English Dictionary, Translations & Thesaurus* [online]. Cambridge: Cambridge University Press. [30. 1. 2021]. Dostupné z: <https://dictionary.cambridge.org>
- CHLOUPKOVÁ, S. 2011. Koncept „POPOPÉ“ a jeho přínos pro individuální plánování zejména ve službách sociální péče. *Sociální práce / Sociálna práca*, 11(3), 135–136.
- COOPER, F. 2012. *Professional Boundaries in Social Work and Social Care*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- DURKHEIM, É. 2004. *Společenská dělba práce*. Praha: CDK.
- FREUD, S., KRUG, S. 2002. Beyond the Code of Ethics, Part I: Complexities of Ethical Decision Making in Social Work Practice. *Families in Society*, 83(5), 474–482.
- GABURA, J. 2005. *Sociálne poradenstvo*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca.
- GILGUN, J. 2019. Deductive Qualitative Analysis and Grounded Theory: Sensitizing Concepts and Hypothesis-Testing. In: BRYANT, A., CHARMAZ, K. (Eds.). *The SAGE Handbook of Current Developments in Grounded Theory*. London: Sage.
- GIVEN, L. M. 2008. *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. London: Sage.
- HENDL, J. 2008. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- KOPŘIVA, K. 2011. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál.
- LACHMANN, F. 2012. *Nový seriál Déjà vu sociologique: co je štěstí?* [online]. Praha: Sociální teorie. [30. 1. 2021]. Dostupné z: <http://socialniteorie.cz/novy-serial-deja-vu-sociologique-co-je-stesti>
- MATOUŠEK, O. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál.
- MILLER, W. R., ROLLNICK, S. 2004. *Motivační rozhovory*. Tišnov: SCAN.
- MIOVSKÝ, M. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- MUSIL, L. 2004. *„Ráda bych Vám pomohla, ale...“ Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman.

- MUSIL, L., JÁKLOVÁ STŘIHAVKOVÁ, D. 2020. Reflecting on a Common Core and the Variability of Social Work Definitions: "Theme and Its Interpretations" by Foucault. *Journal of Social Work Education*, 56(2), 384–393.
- MUSIL, L., NAVRÁTIL, P. 2000. Sociální práce s příslušníky menšinových skupin. *Sociální studia*, 2000(5), 127–163.
- NUSSBAUM, M. 2011. *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Cambridge: Harvard University Press.
- OLŠOVSKÝ, J. 2018. *Slovník filosofických pojmů současnosti*. Praha: Vyšehrad.
- PALEČEK, J. 2015. *Náhradní rodinná péče v České republice v reflexi pracovníků nestátních neziskových organizací a orgánů sociálně-právní ochrany dětí v roce 2015*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- PAYNE, M. 2006. *What is Professional Social Work?* Bristol: Policy Press.
- PAYNE, M. 1997. *The Modern Theory of Social Work*. London: Macmillan.
- PETRUSEK, M. a kol. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.
- RABUŠICOVÁ, M. 2002. *Gramotnost: staré téma v novém pohledu*. Brno: Masarykova univerzita & Nakladatelství Georgetown.
- REAMER, F. 2009. *Novel Boundary Challenges: Social Networking* [online]. Spring City: Social Work Today. [30. 1. 2021]. Dostupné z: http://www.socialworktoday.com/news/eoe_111309.shtml
- RYFF, C. D. 1989. Happiness Is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069–1081.
- SEABURY, B., SEABURY, B., GARVIN, C. D. 2011. *Foundations of Interpersonal Practice in Social Work*. London: Sage.
- SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR (SSP ČR). 2006. *Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků České republiky* [online]. Praha: SSP ČR. [30. 1. 2021]. Dostupné z: <http://socialnipracovnici.cz/sekce-socialnich-pracovniku/article/ke-stazeni>
- STRAUSS, A., CORBIN, J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.
- SVOBODA, M., ČEŠKOVÁ, E., KUČEROVÁ, H. 2006. *Psychopatologie a psychiatrie pro psychology*. Praha: Portál.
- ŠEVČÍKOVÁ, R. 2013. *Funkční gramotnost* [online]. Praha: Českomoravská vzdělávací s. r. o. [30. 1. 2021]. Dostupné z: http://cmvzdelavaci.cz/files/khk/13_0107_Metodika_Funkcnigramotnost_Poznamky_povoleny_komplet.pdf
- ŠIMKOVÁ, L., ÚLEHLA, I. 2011. Sociální kontrola profesionálně [online]. *Sociální revue*. [30. 1. 2021]. Dostupné z: <http://socialnirevue.cz/item/socialni-kontrola-profesionalne>
- TROTTER, C. 2006. *Working with Involuntary Clients: A Guide to Practise*. London: Allen & Undin.
- ÚLEHLA, I. 1996. *Umění pomáhat*. Písek: Renaissance.
- Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.*

Možnosti využití mediace jako metody sociální práce v reakci na výzvy současné doby¹

Possibilities of Using Mediation as a Method of Social Work in Response to Current Challenges

Klára Brožovičová, Mirka Nečasová

Mgr. et Mgr. Klára Brožovičová, Ph.D.,² je doktorandkou na Katedře sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, kde se podílí na výuce předmětu Přístupy v sociální práci – vyjednávání a mediace. Specializuje se na výzkum rodinné mediace v rámci sociální práce a sociálně-právních předpokladů mediace. Je absolventkou výcviku v transformativní mediaci (2017, BrainPlay) stejně tak jako ve facilitativní mediaci (2019, Centrum pro řešení sporů, Praha). V letech 2018–2020 působila v Mediačním centru CSS Brno jako rodinná mediátorka, od roku 2020 pracuje jako zapsaná mediátorka pro Brněnskou mediační kancelář.

PhDr. Mirka Nečasová, Ph.D.,³ pracuje jako odborná asistentka na Katedře sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, kde vyučuje předměty zaměřené na filosofii a etiku v sociální práci, supervizi, vyjednávání a mediaci a kariérové poradenství. Katedru zastupuje v Asociaci vzdělavatelů v sociální práci. Od roku 2000 působí jako mediátorka, nejdříve v Občanské poradně Brno, od roku 2008 také zakládající členka a mediátorka v Mediačním centru, z. s., v Brně. Oblastí jejího výzkumného a vědeckého zájmu je identita profese sociální práce, eticky významné situace v sociální práci, supervize a osobní a profesní růst, občanské poradenství.

Abstrakt

CÍLE: Článek se věnuje možnosti využití mediace jako metody sociální práce v současných společenských podmínkách, a to konkrétně v reakci na aktuální výzvy, jako jsou následky pandemie covid-19. **TEORETICKÁ VÝCHODISKA:** Sociální práci je možné definovat jako sociálně konstruovanou aktivitu působící ve společenském kontextu. Reakce na společenské podmínky bývá v rámci profese mimo jiné vyjádřena prostřednictvím posunu výkladu stěžejních hodnot. Hodnoty jsou pak vyjádřeny v dokumentech profese, jako je například definice sociální práce a mezinárodní etický kodex. V současné době se pro sociální práci vynořují další výzvy, spojené s důsledky pandemie covid-19. Článek se blíže zaměřuje na možnosti využití mediace jako metody sociální práce v tomto kontextu. **METODY:** Jedná se o teoretickou stať analyzující možnosti

¹ Vypracování textu bylo podpořeno z projektu „Pojetí, kontexty profesionalismu v české sociální práci“, MUNI/A/1409/2020.

² Kontakt: Mgr. et Mgr. Klára Brožovičová, Ph.D., Katedra sociální politiky a sociální práce, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Joštova 10, 602 00 Brno; klarabrozovicova@seznam.cz

³ Kontakt: PhDr. Mirka Nečasová, Ph.D., Katedra sociální politiky a sociální práce, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Joštova 10, 602 00 Brno; necasova@fss.muni.cz

využití mediace jako metody sociální práce v reakci na nové výzvy a s ohledem na klíčové hodnoty obsažené v mezinárodním etickém kodexu sociální práce. **VÝSLEDKY:** Z analýzy vyplývá, že je mediace vhodnou metodou, kterou je možné využít v sociální práci v reakci na aktuální výzvy, a to způsobem, který odpovídá vybraným bodům mezinárodního etického dokumentu. **IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI:** Na základě výsledků analýzy jsou formulována doporučení pro důraznější uplatnění mediačních a vyjednávacích technik v sociální práci.

Klíčová slova

mediace, metoda sociální práce, hodnoty, pandemie covid-19

Abstract

OBJECTIVES: The paper deal with the possibility of using mediation as a method of social work in the current social conditions, specifically in response to the COVID-19 pandemic. **THEORETICAL BASE:** Social work can be defined as a socially constructed activity operating in a social context. The response to social conditions within the profession is expressed through a shift in the interpretation of core values in professional documents. The paper focuses on the possibilities of using mediation as a method of social work in this context. **METHODS:** This theoretical paper is analysing the possibilities of using mediation as a method of social work in response to new challenges and with regard to the key values contained in the International Code of Ethics for Social Work. **OUTCOMES:** The analysis shows that mediation is a suitable method that can be used in social work in response to current challenges in a way that corresponds to selected points of the international ethical document. **IMPLICATIONS FOR SOCIAL WORK:** Based on the results of the analysis, the authors make recommendations for a more emphatic application of mediation and negotiation techniques in social work.

Keywords

mediation, method of social work, values, COVID-19 pandemic

ÚVOD

Sociální práce jako sociálně konstruovaná aktivita reaguje na změny společenského kontextu, což se projevuje např. v novém promýšlení a chápání klíčových hodnot této profese, ve způsobu uplatnění teorií a metod sociální práce, ve výzkumu a vzdělávání v rámci profese i v podobě legitimizace a úrovni prestiže, kterou profese získává u společnosti i u příjemců služeb. Dokladem může být např. úprava mezinárodní definice (IFSW, 2014) a etického kodexu profese (IASSW, 2018) v reakci na problémy spojené s vlivem neoliberalismu a manažerismu v sociální sféře, který se projevuje např. deprofesionalizačním trendem směřujícím od profesní kontroly a řízení k manažerské kontrole a řízení, komodifikací služeb, komercializací vztahu mezi klientem (konzumentem služby) a pracovníkem, snižováním kapacity pracovníků reagovat na klientovy potřeby specificky a nápaditě, ztotožňováním profesních kompetencí s pouze technickými kompetencemi, jednostranným zájmem o praktické konsekvence situace vyjádřeným standardizací služeb a klasifikací potřeb apod. (Noordegraaf, 2007; Evetts, 2013; Banks, 2014). Ve stěžejních mezinárodních dokumentech profese jsou klíčové hodnoty sociální práce, jako je lidská důstojnost a respekt k osobám na jedné straně a obecné dobro vyjádřené hodnotou sociální spravedlnosti na druhé straně, pojímány ve vzájemném vztahu a propojeně (Nečasová, 2020). Takovéto chápání klíčových hodnot může být výraznou oporou i v současné době, kdy se sociální práce vyrovnává s aktuální výzvou, řešením dopadů pandemie covid-19. V této situaci se dá očekávat zvýšený zájem o takové metody, které korespondují s novými důrazy v pojímání profesních hodnot a pomocí kterých je možné na tuto výzvu adekvátně reagovat. Jednou z metod, které se zdají mít dobrý

potenciál pro využití v sociální práci, je mediace. V tomto textu se tedy zaměřujeme na možnosti využití mediace jako metody sociální práce v kontextu této aktuální výzvy.

Téma zpracováváme jako teoretickou stať prostřednictvím teoretické analýzy vybraných akademických textů z dané oblasti s doplněním praktických příkladů možného využití mediace v závěru. Akademické texty byly vybrány s ohledem na zvolené téma: tedy texty, které popisují společenský kontext a související podobu sociální práce vyjádřenou v klíčových dokumentech této profese, a na texty charakterizující mediaci, která byla některými autory vybraných textů označena jako vhodná metoda řešení problémových či konfliktních situací v postmoderní době.

Na dané texty nahlížíme perspektivou sociální práce jako sociálně konstruované aktivity (Healey, 2014) působící ve společenském kontextu. Vycházíme z toho, že povaha společenského kontextu ovlivňuje podobu sociální práce, a tedy i způsob pojmání klíčových hodnot a také metod, jejichž podstata je v souladu s tímto způsobem pojmání hodnot a umožňuje tak adekvátní reakci na specifickou situaci daného společenského kontextu. V textech se konkrétně zaměřujeme na vyhledávání poznatků týkajících se charakteristik společenského kontextu, definice sociální práce a jejích hodnot v tomto kontextu, charakteristiky vybraných metod mediace a hodnot v těchto metodách klíčových.

Na základě porovnání předchozího a aktuálního znění definice sociální práce a mezinárodního etického dokumentu identifikujeme posuny v kladení důrazů na určité aspekty klíčových hodnot v sociální práci (a tedy i posuny v pojmání těchto hodnot a sociální práce samotné) s ohledem na změny společenského kontextu. Poukážeme na to, že aktuální podoba těchto dokumentů a charakteristika hodnot sociální práce poskytuje vhodný základ i pro vyrovnávání se s v současné době největší výzvou, dopady pandemie covid-19 v sociální práci, a tedy i pro posouzení adekvátnosti a možnosti uplatnění mediace jako metody sociální práce v současné době. Z porovnání hodnotového zázemí mediace vyjádřeného autory vybraných textů a aktuálního pojmání hodnot profese pak vyvozujeme, že mediaci je možné považovat za vhodnou metodu pro řešení problematických situací, se kterými se sociální pracovníci v současné době musejí vyrovnávat. Tato zjištění získaná teoretickou analýzou ilustrujeme v závěru prostřednictvím příkladů možného využití mediace. Příklady jsme získali z písemných reflexí problematických situací spojených s pandemií covid-19 na pracovištích, které nám s laskavým souhlasem k využití poskytli studující kombinované formy vysokoškolského studia sociální práce na vybrané vysoké škole.

Nejdříve tedy definujeme sociální práci z různých pohledů a charakterizujeme úpravy dokumentů profese s ohledem na změny společenského kontextu. Poté se zaměříme na výzvu, se kterou se sociální práce aktuálně vyrovnává. Následně seznámíme čtenáře s mediací jako metodou korespondující s definicí sociální práce i profesními hodnotami a také s příklady využití mediačních a vyjednávacích technik a postupů i teoretického zázemí mediace v reakci na praktické problematické situace spojené s pandemií. V závěru pak na základě vybraných problematických situací uvedeme doporučení pro významnější využití mediace v sociální práci.

SOCIÁLNÍ PRÁCE A SPOLEČENSKÉ PODMÍNKY

Sociální práci lze definovat z více pohledů. Patrně nejrozšířenější v našem prostředí je definování sociální práce prostřednictvím různě rozpracovaného konceptu sociálního fungování. Musil v tomto rámci definuje sociální práci jako pomoc klientům „*zvládat nesnáze v jejich interakcích se subjekty v jejich sociálním prostředí*“ (Musil, 2013b:512).

Perspektivu jednotlivce, kdy je brána v potaz schopnost jednotlivce odpovídat na požadavky, které jsou kladeny jeho sociálním prostředím, využívá např. i Carlton a definuje pojem sociálního fungování jako způsobilost lidí konat v každodenním životě, vytvářet vztahy a jednat s ostatními lidmi takovým způsobem, který je uspokojující pro všechny zúčastněné a naplňuje potřeby takto organizované společnosti (Carlton, 1984). Navrátil definuje sociální práci jako „*podporu sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově, nebo individuálně vnímána a vyjádřena*“ (Navrátil, 2000:7).

Sociální práci je možné definovat také jako sociálně konstruovanou aktivitu působící ve společenském kontextu, jehož povaha se historicky podílí na podobě sociální práce i preferovaných metodách. Podoba sociální práce i jiných pomáhajících profesí je tedy neustále vyjednávana. Různorodé faktory, které v tomto rámci působí (jako je např. institucionální a profesní kontext, očekávání aktérů – klientů i pracovníků) mohou být v souladu, častěji však je třeba mezi těmito očekáváním a požadavky vyjednávat. Pro sociální práci je totiž typické, že podléhá rozrůzněnosti více než jiné pomáhající profese (Healey, 2014). Je to dáno mimo jiné množstvím různých oblastí praxe, kde sociální pracovníci pracují, různorodostí cílových skupin, povahou problémů a problémových situací, kterým se sociální pracovníci věnují, i nedostatečnou institucionalizací oboru apod. (Clark, 2000; Banks, 2006; Musil, 2013a). Healey (2014) doporučuje, aby sociální pracovníci brali vliv kontextu na formování přístupů k praxi, znalostní základny, vnímání smyslu sociální práce i identity sebe sama jako sociálního pracovníka s plnou vážností. Sociální pracovník si takto totiž uvědomí, že je aktivním účastníkem a tvůrcem kontextů, které se uplatňují v jeho práci.

Matoušek pak definuje sociální práci prostřednictvím klíčových hodnot – sociální solidarity a naplňování lidského potenciálu: *„Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu... U klientů, kteří se již společensky uplatnit nemohou, podporuje co nejdůstojnější způsob života“* (Matoušek, 2003:11). V sociální práci jsou hodnoty důležité z více důvodů. Sociální práce totiž není *„pouze technologií práce, ale je to na hodnotách založená a hodnotami inspirovaná snaha pomoci lidem v obtížných životních situacích za použití sofistikovaných metod intervence“* (Reamer, 2013:12). Hodnoty určují povahu sociální práce i povahu vztahu mezi sociálním pracovníkem a klientem, kolegy i širší společností. Hodnoty také ovlivňují, jakou metodu práce sociální pracovník použije, a jsou klíčové při řešení etických problémů a dilemat. Informace o hodnotách určité profese (uvedené typicky v etickém kodexu a dalších důležitých dokumentech) zároveň poskytuje i těm, kteří působí mimo profesi, příp. zájemcům o vstup do profese, vzhled do jejích základů a možnost porozumění tomu, co je v rámci profese považováno za významné.

Klíčové hodnoty uvádí i mezinárodní definice sociální práce, která chápe sociální práci jako *„na praxi založenou profesi a akademickou disciplínu, která podporuje sociální změnu a rozvoj, sociální soudržnost a posílení a osvobození lidí. Pro sociální práci jsou zásadní principy sociální spravedlnosti, lidských práv, kolektivní zodpovědnosti a respektu k rozmanitosti. Zapojuje lidi a struktury, aby se zabývali životními těžkostmi a výzvami a zvyšovali životní pohodu. Opírá se přitom o teorie sociální práce, společenských a humanitních věd a o místní znalosti“* (IFSW, 2014; překlad ASVSP, 2017).

Tato definice oproti předchozí definici z roku 2004 (IFSW, 2004) klade důraz na vyrovňávání jednostranných náhledů na klíčové hodnoty sociální práce. Např. jednostranný důraz na sociální změnu je vyrovňován odkazem na sociální rozvoj a soudržnost. Sociální změna je uváděna do souvislosti se sociální stabilitou, podporovanou ale jen do té míry, aby stabilita nebyla využita k marginalizaci, exkluzi a opresi. Lidská práva plynoucí z konceptu lidské důstojnosti a sociální spravedlnost jako klíčové hodnoty mají být doprovázeny dalšími hodnotami – jako je vzájemná odpovědnost, reciprocita ve vztazích v rámci komunity, respekt ke vzájemné závislosti mezi lidmi a mezi lidmi a prostředím (srovnej Nečasová, 2020).

Autoři definice z roku 2014 takto reagovali na společenskou situaci a problémy, se kterými je sociální práce konfrontována, jako jsou nová sociální rizika, prekarizace práce, marginalizace určitých skupin, spoléhání se na tržní mechanismy při zajišťování efektivit sociálního státu aj. Tyto problémy bývají spojovány s vlivy neoliberalismu a manažerismu vyjádřenými v tzv. new public management, který je zaměřený na trh, hodnocení, kompetici a proceduralizaci (vzhledem k potřebě dosahovat úspěchu v podobě efektivních měřitelných výsledků) a na úspornost, hospodárnost a účinnost (Banks, 2014).

Granja (2018) v této souvislosti hovoří o ekonomické, sociální a politické krizi, která má výrazné dopady v podobě etických problémů a dilemat, se kterými se sociální pracovníci v praxi stále častěji

setkávají. Obtížnou situaci sociálních pracovníků dokumentuje tato autorka v podobě následujících paradoxů sociální práce⁴: (1) Prosazování sociální spravedlnosti a přístupu ke zdrojům v kontextu růstu a stále většího rozšíření sociálních nerovností, chudoby a exkluze; (2) prosazování lidských práv a respektu k důstojnosti a sebeurčení v situaci, kdy odcizení a konzumní charakter společnosti omezují schopnost lidí uplatnit kritické myšlení a reflexi; (3) budování solidarity, které znamená posilování sociálních vztahů a formování kolektivních aktérů v tekuté společnosti, kde jsou sociální problémy a rozhodování i kolektivní myšlení stále více individualizované; (4) možnosti čelit nespravedlivé politice a praxi upřednostňující ekonomický růst a založené na individualizaci sociálních problémů ve společnosti, kde jsou takové jevy, jako nerovnosti, nezaměstnanost, a dokonce i válečný konflikt, považovány za triviální záležitosti, ekonomika převažuje nad etikou a chudí a marginalizovaní jsou činěni odpovědnými za svoje vlastní utrpení (srovnej např. Janebová, 2019; Recmanová, 2019 aj.).

Na tuto stále se zhoršující situaci reaguje i Globální vyhlášení etických principů v sociální práci IFSW (2018) a IASSW (2018)⁵, v němž jsou rozvinuty myšlenky uvedené v Mezinárodní definici sociální práce a v její misi. V rozšířené verzi etického kodexu (IASSW, 2018) je v úvodu vysvětlen nový způsob vyjádření klíčových hodnot:

„Uvědomujeme si nezbytnost změny základních myšlenkových koncepcí: od umístění lidské důstojnosti primárně v kontextu autonomie směrem k uznání inter-subjektivitu a vzájemného provázání lidské důstojnosti a lidských práv. Jako lidské bytosti jsme všichni zakořeněni ve společnostech a závislí na jejich sociopolitických, ekonomických a kulturních strukturách a konvencích, což je vzdálené od představy autonomních nezávislých lidských bytostí (jak to konstruuje liberální teorie). Zranitelnost je univerzální součástí lidství.“

Princip sdílení zranitelnosti zpochybňuje dřívější představu sociálního pracovníka jako neutrálního a odtažitého experta, přičemž *„uznání zranitelnosti je základem síly a zdrojem růstu, rozvoje a prospívání lidí“* (bod 1.4). Zároveň však kodex zdůrazňuje potřebu kritické reflexe, co se týče společenských a organizačních poměrů, ale i osobní a profesní praxe, protože *„My⁶ si stejně jako klienti přinášíme do pracovních vztahů naši minulost, bolesti a radosti, hodnoty, víru, spirituální a kulturní orientaci“* (bod 1.3). V oblasti lidských práv pak kodex upozorňuje i na mediační roli sociálních pracovníků: *„sociální pracovníci působí jako kulturní mediátoři, aby umožnili utváření konsenzu, nalezení odpovídající rovnováhy mezi soupeřícími lidskými právy a aby hájili práva marginalizovaných, stigmatizovaných, vyloučených, vykořisťovaných a utlačovaných jednotlivců a skupin“* (bod 2.3). Lidská práva pak mají koexistovat se skupinovou odpovědností – sociální pracovníci si uvědomují, že *„individuální lidská práva mohou být realizována v každodenním životě pouze tehdy, když lidé převzou jeden za druhého a za prostředí zodpovědnost a když budou pracovat na vytváření recipročních vztahů a komunit“* (bod 2.4). V kodexu je také uvedeno právo na participaci pojaté jako úloha sociálních pracovníků působit *„v zájmu budování sebeúcty a rozvíjení schopností lidí, čímž je vybavují zdroji k plné participaci ve společnosti a ... při rozhodování a jednání, které se dotýká jejich života“* (bod 5.1).

V aktuálním mezinárodním etickém dokumentu je tedy vyjádřen posun od individualismu k vzájemnosti, od monologu k dialogu, od představy sociálního pracovníka jako neutrálního experta k představě pracovníka jako osoby, která vstupuje do vztahu, a také docenění významu vztahů a zprostředkující role sociálního pracovníka.

Etické dokumenty tedy byly upraveny tak, aby poskytovaly v tekutých časech adekvátní nasměrování a pomoc při rozlišování a hlubším náhledu na potíže současné doby a jejich dopady. Takto upravené dokumenty pak mají potenciál být vhodnými vodítky i při řešení následků v současné době největší výzvy, pandemie covid-19.

⁴ Autorka zde čerpá z vyjádření profesní asociace sociálních pracovníků v Portugalsku.

⁵ Jedná se o dvě verze téhož dokumentu: rozšířenou (IASSW, 2018) a zkrácenou (IFSW, 2018).

⁶ Slovem „my“ jsou v kodexu míněni sociální pracovníci v praxi, vzdělavatelé i studující.

AKTUÁLNÍ VÝZVA – PANDEMIE COVID-19

Aluffi Pentini a Lorenz vycházejí z teze, že krize pandemie covidu-19 zasáhla svět právě v době, kdy neoliberální politika začala se systematickým narušováním sociální solidarity s odkazem na upřednostnění neomezeného individualismu. Zásada chránit nejzranitelnější občany, zásady začlenění a sociální rovnosti jsou zakotveny napříč ve všech evropských demokratických státech (Aluffi Pentini, Lorenz, 2020).

Doprovodným rysem probíhající globalizace se stala hrozba prohloubení sociálních, ekonomických a politických rozdílů stejně tak jako tendence rezignovat na sociální opatření (Aluffi Pentini, Lorenz, 2020). Odborná zkušenost sociální práce, jak konstituovat sociální solidaritu, podmínky rovnosti a spravedlnosti, nabývá v období krize covidu-19 a post-covidové situaci na aktuálnosti více než jindy.

Sarah Banks upozorňuje na fakt, že globální krize, jakou je pandemie covidu-19, odhaluje roztržičnost sociální práce a sociálních služeb a její dopad na klienty. Poukazuje na fakt, že právě závislost klientů na některých klíčových sociálních službách pokrývajících základní potřeby (především jídlo a přístřeší) je vystavuje přímému ohrožení v případě, že by tyto služby v krizových situacích nebyly dostupné (Banks et al., 2020b).

Omezení výkonu sociálních služeb ve spojitosti s opatřeními proti šíření pandemie přímo dopadá výrazně více na ohrožené skupiny, jako jsou matky samoživitelky, osoby s nízkými příjmy a minority. Dopady krize spojené s epidemií covid-19 jsou tedy podle Banks et al. (2020b) vyšší nejen z hlediska obecných ztrát ve formě snížení příjmů a omezení velké škály služeb, ale jsou umocňovány sníženou dosažitelností sociálních služeb, na kterých jsou ohrožené skupiny závislé a které hrají zásadní roli v udržení jejich životní úrovně.

V souvislosti s protiepidemickými opatřeními přechází řada sociálních služeb do formy elektronických služeb a telefonické nebo online komunikace. Se změnou formy nabízených služeb ale vyvstává otázka, zda je skutečně možné nabízet službu elektronicky, aniž by se změnila dostupnost služby u klientů. Zde se nabízí zejména předpoklad, že nelze očekávat dostatečné technické a znalostní vybavení u všech klientů tak, aby jim byla služba dostupná. Podle Banks et al. (2020b) některé typy sociálních služeb ani nelze převést do online formy, jako je například potravinová podpora, terapeutické služby nebo komunitní centra. Současně upozorňuje, že u klientů, kteří jsou zranitelnější, jako např. děti, senioři nebo oběti domácího násilí, může dojít v důsledku absence využívaných služeb k výrazně negativním dopadům. V případě zneužívaných osob, osob s drogovou závislostí nebo osob se sklony k sebevraždě může vést vynechání terapeutických služeb nebo jejich omezení pouze na online podporu k fatálním následkům (Banks et al., 2020b). Krize spojená s epidemií covidu-19 je hluboce propojena s otázkou sociální solidarity, která je v takových obdobích potřebná více než jindy, ovšem doporučení „sociálního distancování“ naopak krizi více prohlubuje (Aluffi Pentini, Lorenz, 2020).

Podle Banks jsou některé výzvy pandemie covid-19 důsledkem v současné době uplatňovaných sociálních politik a jejich nedostatků. Poukazuje na to, že je potřeba se z těchto chyb poučit do budoucna a přepracovat komunitní plány a sociální politiky tak, aby více odpovídaly potřebám cílových skupin. Klíčovým nedostatkem je dlouhodobé podfinancování a podhodnocení sociálních služeb a taktéž nedostatečně vybudovaná síť dobrovolníků (Banks et al., 2020b). Podobně argumentují Anna Aluffi Pentini a Walter Lorenz, kteří doslova tvrdí, že pandemie covid-19 zasáhla společnost v době, kdy byly zanedbány veřejné sociální a zdravotní služby nebo byly úmyslně nahrazovány soukromými službami, což se ve svém důsledku odrazilo ve zvládnutí epidemie v některých státech (Aluffi Pentini, Lorenz, 2020). Dalším bodem, kde sociální služby selhávají, je nepřipravenost a neschopnost přizpůsobit se náhlým změnám, tedy výzva spočívá zejména v nutnosti přeorganizovat běžný chod organizací, méně pak v personálních kapacitách. V době covidové krize jsme svědky a účastníky podobného, mnohdy překotného vyjednávání či nastolování nových pravidel fungování. Sociální práce je nucena transformovat služby v rámci

protiepidemických nařízeních. V rámci některých restrikcí se zcela mění charakter poskytovaných služeb, jako je např. poradenství po telefonu, v jiných oblastech je sociální služba zcela pozastavena, např. komunitní aktivity, osobní asistence ad. Sociální práce tak prochází obtížným obdobím, které má zásadní vliv na její proměnu, přičemž ve vyjednávání pozice sociální práce a jejích zájmů mohou být vyjednávací a zprostředkující mediační aktivity klíčovým nástrojem.

MEDIACE JAKO METODA PŘEKONÁNÍ KRIZE V INTERAKCÍCH

Mediace bývá v českém prostředí nejčastěji definována v úzkém slova smyslu jako metoda⁷ řešení konfliktu za pomoci prostředníka (Šišková, 2012:17), přičemž tento prostředník – mediátor⁸ je neutrální kvalifikovaná osoba, která „pomáhá účastníkům konfliktu ve vzájemné komunikaci a dorozumění“ (Holá, 2011:9). Mediáci lze ovšem chápat i širěji jako zprostředkování nebo vyjednávání. Vyjednávání je definováno jako „komunikační proces, pomocí kterého se strany s odlišnými představami, potřebami nebo zájmy pokoušejí nalézt dohodu“ (Potočková, 2013:41), tedy společnou řeč. Pro vyjednávání je typické, že je dobrovolné (nikoho nelze nutit k aktivní účasti) a nezávazné (není možné zaručit, že se dojde k dohodě) s přímou účastí aktérů nebo s účastí delegovanou na pověřenou osobu (tamtéž). Schopnost vyjednávat ovšem patří k výbavě mediátora, můžeme tedy říct, že vyjednávání je v tomto smyslu součástí mediace.

Rozvoj mediace je podle Urbanové (2013b) spojený s postmoderní dobou, protože reaguje na problémy typické pro postmoderní dobu způsobené např. stále větší heterogenitou společnosti (vzrůstající etnická, národnostní, náboženská a kulturní diferenciacie), globalizací (zintenzivnění sociálních vztahů, kdy na místní události mají vliv události, které se staly ve velmi vzdálených místech a naopak) a celkově odlišnostmi v hodnotách a normách, které kladou obdobné nároky na platnost a jen těžko se dá určit, či pravda je „lepší“. Mediace reaguje na dysfunkčnost dosavadních institucí a může se uplatnit všude tam, kde je stěžejní, aby si účastníci sporu vyjasnili svoje postoje a vzájemně se pochopili. Mediace představuje hledání „nových cest pro vzájemné pochopení plurality myšlení, způsobů jednání, hodnotových systémů a orientací... Aktivní účast na řešení konfliktu předpokládá sociální odpovědnost“ (Urbanová, 2013a:290).

Je příznačné, že uvedení mediace jako metody transformace konfliktu se do československé společnosti uskutečnilo krátce po sametové revoluci v roce 1989, tedy v době převratných změn a nových výzev. Nadace Partners for Democratic Change, která mediaci v našem prostředí představila, byla vedena snahou o podporu rozvoje občanské společnosti v kontextu, kde s ohledem na komunistickou ideologii bezkonfliktní společnosti chyběly znalosti a dovednosti v oblasti vyjednávání a transformace konfliktů. Partners si vytyčili jako cíl pomoc s procesem přeměny komunistické společnosti ve společnost demokratickou a občanskou, což vyžadovalo vzájemné dorozumění a pokud možno harmonické soužití. Projekty Partners se tedy snažily podpořit způsoby uchopení sporů jako cesty, jak konflikt zvládnout a dospět k nenásilnému, demokraticky založenému řešení (PartnersGlobal, 2015). Šířili přitom základní metodu facilitativní mediace s důrazem na transformaci konfliktu a vztahů, jak to odpovídá rané fázi facilitativní mediace, kdy se předpokládalo, že díky této mírotvorné aktivitě dojde k transformaci společnosti jako celku (srovnej Zumeta, 1996; Dvořáková, Nečasová, 2019).

Postupně bylo v rámci mediace zformulováno více mediačních stylů; mezi ty základní bývají řazeny kromě facilitativní mediace také mediace evaluativní, transformativní a narativní.

Na transformaci konfliktu a kultivaci vztahu zúčastněných se primárně zaměřuje transformativní mediace, i když například i facilitativní mediace s transformací počítá. Rozdíl mezi transformativní a facilitativní mediací se tolik netýká teoretického zázemí, jako spíše způsobu, jak překonat krizi

⁷ Z řeckého method, tedy cesta za něčím, „způsob, jak dosáhnout nějakého teoretického nebo praktického cíle“ (Petráčková, Kraus, 1995).

⁸ Z latinského slova medium, tedy střed, či medius, tedy prostředník.

mezilidských interakcí (na což se primárně zaměřuje transformativní mediace), potažmo dosáhnout dohody (což je primárním zájmem facilitativní mediace).

Bush a Pope uvádějí jako hlavní výhodu transformativní mediace schopnost této metody měnit vztahy a komunikační interakce mezi lidmi: *„Proč strany přicházejí k mediátorům a čím mohou mediátoři nejlépe sloužit svým klientům? Většina mediátorů by pravděpodobně řekla, že když se strany poprvé obrátí na mediátora, důvody jejich zájmu o mediaci obecně spadají do následujících kategorií. Úspora peněz, času a vyhybání se nepružnosti právního systému jsou hlavními důvody ve většině případů. Důležité je ale také snížení nepřátelství a hořkosti, jakož i zachování nebo obnovení fungujícího vztahu pro budoucnost“* (Bush, Pope, 2002:68).

Podobně Bush a Folger (2005) upozorňují na to, že pro účastníky konfliktu není tak důležité, že jim konfliktní situace brání v uplatnění jejich práv, zájmů a moci, ale především to, že konflikt nutí zúčastněné k tomu, aby se chovali k sobě samotným i k druhým mimořádně nepříjemným způsobem. Krize mezilidské interakce je tedy to, co strany vnímají, že se jich nejvíce dotýká, a proto se obracejí na mediátora, aby jim pomohl tuto krizi překonat. Konflikt totiž odcizuje účastníky od pocitu vlastní síly a propojenosti s druhými a podkopává interakce mezi nimi jako lidskými bytostmi. Tento proces je provázen pocitem slabosti a neschopnosti, nejistoty, ztráty kontroly nad situací a nepřátelství. Konflikt tak generuje u účastníků uzavřenost a sebestřednost, které jsou propojeny a vzájemně se ovlivňují. Čím se účastník cítí slabší, tím více roste jeho nepřátelský a uzavřený postoj vzhledem k druhému (a druhý účastník reaguje obdobně, čímž opět oslabuje prvního účastníka). Tímto způsobem se lidé v konfliktu ocitají v „začarované kruhu“, kdy navzájem konflikt prohlubují (Bush, Folger, 2005). Podobně efekt prohlubování konfliktu a ztrátu vlastní identity popisuje Ken Sande: *„Když se někdo proti mně postaví nebo se mnou špatně zachází, je mojí instinktivní reakcí věnovat veškeré síly tomu, abych se bránil a svého protivníka porazil. Tento postoj zaměřený na sebe sama obvykle vede k dalším problémům. Když se nechám unést svými pocity, je pravděpodobné, že učiním unáhlená rozhodnutí. Ta mého protivníka často urazí a celou záležitost ještě zhorší“* (Sande 2001:7).

Úlohou mediátora je pomoci účastníkům sporu, aby se dokázali vymanit z tohoto začarovaného kruhu. Spoléhá přitom na základní zdroj, jímž je esenciální humanita účastníků konfliktu: jejich síla, slušnost a soucítění jako lidských bytostí. Je nutné tuto schopnost aktivovat, tedy podpořit u účastníků vnitřní kapacitu lidství. Základem této všem společné lidské identity je autonomie a sociální propojení. Člověk totiž vnímá, že je autonomním agentem řídícím svůj život a zároveň je sociální bytostí spojenou s druhými lidmi v esenciálním (a nikoliv účelovém) smyslu. Tento relační (vztahový) pohled je základem lidského sebeuvědomění, základem identity každého člověka jako lidské bytosti. Pokud člověk setrvává v negativních interakcích, pak i setrvává bez kontaktu se svojí vlastní lidskou identitou – a z této nehumánní zkušenosti se lidé chtějí vysvobodit. Strany tedy mají motivaci i kapacitu ke změně, takže mohou skrze zkušenost zmocnění a uznání získat zpět kontakt se svojí lidskou identitou. Mediátor tedy účastníkům pomáhá učinit pozitivní změnu v interakcích – podporuje je, aby se navzájem pochopili, sami se rozhodovali a určili si směr svého vlastního procesu (Zumeta, 1996; Bush, Folger, 2005).

V transformativní mediaci tedy mediátoři následují strany, které si samy směřují proces, a podporují jejich zmocnění. U facilitativní mediace, která je více zaměřena na dosažení dohody mezi účastníky a transformaci vztahu považuje za sice důležitý, ale spíše jen doprovodný efekt spolupráce aktérů při hledání vzájemně výhodného řešení, je mediátor direktivní, co se týče řízení mediačního procesu (postup po fázích), obsahem však tento proces volně naplňují strany samotné. Mediátor prostřednictvím trvání na určitém postupu vede zúčastněné k tomu, aby popsali svoje vidění problému i vyjádřili emoce (a uvolnili si prostor pro racionální řešení problému), podívali se na problém očima druhé strany a problém depersonifikovali (oddělení lidí a problému), zaměřili se na zájmy pod pozicemi (důvody, proč něco požadují nebo očekávají v dané situaci) a spolupracovali na společném nalézání řešení výhodného pro všechny (a skrze tuto spolupráci kultivovali a celkově zlepšovali svoje vzájemné vztahy; srovnej např. Fischer, Ury, Patton, 2011; Šišková, 2012).

Oba mediační styly se tedy zaměřují na interakce aktérů (a skrze pomoc s řešením krize interakcí nepřímo působí i na prostředí), spoléhají na autonomii a zároveň i sociální propojení aktérů a vytváření recipročních vztahů, počítají s participací všech zúčastněných a spoléhají se přitom na jejich schopnost nalézt v sobě sílu k vzájemnému uznání. Zranitelnost a křehkost lidí se tak v mediačním procesu může transformovat v sílu a zmocnění. Metoda mediace tedy velmi dobře rezonuje s úpravami aktuálního mezinárodního etického kodexu. Právě schopnost mediace zmírnit eskalující napětí v konfliktu, podpořit návrat lidské identity účastníků a obnovení schopnosti spolupráce stran je klíčovou výhodou, která je aplikovatelná v současné situaci pandemie covidu-19. Mediace umožňuje stranám problém aktivně řešit, získávat kontrolu nad konfliktem samotným a nad svými reakcemi, které by mohly způsobit prohloubení konfliktu. Popsaná schopnost mediace funguje u případů konfliktů ať už v rodinách, tak také v případech konfliktů řešených v organizacích nebo komunitách (Bush, Pope, 2002). Mediace snižuje intenzitu nepříjemného pocitu, že se strany staly obětí konfliktu, a umožňuje posílení schopnosti sebevyjádření a pojmenování vlastních potřeb a tím i podporuje uplatnění participace. Tímto způsobem dochází k de-eskalaci konfliktu a uschopnění stran vyjednat nová pravidla fungování. Vyjednávací taktiky je ovšem možné využít i při zastupování klientů nebo vyjednávání podmínek, za kterých je služba poskytována.

PŘÍKLADY DOPADŮ COVIDOVÉ KRIZE NA SOCIÁLNÍ PRÁCI V PRAXI A MOŽNOSTI ŘEŠENÍ SITUACÍ PROSTŘEDNICTVÍM VYJEDNÁVÁNÍ A MEDIACE

V průběhu první i druhé covidové vlny vstupují organizace poskytující sociální služby do složitých situací, které mění metodu a způsob poskytované služby, nicméně vyžadují neodkladné řešení. Běžné přístupy, které jsou za normálních okolností ověřené, vyžadují od sociálních pracovníků v podmínkách přísných protiepidemických opatření značnou kreativitu a v mnohých případech obezřetnost. Vyskytují se ovšem situace, které pracovníky staví do nelehkých a těžce řešitelných situací, které vyplývají z často nedostatečného technického zázemí organizací, nových manažerských úloh, chybějících metodik a standardních postupů pro případ zjištění či podezření na covid-19 v organizaci či u klientů. Nejistota a nejednotnost názorů, jak danou situaci řešit, se pak velmi často projevuje jako konflikt v personální oblasti buďto mezi kolegy, nebo ve vztahu nadřízený–podřízený, nebo v oblasti vztahu sociální pracovník – klient.

Sarah Banks se spolupracovníky (2020a) v mezinárodním výzkumu identifikovala šest klíčových témat týkajících se etických výzev spojených s dopadem pandemie v sociální práci:

1. Vytváření a udržování důvěryhodných, autentických a empatických vztahů prostřednictvím telefonického nebo online kontaktu s náležitým ohledem na soukromí klienta a důvěrnost nebo prostřednictvím osobního kontaktu s ochrannými prostředky.
2. Upřednostnění potřeb a požadavků uživatelů služeb, které jsou v důsledku pandemie větší a odlišné, přičemž prostředky jsou omezené nebo nedostupné a úplné posouzení situace je často nemožné.
3. Vyvažování práv, potřeb a rizik uživatelů vůči osobním rizikům pro sociální pracovníky a okolí, za účelem co možná nejlepšího poskytování služeb.
4. Rozhodování, zda postupovat podle vnitrostátních a organizačních zásad, postupů nebo pokynů (stávajících nebo nových), nebo použít odborné uvážení v případech, kdy se tato opatření zdají být nevhodná, zmatená nebo úplně chybná.
5. Uznání a zvládání emocí, únava a potřeba péče o sebe sama v případě, kdy je sociální práce prováděna v nebezpečných a stresujících podmínkách.
6. Využití poznatků z fungování během pandemie k přehodnocení sociální práce do budoucnosti.

V tomto textu uvádíme několik reálných příkladů z organizací poskytujících sociální služby, kde z důvodů zajištění anonymity představujeme jen rámcové zaměření dané služby. Tyto příklady jsme získali se svolením od studujících kombinované formy vysokoškolského studia sociální práce z jejich

písemných prací věnovaných problematickým situacím na pracovišti.⁹ Studující byli vyzváni, aby uvedli problematický příklad ze své praxe, přičemž nebyli podněcováni, aby zmínili právě případy spojené se současnou pandemií. Zajímavé je, že z celkového počtu prací (celkem 116) jen osm studujících (7 %) uvedlo problematickou situaci související s dopady pandemie, což ovšem může mít různé důvody.¹⁰ Většina studujících uváděla dlouhodobě řešené problémy systémového charakteru, které ale mohly nabýt zjevnější podoby právě v souvislosti s vypjatou situací spojenou s komplikacemi způsobenými pandemií. Kazuistiky, které pracují se současnou situací, pak ukazují spontánní zaměření daných sociálních pracovníků na potíže spojené s epidemií covid-19. Zmiňované potíže jsou obdobné napříč spektrem sociální práce bez ohledu na konkrétní poskytovanou službu. Příklady, které jsme vybrali, dokumentují jednak obdobné členění potíží, jako uvádí Banks et al. (2020a) v mezinárodním prostředí, jednak ukazují, jak by bylo možné v tomto kontextu využít mediaci a vyjednávání. V níže uvedených aktuálních příkladech z organizací lze identifikovat několik zmíněných problematických rysů spojených s krizí onemocněním covid-19.

Příklad organizace poskytující terénní služby pro osoby bez přístřeší:

Pracovníci při rutinní distribuci jídla v jednom z center poskytujících přístřeší a stravu pro lidi bez domova zjistili, že jeden z klientů při změření teploty vykazuje zvýšenou teplotu. Při dotazování se klient sdělil, že trpí celkovou slabostí a vyčerpáním. Situace byla sociální pracovníci vyhodnocena jako akutní, vyžadovala proto, aby klient byl doprovázen do nejbližšího zdravotnického zařízení k lékařské intervenci. Další dva sociální pracovníci ale situaci viděli jako standardní, vzhledem k tomu, že klient kromě uvedeného neprojevoval žádné projevy onemocnění, procházel se, kouřil a byl celkově orientovaný. Odvedení klienta do zdravotnického zařízení v tomto případě považovali za zbytečné vzhledem k nepotvrzené diagnóze. Mezi kolegy se tak po ostřejší výměně názorů vytvořila napjatá pracovní atmosféra a snaha prosadit vlastní názor na správný postup v dané situaci. Po pozdější prohlídce klienta lékařem nebyla potvrzena diagnóza onemocnění covid-19. I přes to, že problémová situace jako taková byla vyřešena, v organizaci se vytvořily dvě názorové skupiny a napětí mezi kolegy setrvalo.

V daném případě lze identifikovat problém způsobený chybějící metodikou, jak postupovat v konkrétním případě, kdy klient vykazuje příznaky onemocnění a jaké jsou povinnosti a kompetence pracovníků. Je zřejmé a žádoucí, aby takto vytvářená pravidla, která vznikají na základě překotně se měnící situace, vycházela přímo od pracovníků pohybujících se v terénu. Konflikt, který mezi pracovníky nastal, není ničím jiným než vyjednáváním daných pravidel a postupů, které budou nadále rutinně praktikovány. V tomto ohledu mediace může být nápomocná jako analytický nástroj pozic a zájmů zúčastněných, ale také objasnit, jaké zkušenosti a hodnoty pracovníky vedly k daným závěrům. Současně mediace napomáhá ke změně zaměření úsilí účastníků, kteří se snaží vyřešit daný problém jeho personifikací – označí za problém kolegu s opačným názorem. Pokud se prostřednictvím mediace problém depersonifikuje, účastníci již chápou, že potíží netkví v kolezích, ale jedná se o objektivní a společný problém, pozornost se pak zaměřuje nikoliv na „boj s nepřítelem“, ale na spolupráci obou stran, potažmo na vytvoření postupu, který bude v následujícím případě aplikován. Mediace tedy může napomoci uplatnění takových hodnot sociální práce, jako je participace, vzájemná (kolektivní) odpovědnost, vzájemný respekt projevující se vytvářením prostoru pro sdílení hodnot, náhledů a námětů, ze kterých lze čerpat inspiraci.

V organizaci, která se zabývá sociální prací okrajově, zejména v oblasti poradenství, byla řešena situace spojená s lockdownem tak, že bylo potřeba rozmístit pracovníky v kancelářích po jedné osobě. Vzhledem k tomu, že běžně byly kanceláře obsazeny dvěma až třemi pracovníky, část kolegů byla odeslána na home office, přičemž obdrželi firemní hardwarové a softwarové zařízení.

⁹ Děkujeme autorkám a autorům těchto vybraných textů za svolení ke zveřejnění.

¹⁰ Např. si spontánně nevybavují problémy v této souvislosti, protože pandemie do jejich práce příliš nezasáhla, nebo si naopak tuto souvislost – zvláště s ohledem na těžké následky v rezidenčních zařízeních raději nechťejí připomínat.

Rozhodnutí, který pracovník/pracovnice bude pracovat z domova a který/á z kanceláře, bylo ponecháno na pracovnících. V důsledku toho pak docházelo k nepříjemným situacím, kdy se pracovníci nedokázali dohodnout. Důvodem byla často komplikovaná rodinná situace pracovníc, nutnost starat se o děti, které zůstaly doma z důvodu zavřených škol a školek. Vzhledem k tomu, že se často v takové situace nacházely obě spolupracovnice z jedné kanceláře, pak nastávala zoufalá patová situace.

Také v tomto popsaném případě jde o vyjednávání řešení překotné situace, která může působit napětí v týmu a vzbuzovat nevráživost. Mediace také v tomto případě může být účinným nástrojem jednak jak de-eskalovat napětí v týmu, ale také napomoci zapojení všech aktérů, kteří mají potenciál danou situaci řešit. Ve výše popsaném případě jde nejenom o chybějící technické zázemí, které neumožňuje pracovnícům/pracovníkům rovné podmínky vykonávání jejich zaměstnání, ale také o přenesení rozhodnutí z manažera na podřízeného. V tomto případě by byla vhodná aplikace mediace facilitativního typu, která napomáhá k vyjasnění vzájemných pozic a zájmů jednotlivých účastníků. Takto je pak možné dosáhnout rozhodnutí, které respektuje pracovníky a jejich možnosti a chrání tak ty, kteří jsou zranitelnější. Výhodou takto vedené mediace je nastavení takových organizačních pravidel, která jsou funkční, a tedy obstojí při dalším prověření krizovou situací.

Organizace pomáhající lidem s duševními chorobami byly nuceny převést terénní služby do online a telefonické podpory. Vzhledem k charakteru terénní služby tak dochází k značné modifikaci a je vyžadována značná kreativita ze strany pracovníků tak, aby byla zachována v co největší míře šíře a kvalita služeb. Problematická je taktéž aplikace online spolupráce s klienty, kdy řada klientů nemá požadované technické zařízení nebo znalosti, což jim neumožňuje službu využívat. Nastalá situace protiepidemických opatření je náročná pro obě strany, jak pracovníky, tak klienty. V některých případech jsou pracovníci pod tlakem, kdy klient vyžaduje přítomnost pracovníka a vyžaduje jeho příjezd pod záminkou krizové situace. V opačných případech, kdy klient skutečně prochází atakou, může chybějící intervence ohrozit klienta na životě. Dalším problematickým bodem jsou neustále se zvyšující sanitární protiepidemické požadavky, které někteří klienti obtížně přijímají. Tyto situace vyžadují od pracovníků zvýšené úsilí vzhledem k tomu, že mohou snadno vést k potenciálnímu konfliktu mezi klientem a pracovníkem.

Stresové prostředí vyvíjí vzhledem k novým podmínkám výkonu sociální služby značný tlak jak na klienta, tak na pracovníky. Od pracovníků pomáhajících osobám s duševním onemocněním tak situace vyžaduje schopnost citlivě vyjednat¹¹ způsob poskytování služby ke spokojenosti klientů i pracovníků a také případné vyjednání přístupu k informačním technologiím (např. vyjednání zapůjčení odpovídajících technických prostředků – počítačů apod.).

Případ se týká návratu pacienta domů z nemocnice, kdy sociální pracovník pomáhá rodinám řešit jejich přípravu na přijetí pacienta do domácího prostředí. Pro rodinu je často velmi nepředstavitelné, jak budou o pacienta pečovat, mívají obavu ze situací, které nastanou, často se bojí, že se nedokážou o pacienta dostatečně postarat.

V současné době je velmi těžké některé navracené pacientů domů, obavou rodiny je, že pacient, který se vrací z nemocničního prostředí, je na místě, kde je možná nákaza koronavirem, a mnohé rodiny se bojí následné nákazy.

Pracovnice popisuje situaci rodiny, kde zpočátku hospitalizace byla dcera připravena o pacientku pečovat, rodině to nedělalo žádné problémy, měli s pečováním už zkušenost a vše zvládali sami bez pomoci terénních služeb. Pracovnice se domluvila s dcerou, jak nastavit terénní pečovatelskou a ošetrovatelskou službu, zajistit polohovací lůžko atd. Po celou dobu hospitalizace rodina souhlasila s návratem pacientky do domácího prostředí.

¹¹ Někteří autoři považují mediaci, potažmo vyjednávání, za vhodný nástroj pro řešení sporů v oblasti služeb pečujících o duševní zdraví (viz Mazade, Blanch, Petrila, 1994). Rebekah M. Doley (2016) pak tuto tezi rozpracovává a podmiňuje především nutností klienta trpícího duševním onemocněním v procesu mediace terapeuticky podpořit.

V době, kdy měla být pacientka propuštěna, se názor rodiny změnil. Dcera uvedla, že má obavy z toho, že: „Maminka má určitě koronavirus, vy jste ji tam nakazili.“ Dcera má nyní v domácnosti malého vnuka a má o něj strach, aby se také nenakazil. Sdělila, že v současné době není rozhodně možné, aby se mohli pacientce věnovat. Pracovnice se snažila dceři pacientky vysvětlit, že na onen virus byla maminka testovaná a v případě pozitivního testu by nebyla rozhodně propuštěna domů. Žádné vysvětlování a opírání se o skutečnost testování každého pacienta nepomáhalo. Pracovnice věděla, že kapacita nemocnice je přeplněna a pacientka již nevyžaduje zdravotní pomoc, není proto důvod k hospitalizaci.

Mediace v tomto případě je aplikována sociálními pracovníky jako metoda zprostředkování komunikace mezi rodinami a lékaři, kdy se zaměřují na vzájemnou dohodu a zajišťují pozvolný průběh propuštění pacientů do domácího prostředí. Řešení umístění pacienta do domácího prostředí bývá mnohdy složité a je ovlivněno celou řadou dalších okolností, včetně možných zástupných problémů, se kterými si rodiny nevědí rady. Vzhledem k tomu, že proces vyžaduje nejen čas, ale i porozumění situace oběma stranami, nabízí se využití vyjednávání a mediace jako nástrojů pro efektivní řešení situace.

Pracovník byl přijat nově na pracoviště na pozici vychovatel ve věznici. Po předběžném zaučení na daném oddělení ale nastala epidemická situace covid-19 a pracovník byl nucen zastupovat své kolegy na podobných pozicích na různých odděleních, a tedy nedošlo k dostatečnému zaučení. Vzhledem ke ztíženým podmínkám způsobeným protiepidemiologickými opatřeními a personálními potížemi pracoviště byl pracovník vystavován značnému stresu a situacím, které řešil intuitivně bez předchozího doškolení.

V tomto případě lze vysledovat značný potenciál pro konflikt, který je způsobený ztíženými podmínkami, které neumožňují zaučení nových pracovníků, naopak podmínky vyžadují plné zapojení všech dostupných pracovníků. V takových situacích pak může být výsledkem nespokojenost obou stran, jak nového pracovníka, tak vedení. O těchto podmínkách jako okolnostech současné doby napříč obory sociální práce hovoří Sarah Banks et al. (2020a), která poukazuje na značně stresující podmínky a nutnost, aby tyto podmínky u sociálních pracovníků byly kompenzovány péčí po stránce fyzické, psychické, zejména emoční. Poukazuje taktéž na fakt, že zatímco požadavky klientů jsou stejné nebo větší, současná situace nabízí prostředky omezené nebo nedostupné.

Pracovnice na pozici zdravotně sociální pracovník popsala značně komplikovanou situaci, kterou vzhledem k protiepidemiologické situaci covid-19 musela řešit po telefonu. Nemocnice z důvodu pandemie nepřijímá pacienty, kteří nepotřebují bezodkladné ošetření. Pracovnice popsala situaci, kdy jí volala paní starající se o svého otce (85 let), který trpí demencí a je k pečujícím osobám agresivní. Celá rodina postupně prodělala onemocnění covid-19, kterým nakonec onemocněl také tatínek volající. Zmíněný pacient trpí poruchami spánku, spí ve dne a v noci vyžaduje pozornost. Naordinované léky na spaní u pacienta nezabíraly, naopak stav ještě komplikovaly, pacient byl malátný a hrozilo, že může upadnout a zranit se. Celá rodina je tak vyčerpaná, že péči nezvládá ani fyzicky, ani psychicky, proto se obrátili na nemocnici s žádostí o hospitalizaci pacienta. Pracovnici se podařilo značně obtížnou situaci dočasně vyřešit tak, že se o pacienta bude částečně starat terénní služba, přestože ji původně rodina odmítala, a pacientovi budou naordinovány léky na spaní, které budou efektivní. Pracovnice si klade otázku, jakým způsobem lze účinně klientům pomoci v současných podmínkách, kdy jsou klienti vystaveni značnému psychickému tlaku a tíže zodpovědnosti a současně nejsou schopni sami zajistit náležitou péči.

Podobně jako u předchozího případu situace byla zapříčiněna nedostupností prostředků, v tomto případě nemocničních lůžek pro neakutní pacienty. Vyjednávání a využití mediačních technik v této kazuistice mohou posloužit jako prevence konfliktu a současně umožňují efektivní vyjednávání za využití všech nabízených možností a současně těmito technikami lze aktivně pracovat s emocemi zúčastněných. Tímto způsobem lze napomoci udržování důvěryhodných, autentických a empatických vztahů, a to i za předpokladu, že kontakt s klientem je omezen pouze na telefonický nebo online kontakt (Banks et al., 2020a).

ZÁVĚR

Sociální práce prochází v současné době zprísňených podmínek těžkou zkouškou. Vycházíme-li z výše uvedeného členění aktuálních výzev současné doby, podle Sarah Banks et al. (2020a) pak můžeme jako první uvést potřebu modifikovat sociální vazby a vytvářet a udržovat důvěryhodné a empatické vztahy s klienty prostřednictvím telefonického nebo online kontaktu. V tomto ohledu je práce ztížena podmínkou zvládnutí technických prostředků a současně snahou o udržení kvality služby pro klienty. Mediace jako metoda v tomto ohledu dává možnost komplexně zprostředkovat podmínky a situace, ve kterých se sociální služba nachází, tak, aby se předešlo možnému konfliktu mezi poskytovatelem sociální služby a klienty. Podobně je tomu taktéž v oblasti, kde byla zachována terénní služba nebo služba výdeje pomoci, která ale běží v omezeném režimu za dodržení přísných hygienických podmínek. Techniky, jako je aktivní naslouchání a schopnost empatického porozumění, uplatněné při setkání všech aktérů v rámci mediačního procesu a vyjednávacích postupů a strategií a porozumění a pohotové reakce pracovníků zde hrají důležitou roli více než za běžných okolností.

Druhou zásadní výzvou je upřednostnění potřeb a požadavků uživatelů služeb, které jsou v podmínkách pandemie větší a odlišné od normální situace, zatímco prostředky jsou omezené nebo nedostupné. V současné situaci jsou sociální pracovníci nuceni komunikovat nejenom s klienty, ale také jejich rodinami potíže a nové situace, které jsou bezprostředně způsobeny pandemickým stavem. Může se jednat o problémy spojené s nedostatky zdrojů (např. chybějící nemocniční lůžka a zařízení) nebo s obavami (např. strach rodiny z nakažení covidem-19) nebo jiné. Společnou charakteristikou je nutnost komunikace problému s několika stranami současně a schopnost vybalancovat jejich postoje, pochopit jejich zájmy a zprostředkovat interakci tak, aby došlo k dohodě v zájmu klienta. Schopnost takového zprostředkování mezi více stranami lze řadit mezi pokročilé mediační techniky.

V nových podmínkách dochází také k rozhodování, jak postupovat v případech, že nelze aplikovat osvědčené postupy a metodiky. Mnohdy dochází také ke konfliktu vnitrostátních a organizačních zásad s postupy, které vyžaduje nastalá situace. Nastává stav, kdy jsou pracovníci nuceni se dohodnout, jakým kreativním způsobem budou postupovat, přičemž jsou tímto způsobem vyjednávány nové postupy. Nejistota, nesourodost týmu, chybějící metodiky a ztížené podmínky výkonu práce tak často vedou ke krizi v týmu. V tomto ohledu lze jistě doporučit supervizi, ale také mediaci, příp. využití mediačních technik v rámci supervize, jako účinné nástroje pro podporu pracovního týmu a prevenci konfliktů, nebo řešení konfliktů, pokud již nastanou.

V neposlední řadě, jak odkazuje Banks et al. (2020a), je nutné, aby sociálním pracovníkům bylo umožněno předcházet rizikům spojeným s výkonem jejich profese a prevence vyhoření v pomáhajících profesích. Pracovníci, kteří již mají zkušenost, že konfliktní situaci je možné zvládnout a transformovat, získávají sílu a sebevědomí a také větší odolnost pro práci ve stresujících podmínkách, což samo o sobě přispívá k prevenci vzniku syndromu vyhoření. Samotná znalost teoretického zázemí mediace pak pravděpodobně vede pracovníky i k lepšímu pochopení významu otevřené komunikace a včasného prodiskutování možných sporných bodů a rizikových situací, dříve, než v důsledku jejich popírání dojde k eskalaci nebo k zacyklení konfliktu.

Obrovskou výzvou je pak nedostatečné společenské uznání a ocenění sociálních pracovníků, stejně tak jako důraz na silnější podporu pomáhajících profesí. Situace pandemie poukazuje více než jakékoli jiné období na nezbytnost sociální práce a její chybějící kapacity, což by mělo vést k přehodnocení postavení sociální práce v budoucnosti. V tomto ohledu je vyjednávání vlastní pozice ve společnosti klíčové.

V úvodu jsme si položili otázku, jaké jsou možnosti využití mediace jako metody sociální práce s ohledem na aktuální výzvy v sociální práci. Metoda mediace a její teoretické zázemí i hodnoty (respekt k druhým lidem – i když se setkávají v problematické nebo konfliktní situaci, uznání důstojnosti všech lidí, hodnoty participace a sounáležitosti mezi lidmi a vzájemné odpovědnosti)

jsou v souladu s hodnotovým zázemím profese. Jak ukazují příklady z praxe i povaha a teoretické zázemí mediace, vyjednávací a mediační techniky mohou být při řešení potíží spojených s covidovou krizí velkým přínosem. V období trvání pandemie se přesunula mediace a vyjednávání, stejně tak jako všechna hromadná setkávání, do online prostoru. Využívány v tomto směru jsou především konferenční softwary, které umožňují rozdělení účastníků do separátních nebo společných místností. Přestože se tato forma mediace zdá být v mnohých ohledech praktická, např. nevyžaduje přemístění účastníků do neznámého prostředí, je dostupnější pro více organizací, není nutné navštívit mediátora v místě působení ad., nese s sebou online mediace také úskalí, např. zaručení soukromí, ošetření nepořizování nahrávek během mediace ad. Nevýhodou je taktéž fakt, že mediátor je limitován obrazem, který mu o klientech zprostředkuje kamera, a tedy často postrádá zpětnou vazbu na své intervence v neverbální formě. Tyto nevýhody ovšem mohou působit diskomfort i na straně klientů. Přes zmíněné nevýhody ale můžeme online mediaci považovat za vhodnou alternativu mediace v daných pandemických podmínkách.

Především společná setkání všech aktérů konfliktní situace a společné objasnění náhledu zúčastněných, jejich postojů a zájmů a depersonifikace problémů mohou vést k přijatelnému řešení situace pro všechny strany, které vyjdou z konfliktu posílněny a bohatší o zkušenost proaktivního přístupu k problémům. Mediace tak poskytuje sociálnímu pracovníkovi možnost být aktivním účastníkem a spolu s dalšími aktéry v daných situacích i tvůrcem kontextu, ve kterém je sociální práce uplatňována, a to nejen v období pandemie.

POUŽITÉ ZDROJE

- ALUFFI PENTINI, A., LORENZ, W. 2020. The Corona Crisis and the Erosion of 'the Social' – Giving a Decisive Voice to the Social Professions. *European Journal of Social Work*, 23(4), 543–553. DOI: 10.1080/13691457.2020.1783215
- ASVSP. 2017. *Asociace vzdělavatelů v sociální práci* [online]. Brno: ASVSP. [15. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.asvsp.org/>
- BANKS, S. 2014. *Ethics: Critical and Radical Debates in Social Work*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- BANKS, S. 2006. *Ethics and Values in Social Work*. Basingstoke: Macmillan Press.
- BANKS, S., CAI, T., DE JONGE, E., SHEARS, J., SHUM, M., SOBOČAN, A. M., STROM, K., TRUPELL, R., ÚRIZ, M. J., WEINBERG, M. 2020a. *Ethical Challenges for Social Workers During Covid-19: A Global Perspective* [online]. International Federation of Social Workers. Rheinfelden: IFSW. [13. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/2020/07/2020-06-30-Ethical-Challenges-Covid19-FINAL.pdf>
- BANKS, S., CAI, T., DE JONGE, E., SHEARS, J., SHUM, M., SOBOČAN, A. M., STROM, K., TRUPELL, R., ÚRIZ, M. J., WEINBERG, M. 2020b. Practising Ethically During COVID-19: Social Work Challenges and Responses. *International Social Work*, 63(5), 569–583.
- BUSH, R., FOLGER, J. 2005. *The Promise of Mediation. The Transformative Approach to Conflict*. San Francisco: Jossey-Bass.
- BUSH, R., POPE, S. G. 2002. Changing the Quality of Conflict Interaction: The Principles and Practice of Transformative Mediation. *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*, 3(1), 67–96.
- CARLTON, E. 1984. Ideologies as Belief Systems. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 4(2), 17–29.
- CLARK, Ch. 2000. *Social Work Ethics. Politics, Principles, and Practice*. Basingstoke: Macmillan Press.
- DOLEY, R. M. 2016. Accommodating Common Mental Health Issues in Mediation. *Australasian Dispute Resolution Journal*, 27(1), 84–93.
- DVOŘÁKOVÁ, L., NEČASOVÁ, M. 2019. Mediace jako metoda sociální práce, nebo samostatný vzor jednání? *Sociální práce / Sociálna práca*, 19(5), 70–86.

- EVETTS, J. 2013. Professionalism: Value and Ideology. *Current Sociology Review*, 61(5–6), 778–796.
- FISCHER, R., URY, W., PATTON, B. 2011. *Jak dosáhnout souhlasu: zásady úspěšného vyjednávání*. Praha: Management Press.
- GRANJA, B. 2018. Ethical Challenges on Education and Practice on Social Work, Facing up Changes on Society and Social Policy [příspěvek na konferenci]. In: *European Dimension in Social Work Education and Practice*, 24.–25. září 2018 v Ostravě. Ostrava: Ostravská univerzita, Fakulta sociálních studií.
- HEALEY, C. 2014. *Social Work Theories in Context: Creating Frameworks for Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- HOLÁ, L. 2011. *Mediace v teorii a praxi*. Praha: Grada Publishing.
- IASSW. 2018. *Global Social Work Statement of Ethical Principles* [online]. Addison: IASSW. [15. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/downloads/global-social-work-statement-of-ethical-principles-2018/Global-Social-Work-Statement-of-Ethical-Principles-IASSW-27-April-2018-01-English.pdf>
- IFSW. 2018. *Global Social Work Statement of Ethical Principles* [online]. Rheinfelden: IFSW. [15. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>
- IFSW. 2014. *Global Definition of Social Work* [online]. Rheinfelden: IFSW. [15. 7. 2019]. Dostupné z: <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work>
- IFSW. 2004. *Etika sociální práce – principy* [online]. Rheinfelden: IFSW. [2. 3. 2020]. Dostupné z: http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/mezinarodni_eticky_kodex.pdf
- JANEBOVÁ, R. 2019. Sociální práce, nebo sociální policie? *Sociální práce / Sociálna práca*, 19(3), 5–22.
- MATOUŠEK, O. a kol. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál.
- MAZADE, N., BLANCH, A., PETRILA, J. 1994. Mediation as a New Technique for Resolving Disputes in the Mental Health System. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 21, 431–445.
- MUSIL, L. 2013a. *Challenges of Postmodern Institutionalisation for Education in Social Work*. In: MATULAYOVÁ, T., MUSIL, L. *Social Work, Education and Postmodernity. Theory and Studies in Selected Czech, Slovak and Polish Issues*. Liberec: Technical University of Liberec, 10–72.
- MUSIL, L. 2013b. Identita oboru sociální práce. In: MATOUŠEK, O. et al. 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál.
- NAVRÁTIL, P. 2000. *Úvod do teorií a metod sociální práce*. Brno: Národní centrum pro rodinu.
- NEČASOVÁ, M. 2020. Náhled sociálních pracovníků na proměny pojmání hodnot sociální práce – příklady z výzkumu. In: *Sborník příspěvků ke Světovému dni sociální práce: Proměny hodnot a limitů sociální práce*. Praha: MPSV, 54–61.
- NOORDEGRAAF, M. 2007. From “Pure” to “Hybrid” Professionalism: Present-Day Professionalism in Ambiguous Public Domains. *Administration and Society*, 39(6), 761–784.
- PARTNERSGLOBAL. 2015. *Partners Global* [online]. Washington, DC: PartnersGlobal. [12. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.partnersglobal.org/>
- PETRÁČKOVÁ, V., KRAUS, J. 1995. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia.
- POTOČKOVÁ, D. 2013. *Nejllepší je domluvit se aneb průvodce mediačním procesem*. Praha: Alfom.
- REAMER, F. G. 2013. *Social Work Values and Ethics*. New York: Columbia University Press.
- RECMANOVÁ, R. 2019. Privatizace sociální práce v kontextu neoliberalismu. *Sociální práce / Sociálna práca*, 19(3), 23–44.
- SANDE, K. 2001. *The Peacemaker: a Biblical Guide to Resolving Personal Conflict*. Ada Township: Baker Books.
- ŠÍŠKOVÁ, T. 2012. *Facilitativní mediace*. Praha: Portál.

URBANOVÁ, M. 2013a. Mediace jako nástroj sociální kontroly v postmoderní společnosti – vybrané sociologické aspekty mediace. In: HOLÁ, L. (Eds.). *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada.

URBANOVÁ, M. 2013b. Společnost a její normativní systémy, hodnoty v právu a v mediaci [příspěvek na konferenci]. In: *Mediace 2013 – cesta ke spolupráci a smíru, 27.–28. 9. 2013*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

ZUMETA, Z. D. 1996. *Mediation: Facilitative, Evaluative and Transformative Mediation* [online]. Eugene: Mediate.com. [15. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.mediate.com/articles/zumeta.cfm>

Psychosociální přístup jako neustále se vyvíjející koncept a jeho implikace v sociální práci

Psychosocial Approach as a Constantly Evolving Concept and its Implication in Social Work

Karolína Prádová

Mgr. Karolína Prádová¹ vystudovala transdisciplinární obor adiktologie na 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy. V současné době je doktorskou studentkou sociální práce na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Od roku 2013 působila v nízkoprahových klubech pro děti a mládež, vedla výchovně edukačně preventivní skupiny pro děti z azylových domů, zaměřovala se na práci s dětmi i dospělými z vyloučených lokalit a následně na terénní práci s osobami ohroženými sociálním vyloučením. Dlouhodobě se účastní také mezinárodního programu zaměřeného na léčbu poruch příjmu potravy.

Abstrakt

CÍLE: Cílem příspěvku je shrnout základní informace o kořenech a oblastech, ze kterých psychosociální přístup vychází a ve kterých se objevuje, a zařadit jej do systému věd. **TEORETICKÁ VÝCHODISKA:** Ve stati je sledován vývoj psychosociálního přístupu od 20. let minulého století do současnosti. Příspěvek se opírá o poznatky zakladatelek psychosociálního přístupu (Richmondová, Hollisová) i soudobých autorů vážících se k Asociaci pro psychosociální studia (např. Frostová, Luceyová, Frosh). **METODY:** Je čerpáno z děl převážně zahraničních autorů, kteří se věnují psychosociálnímu přístupu. Díla těchto autorů jsou porovnávána s cílem porozumění zkoumanému přístupu. **VÝSLEDKY:** Výsledkem článku je geneze koncepce psychosociálního přístupu. Dále jsou zmiňovány oblasti psychosociálního přístupu, je definováno místo psychosociálního přístupu v systému věd a je zmíněno téma psychosociálního přístupu v sociální práci. V posledním bodě příspěvku je přiblíženo, jak je z pohledu psychosociálního přístupu chápána sociální interakce. **IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI:** Prezentované poznatky mohou být přínosem pro všechny pracovníky i výzkumníky, kteří se zajímají o celistvé pojetí člověka a vnímají sociální a psychické procesy jako navzájem spojené a neoddělitelné. Je poukázáno na to, že při odstranění těchto hranic se mohou objevit doposud skryté struktury a procesy v kvalitativním poznání člověka.

Klíčová slova

psychosociální přístup, sociální interakce

Abstract

OBJECTIVES: The aim of the paper is to summarize basic information about the roots and fields on which the psychosocial approach is based and in which it occurs, and to include it in

¹ Kontakt: Mgr. Karolína Prádová, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Pátkova 2137/5, 182 00 Praha 8; Karolinapradova@gmail.com

the system of sciences. **THEORETICAL BASE:** The paper reviews the development of the psychosocial approach from the 1920s to the present. **METHODS:** It draws on the findings of both the founders of the psychosocial approach (Richmond, Hollis) and contemporary authors affiliated with the Association for Psychosocial Studies (e.g., Frost, Lucey, Frosh). **OUTCOMES:** The result of the paper is the genesis of the psychosocial approach concept. Furthermore, the fields of the psychosocial approach are mentioned, and the place of the psychosocial approach in the system of sciences is defined. The topic of psychosocial approach in social work is also mentioned. The last section describes how social interaction is understood from the point of view of the psychosocial approach. **SOCIAL WORK IMPLICATIONS:** The findings presented can be of benefit to all workers and researchers who are interested in a holistic concept of man and perceive social and psychological processes as interconnected and inseparable. The researchers point out that by removing these boundaries, hitherto hidden structures and processes in qualitative knowledge of man may appear.

Keywords

psychosocial approach, social interaction

ÚVOD

Tématem tohoto čísla časopisu je profesionalizace sociální práce. Aby bylo možné individuálně preferované metody vhodně aplikovat, nejprve je nutné hlouběji poznat přístupy, ze kterých vycházejí. U psychosociálního přístupu toto platí dvojnásob, neboť jeho vymezení je mnohdy nejasné, příliš stručné, či naopak příliš široké (Roseneil, 2012), což s sebou přináší pocity nejistoty a nedůvěry (Frost, Lucey, 2010). Podobně jako autorky (Frost, Lucey, 2010) se však pokusme vnímat různorodost pohledů na psychosociální přístup ne jako problém, ale jako příležitost k rozvoji jeho identity.

Jak bylo zmíněno, stať se zaměřuje na psychosociální přístup, a to hned z pěti hledisek. Za prvé se věnuje genezi koncepce psychosociálního přístupu, za druhé shrnuje oblasti, ve kterých se psychosociální přístup pohybuje, za třetí se zaměřuje na místo psychosociálního přístupu v systému věd, za čtvrté nahlíží na psychosociální přístup v sociální práci a za páté se věnuje obsahu pojmu sociální interakce, jak je chápán z pohledu psychosociálního přístupu. Článek má napomoci všem, kterým je psychosociální přístup blízký, ale chybí jim jasné vymezení a ukotvení přístupu, jehož identita se stále průběžně vytváří.

GENEZE KONCEPCE PSYCHOSOCIÁLNÍHO PŘÍSTUPU

Počátky psychosociálního přístupu jsou datovány do 20. let minulého století. Jako první s tímto principem začala operovat Mary Richmondová, která vycházela zejména ze svých zkušeností v práci s rodinou a sociální práce ve zdravotních zařízeních, kdy kladla důraz na sociální vztahy jedinců a potřebu zkoumat jejich sociální prostředí (Richmond, 2017). Tímto zdůraznila význam okolí a sociálních podmínek, které mají vliv na jedince a zároveň mu poskytují možnost na ně reagovat subjektivním, tedy pro něj vlastním způsobem. Richmondová (2017) svou prací nabádala k tomu, aby se na sociální práci nahlíželo kriticky a reflexivně, což ona sama činila tak, že kriticky reflektovala fungování jednotlivce ve společnosti a vnímala i důsledky působení společnosti na člověka. Tento kriticky reflexivní přístup je příznačný pro postmoderní teorie, které se snaží vést vědce a výzkumníky k tomu, aby nahlíželi na problémy klientů různou optikou a byli k těmto úhlům pohledů následně dostatečně kritičtí. Pod touto kritikou je možné si představit snahu problematizovat již známé skutečnosti a na mysl vstupující teorie.

Mary Richmondová (i když není považována za zakladatelku psychosociálního přístupu, za kterou je označována Florence Hollisová) vytvořila základní postupy case work, tedy případové práce, ve které se ukrývají základní principy individuální práce s klientem a vytvořila tak základy i pro psychosociální přístup. Její stěžejní dílo *Social diagnosis* (1917) označila Marie Krakešová-Došková (1946) za přelomové v přístupu k sociální práci a uvedla, že před vydáním této publikace byla sociální práce spíše intuitivní a bez metodik, ale díky Richmondové se stala více organizovanou profesí. I když byla práce Richmondové v sociální práci nepochybně zásadní, je třeba uvést, že její přístup byl nastaven na podmínky panující v USA a pro české podmínky nebyl plně přenositelný, což reflektovala opět Krakešová et al. (2019), která zastávala názor, že metody práce definované Richmondovou je třeba upravit. Zásadním rozdílem v tehdejším Československu oproti USA bylo, že převládala individuální práce s jednotlivcem nad skupinovou. Richmondová se nevyhnula ani kritice ze strany Helen Perlmanové (1957), která sice na Richmondovou ve své práci navázala, ale postupně přikládala větší váhu vlastní vůli klientů než diagnostice. V jejím pojetí spočívala sociální práce ve snaze zvýšit vlastní aktivitu klientů a po malých krůčcích je vést ke změně, kterou zvládnou sami a vlastními prostředky. Propojení přístupů Richmondové a Perlmanové nacházíme u zakladatelky psychosociálního přístupu Florence Hollisové. Ta se ve své případové práci zaměřovala na souběžné řešení problémů v prostředí a posilování vnitřní síly jedince (Hollis, 1964). Hollisová (1964) pohlížela na člověka v situaci (person-in-situation), což vysvětlovala tak, že je nutné nahlížet nejen na fungování jednotlivce, ale i na jeho situaci a jejich vzájemnou interakci. Kladla také důraz nejen na diagnózu, ale i vztah klienta a sociálního pracovníka. Vlastní pojetí psychosociálního přístupu charakterizovala jako: *„pokus o mobilizaci silných stránek osobnosti a zdrojů prostředí ve strategických bodech ke zlepšení příležitostí, které má jednotlivec k dispozici pro rozvoj účinnějšího osobního a mezilidského fungování“* (Hollis, 1977:1308), což ze současného pohledu pochopitelně nestačí, nicméně již vnímala, že je potřeba respektovat jedince a jeho vztah s okolím a prostředím, které se podílejí na vzniku jeho komplikací, a chápala, že problémy jedince mohou být ovlivněny nejen jedincem samotným, ale je třeba vnímat i situaci, ve které se nachází. „Sociální“ v jejím pojetí tedy značilo rodinný, či jiný vztahový kontext. Aby bylo možné se dostat k pojetí psychosociálního přístupu tak, jak je vnímáno dnes, je potřeba jej doplnit o další úhly pohledu, které v té době nebyly proudy případové práce vlastní. Hollisová se zaměřovala zejména na individuální práci s klientem, což byl dominantní diskurz případové práce. Tento individualismus byl předmětem kritiky zejména z pozic radikální sociální práce, protože měl tendenci převádět strukturální příčiny problémů na individuální úroveň a zavinění (Janebová, 2014). Baštecká et al. (2013) z dnešního psychosociálního pohledu doporučují nepřiklánět se výhradně k individualistickému, či kolektivistickému pojetí, ale brát v potaz, z jakého nastavení společnosti jednotlivec pochází. Na tomto místě je vhodné zmínit, že krom prostředí, ze kterého přichází klient, volbu a výběr psychosociálního přístupu ovlivňuje také samotná osobnost terapeuta, respektive sociálního pracovníka, která ovlivňuje i jeho profesionální přístup ke klientům. Z pohledu Carere-Comes (2001) je přizpůsobování terapeutického stylu vlastním potřebám a preferencím přirozenou součástí profesního vývoje terapeutů. V tomto ohledu však Lampropoulos (2001) upozorňuje na riziko nekritického a nesystematického kombinování technik a přístupů, které jsou pracovníkovi blízké, čímž může dojít k posilování jeho „slepých míst“.

Psychosociální přístup se, zdá se, pohybuje i na dalších než jen výše zmíněných „hranicích“ různých přístupů, což je blíže vysvětleno v následujících řádcích.

VYMEZENÍ OBLASTÍ PSYCHOSOCIÁLNÍHO PŘÍSTUPU

V následujících odstavcích jsou zmíněny oblasti, které dnes psychosociální přístup zahrnuje. Nejedná se jen o spojení dvou (sociálního a psychologického) přístupů, ani jak uvádí Woodwardová (2015), nejde ani o sociální přístup rozšířený „pouze“ o prvky psychologické perspektivy. Aby bylo možné se vyhnout distanční selekci, tzn. identifikování toho, co psychosociální přístup není, stať se

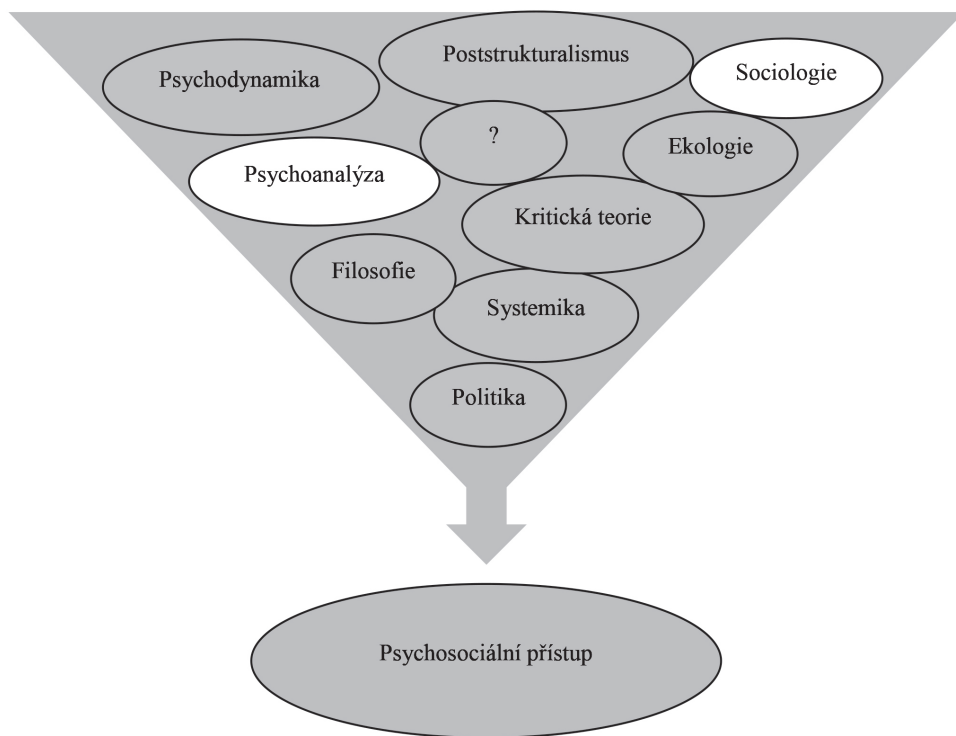

dále zaměří na to, co v jejím pojetí je. Přiklání se k myšlence, že psychosociální přístup k člověku zahrnuje vztah mezi intrapersonálními psychologickými a environmentálními aspekty (Vizzotto et al., 2013). Je založen na myšlence, že každý člověk žijící v určitém prostředí je jedinečný, má své vlastní hodnoty, zkušenosti (Navrátil, 2001), pohledy na svět a sebe v něm, které ovlivňují jeho život. Tyto roviny se různě prolínají a je potřeba vnímat jejich vzájemnou spojitost. „*Psychosociální pojednává o tom, co je uprostřed, v prostorech, které lze označit za liminální*“ (Woodward, 2015:5). S přívlastkem „liminální“ pracují Stenner a Moreno (2013) a připodobňují jej k okamžiku, během kterého se „pevné“ psychosociální struktury sloučí do „tekutých“, čímž dojde k odstranění jejich hranic a k jejich vzájemnému propojení. Autoři zastávají myšlenku, že díky tomuto liminálnímu prostoru se mohou objevit struktury a procesy, které doposud nebyly rozpoznávány a vnímány (Stenner, Moreno, 2013). Z pohledu Woodwardové (2015) mají psychosociální studie za cíl propojit mikro a makro, osobní a sociální a vnitřní a vnější světy, které se různě kombinují. Podobný postoj zastává i Frosh (2016). Přesto, že je tento autor značně ovlivněn psychoanalýzou, vymezuje se vůči vnímání psychosociálních studií jako jakési podskupiny psychoanalytických studií a staví se proti jakémukoliv dogmatickému dodržování jednoho druhu odborných znalostí. Frosh (2016), a autor stati se s ním v tomto ztotožňuje, ve svých dílech vnímá psychické a sociální procesy jako vždy navzájem spojené a neoddělitelné.

PSYCHOSOCIÁLNÍ PŘÍSTUP V SYSTÉMU VĚD

Ve třetím bodě se příspěvek věnuje místu psychosociálního přístupu v systému věd. Nejčastěji je možné se setkat s názorem, že psychosociální teorie vycházejí z psychoanalýzy a sociologie. Spokojení se s tímto je však nedostačující a značně omezující, ostatně jak bylo reflektováno v předchozím bodě, Manley (2010) věří, že díky povaze psychosociálního přístupu je třeba vnímat i jeho možné filosofické, politické a ekologické základy. Psychosociální přístupy a teorie jsou hlavním prvkem v rozvíjející se disciplíně psychosociálních studií (Frosh, 2003). Obecně je velmi těžké vymezit, kam psychosociální přístupy a studie patří a jaké vědy na ně mají vliv. Názory jsou rozmanité, např. Lucey a Frostová (2010:4) podotýkají, že extrémně široké kolektivní pojetí pojmu psychosociální je předmětem častých diskusí, kdy ani „*není vždy jasná shoda, zda pojem psychoznačí psychoanalytické či obecněji psychologické pojetí*“. Z pohledu těchto autorek čerpají psychosociální studia z kritické teorie, poststrukturalismu, filosofie, psychoanalýzy a dalších odvozených teorií. Samy však přiznávají, že se o jejich místu v systému věd vedou diskuse (Lucey, Frost, 2010). Frostová (2015) vnímá psychosociální studie jako neustále se vyvíjející koncept, jehož definice jsou pouze dočasné. Nejednotnost v tomto ohledu reflektuje i Fellenor (2010), upozorňující na zdánlivou nesoudržnost přístupu, ve kterém chybí jasně definovaná metodika. Aby bylo možné se v chápání pojmu alespoň trochu ukotvit, je třeba se vrátit do minulosti a jít po stopách systémů, ze kterých čerpaly zakladatelky psychosociálního přístupu diskutované výše. Autorky se zaměřovaly na fungování jednotlivce, odtud je tedy možné vnímat vliv psychodynamické perspektivy. Zároveň však braly v potaz jeho životní situaci, čímž je myšlena role jednotlivce ve skupině, což odpovídá systémové perspektivě. Dále zájem o průběh interakcí mezi jednotlivcem a prostředím a institucemi přibíraly ještě ekologickou perspektivu. Toto pojetí je však velmi obecné a do dnešní doby prošlo toto vnímání přístupu řadou obměn a liší se dle autorů. V čem se však autoři shodují, je dle Fellenora (2010:4) pocit, že „*psychosociální přístupy jsou eklektické, inovativní a hledají způsob nejhlubšího pochopení člověka*“. Přesto může široké a otevřené vnímání psychosociálního přístupu vyvolávat pocit nejistoty a málo společné identity těch, kteří se k přístupu hlásí, což ale Lucey a Frostová (2010) vnímají ne jako problém, ale jako možnost rozvoje na základě mnoha různých pohledů, díky čemuž se identita oboru postupně vytváří. Na obr. 1 jsou uvedeny odhalené kořeny psychosociálního přístupu. Otazník uprostřed pak ponechává prostor pro doplnění dalších východisek.

Obrázek 1: Kořeny psychosociálního přístupu

Roseneil (2012) hovoří o postavení psychosociálních studií jako o složitém nejen z důvodu, že není jasný přesný rámec jejich působení, ale i z důvodu toho, že se doposud jednalo o neformálně organizovanou síť odborníků. Bez formálního uznání nebylo možné zasahovat do politického dění, výzkumných praktik, či ovlivňovat výzkumné instituce. Potřeba uznání psychosociálních studií jako oboru vyvrcholila zejména v roce 2014, kdy ve Velké Británii vznikla Asociace pro psychosociální studia jako podskupina Britské sociologické asociace. Tímto aktem byla potvrzena akademická legitimita a disciplinární přijetí (Frost, 2015). Cíle asociace jsou definovány následovně:

- rozvoj vzdělávání a výzkumu v oblasti psychosociálních studií;
- podpora psychosociálních studií jako akademické disciplíny a šíření znalostí o psychosociálních studiích;
- rozvoj vzdělávání napříč obory;
- přispívat k rozvoji veřejného zdraví a dobrých životních podmínek (The Association for Psychosocial Studies, 2020).

Hlavním motorem současného psychosociálního přístupu, jak jej formuluje například Asociace pro psychosociální studia (2020), je snaha objasnit lidskou povahu a jednání jak pomocí sociologie, tak i psychoanalýzy (Frost, 2015).

PSYCHOSOCIÁLNÍ PŘÍSTUP V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Tento bod se zaměřuje na uplatnění psychosociálního přístupu v praxi. Autor stati se přiklání k názoru, že psychosociální přístup je v sociální práci vědomě, či intuitivně uplatňován, neboť pohlíží na úlohu sociálního pracovníka jako takovou, že je třeba uvědomovat si všechny skutečnosti a možnosti, které

mohou ovlivňovat lidský život. Poněkud obsírně popisuje psychosociální přístup Navrátil (2001), jako zohlednění biologických, psychologických, interpersonálních, sociálních i kulturních faktorů s širokým využitím při individuální, rodinné, skupinové a komunitní sociální práci. Jak bylo uvedeno výše, tak i psychosociální přístup uplatňovaný v sociální práci je možné charakterizovat také jako otevřený systém myšlení, který se neustále vyvíjí v návaznosti na nové informace s důrazem na snahu o porozumění klientovi. Jeho přesná podoba však není definována a např. Newberryová a Pachetová (2008) upozorňují na nedostatek akademické literatury týkající se role psychosociálního přístupu v práci s klientem. Podobně jako Hollisová (1964) je možné zastávat názor, že klientovi lze pomoci pouze v tom případě, kdy je porozuměno jeho interakci s vnějším světem, tzn. dojde k porozumění jak jemu samému, tak jeho problému i tomu, jak na sebe navzájem působí a jak je on sám vnímá. Tím, že dojde k porozumění jeho skrytým motivům a potřebám, objeví se možnost klientovi poskytnout prostor pro maximální využití nabízené pomoci. Zároveň je možné vnímat podobně jako Matoušek (2003) potřebu zachování objektivity a přiměřené rezervovaného postoje k problému klienta skrze nastavení profesionálních hranic. Pro dosažení maximalizace pomoci je z pohledu psychosociálního přístupu nezbytné sledovat nejen přítomnost, ale i historii klienta a snažit se porozumět jeho vzorcům chování. Za klíčové v psychosociálním přístupu je možné považovat a) stanovení diagnózy, ve které je cílem porozumění a hledání odpovědí na otázku, jak je možné klientovi pomoci (Hollis, 1964), a za b) navození vztahu mezi pracovníkem a klientem, který je založený na důvěře (Frosh, 2016) a je ovlivněn vzájemnou sociální interakcí, které je věnován následující odstavec. Vzájemný vztah pracovníka a klienta je možné vnímat jako významný faktor úspěšné intervence a z pozice autora je vhodné si připomenout jeho základní charakteristiky. Již v 50. letech 20. století zformuloval Biestek sedm základních principů, na kterých by měl být vztah mezi sociálním pracovníkem a klientem postaven. Patří sem individualizace, nehodnotící postoj, respekt k sebeurčení, diskrétnost, kontrolovaná emoční angažovanost, empatie a akceptace (Biestek, 1957). K aplikaci psychosociálního přístupu může v praxi docházet intuitivně, nicméně pro správné uchopení přístupu s jeho plným využitím je nezbytné se orientovat ve více okruzích odborných znalostí. Otevření se ke kombinování více druhů odborných znalostí může směřovat k aktuálnějšímu řešení problémů klienta, které bude reagovat na jeho potřeby a směřovat tak ke komplexnějšímu posilování nejen jeho kompetencí a sebevědomí, ale i k dosažení dlouhodobě udržitelných změn k lepšímu v jeho životě (Woodward, 2015; Frosh, 2016). Samotné otevření se ke kombinování přístupů však nestačí, a stejně jako Hanuš (2007) autor považuje za nezbytné, aby se v nich pracovník soustavně vzdělával.

SOCIÁLNÍ INTERAKCE Z POHLEDU PSYCHOSOCIÁLNÍHO PŘÍSTUPU

Pátý bod je zaměřen na genezi pohledu na obsah pojmu sociální interakce, jak je chápán z pohledu psychosociálního přístupu. V potřebě vymezit pojem sociální interakce je vycházeno z předpokladu, že hraje v sociální práci a jejích metodách významnou roli. Podobně jako u jiných pojmů, i v tomto případě je možné se setkat s několika různými pojetími.

Sociální interakci se zde rozumí jakékoliv vzájemné působení jedné osoby (osob) na druhou (druhé). Na rozdíl od Giddense (1999) je chápána nejen jako různá forma setkávání mezi jedinci, ale díky globalizaci je zároveň brána v potaz možnost vstupovat do interakci prostřednictvím např. mobilních telefonů a internetu, na dálku. Interakci je možné vnímat z pohledu Giddense jako součást procesu socializace, díky které dochází k regulaci a utváření chování: „*interakce s jinými lidmi, do nichž vstupujeme, strukturuje a utvářejí naše chování. Z jejich studia se můžeme dozvědět ledacos o nás samotných jako sociálních tvorech a o sociálním životě vůbec*“ (Giddens 1999:87). Stejně tak se autor ztotožňuje s výrokem Graumana (1972), podle něhož je interakce vzájemnou gratifikací. Tedy že interakce je vnímána jako proces nebo stav dosahování vzájemného uspokojení. Stejnou myšlenku popsanou jinými slovy měl již dříve Homans (1960), podle kterého interakce slouží k vzájemné výměně materiálních a nemateriálních hodnot a k vzájemnému uspokojování. To, jak bude samotná interakce mezi jedinci vypadat, vyplývá z toho, co si tito jedinci o sobě

navzájem myslí a co k sobě cítí. Tímto tvrzením se autor stati přiklání k Beckerově tzv. symbolické interakci, podle které není vzájemné působení nikdy přímé a vždy dochází k jeho interpretaci, tzn., že záleží na tom, jaký smysl dané interakci jedinec přiřadí ze své perspektivy (Becker, 2009). Pokud zůstaneme u beckerovského vymezení pojmu interakce, je třeba zmínit chápání interakce jako self-proces. Toto pojetí poukazuje nejen na aktivitu našeho já v procesu sebe-utváření skrze symbolické interakce se skupinou, ale i na neukončenost tohoto procesu, který probíhá celý život. Autor článku se přiklání k názoru, že jakákoliv interpersonální interakce vede ke vzniku nových zkušeností, a ty zpětně utvářejí naše já a naše další zkušenosti, resp. jejich vnímání. Stejně jako Frostová (2015) je možné sociální interakci mezi jedinci vnímat jako existující ve složitých a nerovných sociálních strukturách a vztazích, které se současně podílejí na budování identity jedince. Z pohledu psychosociálních studií je identita složena z více řetězců, které mohou být v konfliktu, což může ve výsledku vést k selhání či neúspěchu jedince (Frost, 2015). V této stati je chápána sociální interakce podobně, jako Frostová (2015:15) vnímá identity, tedy, že „*mohou být chaotické, nejasné, ale mají hloubku, autentičnost a hodnotu*“.

ZÁVĚR

Článek se snaží přiblížit neustále se vyvíjející koncept psychosociálního přístupu, který, jak jeho autor věří, může být vhodným východiskem pro sociální práci. Jako hlavní cíl psychosociálních intervencí a metod jsou uváděna zejména souběžná řešení problémů v prostředí jedince a posilování vnitřní rovnováhy intrapsychických sil (Stahlová, 2015). Ve stati je posilována myšlenka, že propojení vnitřního a vnějšího světa klientů a zároveň otevření se kombinování více druhů odborných znalostí může pomoci odhalit dříve nerozpoznané krizové momenty a potenciální spouštěče rizikového chování (Woodward, 2015; Frosh, 2016) a díky tomu bude aplikace metod sociální práce pro klienta aktuálnější a přínosnější.

POUŽITÉ ZDROJE

- BAŠTECKÁ, B. et al. 2013. *Psychosociální krizová spolupráce*. Praha: Grada.
- BECKER, H. S., McCALL, M. M. 2009. *Symbolic Interaction and Cultural Studies* [online]. Chicago: University of Chicago Press. [5. 8. 2020]. Dostupné z: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=nlebk&AN=298786&lang=cs&site=eds-live&scope=site>
- BIESTEK, F. 1957. *The Casework Relationship*. Chicago: Loyola University Press.
- BLUMER, H. 1998. *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Berkeley: University of California Press.
- CARERE-COMES, T. 2001. Assimilative and Accommodative Integration: The Basic Dialectics. *Journal of Psychotherapy Integration*, 11(1), 105–115.
- FELLENOR, J. 2010. Researching Beneath the Surface: Psycho-Social Research Methods in Practice, Simon Clarke and Paul Hoggett (Eds.). *Journal of Psycho-Social Studies* [online]. 4(1). [1. 9. 2020]. Dostupné z: <http://www.psychosocial-studies-association.org/wp-content/uploads/2017/01/BookReviewResearchingBeneaththeSurface.pdf>
- FROSH, S. 2016. *Studies in the Psychosocial*. Birkbeck: University of London.
- FROSH, S. 2003. Psychosocial Studies and Psychology: Is a Critical Approach Emerging? *Human Relations*, 56, 1547–1567. DOI: 10.1177/00187267035612005
- FROST, E. 2015. Why Social Work and Sociology Need Psychosocial Theory. *Nordic Social Work Research*, 5(1), 85–97. DOI: 10.1080/2156857X.2015.1060626
- FROST, L., LUCEY, H. 2010. Editorial. *Journal of Psycho-Social Studies* [online]. 4(1) [6. 10. 2020]. Dostupné z: <http://www.psychosocial-studies-association.org/wp-content/uploads/2017/01/editorial41.pdf>

- GIDDENS, A., 1999. *Sociologie* [online]. Praha: Argo. [6. 10. 2020]. Dostupné z: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=cat04374a&AN=kup.001570296&lang=cs&site=ed-live&scope=site>
- GRAUMANN, C. F. 1972. The State of Psychology: Part One. *International Journal of Psychology*, 7(2), 123–134. [17. 10. 2020]. DOI: 10.1080/00207597208246707
- HANUŠ, P. 2007. Kdo je sociální pracovník a proč by měl být vzdělaný. *Sociální práce / Sociálna práca*, 6(1), 5–6.
- HOLLIS, F. 1977. Social Casework: The Psychosocial Approach. In: *Encyclopedia of Social Work*. Washington DC: National Association of Social Workers, 1300–1307.
- HOLLIS, F. 1964. *Casework: A Psychosocial Therapy*. New York: Crown Publishing Group, Random House.
- HOMANS, G. C. 1960. The Sociological Imagination. C. Wright Mills. *American Journal of Sociology*, 65(5), 517–518. [17. 10. 2020]. DOI: 10.1086/222758
- JANEBOVÁ, R. 2014. *Kritická sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- KRAKEŠOVÁ, M., KODYMOVÁ, P., BRNULA, P. 2019. *Sociální kliniky: z dějin sociální práce a sociálního školství* [online]. Praha: Karolinum Press. [9. 10. 2020]. Dostupné z: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=cat04374a&AN=kup.002297969&lang=cs&site=eds-live&scope=site>
- KRAKEŠOVÁ-DOŠKOVÁ, M. 1946. *Psychogeneze sociálních případů*. Praha: Nová Osvěta.
- LAMPROPOULOS, G. K. 2001. Bridging Technical Eclecticism and Theoretical Integration: Assimilative Integration. *Journal of Psychotherapy Integration*, 11(1), 5–19., DOI: 10.1023/A:1026672807119
- MANLEY, J. 2010. From Cause and Effect to Effectual Causes: Can We Talk of a Philosophical Background to Psychosocial Studies? [online]. *Journal of Psycho-Social Studies*, 4(1), 65–87. [13. 8. 2020]. Dostupné z: <https://www2.uwe.ac.uk/services/Marketing/research/pdf/Journal%20for%20Psychosocial%20Studies/JulianManleyEffectualCauses.pdf>
- MATOUŠEK, O. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál.
- NAVRÁTIL, P. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: MZ.
- NEWBERRY, A. M., PACHET, A. K. 2008. An Innovative Framework for Psychosocial Assessment in Complex Mental Capacity Evaluations. *Psychology, Health & Medicine*, 13(4), 438–449. DOI: 10.1080/13548500701694219
- PERLMAN, H. H. 1957. *Social Casework: A Problem-Solving Process*. Chicago: University of Chicago Press.
- RICHMOND, M. E. 2017. *Social Diagnosis*. New York: Russell Sage Foundation.
- ROSENEIL, S. 2012. Building the Field: The Psychosocial Studies Network and Beyond... *Journal of Psycho-Social Studies* [online]. 6(1). [13. 8. 2020]. Dostupné z: <http://www.psychosocial-studies-association.org/wp-content/uploads/2017/01/Editorial-Roseneil.pdf>
- STAHLOVÁ, Z. 2015. *Využívání teorií sociální práce při práci s romskou menšinou* [online]. Bakalářská práce. České Budějovice. Vedoucí práce doc. PhDr. David Urban, Ph.D. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Katedra sociální práce. Dostupné z: https://theses.cz/id/01wee2/Zuzana_Stahlov_Bakal_sk_prce.pdf
- STENNER, P., MORENO-GABRIEL, E. 2013. Liminality and Affectivity: The Case of Deceased Organ Donation. *Subjectivity*, 6(3), 229–253. DOI: 10.1057/sub.2013.9
- THE ASSOCIATION FOR PSYCHOSOCIAL STUDIES. 2020. *What is Psychosocial Studies?* [online]. London: The Association for Psychosocial Studies [25. 8. 2021]. Dostupné z: <http://www.psychosocial-studies-association.org/about/>
- VIZZOTTO, A. D. B., DE OLIVEIRA, A. M., ELKIS, H., CORDEIRO, Q., BUCHAIN, P. C., 2013. Psychosocial Characteristics. In: GELLMAN, M. D., TURNER, J. R. (Eds.). *Encyclopedia of Behavioral Medicine*, 102. New York: Springer.
- WOODWARD, K. 2015. *Psychosocial Studies: An Introduction*. Abingdon: Routledge.

Analýza vybraných metodologických charakteristík výskumných štúdií v časopise Sociálna práca / Sociálna práca za obdobie rokov 2002–2019¹

Analysis of Selected Methodological Characteristics of Research Studies in the Journal Sociálna práca / Sociálna práca (Czech and Slovak Social Work) for the Period 2002–2019

Angela Almašiová, Katarína Kohútová, Rastislav Rosinský

PhDr. Angela Almašiová, PhD.,² pôsobí ako vysokoškolská učiteľka na Katedre sociálnej práce Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Jej pedagogická činnosť je zameraná na sociologické východiská sociálnej práce a metodológiu sociálneho výskumu, výskumne sa venuje výkonu profesie sociálnej práce v spoločnosti, rizikovému správaniu detí a mládeže spojenému s návykovými látkami a nadmerným používaním internetu.

PhDr. Katarína Kohútová, PhD.,³ vyštudovala jednodoborovú psychológiu na Univerzite Palackého v Olomouci. Sociálnu prácu postgraduálne študovala na Katolíckej univerzite v Ružomberku. V súčasnosti pôsobí ako odborná asistentka na Katedre sociálnej práce Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Jej pedagogická činnosť je zameraná predovšetkým na psychologické aspekty sociálnej práce, v rámci výskumnej činnosti sa venuje hlavne kvalite života, syndrómu vyhorenia a výskumu rizikového správania dospelých.

Doc. PhDr. Rastislav Rosinský, PhD.,⁴ pôsobí ako docent na Ústave romologických štúdií Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre a zároveň aj ako dekan fakulty. Jeho pedagogická činnosť je zameraná na pedagogické disciplíny v sociálnej práci a metodológiu sociálneho výskumu. Výskumne sa venuje problematike vzdelávania sociálne znevýhodnených, najmä chudobných rómskych žiakov a inkluzívnemu vzdelávaniu či bariéram, ktoré majú marginalizované rómske komunity.

¹ Tento príspevok vznikol v rámci projektu KEGA 010KU– 4/2019 Inovatívna forma multimediálnej podpory štatistických metód v sociálnom a pedagogickom výskume.

² Kontakt: PhDr. Angela Almašiová, PhD., Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, Hrabovská cesta 1, Ružomberok; angela.almasiova@ku.sk

³ Kontakt: PhDr. Katarína Kohútová, PhD., Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, Hrabovská cesta 1, Ružomberok; katarina.kohutova@ku.sk

⁴ Kontakt: Doc. PhDr. Rastislav Rosinský, PhD.; Ústav romologických štúdií Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre; rrosinsky@ukf.sk

Abstrakt

CIELE: Cieľom predkladaného článku je analyzovať empirické stavy a ich metodologické charakteristiky v časopise Sociální práce / Sociálna práca za obdobie od začiatku vydávania časopisu – od roku 2002 až po rok 2019. **TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ:** V zahraničnej literatúre sa môžeme stretnúť s viacerými obsahovými analýzami zameranými na výskum časopisov z oblasti sociálnej práce. Časopis Sociální práce / Sociálna práca zatiaľ takouto analýzou neprešiel. **METÓDY:** Ako výskumná metóda bola použitá kvantitatívna obsahová analýza, pričom boli vytvorené kategórie popisujúce metodologické charakteristiky realizovaných výskumov. Získané dáta boli vyhodnocované deskriptívnou štatistikou. **VÝSLEDKY:** Medzi hlavné zistenia patrí: vo výskumných štúdiách prevažovali kvalitatívne výskumy nad kvantitatívnymi; v kvantitatívnych štúdiách prevažoval zámerný spôsob výberu výskumného súboru a v kvalitatívnych kritériálny spôsob výberu; informácie o psychometrických charakteristikách výskumného nástroja sa vo výskumných štúdiách takmer nevyskytovali a v spôsobe spracovania a interpretovania prevažovali v kvalitatívnych štúdiách slovné spracovanie a vyhodnotenie bez vytvárania kategórií a v kvantitatívnych štúdiách deskriptívna a inferenčná štatistika. **IMPLIKÁCIA PRE SOCIÁLNU PRÁCU:** Zistené výsledky analýzy môžu prispieť k skvalitneniu realizácie empirických štúdií na základe eliminácie zistených nedostatkov.

Kľúčové slová

kvantitatívna obsahová analýza, metodologické charakteristiky výskumu, výskumné štúdie, prax založená na dôkazoch

Abstract

OBJECTIVES: The aim of the paper is to analyse empirical states and their methodological characteristics in the journal Sociální práce / Sociálna práca for the period from the beginning of the journal – from 2002 to 2019. **THEORETICAL BASE:** In foreign literature we can find several content analyses focused on the research of journals in the field of social work. The journal has not yet undergone such an analysis. **METHODS:** Quantitative content analysis was used as a research technique, and categories describing the methodological characteristics of the research were created. The obtained data were evaluated by descriptive statistics. **OUTCOMES:** The main findings include: in research studies, qualitative research prevailed over quantitative research; in quantitative studies, the deliberate method of selecting the research set prevailed, and in qualitative criteria, the method of selection was predominant; information on the psychometric characteristics of the research tool was almost non-existent in research studies, and in the way of processing and interpretation it prevailed in qualitative verbal studies without creating categories, and in quantitative studies descriptive and inferential statistics. **SOCIAL WORK IMPLICATIONS:** The results of the analysis can contribute to improving the implementation of empirical studies by eliminating the identified shortcomings.

Keywords

quantitative content analysis, methodological characteristics of the research, research studies, evidence-based practice

ÚVOD

V súčasnosti môžeme v odbornom diskurze pozorovať tendencie usmerňovať vedecký výskum v oblasti sociálnej práce v smere praxe založenej na dôkazoch (evidence-based practice). Prax založená na dôkazoch v sociálnej práci znamená používanie intervencií vo vzťahu ku klientom, ktoré sú založené na relevantných, najnovších a vedecky overených poznatkoch. Persons (1999)

uvádza prvky teórie založenej na dôkazoch pre medicínske odbory, v ktorých: a) pacient poskytuje informovaný súhlas s liečbou, b) pri výbere a realizovaní liečby sa vychádza z dát o jej efektívnosti a účinnosti (dáta pochádzajú najmä z randomizovaných výskumných štúdií), c) ako vodítko pri rozhodovaní sa používa empirická literatúra a d) používa systematický prístup pri liečbe každého pacienta. Základné prvky praxe založenej na dôkazoch sú síce formulované pre medicínsku prax, ale ako uvádzajú McNeece a Thyer (2004), je možné ich aplikovať i v oblasti praxe sociálnej práce. V oblasti sociálnej práce tento teoretický rámec spočíva v tom, že sociálny pracovník sa pri výkone svojej profesie spolieha na najlepšie vedecké poznatky, ktoré sú v súčasnosti k dispozícii. Okrem toho poskytuje sociálny pracovník klientovi adekvátne informácie o rôznych intervenciách a opatreniach a možnosť vykonať konečné rozhodnutie dáva klientovi. Ako zdroj relevantných a najnovších informácií z oblasti sociálnej práce v našom socio-kultúrnom prostredí slúži časopis Sociálna práca / Sociálna práca.

Časopis Sociálna práca / Sociálna práca vznikol v roku 1998, kedy ho začalo vydávať Národné centrum pro rodinu. V roku 2002 zmenil časopis majiteľa a vydávania sa ujala Asociácia vzdelávateľov v sociálnej práci. Na webovom sídle časopisu je uvedené poslanie časopisu, ktoré je orientované jednak do praxe a jednak do oblasti rozvoja sociálnej práce ako vednej disciplíny. Domnievame sa, že sociálni pracovníci, ktorí svoju praktickú činnosť opierajú o vedecky podložené informácie, potrebujú disponovať informáciami, ktoré sú validné a reliabilné. Je možné konštatovať, že počas celého obdobia vydávania časopisu nebola realizovaná obsahová analýza príspevkov so zameraním na použitú metodológiu (jeden príspevok sa zaoberal obsahovou analýzou príspevkov v SP/SP zameranou na zistenie, či sociálna práca môže byť nástrojom podpory sociálnej zmeny). Predkladaný príspevok je reflexiou absencie podrobnejšej analýzy vedeckých štúdií publikovaných v časopise Sociálna práca / Sociálna práca.

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ OBSAHOVEJ ANALÝZY METODOLÓGIE REALIZOVANÝCH VÝSKUMOV

V československom priestore sa môžeme stretnúť s niekoľkými analýzami metodológie realizovaných výskumov v odborných a vedeckých časopisoch, pričom autori sa v obsahovej analýze zamerali napr. na používanie vecnej významnosti vo výskumných štúdiách (Soukup, 2016); používanie zmiešaného výskumu vo výskumných štúdiách (Eger, 2018); metodologický profil kvantitatívnych štúdií (Gavora, 2015).

V zahraničnej literatúre sa môžeme stretnúť s viacerými obsahovými analýzami zameranými na výskum časopisov z oblasti sociálnej práce. Rozsiahlu analýzu realizoval Sheppard (2017), ktorý za obdobie desiatich rokov analyzoval 1490 článkov z časopisov *British Journal of Social Work*; *European Journal of Social Work* a *Journal of Social Work*. Za sledované obdobie bolo 838 článkov empirických, pričom 27,1 % (N = 227) malo kvantitatívnu stratégiu; 15,4 % (N = 129) zmiešanú stratégiu a 57,5 % (N = 482) kvalitatívnu stratégiu. V 750 článkoch bol zmysluplne popísaný výskumný súbor, v kvantitatívnych výskumoch 20,9 % náhodný výber; 3,1 % reprezentatívny výber; 67,2 % nereprezentatívny výber; u 5,9 % výskumov dáta pochádzali z oficiálnych databáz; 2,8 % boli dáta experimentálne. V kvantitatívnej stratégii 9,0 % výskumníkov nepoužívalo pri interpretácii tabuľky; 31,5 % výskumov používalo deskriptívnu štatistiku; 19,4 % metódy dvojrozmernej štatistiky a 40,2 % metódy viacrozmernej štatistiky. Autor Guo (2014) realizoval obsahovú analýzu s cieľom popísať výskumné stratégie časopisov: *Social Work*, *Social Work Research*, *Research on Social Work Practice*, *Social Service Review*, and the *Journal of the Society for Social Work and Research* za obdobie od januára 2012 do decembra 2013. Výskumným súborom bolo 213 štúdií: 11,3 % (N = 24) používalo kvalitatívnu stratégiu; 7,5 % (N = 16) používalo zmiešanú stratégiu a 81,2 % (N = 173) používalo kvantitatívnu stratégiu. Zo 189 štúdií, v ktorých bola použitá zmiešaná alebo kvantitatívna stratégia, v 22 (11,6 %) boli použité deskriptívne metódy štatistiky a v ostatných boli použité metódy inferenčnej štatistiky: regresná analýza (16,8 %); logistická regresia (16,8 %); faktorová analýza

(exploratívna alebo konfirmatívna; 15,6 %); ANOVA alebo MANOVA (12,6 %). Menej ako 10 % výskumných štúdií pracovalo aj s pokročilejšími štatistickými metódami – napr. hierarchické lineárne modelovanie. Väčšina 162 (85,7 %) štúdií pracovala s nepravdepodobnostnými výbermi výskumných súborov; 31 (16,4 %) štúdií pracovala so sekundárnymi dátami z rôznych databáz. Autorka Gringeri et al. (2013) realizovali výskum prostredníctvom retrospektívneho deskriptívneho prístupu na vzorke 100 článkov z oblasti sociálnej práce náhodne vybraných z databázy Journal Citation Reports: Social Science Edition (JCR) za obdobie rokov 2008–2010. Vybraté články boli realizované výlučne kvalitatívnou stratégiou. Autori sa zamerali napr. na „uviedenie“ cieľa výskumu: 49 % výskumov malo za cieľ „vysvetliť“; 28 % „preskúmať“; 19 % „podať správu“; 14 % „popísať“ a 14 % „pochopiť“. Ďalšou skúmanou oblasťou bolo zdôvodnenie realizácie výskumu: 77 % autorov uvádzalo „medzeru“ v existujúcej literatúre; 50 % povahu, závažnosť samotného skúmaného javu; 33 % využitie výsledkov v praxi; k menej uvádzaným dôvodom patrili: dôležitosť; nový prístup; záujem; teória. Výskumným súborom v analyzovaných článkoch boli: 39 % vykonávatelia profesie; 28 % klienti; 8 % rodičia a rodiny; 6 % obeť, k menej uvádzaným patrili: študenti; opatrovatelia; marginalizované skupiny.

Spomedzi ďalších obsahových analýz článkov z oblasti sociálnej práce, ktoré sa venovali špecifickým použitým metódam výskumu, môžeme spomenúť: autorov Killian et al. (2019), ktorí realizovali analýzu používania metódy LVMM (Latent variable mixture modeling); autorov Kjellberg, Jansson (2020), ktorí analyzovali použitie prístupu založeného na schopnostiach (Capability approach); autorov Maynard et al. (2015), ktorí analyzovali používanie biosociálneho výskumu; autorov Okech et al. (2013), ktorí skúmali využívanie štruktúrneho modelovania vo výskumoch sociálnej práce.

Ako sme spomenuli vyššie, obsah časopisu Sociálna práca / Sociálna práca je orientovaný jednak do praxe a jednak do oblasti rozvoja sociálnej práce ako vednej disciplíny. Je teda zdrojom informácií pre sociálnych pracovníkov, ktorí svoju odbornú činnosť opierajú o prax založenú na dôkazoch. Je preto dôležité, aby v časopise boli publikované dôveryhodné, reliabilné a validné štúdie. Keďže publikované štúdie v časopise Sociálna práca / Sociálna práca do tohto obdobia neboli hlbšie analyzované, rozhodli sme sa túto medzeru aspoň čiastočne zaplniť.

Cieľom predkladaného príspevku je analyzovať empirické state a ich metodologické charakteristiky v časopise Sociálna práca / Sociálna práca za obdobie od začiatku vydávania časopisu od roku 2002 až po rok 2019. Čiastkovými cieľmi príspevku bolo zistiť:

- aké sú najčastejšie stratégie výskumov publikovaných v časopise Sociálna práca / Sociálna práca,
- aké sú najčastejšie roviny výskumov publikovaných v časopise Sociálna práca / Sociálna práca,
- aké sú najčastejšie ciele výskumov publikovaných v časopise Sociálna práca / Sociálna práca,
- aké najčastejšie metódy výskumu boli použité v rámci realizovaných výskumov publikovaných v časopise Sociálna práca / Sociálna práca,
- ako bola uvádzaná reliabilita a validita výskumného nástroja alebo použitej škály v rámci realizovaných výskumov publikovaných v časopise Sociálna práca / Sociálna práca,
- aký spôsob výberu výskumnej vzorky bol použitý v realizovaných výskumoch publikovaných v časopise Sociálna práca / Sociálna práca,
- aký spôsob spracovania a vyhodnocovania získaných dát bol použitý v realizovaných výskumoch publikovaných v časopise Sociálna práca / Sociálna práca.

METÓDY

Objekt výskumu

Kritériom zaradenia do základného súboru boli všetky príspevky, publikované v časopise Sociálna práca / Sociálna práca za obdobie rokov 2002 až 2019, v ktorých bol prezentovaný kvalitatívny

alebo kvantitatívny výskum. Realizovali sme exhaustívny výber, celkovo išlo o 210 textov ($n = 210$). Pri všetkých textoch bola použitá kvantitatívna obsahová analýza. Pri vyhodnocovaní výsledkov výskumu sme nehodnotili vhodnosť alebo nevhodnosť jednotlivých metodologických charakteristík, realizovali sme len ich deskripciu.

Spracovanie získaných údajov

Dáta získané kvantitatívnou obsahovou analýzou boli spracované prostredníctvom kódovania kvantitatívnych charakteristík – vyberali sme charakteristiky, ktoré sú väčšinou súčasťou metodológie výskumu v sociálnych vedách. Tie charakteristiky, ktoré boli definované v priebehu analýzy, sú špecifikované v operacionalizácii. Jednotlivé kódy boli editované do štatistického programu SPSS a následne bola realizovaná ich deskripcia.

Operacionalizácia metodologických charakteristík

1. **Stratégia výskumu** – sledovala, či je realizovaný výskum kvalitatívny, kvantitatívny alebo zmiešaný. Vychádzali sme pritom zo všeobecne prijatej kategorizácie, ktorá rozdeľuje jednotlivé stratégie podľa uchopenia cieľa výskumu, jeho samotnej realizácie a interpretácie. Výskumný nástroj nemusí napovedať o celkovej stratégii výskumu, pretože niekedy výskumný nástroj, ktorý je „typický“ pre kvalitatívnu stratégiu, môže byť spracovaný a interpretovaný kvantitatívne a naopak.
2. **Rovina výskumu** – sledovala, či je stanovený výskumný cieľ na úrovni jednotlivca (individuálna úroveň); na úrovni sociálnych skupín, organizácií (mikroúroveň); alebo na úrovni spoločnosti alebo globálneho spoločenstva (makroúroveň).
3. **Stanovený cieľ výskumu** – keďže jednotlivé ciele výskumov boli vo výskumných štúdiách rôznorodé, pri kódovaní sme nemali na začiatku stanovené kategórie, ale vytvárali sme ich v priebehu ich zaznamenávania. Vytvorili sme 16 kategórií, ktoré sme ďalej zlúčili do výsledných piatich: 1. identifikovanie rôznych aspektov cieľových skupín sociálnej práce; 2. sociálne služby, profesia sociálneho pracovníka/sociálnej pracovníčky a jej výkon, vzdelávanie v sociálnej práci, dobrovoľníctvo v sociálnej práci; 3. paradigmy, teórie, metódy a prístupy v sociálnej práci, verifikácia výskumného nástroja; 4. názory, postoje, hodnoty a informovanosť; 5. nedostatočne popísaný cieľ.
4. **Metóda výskumu**. Pod metódou rozumieme, podobne ako Reichel (2009), „návod, ako vedecky, t. j. systematicky, opakovateľne, kontrolovateľne, teda zovšeobecňovateľne poznávať“. V literatúre je možné stretnúť sa s rôznou klasifikáciou metód, rovnako aj u výskumníkov je možné stretnúť sa s rôznym chápaním pojmu metóda. Pre účely tohto príspevku vychádzame z klasifikácie autora Ondrejko (2017), ktorý k metódam zaraďuje: pozorovanie, rozhovor, dotazník, štúdium dokumentov (analýza dokumentov – pozn. autorov), experiment a expertné odhady. K dotazníkom v našej analýze sme priradili aj psychodiagnostické testy, keďže autori v analyzovaných štúdiách s nimi pracovali.
5. **Reliabilita a validita výskumného nástroja alebo použitej škály** – vo výskumných štúdiách sme zisťovali, či boli tieto psychometrické charakteristiky výskumného nástroja uvedené alebo nie, a ak áno, ktoré konkrétne výskumníci uvádzali. Ako uvádza Gavara (2013), pri posudzovaní validity a reliability je potrebné silne prihliadať na špecifické podmienky konkrétneho výskumu – preto sme dopredu neurčovali kategórie, ale tvorili sme ich v priebehu trvania výskumu.
6. **Spôsob výberu výskumného súboru** – vo výskumných štúdiách nás nezaujímal, či ide o pravdepodobnostný (náhodný), alebo nepravdepodobnostný (zámerný) výber, pracovali sme s kategóriami, ktoré uvádzali samotní autori výskumov.
7. **Spôsob spracovania a vyhodnocovania získaných dát** – pri určovaní kategórií sme vychádzali zo všeobecne používaných spôsobov viažucich sa na jednotlivé stratégie výskumov – pri kvalitatívnej stratégii sme určili kategórie, slovné spracovanie a vyhodnocovanie za

použitia kategórií, pri kvantitatívnej stratégii výskumu sme určili kategórie, používanie absolútnych a relatívnych početností bez a za použitia inferenčnej štatistiky.

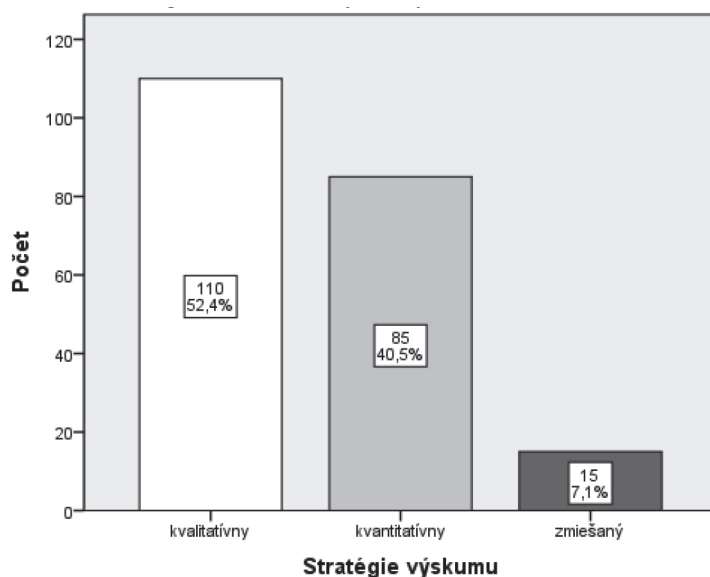
VÝSLEDKY VÝSKUMU

Zo všetkých 210 textov bolo 160 (76,2 %) českých, 37 (17,6 %) slovenských, 3 (1,4 %) texty boli z USA, po 2 (1,0 %) texty boli z Fínska, Veľkej Británie a Poľska a po 1 texte boli zo Švédska, z Indie a z Írska, takisto jeden text mal uvedené autorstvo česko-slovenské.

Stratégia výskumu

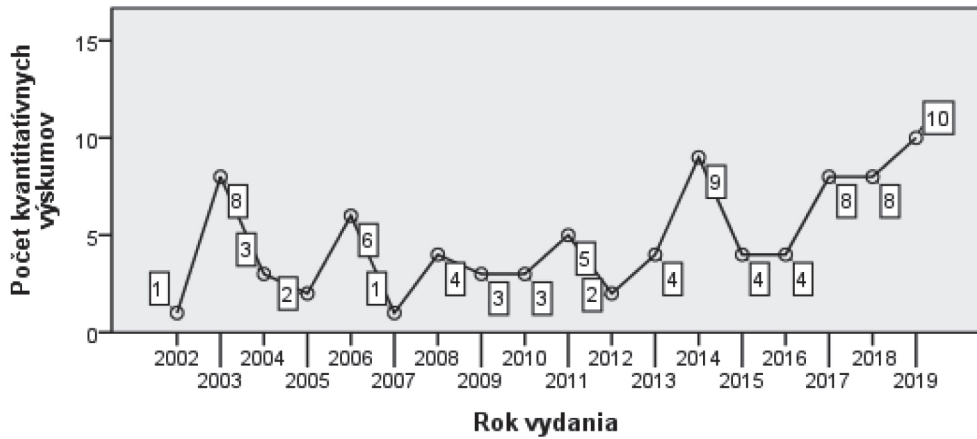
Počas sledovaného obdobia sa vo výskumných štúdiách realizovalo 52,4 % ($n = 110$) výskumov *kvalitatívnej stratégie*, 40,5 % ($n = 85$) výskumov *kvantitatívnej stratégie*, 7,1 % ($n = 15$) výskumov zmiešanej stratégie, viz graf 1.

Graf 1: Stratégie realizovaných výskumov

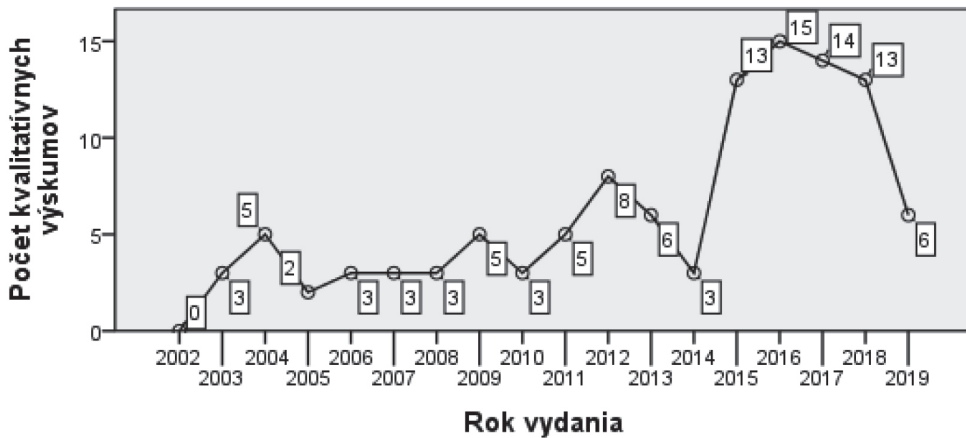

Nasledujúce grafy 2 a 3 zobrazujú počty kvantitatívnych a kvalitatívnych štúdií v jednotlivých rokoch. Výraznejšie rozdiely v realizácii dvoch najčastejšie používaných stratégií sa preukázali len v rokoch 2015–2018, kedy bolo uverejnených viac kvalitatívnych štúdií. Rozdiel však nebol štatisticky významný.

Graf 2: Počet kvantitatívnych štúdií v sledovanom období

Graf 3: Počet kvalitatívnych štúdií v sledovanom období

Rovina výskumu

Ako vidno v grafe 4, výskumy uvádzané v časopise sa s miernou prevahou realizujú na *individuálnej úrovni* (48,1 %; n = 101) – napr. miera informovanosti hospitalizovaných pacientov; psychoanalýza kresby dieťaťa s autizmom; psychická deprivácia u detí s mentálnou retardáciou; prechod seniorov do domova dôchodcov; incest a incestný páchatel; domáca hospicová starostlivosť z pohľadu rodinných príslušníkov; tehotné užívateľky drog; hospitalizovaní psychiatrickí pacienti; očakávanie bezdomovcov; adolescenti s psychickými poruchami; príbehy sociálnych pracovníkov; kvalita života nezamestnaných; klientky azylových domov pre ženy a matky s deťmi a pod.

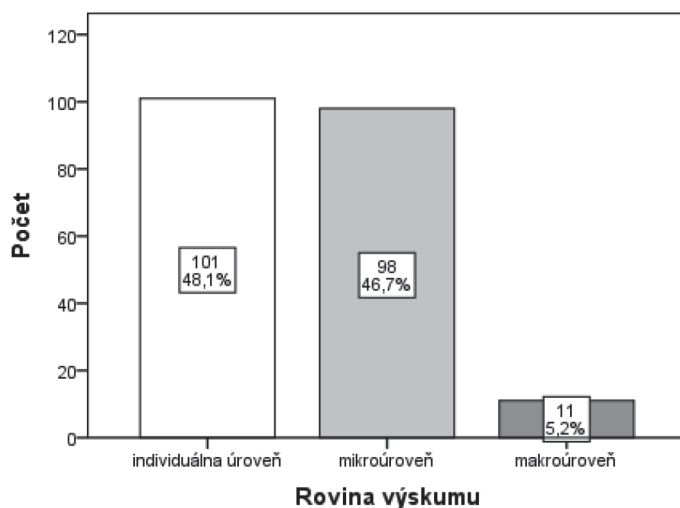
Druhou najčastejšie uvádzanou rovinou je *mikroúroveň* (46,7 %; n = 98) – napr. obce a ich participácia na poskytovaní starostlivosti o seniorov; delikvencia mládeže; analýza stavu sociálnych služieb; využitie sociálnej práce v armáde; využiteľnosť finančných prostriedkov z úradov práce; dynamika malých sociálnych skupín; prevencia delikvencie; regionálne disparity v oblasti

nezamestnanosti; princípy komunitnej starostlivosti; genderové režimy v pracovnej organizácii; plánovanie sociálnych služieb; spôsoby zvládania chudoby; akcelerátory a bariéry integračného procesu v azylových domoch; konštrukcia otcovstva a materstva; aspekty profilovania sociálnej práce a pod.

Najmenej výskumov sa realizuje na *makroúrovni* (5,2 %; n = 11) – napr. vplyv sociálnej politiky na kultúru poskytovaných sociálnych služieb; porovnanie medzigeneračnej vzájomnej výpomoci v rámci európskych krajín; proces transformácie sociálnych služieb; work-life balance; sociálna reforma; česká a slovenská spoločnosť ako nástroj podpory sociálnej zmeny a pod.

Graf 4: Rovina realizovaných štúdií

Cieľ výskumu

Graf 5 zobrazuje jednotlivé skupiny cieľov analyzovaných štúdií. Najpočetnejšou skupinou uvádzaných cieľov vo výskumoch bola kategória zahŕňajúca *sociálne služby, profesiu sociálnej práce, vzdelávanie v sociálnej práci a dobrovoľníctvo* (35,2 %; n = 74) – napr. analýza stavu a rozvoja sociálnych služieb; účelnosť financovania z úradov práce; umiestňovanie detí do náhradnej starostlivosti; pracovná situácia probačných pracovníkov; pôsobenie sociálnych pracovníkov v rôznych oblastiach – napr. komunitná starostlivosť, školské prostredie; potreby a motivácia sociálnych pracovníkov; kultúra organizácie; dobrovoľníctvo; efektivita programov; kultúra sociálnych služieb; proces deinštitucionalizácie sociálnych služieb; sociálni pracovníci a syndróm vyhorenia a pod.

Druhou najpočetnejšou skupinou cieľov bola skupina venovaná identifikácii rôznych aspektov *cieľových skupín sociálnej práce* (31,9 %; n = 67): napr. seniori; ľudia bez domova; delikventná mládež; utečenci; Rómovia; pacienti s rôznymi diagnózami; deti s autizmom; deti s poruchami učenia; občania so zdravotným postihnutím; ľudia so závislosťami; nezamestnaní; osamelé matky a pod.

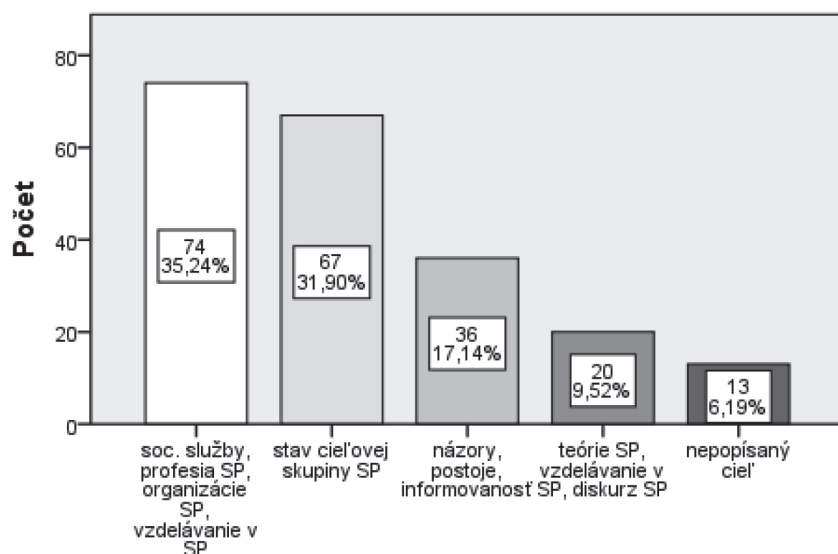
Tretou najpočetnejšou skupinou cieľov boli *názory, postoje, hodnoty a informovanosť* (17,1 %; n = 36): napr.: miera informovanosti (napr. pacientov o svojich právach); zisťovanie postojov (napr. nezamestnaných; pracovníkov v hospicioch k smrti; žiakov so zrakovým postihnutím k užívaniu alkoholu a cigariet; sociálnych pracovníkov k tehotenstvu a materstvu žien s mentálnym postihnutím; študentov/študentiek sociálnej práce k utečencom; verejnosti k medzinárodným osvojeniam maloletých); zisťovanie názorov (napr. detí na rozvod rodičov; študentov/študentiek na vybrané aspekty medzigeneračnej solidarity; mladých ľudí s telesným postihnutím na ich

partnerské vzťahy a rodinný život; verejnosti na domáce násilie) a pod. Štvrtou najpočetnejšou skupinou cieľov bola kategória zahŕňajúca *paradigmy, teórie, diskurz, metódy a prístupy v sociálnej práci* (9,5 %, n = 20) – napr. vzdelávacie potreby sociálnych pracovníkov/pracovníčok; vytvorenie teoretického rámca vedúceho k porozumeniu; prístupy v sociálnej práci; kritická sociálna práca; diskurzy v sociálnej práci; paradigmy v sociálnej práci; premeny v sociálnej práci; modely v sociálnej práci; moc v sociálnej práci; sociálna práca ako nástroj sociálnej zmeny a pod.

Poslednou skupinou boli výskumy, ktoré nemali *vôbec alebo dostatočne definované ciele* – z celkového počtu išlo o 6,2 % (n = 13) výskumov.

Graf 5: Ciele analyzovaných štúdií

Metódy výskumu a ich počet v rámci realizovaného výskumu

Keďže v rámci jedného výskumu použili výskumníci aj viacero metód (jednu, dve, tri alebo štyri), celkový počet uvádzame len v absolútnych číslach, percentuálne vyjadrenie neuvádzame. Najviac používanou metódou v sledovanom období bol *rozhovor* – použilo ho 108 výskumníkov. Čo sa týka druhu rozhovoru, výskumníci uvádzali nasledovné: neštandardizované; štandardizované; pološtruktúrované; neštruktúrované; fokusové skupiny; individuálne; hĺbkové; naratívne; skupinové diskusie.

Druhou najpoužívanější metódou bol *dotazník* – použilo ho 85 výskumníkov. Výskumníci používali buď vlastný autorský dotazník, alebo dotazník štandardizovaný alebo prevzatý, alebo ich kombináciu. Spomedzi použitých dotazníkov môžeme spomenúť napr. dotazník na zisťovanie spôsobu výchovy v rodine autorov Čáp a Boschek; Schwartzov dotazník subjektívnej kvality života SOS – 10; The Attributional Style Questionnaire; Lindov test morálnej kompetencie; dotazník WHOQOL – BREF; dotazník MSPSS (Multidimensional Scale of Perceived Social Support); dotazník sociálnej začlenenosti T-98; dotazník ESPAD; dotazník vykonávanej starostlivosti o seba autora Lovaša; dotazník stratégie zvládania stresu SVF 78; dotazník na meranie syndrómu vyhorenia MBI; dotazník RIBS (Reported and Intended Behaviour Scale); Meisterov dotazník hodnotenia psychickej záťaže atď.

Tretou najpoužívanější metódou bola *obsahová analýza / štúdium dokumentov*, ktorú použilo 40 výskumníkov. Pri označovaní tejto metódy uvádzali autori buď samotný pojem obsahová analýza, alebo analýza dokumentov. Ďalšou metódou bolo *pozorovanie*, uviedlo ho

16 výskumníkov. Väčšinou autori neuvádzali druh pozorovania, v niekoľkých prípadoch uviedli, že išlo o pozorovanie zúčastnené. V dvoch štúdiách nebola použitá metóda zrozumiteľne popísaná.

Počet použitých metód

Čo sa týka počtu použitých metód – 72,9 % (n = 153) výskumov pracovalo s jednou metódou; 17,6 % (n = 37) pracovalo s dvoma metódami; 7,6 % (n = 16) s tromi metódami; dva výskumy mali štyri použité metódy a v dvoch výskumoch to nebolo jasne uvedené.

Reliabilita a validita výskumného nástroja alebo použitej škály

Z celkového počtu sledovaných výskumných štúdií bola len v 9 % (n = 19) uvedená zmienka o validite alebo reliabilite výskumného nástroja alebo použitej škály. 89 % (n = 187) výskumov túto informáciu neudávalo. Autori udávali internú reliabilitu prostredníctvom Cronbachovho alfa. V prípade validity autori najčastejšie uvádzali zvyšovanie validity prostredníctvom triangulácie dát.

Spôsob výberu výskumného súboru

Pri kategorizácii jednotlivých spôsobov výberu výskumných súborov sme vytvárali kategórie v priebehu realizácie výskumu. Keďže kvalitatívna a kvantitatívna stratégia výskumu sa od seba odlišujú hlavne v spôsobe výberu participantov alebo respondentov, výsledky budeme uvádzať za jednotlivé stratégie osobitne. Tiež samostatne uvádzame výsledky za zmiešaný výskum a komunitný participatívny výskum. Aj na tomto mieste je potrebné poznamenať, že nehodnotíme správnosť použitia toho-ktorého spôsobu výberu, ale realizujeme len opis, ako ich uvádzajú jednotliví autori výskumov.

V *kvalitatívnych štúdiách* bol najčastejšie realizovaným spôsobom výberu *kritériálny výber* (77,6 %; n = 83). V mnohých prípadoch autori ani neuvádzali pomenovanie spôsobu výberu, uviedli len, že výskumu sa zúčastnil určitý počet participantov, ktorí spĺňali kritériá vzhľadom na cieľ výskumu, a v takom prípade sme tento výber označili ako *kritériálny*. V 9 (8,4 %) štúdiách bol uvedený spôsob *snehová guľa*; 7 (6,5 %) štúdií pracovalo s už existujúcimi dátami alebo dokumentami, 6 (5,6 %) štúdií nedostatočne alebo vôbec neuviedlo spôsob výberu; 1 (0,9 %) výskumník uviedol *stratifikačný výber* a 1 výskumník kombináciu *snehovú guľu* a *zámerný výber*.

V *kvantitatívnych štúdiách* bol najčastejšie používaný spôsob výberu *zámerný* – uviedlo to 56,5 % (n = 48) autorov výskumu. 15,3 % (n = 13) kvantitatívnych štúdií túto informáciu nemalo uvedenú vôbec, alebo nedostatočne; v 10,6 % (n = 9) štúdiách bol uvedený ako spôsob výberu *kvótny výber*. Pod 10 % boli uvedené *náhodný výber* (n = 5); 3 štúdie pracovali s existujúcimi databázami; 2 štúdie uvádzali spôsob *snehovej gule*; takisto 2 štúdie uvádzali *experimentálny výber* a 1 štúdia *príležitostný výber*.

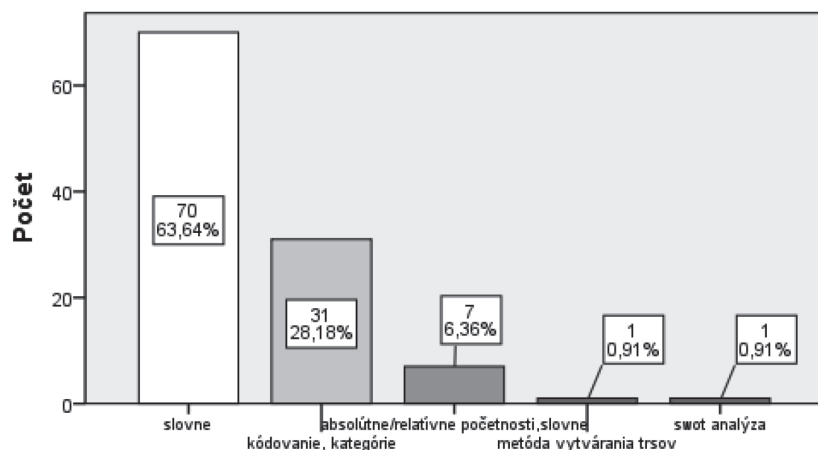
V *zmiešanej stratégii výskumu* bol najčastejšie uvádzaný *zámerný výber* (78,6 %; n = 11), jedna štúdia uvádzala spôsob *snehovej gule*; jedna štúdia existujúce databázy a takisto v jednej štúdii spôsob výberu nebol dostatočne popísaný.

V štyroch štúdiách sa objavil komunitný participatívny výskum, pričom v troch z nich bola použitá kvalitatívna stratégia výskumu, v jednej zmiešaná stratégia a výskumný súbor tvorila špecifická komunita.

Spôsob spracovania a vyhodnocovania získaných dát

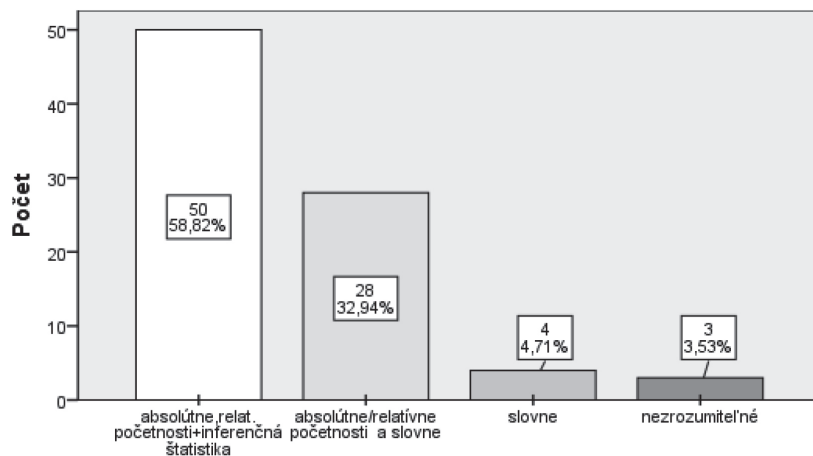
Pri popise spôsobu analýzy získaných dát budeme postupovať osobitne za kvalitatívnu, osobitne za kvantitatívnu štúdiu, osobitne za zmiešaný výskum. Graf 6 zobrazuje spôsoby vyhodnocovania *kvalitatívnych štúdií*. Najviac štúdií – 63,6 % (n = 70) bolo analyzovaných *slovne* (napr. prepis rozhovoru, alebo „prerозprávanie rozhovoru“), bez vytvárania kategórií alebo kódov. 28,2 % (n = 31) štúdií bolo vyhodnocovaných prostredníctvom tvorby kategórií alebo kódov. 7 (6,4 %) štúdií bolo vyhodnotených kombinovane – prostredníctvom deskriptívnej štatistiky a *slovne* a v 1 štúdii bola realizovaná *swot analýza* a rovnako v jednej štúdii metóda vytvárania trsov.

Graf 6: Spôsob analyzovania kvalitatívnych štúdií

V kvantitatívnych štúdiách v 58,8 % ($n = 50$) uvádzali autori v rámci vyhodnotenia dát absolútne a relatívne početnosti a zároveň realizovali výpočty inferenčnej štatistiky; v 32,9 % ($n = 28$) uvádzali iba absolútne a relatívne početnosti; 4 (4,7 %) štúdie boli vyhodnotené slovné (bez uvádzania čísel, tabuliek alebo grafov); tri štúdie boli vyhodnotené nezrozumiteľne – graf 7.

Graf 7: Spôsob analyzovania kvantitatívnych štúdií

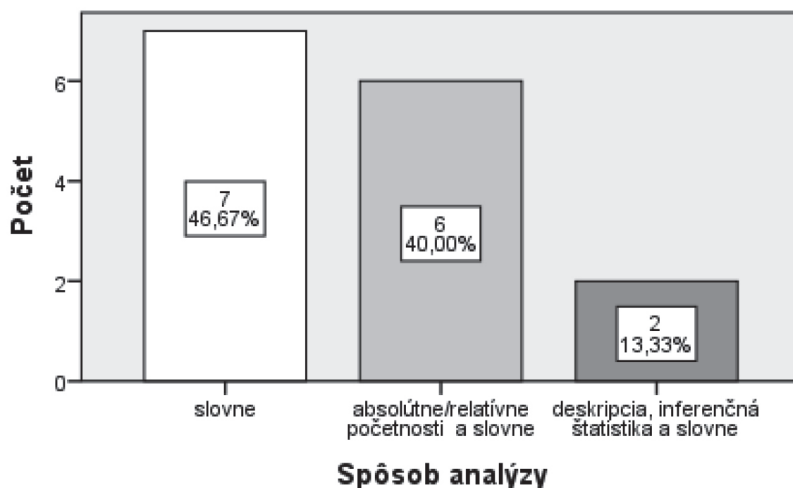

V kvantitatívnych štúdiách, kde autori pracovali s inferenčnou a viacrozmernou štatistikou, sme mohli nájsť rôzne postupy – autori najčastejšie používali korelačnú analýzu (14-krát); chí-kvadrát test (11-krát); ANOVU (8-krát); Studentov t-test (7-krát); Mann-Whitney U-test (5-krát); Kruskal-Wallis test (3-krát); faktorovú analýzu (2-krát); nasledovali: Cochranov C test; koeficient štandardizovanej kontingencie; MANOVA; regresná analýza; binominalný test; Fischerov exaktný test; Cramerov koeficient; metóda PCA (metóda hlavných komponentov); Shapiro-Wilkov test; ANCOVA; Dixonov test extrémnych odchýlok; f-test.

V zmiešaných výskumoch bolo 46,7 % ($n = 7$) vyhodnotených slovne; 40,0 % ($n = 6$) vyhodnotených prostredníctvom absolútnych a relatívnych početností a slovne a dva výskumy boli vyhodnotené kombináciou deskriptívnej štatistiky, inferenčnej štatistiky a slovne.

Graf 8: Spôsob analýzy zmiešaných výskumov

DISKUSIA A ZÁVER

Cieľom príspevku bolo analyzovať empirické state a ich metodologické charakteristiky v časopise Sociálna práca / Sociálna práca za obdobie od začiatku vydávania časopisu – od roku 2002 až po rok 2019. K základným zisteniam patria nasledovné: počas analyzovaného obdobia sa realizovalo viac kvalitatívnych ako kvantitatívnych výskumov, v posledných rokoch sa objavili výskumy typu komunitný participatívny výskum. K podobným záverom dospel aj Sheppard (2015), ktorý sledoval desaťročné obdobie troch časopisov z oblasti sociálnej práce. Naopak, v analýze autora Guo (2014) za obdobie dvoch rokov v piatich časopisoch z oblasti sociálnej práce prevažovali výskumy kvantitatívnej stratégie. V nami sledovanom súbore sa počet kvalitatívnych výskumov začal zvyšovať od roku 2015. Výskumníci pracovali najviac na individuálnej úrovni, nasledovala mikro- a makroúroveň. Čo sa týka cieľov výskumných štúdií – najviac ich bolo realizovaných v oblasti sociálne služby, profesia sociálnej práce, vzdelávanie v sociálnej práci a dobrovoľníctvo; ďalšou bola skupina v oblasti cieľové skupiny sociálnej práce; nasledovala skupina venovaná názorom, postojom, hodnotám a informovanosti; skupina cieľov venovaná paradigmám, teóriám, diskurzom, metódam a prístupom v sociálnej práci; niektoré výskumné štúdie nemali cieľ definovaný, alebo ho nemali definovaný dostatočne. Cieľ výskumných štúdií sledovali vo svojej obsahovej analýze aj Gringeri et al. (2013), pričom sa zameriavali hlavne na definovanie cieľa, nie na cieľ samotný.

Najčastejšie používanou metódou v analyzovaných štúdiách bol rozhovor; nasledoval dotazník; obsahová analýza a pozorovanie. Najčastejšie pracovali výskumníci s jednou metódou; nasledovali dve metódy a tri metódy. Uvádzanie reliability a validity bolo veľmi mizivé, tieto psychometrické charakteristiky sa vo výskumných štúdiách objavili veľmi výnimočne. V kvalitatívnych štúdiách bol najčastejšie použitým spôsobom výberu participantov kritériálny výber a výber typu snehová guľa. V kvantitatívnych štúdiách bol najčastejším spôsobom výberu zámerný, kvótny a náhodný. V zmiešanej stratégii prevažoval zámerný výber. Kvalitatívne štúdie boli najčastejšie

spracované a vyhodnocované slovne bez vytvárania kategórií alebo kódov; nasledovalo kódovanie a spracovanie a vyhodnocovanie kombinované – slovné a prostredníctvom deskriptívnej štatistiky. V kvantitatívnych štúdiách sme sa najčastejšie stretli so spracovaním prostredníctvom deskriptívnej a inferenčnej štatistiky; nasledovalo udávanie relatívnych a absolútnych početností. V zmiešaných výskumoch prevažovalo slovné vyhodnotenie.

Ako sme uviedli v úvode, v našej analýze sme sa nezaoberali vhodnosťou a správnosťou použitia a realizácie vybraných metodologických charakteristík, ale išlo nám o ich prehľad v takej podobe, ako ich uvádzali samotní autori/autorky výskumných štúdií. V tejto časti diskusie by sme však chceli spomenúť niektoré skutočnosti, ktoré do určitej miery limitovali kvalitu publikovaných výskumných štúdií:

- nedostatočne uvádzané informácie o psychometrických charakteristikách používaných výskumných nástrojov – najmä reliabilita, validita;
- nedostatočne popísaný spôsob výberu dát v kvantitatívnych výskumoch, čo limituje možnosť zovšeobecniteľnosti výsledkov na základný súbor;
- v kvalitatívnych analýzach chýba špecifikácia používaného prístupu – napr. etnografický výskum, prípadová štúdia, fenomenologický výskum, zakotvená teória a pod. a tiež adekvátny spôsob výberu participantov;
- ujasnenie terminológie – napr. štandardizovaný rozhovor / štruktúrovaný rozhovor, prevzatý dotazník / štandardizovaný dotazník, psychologické testy / štandardizované dotazníky.

Za zmienku určite stojí aj kategória, ktorá nepatrila k hlavným – krajina pôvodu. Viac ako tri štvrtiny príspevkov pochádzajú od českých autorov – vyvstáva teda otázka, či slovenskí autori posielajú na recenzovanie výrazne menej príspevkov, alebo je ich kvalita taká slabá, že recenzným konaním neprejde väčšie množstvo príspevkov.

Vedecké poznatky sú jadrom vedomostí, pričom v kontexte budovania praxe založenej na dôkazoch v oblasti sociálnej práce je kvalita výskumných štúdií kľúčová. Sociálny pracovník, ktorý vychádza z praxe založenej na dôkazoch, realizuje svoje rozhodnutia s ohľadom na výsledky validných štúdií v spojení so svojimi klinickými zručnosťami a preferenciami a špecifikami klienta. I z tohto dôvodu je nevyhnutné, aby v časopise Sociálna práca / Sociálna práca, ktorý má významný dosah na teóriu i prax sociálnej práce, boli publikované štúdie, ktoré sú vysoko empiricky kvalitné a dôveryhodné. Ako uvádzajú autori McNeece a Thyer (2004), nie všetky formy vedeckých dôkazov majú rovnaký potenciál poskytnúť relevantné odpovede na výskumné otázky. Citovaní autori tieto formy vedeckých výskumov zoradili od tých, ktoré majú najvyššiu schopnosť poskytnúť validné a reliabilné vedecké poznatky aplikovateľné v praxi: 1. metaanalýzy, 2. randomizované kontrolné štúdie, 3. kvázi experimentálne štúdie, 4. komparačné a kohortové štúdie, 5. prieskumy a 6. kvalitatívne štúdie. S cieľom zvyšovať dôveryhodnosť vedeckých poznatkov v oblasti sociálnej práce je žiadúce realizovať výskumné štúdie, ktoré sú metodologicky korektne spracované a majú potenciál poskytnúť spoľahlivé a platné vedecké poznatky, o ktoré sa môže sociálny pracovník v praxi oprieť. Taktiež stojí za zmienku, že pokiaľ kvalitatívne štúdie sú najmenej aplikovateľné v praxi, v časopise Sociálna práca / Sociálna práca tvoria viac ako polovicu všetkých štúdií. Trend počtu kvalitatívnych štúdií v časopise ale za posledný sledovaný rok klesol. Na druhej strane veríme, že vytvorené teórie v kvalitatívnych výskumoch budú tvoriť seriózne východiská pre kvantitatívne štúdie.

Prínos realizovanej analýzy článkov publikovaných v časopise Sociálna práca / Sociálna práca vidíme aj v možnosti vytvorenia jednotných podkladov pre stanovenie požadovanej metodológie publikovaných článkov. Naša analýza môže slúžiť ako východisková báza pre autorov, ktorí v budúcnosti budú realizovať (kvantitatívnu) obsahovú analýzu príspevkov. Takúto analýzu by bolo žiadúce realizovať longitudinálne.

Záverom možno skonštatovať, že nami realizovaná analýza môže prispieť k skvalitneniu empirických štúdií publikovaných v časopise Sociálna práca / Sociálna práca, a to najmä

prostredníctvom reflexie nedostatkov, ktoré limitovali kvalitu publikovaných štúdií. Hlavný prínos prezentovanej štúdie vidíme v dôkladnej analýze empirických príspevkov, ktoré boli publikované počas sedemnástich rokov vydávania časopisu a poskytujú určitý pohľad na to, ako sa v priebehu času vyvíjala metodologická stránka a úroveň empirických štúdií. Zároveň odporúčame, aby sa publikujúci autori budúcich vedeckých štúdií zamerali na výskumy, ktoré by priniesli aplikáciu do praxe prostredníctvom reliabilných a validných štúdií.

POUŽITÉ ZDROJE

- EGER, L. 2018. Systematický prehľad smíšeného výzkumu publikovaného ve výzkumných štúdiách v časopise *Pedagogická orientace* v období 2006–2016. *Pedagogická orientace*, 28(1), 135–162.
- GAVORA, P. 2015. Metodologický profil kvantitatívnych výskumných štúdií publikovaných v časopise *Pedagogika*: porovnanie období 1995–2000 a 2010–2014. *Pedagogika*, 65(4), 372–391.
- GAVORA, P. 2013. Validita a reliabilita výskumných nástrojov: princípy a reálna prax. *Pedagogická orientace*, 23(4), 511–534.
- GUO, S. 2014. Shaping Social Work Science. *Research on Social Work Practice*, 25(3), 370–381.
- GRINGERI, C., BARUSCH, A., CAMBRON, C. 2013. Epistemology in Qualitative Social Work Research: A Review of Published Articles, 2008–2010. *Social Work Research*, 37(1), 55–63.
- KILLIAN, M. O., CIMINO, A. N., WELLER, B. E., HYUN, S. C. 2019. A Systematic Review of Latent Variable Mixture Modeling Research in Social Work Journals. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 16(2), 192–210.
- KJELLBERG, I., JANSSON, B. 2020. The Capability Approach in Social Work Research: A Scoping Review of Research Addressing Practical Social Work. *International Social Work*. DOI: 10.1177/0020872819896849
- MAYNARD, B. R., BOUTWELL, B. B., VAUGHN, M. G., NAEGER, S., DELL, N. 2015. Biosocial Research in Social Work Journals. *Research on Social Work Practice*, 28(2), 107–115.
- McNEECE, C. A., THYER, B. A. 2004. Evidence-Based Practice and Social Work. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 1(1), 7–25.
- OKECH, D., KIM, J., LITTLE, T. D. 2013. Recent Developments in Structural Equation Modelling Research in Social Work Journals. *British Journal of Social Work*, 45(2), 685–704.
- ONDREJKOVIČ, P. 2017. *Kapitoly z metodológie výskumu v sociálnych vedách*. Clientservice.
- PERSONS, J. 1999. Evidence-Based Psychotherapy: A Graduate Course. *Clinical Science*, 2, 12.
- REICHEL, J. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada.
- SHEPPARD, M. 2017. The Impact of Quantitative Research in Social Work. *European Journal of Social Work*, 22(1), 4–15.
- SHEPPARD, M. 2015. The Nature and Extent of Quantitative Research in Social Work: A Ten-Year Study of Publications in Social Work Journals. *British Journal of Social Work*, 46(6), 1520–1536.
- SOUKUP, P. 2016. Užívání statistické a věcné významnosti v časopise *Pedagogická orientace* a *Pedagogika* v posledních deseti letech: pohled statistika. *Pedagogická orientace*, 6(2), 182–201.

Bezpečný vztah k blízkému dospělému je cesta k emočně zdravému životu

Vztahová vazba v sociálně-právní ochraně dětí

O tom, že člověk ke svému životu potřebuje nezbytně jíst, pít a dýchat, nepochybujeme. Víme také, že potřebujeme žít ve vztazích, přestože leckdy nejsou jednoduché. Napadlo vás ale někdy, jak moc je důležitý bezpečný vztah k blízké pečující osobě pro harmonický vývoj dítěte v raném věku a jak absence takového vztahu negativně ovlivňuje vývoj lidského mozku? Hledali byste souvislost mezi schopností dítěte zvládat stres a kvalitou jeho citového pouta k matce či jinému dospělému pečovateli? Souhlasíte s názorem, že citová vazba k matce je modelem pro budoucí vztahy v životě dítěte? Chcete se dozvědět více o tom, jak můžete jako sociální pracovníce a pracovníci působící v oblasti sociálně-právní ochrany dětí (SPOD) pracovat a pomoci dítěti s narušenou vztahovou vazbou žít naplněnější život?

••• VZTAH JE DŮVĚRA

Vztahová vazba / attachment se ve vývojové psychologii týká výhradně citového pouta mezi dítětem a dospělým člověkem, který o dítě pečuje, a označuje blízký neoddělitelný vztah mezi nimi. Citové pouto znamená, že **přítomnost dospělého člověka v dítěti vyvolává pocity a emoce**, tzn. vždy do jisté míry vyvolává pocity bezpečí, náklonnosti, radosti ze vzájemného kontaktu, anebo odpor, strach, vztek, nejistotu, rozpory.

Podle psychomotorické terapie Pesso Boyden se dítě rodí s radostným očekáváním, že jeho základní vývojové potřeby budou naplněny. Dítě tedy po narození intuitivně očekává dobrého pečovatele. Celá jeho genetika je na startu ke svému naplnění a seberealizaci. Dítě je připraveno růst, vyvíjet se, učit, poznávat a potřebuje pečujícího, který se mu bude plně a správně věnovat, aby se mezi nimi mohlo vytvořit pevné a bezpečné pouto, které dítěti zajistí uspokojování jeho potřeb a přežití.

První vztah, který prožíváme, zásadním způsobem ovlivňuje náš biopsychosociální vývoj. Dětský mozek potřebuje mozek dospělého k tomu, aby byl schopen organizovat a strukturovat své vlastní procesy.

„Jedná se o vrozený vývojový a motivační systém, který lze přirovnat například k žízni a touze po vodě – vytváří instinktivní motivaci k vyhledávání blízkosti matky jako zdroje zázemí a bezpečí.“ (Winnette, 2018:8.)

Když se dítěti podaří vytvořit si **jistou a bezpečnou vazbu k pečující osobě**, základní předpoklad pro zdravý vývoj je splněn; vzniká vysoká pravděpodobnost,

že jeho potřeby budou adekvátně naplňovány a bude umět u svých pečovateli hledat pomoc a útěchu ve chvílích ohrožení. Projevem vazbového chování ze strany dítěte je vyhledávání tělesné blízkosti pečovatele, orientování se v prostoru a věšení se na blízké objekty, emoční projevy jako pláč, křik či úsměv. Pokud na tyto projevy pečovatel reaguje bezpečně (mluví příjemným hlasem, zpívá, hladí, nosí, houpe apod.), odstraňuje u dítěte pocity existenční úzkosti či úzkosti z ohrožení. **Takto vzniká tzv. bezpečná vazba.** Pokud je však chování pečovatele vyhyčivé nebo nekonzistentní, vzniká **nejistá vztahová vazba**, což u dítěte vyvolává pocit, že se na dospělého nemůže spolehnout a uvolnit se (Frale, 2018).

Podle toho, jak se pečující osoba k dítěti chová, rozlišujeme 4 typy attachmentu:

Zdravý/bezpečný attachment

- Pečující osoba je dítěti stále na blízku, na potřeby dítěte reaguje rychle a spolehlivě
- Pečující osoba dává dítěti najevo lásku a přijetí, dítě se s ní cítí být v bezpečí
- Ostatní lidi vnímá jako spolehlivé, důvěryhodné a ochotné pomáhat
- Svět je pro něj místem, které je bezpečné, chce ho prozkoumat a má zájem učit se nové věci – nepochybuje o tom, že ti, kteří o něj pečují, mu vždy pomohou a podporují ho
- Samo sebe pak vnímá jako dobré, láskyhodné, hodnotné a schopné

Odtahitý/vyhýbavý attachment

- Pečující osoba je dítěti k dispozici, ale udržuje si fyzický a/nebo emocionální odstup
- Pečující osoba na něj reaguje dobře, jen pokud toho „nechce příliš“
- Dítě se na první pohled může zdát samostatné a nezávislé, spoléhá se především samo na sebe, jeho požadavky nejsou velké
- Hůře se však vyrovnává s vlastními emocemi, špatně rozpoznává své potřeby, nerozumí dobře citovým pohnutkám druhých lidí
- Svět je pro něj místem, které je bezpečné, chce ho prozkoumat a má zájem učit se nové věci – snaží se však vyhýbat emocím a svému vnitřnímu světu, potlačuje své potřeby, potlačuje a skrývá pocity strachu nebo zranění a má tendence je nahrazovat lhostejností a nezájmem

Úzkostný/ambivalentní attachment

- Pečující osoba není k dispozici stále, tj. poskytuje sice dítěti fyzickou a/nebo psychickou blízkost, ale její chování není předvídatelné
- Období blízkosti se střídají s obdobími její fyzické či psychické nepřítomnosti
- Dítě se nemůže spolehnout na to, že jeho potřeby budou vždy naplněny, je frustrované a často se zlobí
- Snahou dítěte je získat pozornost pečující osoby za každou cenu, tj. neustále se dožaduje její pozornosti, je přehnaně roztomilý a povídavý, „věší se“ na ni, přehání své pocity a demonstruje svou bezmocnost
- Ostatní lidi vnímá jako nespolehlivé, snaží se proto na nich být co nejméně závislé
- Dítě má malý zájem zkoumat okolní svět a učit se nové věci, touží po lásce, blízkosti a pozornosti pečující osoby

Dezorganizovaný attachment

- Pečující osoba není dítěti k dispozici tak, jak by bylo zapotřebí, a navíc je sama zdrojem psychického a/nebo fyzického ohrožení dítěte, případně ho nedokáže před ohrožením uchránit
- Taková osoba může dítě zneužívat, je násilnická, má vážné psychické problémy, zneužívá návykové látky nebo dítě těžce zanedbává
- Dítě „řeší nefešitelné“ – instinktivně hledá u pečující osoby ochranu a bezpečí, ale zároveň se jí bojí
- Dítě je zmatené, vyděšené a depresivní, neví, jak uspokojovat své potřeby
- Svět je pro něj nebezpečným místem, ostatním lidem nedůvěřuje, musí být proto neustále ve střehu
- Dítě je často buď pasivní a uzavřené do sebe, nebo naopak rozziobené a agresivní

... CO KDYŽ VZTAHOVÁ OSOBA CHYBÍ?

Vztahová vazba vytváří určitou šablonu pro budoucí vztahy. „Pokud máte v raném stadiu života vztah založený na důvěře, máte mentální vzor v podobě lidí, kteří o vás pečují, starají se o vás a citlivým způsobem s vámi komunikují. U dětí, které zažily nějakou formu deprivace, například se ocitly v nekvalitních institucionálních zařízeních nebo žily v rodinách, v nichž docházelo k nějaké formě zneužívání nebo kde nebyly výrazně naplňovány jejich potřeby, vývoj touto cestou nesměruje.“ (ŠANCE DĚTEM, 2013.) Dítěti taková zkušenost komplikuje fungování ve vztazích tím, že může mít potíže věřit

druhým, chybí mu pocit sebedůvěry, drží si lidi od těla, případně je chce ovládat, je odpojené od svých pocitů, někdy až tak, že nevnímá bolest, má problémy s empatií, je rezistentní vůči běžným pochvalám i napomenutím, je přecitlivělý na stres, ztrátu, změny v životě, vzrušení. Projevuje se přehnanými reakcemi na stres, objevují se u něj pocity, že není hodné lásky, necítí se milované, má problém převzít odpovědnost za své chyby, rozhodovat se apod.

Děti, které byly matkou či jiným primárním pečovatelem opuštěny na začátku života a v raném věku vyrůstaly v ústavním zařízení, tj. při střídání pečovatelů a výchovných prostředí, mají vztahovou vazbu výrazně narušenou. Takové děti se často poutají nahodile a krátkodobě k různým dostupným zdrojům blaha nebo dočasného bezpečí. Nezažijí-li ještě v raném věku nápravu, tj. umístění do rodinné péče, rozvine se u nich porucha nazývaná „no attachment“ neboli „žádné citové pouto“, která je významným spouštěčem pro rozvoj sociální osobnosti. Vzniká zde riziko, že z takových dětí vyrostou citově ploché, disharmonicky se rozvíjející osobnosti s poruchou empatie a sociálních vztahů (Vrtbovská, 2010).

Projevy dětí s nejistou vazbou mohou být různé. Vrtbovská (2010) uvádí například následující:

Hyperaktivita	Chybí oční kontakt
Vřelost ke všem cizím lidem	Krutost ke zvířatům
Náchylnost k úrazům	Krádeže, lhaní
Snížená kontrola impulzivního chování	
Učební zaostávání	Nedostatek empatie
Problematické vztahy s vrstevníky	Nenormální sexuální chování
Přetrvávající nesmyslné otázky a „povídání“	
Neschopnost vztahovat k sobě příčiny a následky	
Nedostatek svědomí	Neobvyklý způsob mluvy
Destruktivní chování	
Velký zájem o oheň	Poruchy příjmu potravy

••• KVALITA VZTAHŮ A JEJICH VLIV NA VÝVOJ MOZKU

Mozkové buňky vznikají již během prenatálního vývoje. Většina z nich je po narození nepropojená a teprve v prvních letech našeho života dochází k jejich spojení, k tzv. synapsím. Tato spojení jsou přímo úměrná kvalitě a počtu zkušeností a zážitků, kterými dítě prochází. Klíčové jsou interakce mezi pečující osobou a dítětem. **Pokud není potřeba vzájemné interakce dostatečně naplněna, nevzniká dostatečné**

množství propojení a mozek dítěte se dostatečně nevyvíjí. Počet těchto spojení má obrovský vliv na paměť, emoce, chování či schopnost učení se. Nestačí však pouze správně sytit mozek, ale velký význam má sytit jej ve správném čase. **Nedostatek vzájemných interakcí s pečující osobou v raném věku,** dlouhé ponechávání dítěte v nepohodě, ve stresu a bez útěchy (hladové, o samotě, pláčtivé) způsobí, že se architektura mozku vyvíjí odlišně a **dítě si následky pravděpodobně ponese celý svůj život.** V čase narození není mozek zralý, novorozenec se neumí sám uklidnit a zahnat strach, k tomu potřebuje náruč matky, případně jiné bezpečné osoby. O dítě v raném věku nestačí pouze pečovat, je nutné k němu rozvíjet **vztah.**¹

Situace, které vnímáme jako nebezpečné a ohrožující, aktivují ochranný systém lidského těla. Hladina kortizolu, stresového hormonu vylučovaného nadledvinkami, během takových situací stoupá a celé tělo se mobilizuje na přežití; stoupá krevní tlak, srdce se rozbuší a mozek i svaly mají k dispozici krev bohatou na kyslík a energii. Když stresová situace pomine, hladina kortizolu klesá a tělesné funkce se vracejí do normálu.

Dítě ve stresové situaci potřebuje blízkého dospělého, aby ho utišil, protože samo se utišit neumí. Pokud takového dospělého nemá a dlouhodobě žije s pocitem nebezpečí a ohrožení, zažívá toxický stres, zvyšuje se jeho hladina kortizolu, čímž trpí jeho zdraví i vývoj. Mozek se nevyvíjí tak, jak by měl, nevytváří tolik neuronových sítí. Děti jsou buď emočně odpojené, nebo neustále nepřiměřeně „vzrušené“. Nejsou schopny využívat plně vlastní mozkovou kapacitu a mají problémy s chováním, učením a emocemi.²

Děti, které byly v raném věku dlouhodobě vystavovány zanedbávání, týrání, zneužívání, nebo vyrůstaly v institucionálních zařízeních, **myslí odlišným mozkem** (Atta, 2018). Tyto odlišnosti ve vývoji mozku můžeme u dětí pozorovat především jako poruchy chování a učení (děti jsou úzkostné, depresivní, vzteklé a neschopné ovládat své emoce, špatně se zklidňují, mají poruchy pozornosti atd.).

... PEČUJÍCÍ OSOBA JAKO KLÍČ K UZDRAVENÍ

Rozklíčovat narušení citového pouta není vůbec snadné a je velice důležité, aby dítě, kterého se porucha vztahové vazby týká, bylo opečováváno a aktivně se pracovalo s jeho citovým připoutáváním se. Klíčovou podmínkou léčebného procesu je **zapojení samotných rodičů / pečujících osob.** Pro určení poruchy vztahové vazby existují různé metody a nástroje. Schopnost navázat citovou vazbu se odvíjí také od toho, zda měl rodič sám v raném věku vytvořenou bezpečnou citovou vazbu k pečující osobě. **Jestliže rodiče prožili v dětství nějaká traumata, která nemají**

¹ Více o interakcích pečující osoby a dítěte a jejich vlivu na vývoj mozku ve videu *Serve and Return Interaction Shapes Brain Circuitry* (Center on the Developing Child at the Harvard University, 2011).

² Podrobnější popis tohoto mechanismu fungování mozku lze nalézt např. v článku „O nepoučitelných dětech, aneb co zaznělo na mezinárodní konferenci k traumatu a domácímu násilí“ (MPSV, 2019), kde jsou mimo jiné shrnuty poznatky klinického psychologa Radka Ptáčka. O problémech v chování od dětského psychologa Larse Halaase Lystera z Norska můžete více nalézt v článku „Jak zkrotit příšeru“ (MPSV, 2018a).

zpracována, mají nakročeno k předávání špatného vzorce vazby i směrem ke svým dětem. Vyhodnocení vztahové vazby dítěte patří vždy do rukou proškoleného/ho odborníka/nice.

Dítě s narušenou vztahovou vazbou nelze léčit bez zapojení pečující osoby. Právě kvalitní vztah mezi dítětem a dospělým má léčivý účinek. Proces uzdravování je velice zdoluhavý a pečující osoba si musí nejprve ujasnit typ vlastního vztahování se a být připravena na sobě hodně pracovat. Být rodičem dítěte s poruchou citové vazby je jedním z nejtěžších rodičovských úkolů. Pěstoun, adoptivní nebo biologický rodič, který zvládl své obtíže a chce se o dítě dobře starat, musí umět přijmout specifické reakce dítěte s narušením vazby. Dítě může na projevy lásky dospělého reagovat různými způsoby. Může se projevovat, jako by lásku pečující osoby necítilo, nevrací ji zpátky, dokonce může dělat vše pro to, aby snahy dospělého pokazilo (Vrtbovská, 2010). Bez citlivého přístupu, spolupráce s dítětem, zavedení rituálů a rutinních prvků, mluvení o pocitech a emocích, sdělování pravdy přiměřeně věku to nepůjde.³

••• RODINA JAKO LÉČIVÉ MÍSTO

Terapeutické rodičovství je speciální terapeutická metoda, při které se pečovatelé zaměřují na to, aby dítě zažívalo a přijalo novou vztahovou korektivní zkušenost – to znamená, že mu blízká osoba poskytuje péči a podporu a **dítě se učí být šťastným v bezpečné rodině.** Běžné výchovné postupy u traumatizovaného dítěte, které v raném dětství čelilo zanedbávání, týrání nebo zneužívání, nefungují. Takové dítě nerozumí samo sobě ani světu okolo, cítí se být špatné a věří tomu, že si kruté zacházení ze strany rodičů zasloužilo. Nedůvěřuje lidem, spoléhá samo na sebe, snaží se mít věci pod kontrolou, proto s ostatními kolem sebe často manipuluje. Má problém respektovat dospělou autoritu a přijímat limity. Takové chování může být zaměřováno s prostým zlobením. Pečující osoba, která aplikuje principy terapeutického rodičovství, má schopnost rozumět projevům dítěte, které souvisí s vývojovými traumaty, je empatická a umí dávat bezpečné hranice (Hughes, 2017). Při terapeutickém rodičovství platí pravidlo: *„Organizujte život dítěte tak, aby zažívalo úspěch ve zvládnání situací i sebe sama. Jsou to situace, kdy se cítí bezpečně a zvládá jak zátěž prostředí, tak své emoce. Pokud tyto zkušenosti se zvládnutím převládají a trvají v čase, jsou pro dítě pokladnicí nových možností, jak žít správný a uspokojivý život“* (Vrtbovská, 2010:110).

••• REAKCE DÍTĚTE NA ZTRÁTU PEČUJÍCÍ OSOBY

První zaznamenané pozorování toho, jak se kojenci a děti v raném věku chovají, jsou-li odloučeni od matek, pochází od Dorothy Burlinghamové a Anny Freudové, které v období druhé světové války sledovaly vývoj dětí umístěných v hampsteadských

³ S vybudováním bezpečné vazby mezi pečující osobou a dítětem mohou pomoci školení terapeuti/ky, kteří využívají řadu terapeutických metod a přístupů. Jedním z nich je terapeutické rodičovství. Přehled odborníků a odbornic proškolených v diagnostice attachmentu, Vzdělávací program „Specifika péče o děti v náhradní rodinné péči“ (MPSV, 2018b).

jeslích (Bowlby, 2010). Následovala řada dalších výzkumů a pozorování, ze kterých vyplynulo, že pokud bude 15–30měsíční dítě odloučeno od své matky či dalších vztahových osob, od kterých doposud separováno nebylo, a vyjmuta z prostředí, které znalo, dá se předpokládat určitý vzorec chování jakožto reakce na takovou situaci.

Toto chování dítěte můžeme rozdělit na **tři fáze**: protest, zoufalství a citové odcizení. Tyto fáze dítě prožívá od několika dní až po týdny, může se nacházet v přechodu mezi jednotlivými fázemi nebo střídavě přecházet z jedné fáze do druhé (Bowlby, 2010).

1. Protest

Tato reakce dítěte může začít ihned nebo nastat se zpožděním po odloučení od matky. Dítě je velmi nešťastné ze ztráty matky a snaží se ji získat zpět tím, že využívá všechny své možnosti, pláče, nařiká, lomcuje s postýlkou, hází sebou ze strany na stranu apod. Dítě je citlivé na každý pohled nebo zvuk, který by mohl pocházet od jeho zmizelé matky. Dítě očekává, že se matka vrátí, s velkou pravděpodobností bude odmítat náhradní postavy (i když některé děti se zoufale upnou na jinou blízkou osobu nebo v případě dětí, které vyrůstají v zařízeních pobytové péče, jednoho člena personálu). Tato fáze trvá od několika hodin až po týden a déle.

2. Zoufalství

V této fázi se tělesné pohyby dítěte zmírňují nebo ustávají. Dítě se stává uzavřenější, pasivnější, monotónně nebo přerušovaně pláče, vzrůstá jeho beznaděj a stále ještě myslí na matku. Je ve fázi hlubokého smutku. Tato etapa je tichá, někdy může vzniknout mylný dojem, že utrpení dítěte se zmírnilo.

3. Citové odcizení (*detachment*)

Dítě projevuje větší zájem o okolí. Náhradní pečovatele už neodmítá, přijímá jejich péči, hračky, a dokonce může být společenské a usmívat se. To může vypadat uspokojivě, ale jen do té doby, dokud dítě nenavštíví matka a chování dítěte směrem k ní neukáže, že není vše v pořádku. Dítě matku nevíta a může působit dokonce tak, že ji nepoznává, odvrací se od ní, zdá se, že o ni ztratilo zájem.

Pokud dítě zůstane od matky oddělené dále, začne se přechodně připoutávat k různým pečovatelům. Tito pečovatelé ale odcházejí a dítě **zažívá opakovaně původní prožitek ztráty matky**. Po dalších ztrátách pečujících osob, ke kterým se dítě vztahovalo s jistou důvěrou a citem, se k dalším lidem nebude už tolik citově angažovat a **postupem času se přestane poutat ke komukoliv**. Bude stále sebestřednější a místo směřování svých pocitů k lidem se začne nadměrně zabírat např. materiálními věcmi, sladkostmi, hračkami, jídlem. Dítě, které dosáhlo tohoto stavu, se už nebude zlobit a plakat, když se budou měnit pečující osoby, může se jevit přizpůsobené situaci, může působit vyrovnaně, nebojácně a společensky. **Tato společensnost je však povrchní, dítěti na nikom konkrétním nezáleží**. Pro budoucí život dítěte, pro jeho vztahy, partnerství i vlastní rodičovství je **nezpracovaná ztráta matky, absence korektivního zdravého vztahu v raném věku, velkou zátěží** (Bowlby, 2010).

••• JAK POMOCI DÍTĚTI ZPRACOVAT ZTRÁTU

Ztráta nejbližších je společným jmenovatelem dětí, které musely být z různých důvodů od svých rodičů odebrány a vyrůstají v pěstounské péči nebo v pobytovém zařízení. Úkolem profesionálů je zmírnit dopady této ztráty na dítě, pomoci dítěti ztrátu zpracovat a minimalizovat tak její vliv na jeho další život. Ztrátu bude dítě vždy prožívat bolestně, ale s pomocí odborníků a odbornic se nemusí nutně stát pro dítě traumatem. V první řadě je důležité pracovat na tom, **aby se dítě začalo cítit bezpečně**. K tomu je nutné, aby své situaci rozumělo. **Důvody, kvůli kterým nemůže vyrůstat ve své rodině, je nutné vysvětlovat citlivě a opakovaně**. Dítě potřebuje podporu dospělého k uvědomění si a pojmenování vlastních pocitů, potřebuje se naučit je verbalizovat a sdílet s druhými. Dítě potřebuje získat zkušenost, že mluvit o tom, jak se cítí a co prožívá, je v pořádku a není ve své situaci druhým lhostejné. Důležitou koordinační roli v tomto ohledu zastávají pracovníce a pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Během procesu zpracovávání ztráty dítě prochází několika fázemi. Nejprve dochází k **uvědomění si** toho, co se stalo, následně se dítě **vyrovnává** s bolestivými pocity, opětovně se **přizpůsobuje ztrátě**, která je nyní verbalizována. Poslední fází je nabytí **schopnosti vnímat budoucnost**. Dítě s narušenou vztahovou vazbou může jednotlivá stadia zažívat i několikrát, dokud se nebude cítit bezpečně a nezačne vnímat svou budoucnost a perspektivu.

Závěrem... SPOLU A S RESPEKTEM

Pro pomoc ohroženému dítěti je třeba stát se bezpečnou lodí, která mu pomůže dostat se ven z bouře. Být takovou lodí je posláním a rozhodně se nejedná o jednoduchou koordinační roli pro pracovníky v oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Už jenom správně určit směr kompasu, kterým se bude cesta ubírat, ošetřit všechny aktuální potřeby dítěte a nezapomenout na loď přibalit všechno a všechny, kteří jsou pro dítě důležití, je nelehký úkol. Je náročné brát na palubu ty, o kterých víme, že dítě přímo ohrožovali. Často to bývají rodiče, sami se zkušeností narušené vazby, kteří předávat blízkost a důvěru svým dětem neumějí, jelikož je tomu nikdo nenaučil. I tito dospělí však potřebují pomoc, aby mohli začít měnit způsob přemýšlení, vztahování se k dítěti a péči o něj. Jak bylo zmíněno v řádcích výše, existuje celá řada metod a terapeutických přístupů, kterými můžeme podpořit posílení či budování bezpečné vazby pečující osoby a dítěte.

Pokud máme řídit vlajkovou loď, potřebujeme vědět, co má dítě rádo, co si přeje, co potřebuje, jakými ztrátami prošlo, s čím se v životě potýkalo a jaká s sebou nese traumata. **Jsme tady, abychom pomohli dítěti hledat a vytvářet funkční, stabilní a bezpečné vztahy s dospělou vztahovou osobou**, která mu s procesem uzdravování pomůže a nabídne mu přijetí, bezpečí a zájem. Zároveň nemůžeme dítěti ubírat právo na jeho minulost a vztahy. Toto vše je možné zvládnout pouze za předpokladu, že si sami vybudujeme VZTAH s „jeho“ dospělými. Pro vzájemnou spolupráci je důležité vytvořit takové podmínky, aby se bezpečně cítilo nejenom dítě, ale také jeho pečující osoby. Teprve v atmosféře bezpečí, důvěry a respektu je možné domluvit se na postupu a začít společně řešit situaci dítěte.

Tento článek vznikl v rámci projektu Podpora systémových změn v oblasti služeb péče o ohrožené děti, mladé lidi a rodiny v ČR, který směřuje ke zvýšení kvality a udržitelnosti systému služeb pro ohrožené děti, a to formou podpory krajů v naplňování práva dětí na život v rodině. Více o projektu, včetně projektového zpravodaje V POHYBU, najdete v článku Podpora systémových změn v oblasti služeb péče o ohrožené děti, mladé lidi a rodiny v České republice (MPSV, 2018c).

Zpracovaly: Andrea Šafařík a Helena Langerová, odborné metodičky projektu Podpora systémových změn v oblasti služeb péče o ohrožené děti, mladé lidi a rodiny v ČR.

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

PRÁVO NA DĚTSTVÍ

POUŽITÉ ZDROJE:

ATTA. 2018. *Attachment a mozek* [online]. [31. 10. 2020]. Dostupné z: <http://www.attachment.cz/attachment-a-mozek/>

BOWBLY, J. 2010. *Vazba*. Praha: Portál.

CENTER ON THE DEVELOPING CHILD AT THE HARVARD UNIVERSITY. 2011. *Serve and Return Interaction Shapes Brain Circuitry*, 2011 [online]. [1. 11. 2020]. Dostupné z: 2. *Serve & Return Interaction Shapes Brain Circuitry* - YouTube

FRALEY, Ch. R. 2018. *Adult Attachment Theory and Research. A Brief Overview* [online]. [1. 11. 2020]. Dostupné z: <http://labs.psychology.illinois.edu/~rcfraley/attachment.htm>

HUGHES, D. A. 2017. *Budování citového pouta. Jak probouzet lásku v hluboce traumatizovaných dětech*. Praha: Institut fyziologické socializace.

MPSV. 2019. *O „nepoučitelných dětech“, aneb co zaznělo na mezinárodní konferenci k traumatu a domácímu násilí* [online]. [Cit. 1. 11. 2020]. Dostupné z: <http://www.pravonadetsvi.cz/aktuality/o-nepoucitelnych-detech-aneb-co-zaznelo-na-mezinarodni-konferenci-k-traumatu-a-domacimu-nasili.html>

MPSV. 2018a. *Jak zkrotit příšeru* [online]. [1. 11. 2020]. Dostupné z: <http://www.pravonadetsvi.cz/aktuality/jak-zkrotit-svou-priseru-1.html>

MPSV. 2018b. *Vzdělávací program „Specifika péče o děti v náhradní rodinné péči“* [online]. [1. 11. 2020]. Dostupné z: www.pravonadetsvi.cz/odbornici/attachment/vzdelavaci-program-specifika-pecce-o-deti-v-nahradni-rodinne-peci/

MPSV. 2018c. *Podpora systémových změn v oblasti služeb péče o ohrožené děti, mladé lidi a rodiny v České republice*. [1. 11. 2020]. Dostupné z: www.pravonadetstvi.cz/projekty/aktualni-projekty/podpora-systemovych-zmen-v-oblasti-sluzeb-pecce-o-ohrozene-deti-mlade-lidi-a-rodiny-v-ceske-republice/

ŠANCE DĚTEM. 2013. *Attachment: o důležitosti citové vazby v životě, jejích poruchách a možnostech léčení* [online]. Video. [1. 11. 2020]. Dostupné z: <http://www.naseprava.cz/2017/01/13/attachment-o-dulezitosti-citove-vazby-v-zivote-jejich-poruchach-a-moznostech-leceni/>

VRTBOVSKÁ, P. 2010. *O ztraceném dítěti a cestě do bezpečí*. Praha: Natama.

WINNETTE, P. 2018. *Co je to attachment?* [online]. Praha: Natama. [1. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.natama.cz/userfiles/page/294/b017b7e565b001d8845b99a92986ed15.pdf>

VÍCE O TYPECH VZTAHOVÉ VAZBY

<http://www.pravonadetstvi.cz/odbornici/attachment/>

DALŠÍ ZDROJE K TEMATICE VZTAHOVÉ VAZBY

<https://theowlbycentre.org.uk/>
<https://www.verywellmind.com/harry-harlow-biography-1905-1981-2795510>
<https://www.youtube.com/watch?v=znBa3lap5jQ>
<https://www.simplypsychology.org/mary-ainsworth.html>
<https://momentousinstitute.org/>
<https://ddpnetwork.org/about-ddp/>
<http://www.danielhughes.org/>
<http://www.attachment.cz/filialni-terapie/>
<https://e-psycholog.eu/pdf/lecbych-pospisilikova.pdf>
<https://www.parentingscience.com/strange-situation.html>
<https://www.natama.cz/userfiles/page/294/b017b7e565b001d8845b99a92986ed15.pdf>

Matoušek, O. (Ed.): Profesní způsobilost a vzdělávání v sociální práci. Karolinum, Praha, 2021.

Kde všude se sociální práce uplatňuje? Co vše potřebuje sociální pracovník k výkonu profese vědět? Lze se inspirovat v zahraničí? To je jen pár základních otázek, které napadají nejenom zájemce o studium tohoto oboru, ale též dlouholeté praktiky i učitele. Obor sociální práce je totiž velmi rozrůzněný z hlediska svých zdrojů poznání (zdrojové disciplíny) i z hlediska „resortů“ pozdějšího profesního uplatnění. Editovaná monografie *Profesní způsobilost a vzdělávání v sociální práci* autorského týmu pod vedením Oldřicha Matouška přináší pro obor sociální práce velmi podstatné téma – profesiografickou studii. Jedná se o téma, které je v rámci oboru opravdu potřebné zpracovat a dále rozvíjet. Když zvážíme jeden z podstatných důvodů existence profesiogramů, tedy popisu náležitostí, požadavků i rizik profesní pozice, pak jde často přímo o nástroj personalistiky. Jejich cílem je tak pomoci nalézt vhodného kandidáta na danou pracovní pozici.

Autorský kolektiv, ve kterém figurují dále Tatiana Matulayová, Pavel Navrátil, Hana Pazlarová, zde prezentuje výsledky víceletého výzkumného snažení na poli profesiografie sociální práce (grant Technologické agentury ČR). Autorům tedy jde o definování profesních pozic a požadavků na jejich výkon. To je moment v historii oboru sociální práce, který má potenciál disciplínu rozvíjet a souběžně rozvíjet i diskusi o pojetí jednotlivých profesních pozic.

K samotné struktuře publikace: Autoři logicky začínají vymezením pojetí profesionality v sociální práci, což je nezbytné pro další legitimizaci profesiografické deskripce typových pozic. Profesionalita je zde spojována s dobou moderní. Publikace tedy pojednává o podobě sociální práce, která je produktem industriální epochy a strukturálních problémů společnosti, které tato epocha přinesla. Stručný historický exkurz tak přináší informace o počátcích profesionality v oboru okolo poloviny 19. století, dále se pak věnuje vývoji ve 20. století. Čtenář by však neměl očekávat vyčerpávající popis dějin sociální práce, nebo lépe řečeno projevů sociální práce, hluboko do historie. To by nutně muselo obsahovat i éru předmoderní, a tedy v duchu této publikace řekneme „předprofesionální“.

Úvodní kapitoly věnované pojetí profesionality přinášejí přínosný historizující pohled na vývoj profesionální formy sociální práce a řadu konceptuálních východisek dle zahraničních autorů. Tato konceptuální východiska se obvykle snaží učinit více či méně ohraničený výčet podstatných/základních rysů jakékoli profese, aby mohla být považována za profesi (existence vzdělávání, teoretických základů, specifických metod, ale též existence zastrešujících profesních organizací...). Z těchto východisek vyjímám dle mého názoru podstatný bod uvedený dle studie Weiss-Galové a Welbourneové (2008), a tím je „legální monopol na profilování oboru“ (*monopoly over*

type of work). Tento bod považuji za důležitý z toho důvodu, že vytváří prostor i pro jevy, které mohou být kriticky reflektovány. Z hlediska trhu práce a jeho budoucího vývoje se může jednat o jev postupného vytváření profesních „bublin“, které se od sebe navzájem stále více vydělují (lékař, učitel, soudce, policista, sociální pracovník, sociální pedagog...). Jev vede dlouhodobě k stále většímu uzavírání se dílčích profesí do vlastních pravidel a zneprůstupňování „membrán“ mezi jednotlivými „bublinami“ na trhu práce (zabránění přístupu do oblasti SP jiným profesím). V textu jsou zmiňovány v tomto duchu jevy, jako je certifikace nebo licencování sociálních pracovníků. V rovině profesionalizace sociální práce jde nejspíš o nevyhnutelný vývojový jev (viz např. U. Beck a rozbor neustálé a prohlubující se funkční diferenciaci ve společnosti). V rovině přenosu a sdílení know-how mezi jednotlivými „bublinami“ je však rizikem „zablokování komunikace“ mezi vysoce profesionalizovanými disciplínami navzájem. Jako recenzentovi textu se mi zdá, že tento aspekt profesionalizace není v textu příliš rozebírán.

V praktické rovině se výše uvedené úvahy o vzájemné propustnosti/nepropustnosti „membrán“ profesních „bublin“ projevují též nutností mezioborové spolupráce. To je pro většinu profesního pole působnosti sociálních pracovníků typické – multiorganizační nastavení spolupráce je většinou pro úspěch (efekt) sociální práce nutností. V kapitolách knihy, která je věnována výsledným profesiogramům, se pak v systematicky pojaté struktuře profesiogramu jedná o oddíl věnovaný spolupráci s jinými spolupracujícími subjekty. Méně už pak profesiogramy obsahují identifikování možných problémů právě v rovině inter-organizační spolupráce (s ostatními profesemi zainteresovanými na případu, řešení situace klienta).

Publikace pochopitelně obsahuje i popis metodického postupu řešení výzkumu (jeho kvalitativní části, o které publikace referuje). Je zde systematicky vše popsáno, jak z hlediska organizace a průběhu výzkumných aktivit, tak obsahově, z hlediska postupu při tvorbě společného

„jádra“ profesiogramů. Toto společné „jádro“ obsahují pak systematicky všechny analyzované pozice a jeví se logicky vybudované.

Další rozsáhlou část textu pak tvoří zahraniční inspirace pro oblast profesní přípravy (ze zemí, jako je USA, Švýcarsko, Skotsko, Anglie, Německo...). Volba jednotlivých zemí je samozřejmě částečně ovlivněna možnostmi autorského týmu proniknout pouze do vybrané zahraniční reality. Má ale i logické opodstatnění, neboť pokrývá škálu přístupů od liberálnějšího pojetí, po silněji institucionální. Vzhledem k typologicky různým přístupům k sociální práci v Evropě není v textu příliš pokrytá oblast skandinávských zemí. Nicméně napříč textem lze nalézt i odkazy na přístupy v Dánsku (silné profesní odbory), což je dáno mj. tím, že jedním z hlavních zahraničních konzultantů autorského týmu byl odborník z této severské země. Na kapitolách o vzdělávání v zahraničí lze ocenit i snahu editorů o rámcově podobnou (ne však zcela jednotnou) strukturu kapitol. Úplná uniformita není ani potřeba, důležité je, že kapitoly obsahují vždy subkapitulu o porovnání základních rysů profesní přípravy v zahraničí a v ČR. Výsledkem této části publikace o vzdělávání je pak popis profesní přípravy v ČR a hlavně její další možnosti do budoucna v podobě vize cílů vzdělávání a identifikace potřebných systémových změn. S navrženými cíli do budoucna lze souhlasit, jsou formulovány spíše jako obecné strategické záměry. Pro další vývoj oboru jsou pak nosná doporučení pro systém celoživotního vzdělávání i s konkrétními doporučeními, které typové pozice takto systematicky dalším vzděláváním (a jakým) pokrýt. Závěrečné kapitoly knihy jsou věnovány systémovým nedostatkům české vzdělávací soustavy v oblasti sociální práce, kde jsou zmiňována jak témata finančních výdajů na vzdělávání, tak je zde kritika neexistence univerzálního systému kvalifikačních úrovní (např. odlišnost bakalářského a magisterského stupně z hlediska uplatnitelnosti v oboru). Tento druhý bod autoři interpretačně považují za příčinu klesajícího zájmu o navazující magisterské studium oboru, přičemž tento stupeň by měl

kvalifikovat absolventy ke koncepční a řídicí činnosti, tedy měl by produkovat profesionály s klíčovým vlivem na budoucí profilaci oboru. Text editované monografie je zpracován systematicky, má jasnou strukturu kapitol, které na sebe dobře navazují. Ediční práce je tedy odvedena dobře. Text je svým obsahem pro obor sociální práce přínosný, ba co více, v oblasti zpracování profesiogramů i dlouho očekávaný. Pochopitelně však ani takto rozsáhlá studie, kterou autoři prezentují, není (a neměla by být) jediným možným výčtem či popisem celého „pole“ sociální práce. Přesto právě vyvolání další diskuse a případné polemiky mohou být pro obor vždy přínosné. Kniha je vhodná jak pro praktiky, v úvodu zmíněné personalisty, pro učitele i studenty. Převažující jazyk, kterým je publikace psána, rovněž neklade přílišné

překážky z hlediska srozumitelnosti ani začínajícím studentům v oblasti sociálních věd. Nezbývá než věřit, že kniha skutečně podnítl další diskusi na téma „sociální práce jako rozmanitá profese“.

Martin Smutek,

Univerzita Hradec Králové

POUŽITÉ ZDROJE

Weiss-Gal, I. & Welbourne, P. (2008). The Professionalisation of Social Work: A Cross-National Exploration. *International Journal of Social Welfare*, 17(4), 281–90. DOI: 10.1111/j.1468–2397.2008.00574.x

EDIČNÍ PLÁN

ROK 2021

6/2021 – Informační a komunikační technologie

Editorkou čísla je Hana Pazlarová (Univerzita Karlova)

Číslo vyjde 31. prosince 2021.

ROK 2022

1/2022 – ERIS Journal – Winter 2022 – Philosophy and Ethics

Editorry čísla jsou Jelena Petrucijová (Ostravská univerzita) a Brian Littlechild (University of Hertfordshire, United Kingdom)

Číslo vyjde 28. 2. 2022

2/2022 – Participace

Editorry čísla jsou Eliška Černá a Alice Gojová (Ostravská univerzita)

Prakticko-publicistické texty zasílejte do 8. 2. 2022 na e-mail publicistika@socialniprace.cz

Číslo vyjde 31. 3. 2022

3/2022 – Deinstitutionalizace: příležitosti a výzvy

Editorkou čísla je Monika Chrenková (Ostravská univerzita)

Akademické texty zasílejte do 30. 10. 2021 na e-mail akademik@socialniprace.cz.

Prakticko-publicistické texty zasílejte do 30. 4. 2022 na e-mail publicistika@socialniprace.cz

Číslo vyjde 31. 3. 2022

4/2022 – ERIS Journal – Summer 2022

Editorkou čísla je Anita Gulczyńska (University of Łódź, Poland)

Akademické texty zasílejte do 31. 1. 2021 na e-mail journal@socialniprace.cz

5/2022 Supervize

Editorry čísla jsou Eva Mydlíková (Trnavská univerzita) a Mirka Nečasová (Masarykova univerzita)

Akademické texty zasílejte do 31. 1. 2021 na e-mail akademik@socialniprace.cz

Publicistické texty zasílejte do 31. 7. 2021 na e-mail publicistika@socialniprace.cz

6/2022 – Pracovní podmínky sociálních pracovníků

Editorry čísla jsou Hana Pazlarová (Univerzita Karlova), Markéta Rusnáková (Katolická univerzita v Ružomberoku)

Akademické texty zasílejte do 30. 4. 2021 na e-mail akademik@socialniprace.cz

Publicistické texty zasílejte do 31. 10. 2021 na e-mail publicistika@socialniprace.cz

Online prakticko-publicistická část časopisu na www.socialniprace.cz

Online publicisticko-praktická část časopisu je dostupná **předplatitelům časopisu jako celku** (akademické recenzované texty + online prakticko-publicistické texty). Ostatním čtenářům budou texty zpřístupněny s **časovým odstupem** přibližně jednoho roku.

Přístupy do online publicistiky zřizujeme v měsíčních intervalech, a to na základě uhrazeného předplatného. V případě, že jste časopis zakoupili mimo distribuční firmu SEND Předplatné a máte zájem o přístup k publicistice časopisu, kontaktujte, prosím, paní Olgu Cídlovou (olga.cidlova@socialniprace.cz), která vám online přístup zřídí.

Obsah prakticko-publicistické části čísla 5/2021

O ČEM SE MLUVÍ

Reflexe

Melanie Zajacová: Vybrané současné otázky profesionalizace sociální práce

Téma

Alena Mazurová a kol.: Standardy a profesionalizace v sociální práci

Rozhovor

Jak se podobá profesní vzdělávání v ČR a v USA? Rozhovor s Jo Ann Regan, děkankou Národní katolické školy sociálních služeb ve Washingtonu

FAKTA, LEGISLATIVA, DOKUMENTY

Esej

Andrea Lásková: Oznamovací / překažovací povinnost v internetovém prostoru

Zpráva z výzkumu

Petra Šobáňová, Daniel Topinka: Analýza systému dalšího vzdělávání sociálních pracovníků

Rozhovor

Doprovázení pěstounů zahrnuje pomoc i kontrolu. Stěžejní je zájem dítěte. Rozhovor s Ivanou Honzíkovou a Annou Krátkou o doprovázení pěstounů

INSPIRACE PRO PRAXI

Zpráva z výzkumu

Pavčina Linková: Jak sociální pracovníci utvářejí identitu oboru sociální práce v postmoderních podmínkách?

Reflexe

Michal Volák: Subjektivní vnímání etických problémů sociálními pracovníky ve veřejné správě / sociálními kurátory pro dospělé

Zpráva z projektu

Lenka Šimková: Mentoring aneb zacíleno na podporu sociálních pracovníků

Online publicistika bude **postupně zveřejňována od října do prosince 2021.**

Anotace čísla 6/2021

Informační a komunikační technologie

Informační a komunikační technologie (Information and Communication Technologies; ICT) stále více vstupují do životů jednotlivců i celé společnosti. Výjimkou tedy nemůže být ani oblast sociální práce. Téma ICT v kontextu sociální práce je velmi široké a připravované číslo časopisu chce přispět k reflexi toho, jak ICT ovlivňují životy klientů, sociálních pracovníků i výkon profese sociální práce a jejího postavení ve společnosti.

Na jedné straně mohou ICT významně přispívat ke zvýšení kvality života klientů a dostupnosti podpory. Technologická řešení pomáhají v péči o seniory nebo lidi s duševním onemocněním. Rozvoj ICT umožňuje zapojení na trhu práce i lidem, pro které by taková možnost dříve zůstala zavřená. Nedávná zkušenost z období koronavirové situace ukázala, jak důležitou roli mohou hrát ICT v podpoře klientů v krizových situacích. Na druhé straně se objevují nová rizika, se kterými se klienti dosud nesetkávali, jako je ochrana soukromí, riziko zneužití osobních údajů, tlak na zvyšování ICT dovedností klientů a další.

Bezprostřední vliv mají ICT i na sociální pracovníky a výkon jejich profese. Přináší nové nástroje pro sociální pracovníky, usnadňují

interakci mezi pracovníkem a klientem, podporují týmovou spolupráci a koordinaci práce. Současně ovšem mohou generovat nárůst administrativní zátěže či nadměrné posilování kontrolních mechanismů. Specifickou otázkou je ohrožování osobní bezpečnosti pracovníků, např. formou stalkingu.

V neposlední řadě ovlivňují ICT obraz sociální práce a sociálních pracovníků ve společnosti. Mohou významně pomáhat s osvětou, cíleně zvyšovat povědomí o různých tématech v konkrétních komunitách. Skrývají v sobě velký potenciál, který se v rámci sociální práce teprve učíme využívat. Současně s tím se nevyhnutelně objevují nová dilemata, kterým jsme dříve nemuseli čelit.

Je zřejmé, že ICT budou hrát v kontextu sociální práce stále významnější roli. Přináší velký potenciál a současně otevírají řadu otázek, nad kterými je třeba se zamýšlet. K diskusi o celé paletě těchto témat chce přispět jedno z dalších čísel časopisu. Uvítáme Vaše příspěvky na toto téma. Těšíme se na ně.

*Hana Pazlarová,
editorka čísla*

Veřejný závazek časopisu

Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci

Časopis pre teóriu, prax a vzdelávanie v sociálnej práci

Posláním časopisu Sociální práce / Sociálna práca je:

- podporovat schopnost české a slovenské společnosti řešit životní problémy lidí prostřednictvím sociální práce;
- podporovat kvalitu sociální práce a profesionalizaci praxe sociální práce;
- přispívat k rozvoji sociální práce jako vědní disciplíny a ke zkvalitnění vzdělávání v sociální práci;
- podporovat zájmy poskytovatelů a uživatelů sociálních služeb.

V zájmu dosažení těchto cílů bude časopis v rámci obce sociálních pracovníků a s nimi spolupracujících a pomáhajících pracovníků jiných oborů podporovat:

- postoje, které považují odbornost a lidskost za rovnocenná kritéria kvality sociální práce;
- postoje, které kladou důraz na propojení teoretického zdůvodnění postupů sociální práce s její praktickou orientací na problémy klientů a jejich reálné možnosti;
- soudržnost všech, kteří se angažují ve prospěch řešení problémů klientů prostřednictvím sociální práce;
- otevřenou, odlišnosti chápající, poučenou a věcnou diskusi v rámci obce sociálních pracovníků;
- chuť a zájem sociálních pracovníků vidět sebe samé očima jiných.

Posláním časopisu Sociální práce / Sociálna práca je:

- podporovať schopnosť českej a slovenskej spoločnosti riešiť životné problémy ľudí prostredníctvom sociálnej práce;
- podporovať kvalitu sociálnej práce a profesionalizáciu praxe sociálnej práce;
- prispievať k rozvoju sociálnej práce ako vedeckej disciplíny a k skvalitneniu vzdelávania v sociálnej práci;
- podporovať záujmy poskytovateľov a užívateľov sociálnych služieb.

V záujme dosiahnutia týchto cieľov bude časopis v rámci obce sociálnych pracovníkov a s nimi spolupracujúcich a pomáhajúcich pracovníkov iných odborov podporovať:

- postoje, ktoré považujú odbornosť a ľudskosť za rovnocenné kritériá kvality sociálnej práce;
- postoje, ktoré kladú dôraz na prepojenie teoretického zdôvodnenia postupov sociálnej práce s jej praktickou orientáciou na problémy klientov a ich reálne možnosti;
- súdržnosť všetkých, ktorí sa angažujú v prospech riešenia problémov klientov prostredníctvom sociálnej práce;
- otvorenú, odlišnosti chápajúcu, poučenú a vecnú diskusiu v rámci obce sociálnych pracovníkov;
- chuť a záujem sociálnych pracovníkov vidieť samých seba očami iných.

Pokyny pro autory

(zkrácená verze, plný text je dostupný na www.socialniprace.cz)

Časopis vychází čtyřikrát ročně v českém a slovenském a dvakrát ročně v anglickém jazyce a publikuje co nejširší spektrum článků relevantních pro sociální práci. Články mohou být zaměřeny na jakýkoliv aspekt praxe, výzkumu, teorie či vzdělávání. Časopis je rozdělen na tištěnou akademickou část a online publicistiku dostupnou na www.socialniprace.cz. Zatímco akademická část referuje o výzkumu a informuje o zajímavých knihách, online publicistická část je určena pro publikaci tematicky atraktivních námětů z praxe zpracovaných různorodými publicistickými žánry. Tištěná část časopisu má následující strukturu:

1. Editoriál
2. Studie, výzkumy, analýzy
3. Recenze knih

1. Pokyny autorům studií, výzkumů a analýz

Redakce přijímá příspěvky, které odpovídají profilu časopisu. Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci v časopise Sociální práce / Sociální práce. Počet příspěvků od jednoho autora je omezen na dva za jeden rok.

Nabídka rukopisů a recenzní řízení

Akademickým textem se pro účely našeho časopisu rozumí výzkumná, popř. přehledová stať (teoretická, historizující aj.). Předpokladem zařazení příspěvku do recenzního řízení je skutečnost, že v textu autor systematicky pracuje s relevantními prameny, objasňuje výzkumnou metodologii a s ohledem na svůj výzkumný cíl prezentuje také zjištění. Vzhledem k profesnímu charakteru časopisu preferujeme texty, které obsahují vedle zmíněných aspektů také aplikační dimenzi, v níž autor objasňuje relevanci svých zjištění v kontextu sociální práce.

Recenzní řízení je oboustranně anonymní a je prováděno dvěma na sobě nezávislými recenzenty. Práce jsou posuzovány po stránce obsahové i formální. V případě potřeby může být práce vrácena autorům k doplnění či k přepracování. Na základě posudků bude rozhodnuto o jejich přijetí či odmítnutí. Ve sporných případech rozhoduje editor čísla. Redakci se prostřednictvím e-mailové komunikace zasílají dvě provedení rukopisu. Jedno z nich nesmí obsahovat žádné údaje, které by mohly vést k identifikaci autora. Druhé provedení příspěvatele odešle v kompletní verzi.

Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

Rozhodnutí o vydání

O výsledku recenzního řízení je autor vyzooměn nejpozději do osmi měsíců od data obdržení stať.

Náležitosti rukopisu

Text musí být napsán v souladu s platnými jazykovými normami (viz plná verze Pokynů autorům na www.socialniprace.cz).

- I. Titulní strana** obsahuje výstižný a stručný název práce v češtině – nebo slovenský ekvivalent – a v angličtině, jména všech autorů, biografickou charakteristiku a v poznámce pod čarou také afilaci autora.
- II. Český nebo slovenský abstrakt** v rozsahu maximálně 200 slov.
- III. Klíčová slova** v češtině (slovenštině).
- IV. Abstrakt** v angličtině v rozsahu maximálně 200 slov.
- V. Klíčová slova** v angličtině. Používejte prosím max. dvouvýrazová slovní spojení.
- VI. Vlastní text** (rozah celého textu včetně názvu, medailonu autora, abstraktů, klíčových slov, textu stať a poznámek pod čarou je max. 10 000 slov).
- VII. Seznam citované literatury:** Autory žádáme, aby zvýšenou pozornost věnovali přesnému a korektnímu odkazování (viz plná verze Pokynů autorům na www.socialniprace.cz).
- VIII. Tabulky a grafy:** Tabulka nesmí být širší než 14 cm. Výška písma alespoň 8–10. Při grafech používejte laskavě výrazné kontrastní barvy (upozorňujeme, že časopis je černobílý).

2. Publikáční etika a jiné informace

Rukopisy jsou posuzovány v publikačním řízení sestávajícím z posouzení 1. oborové přiměřenosti článku jedním členem redakční rady a 2. oboustranně anonymního recenzního řízení dvěma odborníky z veřejného seznamu recenzentů umístěného na našich webových stránkách.

Texty jsou posuzovány výhradně na základě jejich intelektuální hodnoty bez ohledu na autorovu rasu, pohlaví, sexuální orientaci, vyznání, etnický původ, občanství nebo politické názory.

Redakce časopisu SP/SP vynaloží veškeré úsilí k zachování nestrannosti recenzního řízení, aby nedošlo k odhalení identit aktérů recenzního řízení.

Autor, u něhož byl prokázán plagiát nebo falšování dat, ztrácí možnost v časopise SP/SP publikovat.

Autor zasláním příspěvku uděluje souhlas k užití svého příspěvku v elektronických databázích, ve kterých je časopis SP/SP indexován. Časopis je též volně dostupný na webových stránkách www.socialniprace.cz.

Pretisknout část uveřejněného textu nebo jeho užití v jiné publikaci lze jen s citací původu textu.

Notice to Contributors

(short version, full text is available at www.socialniprace.cz)

The journal Czech and Slovak Social Work is published four times in the Czech and Slovak language and twice in the English language each year. The journal publishes the widest range of articles relevant to social work. The articles can discuss on any aspect of practice, research, theory or education. Our journal has the following structure:

- Editoriál
- Articles (academic part)
- Book reviews

1. Instructions to authors of academic articles

Editors accept contributions that correspond to the profile of the journal (see "Our mission"). The contribution has to be designated only for publishing in the journal Czech and Slovak Social Work. It can also be a contribution which has already been published in another journal, after being reviewed and supplemented.

The offer of manuscript receipt and review procedure

The academic text intended for publishing in the journal should be a research or overview essay (theoretical, historical, etc.). For the article to be accepted to the review procedure, the author of the text must work systematically with the relevant sources, explain the research methodology and present a conclusion with regard to the research goal. Because the journal has a specific professional nature, texts are preferred which also contain application aspects where the author explains the relevance of their conclusions in the context of social work.

The review process is reciprocally anonymous and is carried out by two independent reviewers. Academic and student Works are judged in terms of content and form. If necessary, a work may be returned to the authors for supplementation or rewriting. Based on the assessments of the review process a decision will be made to either accept and publish the article in our journal or to reject it. The Chairman of the Editorial Board will decide in questionable cases. Please send two versions of the article to the editor via e-mail. The first one may contain information which could reveal the identity of the author. The second version should be the complete and final text.

Decision to publish

Authors are informed about the result of the review process within eight months from the date of receipt of the text/manuscript.

Manuscript requirements

The text must be written in accordance with applicable language standards.

- I. Front page** contains a descriptive and brief title of the article in English; the names of all authors, biographical characteristics and also contact afiliation of all authors in the footnote.
- II. Abstract** in English with a maximum of 200 words.
- III. Keywords** in English.
- IV. The text of the article** (maximum of 10,000 words).
- V. List of references:** Authors are requested to pay attention to correct and accurate referencing (see full Notice to Contributors on www.socialniprace.cz).
- VI. Tables and charts:** tables must not be wider than 14 cm. Font size is to be at least 8 to 10 points. In the charts, please use contrasting colours (mind the journal is black-and-white only).

2. Ethics and other information

Manuscripts are assessed in the review proceedings which comprise 1. the assessment of professional appropriateness by one member of the Editorial Board, and 2. bilaterally anonymous review by two experts from the list of reviewers posted on our website.

The text is assessed exclusively on the basis of its intellectual value, irrespective of the author's race, gender, sexual orientation, religion, ethnic origin, citizenship or political views.

The editors of the journal make every effort to maintain impartiality of the review proceedings not to disclose the identity of the reviewers and other participants in the proceedings. The author whose work was demonstrably proved to contain plagiarisms or forged data shall lose an opportunity of publishing in the Journal.

By sending the article, the authors give their consent to its use in the electronic databases where the Journal is indexed. The Journal is freely available at HYPERLINK "<https://www.socialniprace.cz>".

SENI CARE, KOMPLEXNÍ PÉČE

O SUCHOU A CITLIVOU POKOŽKU

seni

AKTIVACE

ÚČINNÁ OCHRANA

JEMNÉ ČIŠTĚNÍ

KOMFORTNÍ PÉČE

REGENERACE

SENI, INKONTINENCE POD KONTROLOU

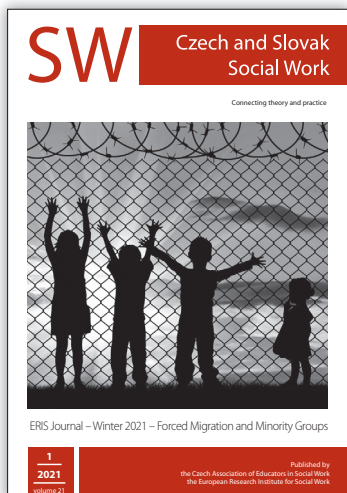

LEHKÁ INKONTINENCE

STŘEDNÍ INKONTINENCE

TEŽKÁ INKONTINENCE

Poslední vydaná čísla

ISSN 1213-6204 (Print)
ISSN 1805-885X (Online)

www.socialniprace.cz